Ricaut

TÜRKLERİN SİYASÎ DÜSTURLARI

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Tercüman
1001 TEMEL ESER
81

Yazan
RİCAUT

Baskıya Hazılıyan

M. Reşat UZMEN

TÜRKLERİN SİYASİ DÜSTURLARI

Tercüman gazetesinde hazırlanan
bu eser Kervan Kitapçılık A. Ş.
ofset tesislerinde basılmıştır

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren,ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -**Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış**- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız **"1000 Temel Eser"** serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve **"Tercüman 1001 Temel Eser"** dizisini yayınlamaya karar verdik. **"1000 Temel Eser"** serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler

önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN ON YEDİNCİ YÜZYILDAKİ DURUMU TÜRKLERİN SİYASİ DÜSTÛRLARI; İSLÂM DİNİNİN ÖNEMLİ NOKTALARI, TARİKATLAR, DALÂLET MEZHEPLERİ, VE ÇEŞİTLİ DİN ADAMLARI.

DEVLET GELİRLERİ, KARA VE DENİZ ORDUSUNUN GERÇEK MEVCUTLARI İLE ASKERÎ DİSİPLİN ESASLARI.

IV. SULTAN MEHMED HAN NEZDİNDE BÜYÜK BRİTANYA KRALININ ELÇİSİ WINCHESLEY KONTU'NUN KÂTİBİ SİLÂHTAR RİCAUT'NUN İNGİLİZCE ESERİNDEN BRIOT TARAFINDAN TERCÜME EDİLMİŞTİR.

BASIM TARİHİ: 1686, Amsterdam.
TÜRKLERİN SİYASİ DÜSTÛRLARI

(17 nci Yüzyıl)

R I C A U T

İngiliz Elçilik Kâtibi — Silâhtar

TÜRKLERİN SİYASÎ DÜSTÛRLARI HAKKINDA...

Ö N S Ö Z

IV. Sultan Mehmed döneminde İstanbul'da İngiltere Krallığının Elçisi olarak bulunan Winchesley Kontu'nun Silâhtarı ve Kâtibi olan Ricaut bu kitabı kaleme almadan önce 5 yıl başkentimizde kalmış ve kendi ifadesine göre, Türkçeyi öğrenmiş, Bâb-ı âli vezirleri ile sık sık görüşmüş, onların ağzından veya davranışlarından siyasî düstûrlarımızı öğrenmiş, Devletin arşivlerini okuyarak Osmanlı İmparatorluğu'nun denizde ve karadeki gücünü, en ufak şehre varıncaya kadar çıkarabildiği asker sayısını ve zenginliğini anlamış; önemli din ve tarikat büyükleri ile özel görüşmeler yaparak İslâm dini ve tarikatları üzerinde büyük bilgi sahibi olmuştur.

Fakat en ilgi çekici şeyleri Osmanlı Sarayında on dokuz yıl süre kalan çok kurnaz bir Lehliden öğrendiğini itiraf eder.

Ricaut'nun İngilizce olarak yazdığı eseri, daha sonra Briot tarafından Fransızcaya çevrilmiş ve 1686 yılında Amsterdam'da; Abraham Wolfgank adlı nâşir tarafından yayınlanmıştır. Türkçesini verdiğimiz eser o yıla ait orijinal baskıdandır.

İç karışıklıklardan bir türlü kurtulamamış ve ekonomik bağımsızlığına yeni kavuşarak Atlantik-ötesinde yeni topraklar elde etme çabasında olan bir Devletin elçisinin kâtibinin o zamanlar hâlâ dünyanın en büyük Devleti sayılan Osmanlı İmparatorluğunu nasıl gördüğünü, Hristiyan ülkeler için nasıl dersler çıkardığını ve zaaflarımızı nasıl müşahede ettiğini göstermesi bakımından bu eser ciddî bir önem kazanmaktadır.

Eser içinde geçen bazı yer, kişi ve tarikat adlarının İngilizceden, Fransızcaya çevrilirken önemli değişikliklere uğramış olmasından aslının ne olduğu anlaşılamamıştır, bu yüzden o özel isimleri orijinal metinde gördüğümüz şekliyle aktardık.

M. Reşat Uzmen

BİRİNCİ KİTAP

TÜRKLERİN SİYASÎ DÜSTÛRLARI HAKKINDA...

BİRİNCİ KISIM

Hükûmetlerin gerçek siyasî düstûrlarının neler olduğunu göstermeye çalışmak çok zor bir teşebbüstür; bunlar kâh akla uygun, kâh zıt olurlar. Kanaatımca, birçok ünlü yazar imparatorlukları ve krallıkları denizde yol alan gemilere benzetmekte haklıdırlar. Zira, bu yüzen evlerin geçtikleri yerlerin arkasında hiçbir iz bırakmadıklarını, her türlü rüzgâra bağımlı olduklarını ve erişmek istedikleri limana varabilmek için yüzlerce değişik manevra yapmak zorunda olduklarını dikkatle düşünürsek bu benzetmenin devletlerin hareketlerine gayet iyi uyduğunu görürüz. Böyle devletler, olayların durumuna, zamana ve çeşitli hâdiselerin iyi veya kötü olmasına göre değişen düstûrlarından geriye hiçbir iz bırakmazlar.

Buna rağmen, ancak iç savaşlar, yeni bir Fâtih'in mecbur ettiği yasalarla değişecek kadar sağlam temel-

lere oturtulmuş bazı sütûrlara sahip olmak zorundadırlar. Bu eserde topladığım Türklere ait düstûrlar işte böylesine sarsılmazdırlar. Bunlara kendi siyasî görüşlerimi ekledim, mümkün olduğu kadar erdem ve akıl ilkelerine göre sıraya koymaya çalıştım ve dünyanın diğer büyük imparatorluklarının düstûrları ile karşılaştırmalar yaptım.

Fakat bütün bunlarla Türklerin Devlet teşkilâtını yakından incelediğimde ve bir Hükümdar'ın kişiliğinde mantıksız, erdemsiz ve haksız mutlaka bir kudreti ve ne kadar yararsız olursa olsun buyruklarının yasa, ne kadar düzensiz olursa olsun davranışlarının örnek teşkil ettiğini, özellikle Devlet işlerinde kararlarına karşı gelmenin imkânsız olduğunu gördüm. Erdem için pek az mükâfat, kusurlar için ise bu kadar çok müsamaha olan bu Devlet'te, insanların sırf dalkavukluk, raslantı ve Padişah'ın teveccühü ile Devlet'in en önemli mevkilerine yükseldiklerini; dünya meseleleri hakkında hiç bir tecrübeye meziyete, doğuştan asalete sahip olmadan o önemli mevkilerde nasıl hüküm sürdüklerini de gördüm. O ulu mevkilerde ne kadar az kaldıklarını, Padişah'ın bir göz işareti ile nasıl ölüme yollandıklarını zenginliklerinin onlara zincir olacağını, eninde sonunda kayıplarına sebep olacağını bilmelerine karşılık, bir an önce servetlerini arttırmak için nasıl çaba sarfettiklerine tanık oldum. Nihayet bu eserin devamında ayrıntıları ile anlatacağım gibi bir sürü benzer olayları gördükten sonra bu imparatorluğun uzun ömrünü, içte sarsılmaz sebatını ve dışta ordularının mutlu başarılarını onu yönetenlerin bilgeliğinden ziyade tabiatüstü bir sebebe dayandırarak hayran olmamak mümkün değildir; **sanki, her şeyin en iyisini**

yapan Tanrı bu güçlü milleti, Hristiyanların günahlarını ve ksurlarını cezalandırmak için yüceltmiş ve desteklemiş gibidir.

Fakat bütün bu hatâları, bu siyasî gövdenin bütün yaralarını onaran şey adaletin süratle ve merhametsizce uygulanmasıdır. Zira, bölüştürücü ve değiştirici olarak ayrılan adalet kavramları önünde en ufak bir tereddüt duymadan, özellikle devleti ve genel çıkarları ilgilendiren hususlarda bütün suçları eşit kabul ediyorlar ve en ağır ceza ile mahkûm ediyorlar. En büyük düzensizlikleri önleyecek tek yol olarak kabul ettiğim bu çare olmasaydı bu güçlü gövde kötü düşünceli şahısların fesatları ile can verir ve imparatorluğun merkezinden uzakta bulunan eyalet valileri ihtiraslarını tatmin etmek ve bağımsız olmak için ayaklandıkları her fırsat sonunda Devleti bir sürü derebeyliklere ayırırlardı.

Sertlik, merhametsizlik ve şiddet bu Devlete o kadar has şeylerdir ki, hür olarak doğanlar bile servetleri ve hayatları üzerinde sert bir yönetimin uygulamalarına alışmış olup bunları boyunduruktan kurtarmayı istemek çılgınca bir şey olur. Bütün bunların sebebi Türklerin siyasî gücünün savaş sırasında oluşmasıdır; İskitya'dan (1) bir başbuğun buyruğunda çıkan Türk Ordusu'nda savaş yasalarından başka yasa bulunmadığını tasavvur etmek gerekir; Tuğrul Beğ (2) kumandasında İran Hükümdarını yenen ve ülkesine sahip olan Türklerin amaçlarına bu yasalardan başkası uygun

---

(1) Yazarın İskitya olarak bahsettiği yer Karadeniz'in Kuzeyi ve Hazar'ın batısıdır. (Ç.)

(2) «Tangrolipix» olarak asıl metinde geçen adın Tuğrul beğ'in adının bozulmuş şekli olduğunu sanıyoruz. (Ç.)

olamazdı; ondan sonra Türklerin hedefi Doğu Anadolu olmuştur. Türk kudretinin bu ilk çocukluk devresinden sonra Selçuk Hanedânı zayıf düşmüş, iç savaşlar dolayısıyla ilk gücünü kaybetmiştir. Öyle ki, bin üç yüz yıllarında Osman Beğ önce mütevazi olarak başlattığı hareketlerini geliştirmiş, bütün Selçuk topraklarını, şu anda kudretin zirvesinde gördüğümüz imparatorluğa kazandırmıştı. Söylediğim gibi bütün bu zaman aralığında Türklerin hayatları sürekli savaştan başka bir şey değildi. Bunun için, yasalarının ve törelerinin sert, padişahlarının her türlü yasanın üstünde mutlak olmasına ve törelerinin Hükümdarın yüceliğine ve sınırsız kudretine cevap veren bir boğazdan geçmesine kaçınılmaz bir şekilde diğer milletlerin boyunduruk altına alınmasına şaşmamak gerekir. Yine, nasıl bir gövde çocukluğundan beri aldığı gıdalara ve yaşama tarzına alışmışsa, Türk egemenliği ve boyunduruğu altında yaşayan milletlerin durumlarından gayet memnun olduklarına da hayret etmemek gerekir. Eğer bunlar tanımadıkları bir hürriyete sahip olsalardı sert yönetim onların boyunduruk altında kalmalarına ve küstah olmamalarına yetmiyecekti; Padişahın yönetimi bu kadar mutlak olmasa kaçınılmaz bir şekilde Devletin düzenliğini bozacak olan ayaklanmalara set çekmek üzere imparatorluğun en uzak köşelerinde bile buyrukların hemen yerine getirilmesi bakımından sert yönetim şarttır. Türkler yüceliklerini bu mutlak kudretle devam ettirdiklerinden ve Devletlerinin en önemli desteği olarak bunu kabul ettiklerinden İkinci Kısımda o konu üzerinde duracağız.

İKİNCİ KISIM

Padişahın sınırsız kudreti Türklerin İmparatorluğunun en önemli dayanağıdır.

Bir önceki kısımda gördüğümüz gibi Devletlerinin temelini askerî disipline gidecek tarzda kuran Türklerin başbuğları veya hanları hayatları ve malları üzerinde mutlak söz sahibi oldular. Asya'nın zarif kırları, Teselya'nın nefîs ovaları, Nil'in zenginliği, Korent'in debdebesi, Peloponez'in, Atina'nın, Sakız'ın, Limni'nin, Midilli'nin serveti; Arabistan'ın ilâçları, İran'ın bir kısmının, bütün Doğu Anadolunun, Karadeniz sahillerinin, Batı Anadolu'nun, Filistin'in, Lübnan'ın ve Gürcüstan'ın büyük bir kısmının zenginlikleri gibi kılıçlarının ucu ile ve hayatları pahasına elde ettiklerini Hükümdarlarının emrine ve hizmetine sunarlar. Bağımlı beylikler olan Boğdan, Eflâk, Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Macaristan'ın büyük bir kısmı bir tek kişinin arzularını tatmin için bir araya gelmiş gibidir. Bütün bu büyük ülkelerin engin toprakları, bütün zenginlikleri, kaleleri, orduları ve cephaneleri Padişahın öz malıdır. Bütün bunları kullanan odur, ve Padişahın dokunmaktan ka-

çındığı dinî maksatlara ayrılmış topraklar ve gelirleri hariç tutulursa hiç kimse tek başına hür olarak bir şeye sahip değildir. Herhangi bir Paşa, Padişahın hayatına kastetmekle suçlansa bile topraklarını veya gelirini bir camiye bağışlarsa Padişah bunlara dokunamaz. Bütün topraklar bu şekilde Padişaha ait olduktan sonra, yapılan fetihler ona yeter derecede toprak sağlayınca Türklerin şimdi tımar dedikleri tarzda toprakları savaşlarda yararlılık gösterenlere dağıtmıştır; şu şartla ki, bu tımarlara sahip olanlar Padişahın yaptığı savaş çağırısında belirli sayıda asker ve at getirmelidirler. Bütün imparatorluk bu şekilde askerlerin eline geçince, önemli bölgeler daha güçlü oluyor, ve daha iyi savunuluyor; fethedilmiş ülke halklarının isyanı ve herhangi bir şeye teşebbüs etmeleri daha kolaylıkla önlenmiş oluyor. Bu tımarlar bizim İngiltere'de, kralla savaşa gitmek şartıyla sahip olduğumuz topraklara çok benzemektedir; şu farkla ki, topraklarımız, ihanet veya isyan durumları haricinde elimizden alınamıyacak şekilde sabit yasalar uyarınca bize verilmiştir. Türklerin sahip oldukları topraklar babadan, oğula geçmemekle kalmaz, tam anlamıyla mal sahibi bile olamazlar; Padişah mülkiyeti daima elinde tutarak arzu ettiği sürece adamlarının tımardan yararlanmalarını sağlar, günün birinde bir başkasını mükâfatlandırmak için eski tımar sahiplerini yerlerinden edebilir.

Padişahın sahip olduğu mutlak ve sınırsız kudretin önemi kullarının ona verdikleri sıfatlarla daha iyi anlaşılır; Tanrı'nın gölgesi, güneş ve ayın kardeşi, yeryüzündeki bütün taçların dağıtıcısı, vs. gibi. İlk erdeminden çok şeyler kaybettikten sonra Roma halkının imparatorlarına yaptığı gibi kulları Padişahlarına kur-

ban vermiyorlarsa da, onun muazzam kudreti hakkında edindikleri kanaat hükümdarlarını adetâ bir ilâh gibi görmelerine sebep olmaktadır. Kadıları ve ulemâ sınıfı Padişahın bütün yasaların üzerinde olduğunu, yani yasaları yorumlayanın, düzeltenin ve iptâl edenin o olduğunu, vardığı yargıların yasa sayıldığını ve yargılarında yanılmaz olduğunu söylerler. Halkın hoşuna gitmek ve töreye uymak için bazen Şeyhülislâm'a danıştığı olur; onunla aynı kanaatte olmayan şeyhülislâmların yerlerinden olduklarını, efendilerinin hoşuna gidecek tarzda davrananların ise hemen yükseldiklerine biz zat ben tanık oldum. Hattâ ulemâdan bazıları, otoritesine sınırlama geldiği durumlarda Hünkârın and içerek verdiği sözden cayabileceğini de ileri sürmüşlerdir. Padişahın huzurunda olduğumuzda kudretinden bahsederken, ancak biz aramızda Tanrı için sarfedebileceğimiz terimleri kullanmak durumunda kalıyorduk. (1)

İmparator Jüstinyen Hükümdarların imtiyazından bahsederken çok haklı olarak şöyle diyordu: «Her ne kadar yasalara tâbi değilsek de ona rağmen yasalara göre yaşıyoruz.» Yani, her çeşit Devlet yönetiminde mutlak bir Hükümdar'a duyulan ihtiyaç onu her türlü cezanın dışında tutuyor, yasaların hareketlerini düzenlemesini önlüyor ise de, Hükümdarın kurallara bağlı olmadan davranmasına nazaran, ülkeye uyguladığı yasalara tâbi bir şekilde yaşaması kendi çıkarı için daha uygundur demek istiyor. Bir Hükümdar ne kadar mutlak olursa olsun, otoritesine zarar vermeden yasalar

---

(1) Bir yabancı olarak Padişahın ve İmparatorluğun haşmetinin fazla tesirinde kaldığı anlaşılıyor. Yavuz Sultan Selim gibi bir padişahın bile Şeyhülislamlara ve Adalet'e karşı saygılı olduğu ve çekindiği unutulmamalıdır.

tarafından davranışlarının denetim altına alınması gerekir. Meselâ her yeni Padişahın tahta çıkışında, evliyâ olduğu sanılan Eyüb'ün camisine giderek orada debdebe içinde kılıç kuşanması gelenek hâline gelmiştir. Padişah oraya geldiğinde yapılan genel duada böylesine şerefli ve önemli bir makama gelen Padişaha Tanrı'nın akıl ve itidal vermesi istenir. Şeyhülislâm'ın hayır duâsından sonra Padişah muhteşem bir edâ ile İslâm inancına ve şerîat yasalarına sadık kalacağına dair söz verir ve yemin eder. Ondan sonra Kubbealtı vezirleri ve diğer paşalar, önünde eğilir, eteğini öptükten sonra onu kanunî hükümdarları olarak kabul ederler. Bu tören sona erdikten sonra, padişahların devamlı kaldıkları saraya doğru aynı debdebe ve ihtişam ile hareket edilir. İşte böylece Padişah yasalara göre yönetmeye ve yasaklamaları aşmayacağına dair söz vermiş olur. Fakat bu yasaklamaların sınırları o kadar geniş tutulur ki, her tarafa gidebilen bir adama gidecek başka yeri olmadığı için hapistesin demek gibi bir şey olur. İslâm'ın kurallarını uygulamak zorunda olmasına rağmen, şerîat Padişahın, İslâm'ın yasalarını değiştirebilecek, bazı kuralları iptal edebilecek veya yönetme tarzıyla ve imparatorluğun amaçları ile ters düşebilecek kuralları görmemezlikten gelebilecek, uygulamadan kaçınabilecek bir yetkiye sahip olduğunu söylemez.

Fakat Türklerin en bilgili din adamları, medenî ve siyasî meselelerde Padişahın yargısının keyfî olduğunu, iradesinden başka yargıca, yorumcuya gerek duymadığını ileri sürerek, şerîat yasaklarında bulunan dini hükümlere riâyeten başka onu sınırlayan bir hüküm olmadığını söylerler: İşte bunun içindir ki, Padişahın suçlarından dolayı tahttan indirilemiyeceğini, sebepsiz

yere bin kişiyi katlettirmiş olsa bile hiç kimsenin ondan hesap soramıyacağını belirtirler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun uçsuz bucaksız topraklarını, ordularının kusursuz başarılarını gördükten sonra bu mutlak kudretin Türklere ne kadar yararlı ve gerekli olduğuna karar vermek kolaydır. Zira Padişah, askerlere hoş göründükten sonra halkın memnun olup olmadığına kimse aldırmaz.

Yapılmasını istediği şeyler yararlı ve bütünüyle namuslu ve dışardaki tasarılarına ters gelen veya geciktiren hiçbir engelle karşılaşmayan bir Hükümdar için bu, gerçekten faydalı bir şeydir. Almanya İmparatoru son savaşta diğer prenslerin kabul cevabını ve diyetin görüşme sonucunu beklemek zorunda olmasaydı, kuşkusuz Türklerin önüne geçebilecek, onların bu kadar kolaylıkla Macaristan'a girmelerine engel olabilecekti. Çünkü bir tasarıyı yerine getirmek için bir çok kafaya ve kola gerek varsa işler daima yavaş gider ve tasarıyı gerçekleştirmek için sarfedilecek zamandan daha fazlası nasıl davranılacağını tartışmakla geçer.

Halbuki Padişah savaş yapmak istediği vakit adamlarının kabul cevaplarını veya davranışlarını denetliyen, imtiyazlarının sınırlarını aştığını söyliyen bir yüksek yargıçın yargısını beklemek zorunda olsaydı bu onun için şaşırtıcı bir engel olurdu. Böylesine kösteklerle bağlı bir küçük beyliğin giderek muazzam bir imparatorluk hâline gelmesi kolaylıkla açıklanamaz. Diğer taraftan kudretini haklı ve dürüst yasalarla sınırlayan, kendisinin olduğu gibi, tebasının da mülkiyet hakkına saygı gösteren, masumlarla, suçlular arasında ayırım yapmadan ceza vermeyen ve Tanrı'nın hiddetli

anında Kral olan hükümdarların hareketlerini yapmayan yumuşak ve insancıl bir Hükümdarın başta bulunmasının milleti için büyük bir bahtiyarlık olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak böyle bir durumda bu milletlerin sahip olduklarından ve olacaklarından memnun olmaları lâzımdır. Bu da yeryüzünün en ulu Hükümdarının ihtirasının ve açgözlülüğünün kölesi ve aracı olmaktan çok daha iyidir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

«Türkler, Padişahlarına karşı duymak zorunda oldukları itaati, bir Devlet ilkesi olarak değil, dinî bir vecibe olarak öğretirler.»

Hükümdarın kişiliğinde toplanmış mutlak kudret kullarda mükemmel bir itaat ister. İşte bunun içindir ki, Devletin yüksek makamları için sarayda yetiştirilenlere her türlü çareye başvurularak bu ilke benimsettirilmeye çalışılır. Dervişlerin cüppe giyme töreninde üstlerine verdikleri bağlılık andı, sarayın genç adamlarına öğretilen körükörüne ıtaat kuralları kadar dinî bir havada verilmez. Padişahın elleriyle veya buyruğu ile ölümün en şerefli ölüm olduğunu, böyle bir mutluluğa erişenlerin derhal cennete gidecekleri inandırılır.

Efendisinin yüceliğinin hârika bir aracı ve bütün görevlerini başarıyla yapmanın mutluluğuna sehip olan Sadrâzam Kara Mustafa Paşa, bir gün Hükümdarı'na yaptığı büyük hizmetlerden, çeşitli savaşlarda elde ettiği zaferlerden dolayı dostları tarafından kutlandığını gördüğü vakit, Padişahın teveccühüne lâyık olmaktan davranışlarının onun hoşuna gittiğini anlamıştı. Bu ise

hayatta istenebilecek en büyük ün ve mutlulukdu. Fakat bunca şerefin sonu ve sadakatinin haklı mükâfatı olarak şehadet mertebesine çıkması ve Padişahın buyruğu ile ölmesi gerekmekteydi. Türklerin arasında kul diye adlandırılanlar tımar sahibi olanlar, maaş alanlar ve taht ile ilgili görevlerin başında bulunanlardır.

Sadrâzam ve diğer paşalar bunların arasında olup, bu sıfat tebanın geri kalan kısmına korkusuzca ve otorite ile halka kötü muamele edebilirlerdi; fakat hiç kimse şiddetle cezalandırılmak tehlikesini göze alamadan bunlara karşı hoşnutsuzluğunu belli edemez ve aleyhlerine teşebbüste bulunamazdı. Kul kelimesi Padişahın buyruklarına ve iradesine tamamen boyun eğen kimse demektir; yani istediklerini ve eğer mümkünse düşündüklerini, hatta bütün bir orduya uçurumdan atlamak veya vücutlarından bir nehre köprü yapmak emri verilecek kadar, körü körüne uymak demektir.

Bu ülkede bulunmuş olup da, körü körüne itaatin örneklerini görmüş olanlar haklı olarak, «Kulluk için dünyaya gelmiş insanlar!» diye haykırabilirler. Hükümdara yakın olanların yaptıkları dalkavukluğun sahip oldukları köle sayısı ile orantılı olduğundan kuşkulanmamak gerekir. Osmanlı Hükümdarları içinde alicenap olanları bu rezilce gönül almadan bıkmışlar, halkın tam serbest olmasından hoşlanmamalarına rağmen, olup bitenleri öğrenmek maksadıyla başka çarelere başvurmuşlar, kendi saraylarında olanları bilmekten âciz kalanların yabancı hükümdarların devletlerindeki olayları hiç bilemiyeceklerini anladıklarından sözlerine aslâ kulak asmamışlardır.

Bu rezil dalkavukluk ve aşırı bağlılıkta, Devleti kadınların yönettiği Sultan İbrahim döneminde ve şim-

di IV. Sultan Mehmed'in çocukluğundan yararlanan kadınların, hadımların ve birkaç genç gözdenin zamanında olduğu gibi Türklerin askerî disiplininde gevşeme başgöstermiştir. Çünkü saraydan olmayanların gerçeği söylemesine ender durumlarda izin verilir, önemli meselelerde kanaatleri asla sorulmaz, sorulsa bile düşündüğünü yiğitçe açıklayacak birisine raslamak hemen hemen imkânsızdır. Sonunda, eskiden şanlı teşebbüslere girişen aklı başında ve kahraman hükümdarlara son derece yararlı olan bu tarz bir itaat, şimdi dalkavukluktan başka bir şeyden hoşlanmıyan kadınca tavırlara sahip hükümdarların yüceleşmesine önemli bir engel teşkil etmeye başlamıştır. Şu anda Türk sarayının köle davranışlı, kürek mahkûmlarından yerin değişikliği ve zincirlerin kıymetli olmasından başka farkı olmayan kimselerle dolu olduğuna dikkat edilirse durum bütün açıklığı ile gözler önüne serilir.

İlerki kısımlarda bahsetmek fırsatını bulacağımız saray gençleri işte böyle bir hapishaneye kapatılırlar ve son derece sert bir şekilde yetiştirilirler. Padişahın iki erkek kardeşi de pek değişik şekilde muameleye mâruz kalmaz; onları gözlerinin önünden kaçırmayan muhafızları vardır; gayet ender olarak kardeşlerini görmelerine, yenini öperek saygılarını sunmalarına müsaade ederler. Saray hanımlarının da hürriyetleri kısıtlıdır. Zenci haremağaları tarafından çok dikkatle gözetlenirler, Harem dairesinden dışarı ancak, duvarları en sofu rahibe manastırlarının duvarlarından daha yüksek olan saray bahçesinde hava almak üzere çıkabilirler.

Bir kelime ile ifade etmek istenirse bu ülkenin saray çevresinde kölelerden başkasına raslanmaz, eğer

hürriyete karşı sevgi duyan bir ruh varsa bu bir mûcizeden başka bir şey değildir. Padişahlardan çoğu köle kadınların oğullarıdır. Bugün tahtta bulunan Padişahın annesi Kafkasyalıdır. Vezirler genellikle meşrû bir doğumla dünyaya gelmemişlerdir. Osmanlıların karılarından ziyade kölelerinden daha fazla çocukları vardır; Kırımlıların tutsak aldıkları ve Karadeniz yolu ile yolladıkları çeşitli uluslara ait kadınlar İstanbul'da öylesine garip ve karışık bir nesil yetiştirmiştir ki, kölelerden doğmayan Osmanlı pek azdır. Bunun için bu çocukların köleliğe karşı tabiî bir meyli olmasını garip karşılamamak gerekir. Fakat, köleliğin esas olduğu ve çocukluklarından beri itaate verilen ihtimamın mevcut bulunduğu bir ortamda yetişen insanların nasıl olup da bunca isyana sebep oldukları sorulabilir. Bu olayı açıklamak için eski isyanlardan söz açmayacağım, yalnız, başka hiçbir yerde karşılaşılmamış ve gelecek nesillere örnek teşkil edebilecek oldukları için askerlerin hiddetinden doğan iki büyük olayın sebepleri ve patlak vermesi üzerinde duracağım.

Sipahilere ve Yeniçerilere ortalarında öğretilen ve benimsettirilen o itaat duygusu, aklın ve siyasetin yerleştirdiği disiplini bozan saray entrikaları yüzünden bazen unutulur; sonunda imparatorluk büyük kayıplara uğrar ve değerli Devlet adamları hayatlarını kaybederler.

Kötü bir hükûmetin işbaşında olduğu ve talihsiz askerî teşebbüsler askerlere üstlerine karşı gelmek ve başkaldırmak fırsatı verdiği zamanlarda da aynı şey olur: Zira böyle anlarda durumlarından memnun olmayanlar ve başkalarının büyüklüğünü çekemiyenler, talihsizliklerinin vebalini düşmanlarının üzerine yükleme-

ye ve başkaldıranları kendi taraflarına çekmeye çalışırlar.

Sultan Mehmed'in yeni tahta çıktığı sıralarda bunun korkunç bir örneğini gördük. Sarayda, Vâlide Sultan'ın olağandışı sevgi ve teveccühünü kazanmış, bu sayede Devleti elinde tutan gözüpek ve girişgen Melekî Kalfa adında genç bir kadın vardı. Vezirler ve paşalar onun uygun görmediği buyrukları aslâ uygulamazlardı. Zenci harem ağaların tahakkümü son haddini bulmuş, Harem dairesinde gizli hükûmet toplantıları yapılır olmuştu. Bu toplantılarda Devlet memurlarının sürülmesi, değerli kumandanların görevlerinden alınarak yerlerine bu kadınlar saltanatını devam ettirecek kişilerin atanması meseleleri görüşülürdü.

Sonunda, kadınların iktidarına alışmamış askerler, Devletin bu zayıf durumunu düzeltmek için harekete geçmeye karar vermişlerdi. Nümayiş yaparak saraya yürüdüler, küstahça Sadrâzamın köşke gitmesini istediler ve düşünmeye vakit bırakmadan Sadrâzamdan gözde harem ağalarının kellelerini istediler. Durumu görüşmek için hiçbir süre tanımadılar; âsilerin hiddetini örtecek hiçbir konuşma yapılamadı: İstenen kelleler derhal verilmeliydi. Bu zavallılar derhal idam edildiler, âsilerin kızgınlığının geçmesi için saray duvarlarının üzerinden atılan cesetler yerlerde sürüldü, Sultanahmet meydanına getirilerek parça parça edildi. Ertesi gün Melekî Kalfa ile kocası Şaban da âsilerin eline geçerek katledildi. Bu ayaklanma, otoriteyi paylaşamayan sipahiler ve yeniçeriler arasında patlak veren olaylar olmasaydı kolay kolay bastırılamazdı: Birkaç yüz sipahi idam edildi ve yeniden huzur sağlandı. Kargaşalıktan sonra düzen böyle sağlandı ve ayaklanma so-

nunda kötü hükûmet bu şekilde ortadan kaldırıldı (1). Yeniçeriler daha sonraları birçok defalar ayaklandılar, fakat bu ayaklanmalar içinde, şimdiki Padişah'ın anneannesi Kösem Vâlide Sultan'ın ölümüyle biten ayaklanmanın ayrıntılarını anlatmamız bu kitabın konusu dışına çıkmayacak önemdedir.

---

(1) A. 8 Mart 1656 tarihinde, Yeniçerilerin ayarı düşük akça alınmasından patlak veren ve «Vak'a-i Vakvakiyye» diye bilinen olayla son bulan isyan. (Ç.).

DÖRDÜNCÜ KISIM

«I. Sultan Ahmed'in karısı, IV. Sultan Murat'ın, Sultan İbrahim'in anneleri Vâlide Sultan'ın torunu IV. Sultan Mehmed'e karşı beslediği niyetlerin içyüzü ve işbirlikçileri ile birlikte katledilmesi.»

Yeniçeriler, Sultan İbrahim'i katlettikten sonra tahta, o zaman dokuz yaşında olan IV. Sultan Mehmed çıkmış, erginlik çağına kadar nâibelik görevi anneannesi Kösem Sultan'a verilmişti; yaşı ve tecrübesi bu kadını o göreve lâyık yapıyordu. İşler böylece yoluna konduktan sonra çocuk Padişah Eyüp Sultan Camii'ne götürüldü, alışagelmiş kılıç kuşanma töreninden sonra IV. Mehmed bütün Osmanlı mülkünün tek hükümdarı ilân edildi.

Bir müddet yaşlı Vâlide Sultan mutlak bir şekilde hüküm sürdü, hep kendi arzusuna göre davrandı. Fakat genç Padişahın annesi kocasının katlini bir an bile aklından çıkarmadan bu olaya sebep olan kurnaz siyasetin bir gün kendi oğlunun başını da yemesinden endişe ediyordu. Bu güvensizlik onu genç Hükümdarın hayatı ve güvenliği üzerinde olağanüstü itina sarfetme-

ye zorluyordu. Vâlide Sultan'ın ihtiraslı ve kibirli mizacı ile kocasını katleden yeniçeriler ile olan sıkı bağlarını bilmesi haklı olarak endişelerini arttırıyordu. Bu korkunç ittifakı parçalamak üzere daima yeniçerilere karşı olan sipahiler, saraydan geçinen paşalar ve beylerle bir karşı - ittifak hazırlamaya karar verdi. Mektuplarla, sık sık yolladığı haberlerle kendine taraftar kazanmaya çalıştı; kocası Sultan İbrahim'in katlini karşı tarafın üzerine yıktı ve yeniçerilerin küstahlığından şikâyet etti. Oğluna değer verilmemesinden yakındı ve eğer vaktinde harekete geçmezlerse Vâlide Sultan'ın sipahileri tamamen ortadan kaldırarak saltanatını sağlamlaştıracağını öne sürdü. Anadolu sipahileri bu haberler üzerine telâşa düştüler, Turhan Sultan'ın uyarıları muhtemel göründüğünden silâhlanarak, Gürcü Abdünnebî'nin kumandasında giderek büyüyen bir orduyla Üsküdar'a kadar geldiler. Oraya vardıklarında, yeniçerilerin himayesinde ve Vâlide Sultan'ın yanında bulunan Sultan İbrahim'in katline adları karışmış olanların kellelerini istediler. Bunun üzerine, Sultan İbrahim'in katli olayına adı karışmış ve yeniçeriler arasında büyük bir saygıya sahip olmuş olan Sadrâzam Murat Paşa, yanında yeniçerilerden meydana gelmiş büyük bir kuvvet ve toplar olduğu hâlde vakit kaybetmeden İstanbul'dan Üsküdar'a geçti. İki ordunun karşılıklı yaklaşması sırasında sipahiler ile Sadrâzamın muhafızları Deli'ler arasında hafif çatışmalar oldu; kâfirlere karşı mücadele etmek için korunması şart olan İslâm kanını akıtmakla büyük bir günah işleyeceklerini ortaya koyan Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri olmasaydı çatışmaların ansızın büyümesi işten bile değildi. Aralarında bir ihtilâf varsa, her iki tarafın da ken-

dilerine başvurmaları gerektiğini, şerîata göre adalet dağıtılacağını belirttiler.

Bu uyarılar ve rakiplerinin güçlü durumu Gürcü Abdünnebî ile sipahileri uyuşma tekliflerini dinlemeye zorladı. Fakat bunların asıl cesaretlerini kıran şey, Kazaskerlerin, Sadrâzamın sonuna kadar mücadele etmekte kararlı olduğu ve direnmenin uzaması hâlinde yediden yetmişe bütün İslâmların sipahilere karşı silâhlanmasını isteyen bir fermân yayınlatacağı hakkında söyledikleridir. Bunun üzerine sipahiler çözüldüler ve geri çekilmeleri ile yeniçeriler ve taraftarlarının kibrini ve küstahlığını arttırdılar. Fakat özellikle Bektaş Ağa ile adamları Kul Kâhya ve Kara Çavuş, sipahilerin silâh bırakmakla Devletin bütün dizginlerinin ellerine geçtiğine inandılar. O olaydan sonra bu üç Yeniçeri Ağası gizlice sipahileri, zengin ve gözüpek olarak bilinenleri yok etmeye çalıştılar. Gürcü Abdünnebî de bunlar arasında olduğundan Anadolu Beylerbeyinden onu öldürtmesini istediler. Beylerbeyi bir gün Abdünnebî'yi saklandığı yerde yalnız yakalatınca, tabanca ile öldürttü, kafasını keserek İstanbul'a gönderdi.

Bu hareket sipahileri öylesine tedirgin etti ki, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gizli toplantılar yapmaya, yeniçerilerden intikam almaya başladılar; hedeflerine daha çabuk erişmek maksadıyla birçok beyi ve Anadolu paşasını taraflarına geçirdiler. Anadolu'daki yeniçeri kışlalarına saldırarak, yakaladıklarının kollarını ve burunlarını kestiler, birçoğunu katlettiler.

Diğer taraftan Bektaş Ağa çeşitli vergiler, rüşvetler ve daha bir sürü dalaverelerle gelirini arttırmakla meşguldü. Belgrad'da üçte biri gümüşten, üçte ikisi kalaydan üç yüz bin kalp akça imâl ettirdi. Bu akçaları

zanaatçılara ve esnafa verdi, diğerlerini de bir Macar Dükasına altmış kalp akça temeline göre değiştirmeye zorladı. Bu zararı kaldıramıyacak duruma gelen halk, İstanbul'da söylenmeye başladı ve Eyerciler çarşısında toplandı; ayaklanma öylesine âni yayıldı ki, bir anda şehrin çeşitli semtlerinde nümayişler yapılmaya başlandı. Fakat en büyük nümayiş Şeyhülislâm'ın mahallesinde meydana geldi. Onu ve Seyyid Nakip Eşref'i beraberlerinde saraya yürümeye zorladılar. Sarayın kapılarına dayandıklarında yüksek sesle şikâyetlerini duyurdular. Bu can sıkıcı durum esnasında Kapı Ağası ve Dârussâade Ağası Süleyman Ağa, Padişaha giderek bu fırsattan yararlanarak Bektaş Ağa'nın saltanatını yıkmayı öğütlediler. Ancak endişe ve aşırı ihtiyattan bu tasarı gerçekleşemedi. Sadece ayaklanmış halkı sakinleştirmek amacıyla, yeniçerilere bağlı olmasına rağmen Dâmad Melek Ahmed Paşa'yı Sadrâzamlıktan uzaklaştırmaya karar verdiler. Bu karar hemen uygulandı, Melek Ahmed Paşa'dan alınan Devletin mührü yürekli ve iradeli Siyâvuş Paşa'ya verildi.

Şerefine düşkün olan Siyâvuş Paşa, bir müddet önce Sadrâzamlık yapmış olan ve Bektaş Ağanın emellerine hizmet etmediği için görevinden uzaklaştırılan ve eğer Yunanistan'a kaçmış olmasaydı kellesi vurulacak olan Murat Paşa'nın durumuna düşmemek için Bektaş Ağa ile çevresinin saltanatını kırmak istedi. İşler bu şekilde karıştığında, halkın birbirleriyle temas kurarak gizli tertipler hazırlamasından büyük endişe duyan yeniçeriler yolları tutmuşlar, iki kişinin bile bir araya gelmesini önlemeye başlamışlardı. Son ayaklanmanın elebaşıları olduklarını sandıkları birkaç esnafı, Sadrâzamın kesin buyruğuna rağmen tutuklamışlardı.

Saray çevresi ise daha sakin değildi; Padişâhın taraftarları yeniçerilerin ağalarını yok etmeyi tasarlıyorlardı; Baltacıların başı ertesi gün gelenek olduğu üzere Divan toplantısına gelecek olan Kul Kâhya'yı öldürecekti. Eğer Kösem Vâlide Sultan, Baltacıbaşı'nı tehditleri ile kararından caydırmasaydı bu suikast gerçekleşecekti. Sarayın iki önemli kadını birbirlerine karşı diş biliyorlardı; genç olanı oğlunun saltanatını, yaşlı olanı ise kendininkini sağlamlaştırmak istiyordu. Şehirde kargaşalık giderek yayılıyordu; kendi taraflarında olmadığını bildikleri Siyâvuş Paşa'nın iktidara geçirilmesini yeniçeriler hiç iyi karşılamamışlardı. Buna rağmen, olaylar bu şekilde gelişirken, parlak vaadlerle Siyâvuş Paşa'yı kazanmak için çabalıyorlardı. Diğer taraftan Kösem Vâlide Sultan, Bektaş Ağa'ya gönderdiği mektupta sarayda olup bitenleri anlatıyor, bütün karışıklıkların genç Turhan Sultan'ın başı altından çıktığına işaret ediyor ve huzurun sağlanması için Sultan Mehmed'in tahttan indirilerek yerine kardeşi Süleyman'ın geçirilmesini öğütlüyordu; ona göre Süleyman, kardedeşi Sultan Mehmed'en çok daha akıllı ve kudretli olup, Osmanlı tacı ancak ona yaraşacaktı. Mektubu alan Bektaş Ağa, yeniçerilerin camisi olan Orta Camii'nde bir toplantı düzenledi; toplantıya silâhlı yeniçeriler ile asker arasında manevî bazı din adamları da katılmıştı. Toplantıya sadece Sadrâzam gelmemişti. Kendi taraflarına çekebilme veya hiç olmazsa bertaraf edebilme umuduyla Sadrâzamın da toplantıya katılması için haber yolladılar. Haberci geldiğinde gecenin ikisiydi; münasebetsiz bir vakit olmasına ve Padişahtan başka bir kimsenin ayağına gitmesi bir Sadrâzamın vekârına yakışmamasına rağmen, böyle bir durumda göz yum-

manın daha uygun olacağını düşünen Siyâvuş Paşa gayet az bir maiyetle hareket etti. İlk gördüğü şey tüfekleri omuzlarında, ellerinde meşaleleri ile on bin yeniçerinin hazır beklediğiydi. Bu beklenmedik karşılaşma önce onu şaşırttı, geri dönüp dönmemek hususunda tereddüde düştü. Fakat iyice düşündükten sonra yoluna devam etti. Camiye geldiğinde, Bektaş Ağa onu karşılamak zahmetine katlanmadan subaylarından birini yolladı. Böylesine ağır bir hakareti kaldıramıyacak kadar şerefli olan Sadrâzam, ona rağmen hiç sesini çıkarmadı, başladığı gibi rolünü sürdürerek Bektaş Ağa'ya yaklaştı ve onu selâmladı.

Sadrâzam oturur oturmaz sözü açan Bektaş Ağa orada birçok meseleyi görüşmek üzere toplandıklarını ve ilk iş olarak Padişahın tahttan indirilmesi gerekt:ğini belirtti. Üstelik her yıl, Padişaha hizmet etmesi için dünyanın çeşitli yerlerinden getirilen genç erkeklerin bundan böyle saraya sokulmamasını, onların yerine yeniçerilerin alınmasını ileri sürdü. Sadrâzam, Bektaş Ağa'nın ve adamlarınınn bütü tekliflerini kabul etmiş göründü, Kur'an üzerine yemin ederek sonuna kadar ağaları destekleyeceğine dair söz verdi. Bütün bunlar Bektaş Ağa'nın o kadar hoşuna gitmişti ki, gerçekten Sadrâzama güvenileceğine inanmaya başlamıştı. Gerek zihninde uyanan bu güven duygusu, gerekse Sadrâzamın zayıf durumu karşısında sahip olduğu kudretin verdiği emniyet hissi yüzünden Sadrâzamın ayrılma isteğini kabul etti ve toplantıyı dağıttı. Fakat Kâhya Bey ile Kara Çavuş, Sadrâzamı serbest bıraktığı için Bektaş Ağa'ya çıkıştılar. Kuşu kafesten çıkartmakla fena yaptığını, kellesi omuzları üzerinde gitmesine izin verdiğini söyleyerek ihtiyatsız hareket etti-

ğini belirttiler. Ancak Bektaş Ağa bu sözlerle alay etti, onların yüreksiz kişiler gibi konuştuklarını, kendi güçlerini bilmediklerini ve Sadrâzam sözünden dönse bile onlara karşı direnebilecek kuvveti bulunmadığından sabaha kadar rahat hareket edebileceklerini ilâve etti. Lâkin Sadrâzamın çok başka düşünceleri vardı. Hürriyetine kavuşur kavuşmaz hemen sarayın yolunu tutmuş ve böylesine tehlikeli bir işten sağ salim kurtulduğu için Tanrı'ya şükür etmişti. Sarayın dış kapısına vardığında kapının alışılanın aksine açık olduğunu hayretle gördü; sebebini sorduğunda Bostancılar, Kösem Vâlide Sultan'ın buyruğu ile kapıyı açık tuttuklarını söylediler, sarayın içine giren Sadrâzam gürültü çıkarmadan Padişahın dairesine gitti; yolda mutlu bir raslantı eseri Dârüssaade Ağası Süleyman Ağa'yı gördü. Dışarda olup bitenleri Süleyman Ağa'ya nakleden Sadrâzam, Vâlide Sultan'ın her zamankinin aksine o gece erken yatmadığını, eğlenceler tertiplediğini öğrendi. Sadrâzam, Dârüssaade Ağası ve birkaç haremağası kısa bir görüşme yaptıktan sonra Vâlide Sultan'ın dairesine gittiler, zorla içeri girmeye çalıştıklarından harem ağalarının direnmesi ile karşılaştılar. Fakat gururlu ve kararlı bir adam olan Süleyman Ağa reddedilmeye aslâ tahammül edemediğinden Vâlide Sultan'ın başmabeyincisini hançerledi. Bunun üzerine yanlarındaki harem ağaları da hançerlerini çekerek içeri daldılar. Vâlide Sultan Padişahın harem ağalarının muhafazasında dairesinde yalnız bırakıldı. Kösem Sultan'a bağlı diğer harem ağaları açık sandıkları dış kapıdan kaçmak isterlerken Bostancılar tarafından yakalandılar. Olaylar o kadar sessiz gelişmişti ki, çok yakında olan Padişahın dairesinden kimse bir şeyden haberdâr değildi. Bu işi

de başarılı bir şekilde sonuçlandıran Süleyman Ağa ile Sadrâzam Turhan Sultan'ın yattığı odaya gittiler. Yavaşça kapıyı açarak, Turhan Sultan'ın yanındaki cariyelere ses çıkarmamalarını işaret ettiler; yine işaretlerle uyandırmak zorunda olduklarını anlattılar. Padişah'ın huzurunda gürültü çıkarmamak için işaretlerle konuşmak gelenek hâline geldiğinden, bu dilsiz lisanını başarıyla öğrenen saray erkânı birbirlerine hikâye anlatacak kadar bu işi ilerletmiştir. Cariyeler, Turhan Sultan'ın tabanlarını yavaşça gıdıklayarak uyandırdılar ve Süleyman Ağa'nın konuşacak nesi olduğunu merak eden Turhan Sultan şaşkınlıkla yatağından kalktı. Ağa olup bitenleri anlatmaya henüz başlamıştı ki, büyük bir korkuya kapılan Turhan Sultan bütün soğukkanlılığını kaybederek oğlunun yatağına koştu, uyuyan çocuğu kucaklıyarak, «Ah! evlâdım mahvolduk!» diye haykırdı. Padişah dehşetten büyüyen gözlerle Süleyman Ağa'nın ayaklarına kapanarak, «Lala, kurtar beni» (1) diye ağlamaya başladı. Göz yaşlarını tutamıyan Süleyman Ağa çocuğu bağrına bastı; Sadrâzam ve Ağa ellerinden geldiği kadar Padişah ile annesine güven vermeye çalıştılar; neden sonra Padişahı, cariyelerin taşıdığı meşalelerin titrek ışığında Hasodası'na götürdüler. Hasodası'nın muhafazası ile yükümlü olanlar Padişahın geldiğini görünce şaşkınlıktan dona kaldılar, hemen arkadaşlarını uyandırmaya koştular. Odada daima mevcut olan tahta oturan Padişahın huzuruna çıkan saray subayları, önünde yeri öperek hayatları pahasına da olsa yapacakları hizmetlerin ne olduğunu soruyorlardı. Onlara

(1) Orijinal metinde aynen, Türkçe olarak öyle yazılmıştır. (Ç.)

cevabı Süleyman Ağa verdi: «Padişah'ın ekmeğini yiyenler mutlak surette onun hizmetine girmek zorundadırlar. Şimdiye kadar Sultan İbrahim'i katleden hainlerin eziyetlerini çektik; şimdi de elimizden Hünkârımızı almaya kalkışıyorlar. Madem ki sizler en sadık kullarısınız, onu sonuna kadar korumak görevi de size düşer.»

Aslan gibi cesur, gözüpek bir yiğit olan Silâhtar Eğinli Mustafa Paşa, daha önce Kösem Vâlide Sultan'ın kötü tasarıları hakkında bazı şeyler duymuş olduğundan hemen cevap verdi: «Hünkârım müsterih olun,Tanrı izin verirse, yarın düşmanlarınızın kelleleri ayaklarınızın altında olacaktır.» Sadrâzam ve diğerleri, zamanın sıkışıklığından dolayı fazla tartışamadan kısa bir toplantı yaptılar ve her biri kendisine düşen görevi yerine getirmek üzere ödev başına koştu. İlk iş olarak kâğıt ve mürekkep getirttiler, Padişahın ağzından bir ferman yazarak, geceleyin kapının açık kalmasını emreden Bostancıbaşı'nın tutuklanmasını temin ettiler. Başka birine Bostancıbaşılık verildi; bu adam Padişah'a sadakat yemini ettikten sonra, sayısı beş yüze ulaşan Bostancıların en kısa zamanda sarayın bütün kapılarında ve surlarında vaziyet almalarını temin etti. İçoğlanları da mücadelenin içine sokmak üzere onlardan sorumlu olan Kapu Ağası'nın dairesine gidildi, penceresine vuruldu, gelen nöbetçilere Ağa'nın uyandırılması gerektiği söylendi. Kapu Ağası gelenlerin kim olduğunu sordurduğunda cevap olarak Sadrâzamın ve Kızlar Ağasının geldiği söylendi; bunun üzerine müsait durumda olmadığını belirten Ağa, gelenlerin isteklerini pencereden bildirmelerini emretti. Kızlar Ağası yüksek sesle, Padişahın adına konuştuklarını son derece önemli bir

mesele için içoğlanların uyandırılması ve silâhlandırılması gerektiğini söyledi. Doksan yaşında, sağlığı bozuk bir ihtiyar olan Kapu Ağası Padişahın aleyhinde bi. hareketten çekindiği için bu sözlere itaat etmedi. Ağanın itaat etmeye niyeti olmadığını anlayan Süleyman Ağa sözlerini tekrar etti: «Ağa, vakit kaybetmeden içoğlanları uyandır, Padişahımızı yok etmek istiyorlar.» Kararından vazgeçmeyen Kapu Ağası, ancak Padişahın yazılı buyruğu ile içoğlanları kaldıracağını bildirdi. Bu gürültüler sırasında Kapu Ağasının hizmetindeki adamlar uyandılar ve Padişahın hayatının söz konusu olduğunu anlayınca, buyruk almadan içoğlanların kapılarını çalmaya başladılar. Kâhya seksen adım genişliğinde en büyük odaya girerek, gecenin o saatinde gürültü etmenin çok büyük suç sayılmasına rağmen ellerini çırpmaya başladı. Uyananlar şaşkınlık içinde ne olduğunu soruyorlardı. Kâhya ellerini daha şiddetle çırparak, «Kalkın, Hünkârımızı elimizden almak istiyorlar» diye bağırmaya başladı. Bu sözler üzerine yataklarından fırlayan içoğlanlar, yeniçerilerin sarayı bastıklarını sanarak elbisesiz ve silâhsız sağa, sola kaçışmaya başladılar. Bu kargaşalık sırasında ak ve kara harem ağalarından meydana gelen bir muhafız bölüğü içoğlanları sükûnete çağırdı, silâhlanarak yeni buyruğa kadar yerlerinde kalmalarını emretti. Diğer içoğlan ve saray subayları odalarında da benzer kargaşalık devam ederken, yine müdahalede bulunuldu, ellerine ne geçerse silâhlanmaları ve beklemeleri temin edildi. Bütün bu zaman zarfında Padişah, babası gibi kendisinin de katledileceğine inandığından teselli edilmez bir durum içinde bulunuyordu. Fakat Silâhtar Mustafa Paşa, Padişahı elinden tutarak, buyruğu ile ölmeye hazırlan-

mış silâhlı saray adamlarını göstererek sakinleşmesini sağladı. Tam bu sırada Padişahı penceresinin önünden geçerken gören bir içoğlanı, «Tanrı, Padişahımıza uzun ömür versin» diye bağırınca, diğerleri buna, Türklerin savaş çığlığı olan, «Allah, Allah» diye cevap verdiler; bu dokunaklı haykırış, bir anda sarayın en uzak köşelerinde bulunan aşçıların, doğancıların, baltacıların ve diğer hizmetkârların silâhlanmasına sebep oldu.

Sarayda bütün bunlar olup biterken, dışarda da aynı itina ve çabuklukla hazırlıklar sürüp gidiyordu. Sadrâzam bütün paşalara, beylerbeylerine ve Padişahın dostlarına haber salmış, temin edebilecekleri adamlarla ve üç gün yetecek yiyecekle hemen saraya gelmelerini emretmişti. Haber salınan insanların yardımı öylesine muhteşem olmuştu ki, kısa zamanda sarayın bütün bahçelerinde, dış avlularında ve çevre sokaklarında tepeden tırnağa silâhlı adamlar doluşmuştu. Galata ve Tophane rıhtımlarından kalkan gemiler ve şalupalarla saraya gerekli cephane taşınıyordu. Gün doğarken sokaklarda silâhlı piyade ve atlı birlikleri, denizde bir sürü kadırga, yeniçerilere dehşet verecek bir tarzda vaziyet almış saldırıyı bekliyordu; halkın da Padişaha yardıma koştuğunu farkeden yeniçeriler durumlarının vahameti üzerinde tartışma yapmanın zamanı geldiğini anladılar. Bir çare olarak, Hristiyanların vermek zorunda oldukları haraçları kaldırarak ve yeniçerilere tanınan imtiyazları vererek Arnavutları, Rumları ve diğer Hristiyanları silâhlandırdılar. Bu vaatlere kanan Hristiyanlar çarpışmak üzere silâhlanınca şehir ve saray tam bir iç harp öncesi görünümüne büründü.

Sarayda tam bir düzen hüküm sürüyordu; sabah ezanı okunduktan sonra Baltacılar, İçoğlanlar ile Padi-

şahın odasına gitmek arzusunda olduklarını bildirdiler. O zamanlar sarayda çok güçlü ve savaşmaya hazır iki yüz Baltacı vardı. İçoğlanlarla birlikte Padişahın dairesinin kapısına geldiklerinde, Kösem Vâlide Sultan'ın çıkarlarına sıkı sıkıya bağlı bir harem ağası içeri girmelerini önlemek istedi. Böyle kıyafetle Padişahın dairesine girmek istedikleri için küstah olduklarını söyledi ve hemen geri dönmelerini istedi. Bunun üzerine hep bir ağızdan Hünkâr ile görüşmek istediklerini ve Padişah ile İslâm'ın düşmanı olan Kösem Vâlide Sultan'ı öldüreceklerini açıkladılar. Otoritesine çok güvenen harem ağası bu sözlerden öylesine alındı ki, gelenleri âsi olarak tanımladıktan sonra, «Vâlide Sultanımız hakkında ağız açmaya lâyık kimseler misiniz?» diye haykırdı. Buna benzer başka hakaretler de yağdırmaya başlayınca, kalabalık içinden biri, «bu alçak da diğerleri gibi Padişahın düşmanı, öldürelim!» diye bağırdı. Harem ağası içeri kaçmak isterken yakalandı, tam öldürülecek iken Padişahın ayaklarına kapanmak istediğini bildirerek ölümden kurtuldu. Fakat Padişaha gizl bir hazinenin anahtarlarını teslim ettikten sonra, Çelebi Seferli adında bir baltacı bir vuruşta harem ağasının kafasını ikiye ayırdı, diğerleri de üstüne atılarak baltaları ile adamı parça parça ettiler. Böylesine âni ve şiddetli bir ceza, Kösem Vâlide Sultan ile ilişki hâlinde olan diğer saray erkânını dehşete düşürdü, hepsi kaçacak delik aramaya başladı. Çocuk Padişah bile, kıymetli halıların ve eşyaların üzerine saçılan kanı görünce kollarından tutan Silâhtarın eline yapışarak korkunç bir çığlık attı. Kanlı ceset ortadan kaldırıldıktan ve bu hareketin hizmetkârlarının ona bağlılık gösterisi olarak yapıldığı açıklandıktan sonra gözyaşları

dindi. Bu arada yeni Şeyhülislâm, Kubbealtı vezirlerinden Kenan Paşa ve Bâlizâde Efendi, Hasodası'na girdiklerinde, gördükleri düzensizlik ve gürültü karşısında şaşırdılar ve böylesine önemli bir meselede düzen içinde hareket edebilmek için ne yapmak gerektiği hususunda tereddüde düştüler. Şeyhülislâm ve bazıları Vâlide Sultan'ı hafif bir şekilde cezlandırılmasına karşı olmakla birlikte, meseleleri derinlemesine tartışmanın yararlı olacağını ve eğer Padişahın tam otoritesi temin edilirse, Kösem Sultan'ın hayatının bağışlanabileceğini ileri sürüyorlardı. Fakat diğerleri zaman kaybına gerek olmadığını, eğer Şeyhülislâm da Padişahın hayatına kastedenler safında sayılmamasını istiyorsa bir an önce fetva vermesini öne sürdüler. Hasodası'nda bu tartışmalar sürüp giderken, sokaklarda çarpışmaların başladığı hakkında bir haber genç Turhan Sultan'a geldi; olayların nasıl geliştiğinden haberi olmadığı için, Kösem Vâlide Sultan'ın katlinin Bektaş Ağa'yı hayatı pahasına bir uğraşa sürüklediği ve yeniçerilerin üstün duruma geçtiği hakkında bir duyguya kapıldı. Yüzüne peçe takarak, gürültüyü yatıştırmak maksadıyla Hasodası'na girdi. İçeri girer girmez toplananlara, «Hünkârınıza gösterdiğiniz saygı bu mu? Bulunduğunuz yerin farkında mısınız? Bir kadından ne istiyorsunuz? Neden Padişah'ın işlerine karışıyorsunuz?» diye bağırdı. Bazıları, düşüncelerinin aksine Turhan Sultan'ın, Kösem Sultan'a hizmet eder gibi görünmek istediğini sandılar. Bu yüzden İçoğlanlar, Şeyhülislâm'ın Vâlide Sultan'ın idamını emreden fetvayı bir an önce çıkarması için onu büsbütün sıkıştırmaya başladılar. Fakat İçoğlanlardan biri bu yüzü peçeli kadının Vâlide Sultan'ın kendisi olduğunu sanarak yüksek sesle söylenmeye

başladı: «İşte aradığınız kadın, intikamınızı alın, suçlarından dolayı cezalandırın!» Bu sözler üzerine birkaç kişi kadını tutmak için ilerleyince, Turhan Sultan hemen oğlunun yanına koştu, ayaklarına kapanarak, «Hayır ben Vâlide Sultan değilim, Hünkârımızın annesiyim,» dedi. Bu acıklı sahne yüzünden Padişahın gözlerinden süzülen yaşları silen Turhan Sultan içerde bulunanların çekilmelerini işaret etti; bu hareket, ona karşı harekete geçeceklerin gayretini ansızın söndürdü.

Bu gözü dönmüş insanların nasıl heyecanla davrandıklarını ve şiddetle arzuladıkları bir şeye karşı direnmenin anlamsız olduğunu gören Şeyhülislâm kalabalığa dönerek sükûtun sağlanmasını istedi. Orada bulunan önemli vezirlerle bir süre görüştükten sonra, Padişah'tan Vâlide Sultan'ın ölüm emri için izin istenmeye karar verildi ve şu metinle isteklerini dile getirdiler: «Yüce Hükümdarımız, halkın sükûna kavuşmasını arzuluyorsanız, Tanrı'nın iradesi büyükannenizi Adalet'in ellerine teslim etmenizi gerektiriyor; küçük bir acı büyük bir felâkete daima tercih edilir, başka bir çare yoktur, Tanrı izin verirse sonumuz hayırlı olacaktır.» Kalem ve mürekkep getirildikten sonra Şeyhülislâm fetvayı kaleme aldı ve Padişah imzaladı. Fetvaya göre Kösem Vâlide Sultan kılıçla veya başka bir şeyle zarara uğramadan sadece iple boğdurulacaktı. Fermanın teslim edildiği kâhyalara Vâlide Sultan'ın Kuşhâne'nin dışına götürülmesi, idam edilirken Padişah'ın hiç bir şey duymaması için her türlü tedbirin alınması buyruğu verildi. Padişahın buyruğunu önceden yerine getirmek isteyen içoğlanları, «Allah, Allah» diye bağırarak Harem dairesine koşmaya başladılar. Orada daha

önce Padişah fermanını almış olan zenci haremağaları, içeriye yalnız yirmi İçoğlanı bıraktılar. En iyi silâhlı olanları içeriye ilk girenler oldu; Vâlide Sultan'ın odasına daldıklarında içerisini kapkaranlık buldular. Vâlide Sultan yaklaşan gürültülerden tehlikenin büyüdüğünü anladığından bütün kandilleri söndürmüş, yorgan ve şilte yüklü büyük bir dolaba girerek saklanmıştı. Yakılan meşalelere rağmen Vâlide Sultan'ı bulamıyan İçoğlanları Süleyman Ağa'yı onu kurtardığı zannıyla itham etmişlerdi. Onları zorlukla yatıştıran Süleyman Ağa odayı daha dikkatle aramalarını tavsiye etti. Yeniden başlayan araştırmalar sırasında Deli Doğancı adında biri büyük dolabın içindekileri boşalttıktan sonra bir köşeye büzülmüş duran Vâlide Sultan'ı gördü. Görüldüğünü farkeden Kösem Sultan alçak sesle Doğancı'ya şöyle dedi: «Yiğitim, bana acı, seni servete kavuştururum, İçoğlanların her birine de beş yüz altınlık beşer kese dağıtacağım, yeter ki hayatımı kurtarın.» Doğancı cevapladı, «Hain, pazarlık yapma zamanı geçti, şimdi ölüme hazırlan-» Sonra kadını ayaklarından çekerek, dışarı sürükledi. Ayağa kalkan Kösem Sultan cebinden çıkardığı bir kese altını havaya savurdu, herkesin altınları toplamak için atılacağını, bu arada kaçma fırsatı bulabileceğini sanıyordu; bir kaç genç İçoğlanından başka altınlara itibar eden çıkmadı; Doğancı bir çoban köpeği gibi başında bekliyordu. Güçlü ve şişman olmasına rağmen adam onu yere devirmeyi başardı; diğerleri de fermanın buyruğunu yerine getirmek üzere harekete geçtiler. İçeri girenlerden Bostancı Ali adında bir Arnavut Vâlide Sultan'ın kulaklarında iki değerli küpe görünce bunları almak maksadıyla üzerine atıldı. Bunlar ceviz büyüklü-

ğünde üçgen yontulmuş ve yakutla tutturulmuş iki pırlanta idi. Bu küpeleri ona gençliğinde en ateşli aşk günlerinde Sultan Ahmed armağan etmişti. Bu küpelerin değerine eş başka pırlantanın Padişah'ın hazinesinde mevcut olmadığı söyleniyordu; en bilgili kuyumcular değerinin Kahire'nin bir yıllık gelirine eşit olduğunu öne sürmüşlerdi; Ali küpelerin değerini anlamak için arkadaşlarına göstermiş, elindeki korkunç serveti öğrenince gözünü uyku tutmamış, sonunda Padişah'a teslim edilmek üzere Süleyman Ağa'ya iade etmişti; bunun karşılığında on altı altın almış ve Hazine dairesinde bir göreve getirilmişti. Diğerleri de ellerinden geldiği kadar Vâlide Sultan'ın üzerindekileri yağmalamışlardı; bir kısmı parmaklarındaki yüzükleri, diğerleri bileziklerini, jartiyerlerini ve elbiselerini almıştı. Elbisesi içinde, devrin padişahlarının dillerini bağladığına inandığı büyülü bir zerdeva kürkü parçası ele geçirilmişti. Bana bu ayrıntıyı nakleden, Kösem Sultan'ın üzerinde, bir zamanlar çok fakir ve zavallı bir Softa olan, fakat sonraları gösterdiği göz boyamalarla Sultan İbrahim'in gözdesi hâline gelerek İstanbul'un en zengin adamı olan Cinci Hoca tarafından imâl edilmiş ve üzerine Sultan Murat ve Sultan İbrahim adları kazılmış bir asma kilit bulunduğunu da belirtmiştir.

Vâlide Sultan zenginliğe susamış genç adamların elinde bir anda adetâ çıplak kalmış, kürkleri parça parça edilmiş, nihayet o hâlde Kuşhâne'ye sürüklenmişti. Oraya gelindiğinde idam için gerekli kiriş olmadığını farkedilmiş, camilerin perdelerini tutturmak için kullanılan bir kordon getirilmiş, boynuna geçirilmiş, daha önce bahsettiğimiz Doğancı ipi sıkarken diğerleri de kollarından tutmuştur. Vâlide Sultan seksen yaşın üs-

tünde olmasına ve ön dişleri bulunmamasına rağmen, tesadüfen ağzına giren Doğancının elini arka dişleri ile öylesine ısırmıştı ki, Doğancı hançerinin sapı ile kadının sağ gözü üzerine bir darbe vurarak parmağını kurtarmıştı. Kösem Sultan'ı boğmak isteyenler bu işin acemisi olduklarından, bir türlü başarılı olamamışlar ve kadının uzun müddet can çekişmesine sebep olmuşlardı; sonunda hareket etmediğini görünce öldüğünü sanmışlar ve «Oldu, oldu-» (1) diye bağırarak haberi Padişah'a ulaştırmaya koşmuşlardı. Fakat uzaklaştıklarında gözlerini açan Kösem ayağa kalkmış, etraftan görenler cellâtlarını yeniden çağırmışlar, bu sefer bir balta sapı ile sıkılan ip kadının işini bitirmişti. Zenci haremağaları Kösem Sultan'ın cesedini büyük bir saygıyla kaldırmışlar ve Saray'ın camisine götürmüşlerdi. Dört yüz civarındaki cariyeleri ağlayarak ve saçlarını yolarak hanımlarına son defa vedâ etmişler, bu sahne Saray'da bulunan herkese fevkalâde dokunmuştu.

Saray'daki işler bu şekilde halledildikten sonra Sadrâzam İçoğlanlarına teşekkür etmiş ve Padişah'ın hazinesinde büyük bir itina ile saklanan Sancak-ı Şerîf'in çıkarılmasını buyurmuştu. Bu sancak açıldığında yedi yaşın üstünde bütün Türkler silâhlanarak sancağın altında toplanmak zorundaydılar. Törenle çıkarılan Sancak, İçoğlarına teslim edildi, onlar da «Allah Allah» diye haykırarak Sancağı halkın görebileceği Saray'ın en önemli kapısına götürdüler. Türkler bu Sancağın, Cebrâil tarafından Hz. Muhammed'e hıristiyanlara karşı savaştığı sırada muzaffer olması için getirildiğine

---

(1) Orijinal metinde türkçe olarak yazılmıştır. (Ç.)

inanırlar. Olayların bu şekilde geliştiği bir ortamda çıkarılan Sancak-ı Şerîf Türklerin üzerinde öylesine etkili oldu ki, sadece gençler ve yaşlılar değil, kadınlar ve hastalar bile böylesine kutsal bir savaşa katılmayı bir borç bildiler. Sancak-ı Şerîf'in açıldığı ve Vâlide Sultan'ın idam edildiği haberleri Yeniçeri Ocağına vardığında bazı Yeniçeri generalleri söylenmeye ve yüksek sesle özel çıkarları bir kenara bırakmanın, İmparatorluğun ruhunun ve dininin korunmasının daha doğru olacağını söylemeye başladılar; bu kutsal ve yüce Sancağa karşı savaşırlarsa gâvur olacaklarını açıkladılar. Diğer tarafta Bektaş Ağa askerlerinin zihninde beliren bu boş endişeyi yok etmek için çok dil döktü. Büyük vaatlerde bulundu ve böyle davranmakla zayıf karakterli olduklarını, çıkarlarına ve şöhretlerine itina göstermeleri gerektiğini ve her vasıta ile bunları korumak zorunda olduklarını ortaya koydu. İsterse Padişah ve annesi en büyük düşmanları olsunlar, yeniçerileri ortadan kaldırmaya yemin etmiş bulunsunlar, davranışları daima kendi belirttiği yönde olmalıydı. Sonra bütün üstünlüğün kendilerinde olduğunu, düşmanlarını yenmek için böylesine uygun bir fırsatı kaçırmamaları gerektiğini; kısa zamanda başarıya ulaşmak için şehrin çeşitli yerlerinde yangın çıkartarak kendilerine karşı silâhlanan halkı mal derdine düşürmelerinin daha iyi olacağını anlattı. Bektaş Ağa'nın nutku pek etkili olmadı, Yeniçeri neferlerinden ve subaylarından pek çoğunun şehirde evleri olduğundan yangın çıkarma fikri ise hiç itibar görmedi. Aksine Yeniçeriler arasında ikileşmeler başgösterdi. Tam o sırada, hayatını tehlikeye atan bir atlı Padişah'ın yazılı emirlerini ihtiva eden kâğıtları yeniçeri kalabalığının

ortasına attı, dizginleri kasarken şöyle bağırdı: «Sancak-ı Şerîf'in altında toplanmayanlar gâvur sayılacak ve karısından ayrılacaktır.» Yerdeki kâğıtlar toplandı ve yüksek rütbeli subayların yanında okundu. Hatt-ı Hümâyûn'da şöyle yazılıydı: «Bektaş Ağa'yı Bosna Paşalığına, Kara Çavuş'u Amiral, Kul Kâhya'yı Temeşvar Paşası ve Kara Hasanoğlu'nu Yeniçeri Ağası yaptım. Bu Hatt-ı Hümâyûn'u gördükleri anda, hayatları ve ocaklarının dağıtılması karşılığı yeni görevlerine başlayacaklardır.» O sırada yaşlı Yeniçeri subaylarının Bektaş Ağa'nın verdiği paraları geri çevirerek Sancak-ı Şerîf'in altına koştukları haberi geldi; Sipahilerle, topçu sınıfı olan Cebeciler yanlarında topları Sadrâzam'ın yanına gidiyorlardı. Yukarda anlattığımız sebeplerden Sipahilerin Yeniçerilerden alınacak büyük öçleri vardı, ve eğer Sadrâzam otoritesini kullanmasaydı hepsini kılıçtan geçirirlerdi. Padişah'ın buyruğunu öğrenen diğer Yeniçeriler yeni Ağalarını âdet olduğu üzere kutladıktan sonra karmakarışık bir hâlde Sancağın altında toplanmaya koştular. Yeniçeri Ağası ilân edilen Kara Hasan Padişah'a şükranlarını bildirmek üzere arkadaşları ile Saray'a geldiğinde gayet iyi kabul gördü. Gelenek olduğu üzere Padişah'ın önünde yeri öptükten sonra benzer durumlarda olduğu gibi gerekli elbiseleri aldı, Yeniçerilerin küstahlığından dolayı hafifçe azarlandıktan sonra yeni görevinde başarılı olması dilendi. Bu sırada herkes tarafından terkedilen Bektaş Ağa, Kul Kâhya ve Kara Çavuş teşebbüsün başarısızlığını birbirlerinin üzerine atmakla meşguldüler. Fakat şikâyet etmekle kaybedecek vakitleri olmadığından ve bir an önce hayatlarını teminat altına almaları gerektiğinden her biri evine çekildi. Bektaş Ağa

evine geldikten sonra işlerini düzene koydu, Arnavut kılığına girerek eski bir dostunun evine sığındı; ancak ertesi gün kimliği ortaya çıktığından yakalandı, bir katıra bindirilerek halkın hakaretleri arasında Padişah'ın önüne çıkarıldı ve sonra idam edildi. Herkeste öylesine derin bir nefret uyandırmıştı ki, aşçılar ve ayak takımı çatal ve bıçakları ile vücudunu parça parça ettiler, sakalının kıllarını yolarak İstanbul'daki dostlarına yolladılar. Kul Kâhya evine geldikten sonra bir sandığa altınlarını, değerli taşlarını doldurdu; amacı altmış atla, erişilmesi mümkün olmadığı için şimdiye kadar Türklerin ahalisini boyunduruk altına almayı başaramadıkları Arnavutluk dağlarına kaçmaktı. Ancak çok sıkı şekilde izlendiğini farkedince yanında bir at uşağını muhafaza ederek diğerlerine bol para verip vedâlaştıktan sonra yoluna devam etti. Arkasından gelen dört atta altın ve değerli taşlar yüklüydü, bu ağırlığın kendisine vakit kaybettirdiğini görünce iyice bellediği bir yere altı yüz bin düka değerinde servetini gömdü; bu servet daha sonra çobanlar tarafından bulunacak, ancak paylaşırken çıkardıkları gürültü kasabanın kadısının dikkatini çekecek, ve el konan servet Padişah'a iade edilecektir. Kul Kâhya yolda ekmek almak için karşılığında altın verince fırıncı bunun İstanbul'dan kaçan âsilerden biri olduğunu düşünmüş bir süvari yüzbaşısına ihbar etmişti. Canlı olarak yakalanmamaya karar vermiş olan Kul Kâhya yüzbaşının adamları ile uzun müddet dövüşmüş, sonunda yediği bir tüfenk kurşunu ile can vermişti. Âsinin kafasını kesen yüzbaşı bunu İstanbul'a göndermişti. Kara Çavuş ise iki yüz adamı ile evinin bahçesine çekilmiş orada kendisini sonuna kadar savunmayı tasarlamıştı. Parmakçı adında

bir Sipahi Ağasının kumandasındaki beş yüz adamın saldırısına uğramıştı. Fakat çatışmanın uzaması hâlinde her iki taraftan da çok can kaybı olacağı düşünüldüğünden gizli bir haberci ile Kara Çavuş'un taraftarlarına teslim olmadıkları takdirde hepsinin kılıçtan geçirileceği haberi iletilmiş, bu da onlar arasında dehşet salmakta gecikmemişti; nitekim bir müddet sonra Kara Çavuş'u yalnız bırakarak teslim olmuşlardı. Böylece Sipahi Ağası Kara Çavuş'u kolaylıkla teslim almış, onu Saray'a sevkederken Padişah'ın nezdinde onu savunacağına ve bağışlatacağına dair söz vermişti. Fakat Kara Çavuş'un bahçe kapısından içeri girdiğini gören Padişah cellâtlara işaret ederek âsiyi hemen idam etmelerini istemişti. Diğer tarafta yeni Yeniçeri Ağası âsilerin tarafında olan subayları tanıdığından hepsinin idamını emretmiş ve kısa zamanda otuz sekiz kişinin kafası vurulmuştu. Bütün bu olaylar Yeniçerilere o kadar dehşet salmıştır ki uzun müddet görevlerinin başında kalmışlardır.

Hem olayın kendisi bakımından, hem de bu kadar süratle bastırılması bakımından dikkate değer olan bu facia böyle sonuçlanmıştır: olayların tamamı ancak kırk saat sürmüştür. Padişah'a yakın olanlara bütün hayatları boyunca ilham edilen ve itina ile öğretilen itaat duygusunun ihtiras, ikilik ve gizli tertiplerle yolundan saptırılabileceğini de ortaya koymuştur.

Genel olarak şu yargıya varılabilir: Sınırsız güçlerin her zamanki sıkıntıları memnun olmayan askerlerin şiddet hareketlerine ve isteklerine çaresiz kalmalarıdır. Çünkü İmparatorlarının veya krallarının yüceliğinin ve kudretinin kendi elleri ve cesaretleri ile ayakta durduğunun bilincine erdikleri an boyunduruklarını

silkerler ve tıpkı vahşi atlar gibi onları yönetmeye çalışanları yere atarlar ve kendilerine öğretilen itaat ilkelerinin, ayaklanmalarda kendine çıkar sağlamasını bilen ihtiraslı kumandanın kötü izlenimlerinde olmadığını farkederler. Tarihin eski çağlarında iktidarı ellerine geçiren Roma İmparatorları devleti kılıç ve kaprisleri ile yönettikten sonra başlarına gelenler söylediklerimizi doğrulamaktadır. Zira içlerinde pek azı hayatlarını mutlu olarak bitirmiş veya son nefeslerini yatakta vermiştir; aksine çoğu onları İmparatorluğa yükselten aynı güç tarafından kurban edilmiştir. Fakat Türklerin Yeniçeri Ocağı Devlet'te uzun süreli bir değişiklik yapabilmekle beraber, eğer Türkler Osmanlı Hanedânı'nı Devletlerinin kurucusu olarak kabul edip, o soydan gelenlere hiç bir zaman değişmeyecek derin bir saygı duymasalardı, Osmanlı Hükümdarlarının zulmü Türkleri başka Hükümdar aramaya sevkederdi. İnanışları bir kölenin körü körüne itaatine görünüşte benzemekten başka bir kusuru taşımaz ve onları asla Hanedân'dan gelen Hükümdarlara karşı isyana sürüklemez, itaat ve sadakatten uzaklaştırmaz. **Hıristiyanların da bu konuda Türklerden ders almalarını ve bu itaat ve sadakat ilkesini dinlerinin belli başlı hükümlerine ilâve etmelerini dileriz.** Yeryüzünde İngiltere kadar bu dileğe hedef olabilecek başka bir ülke tasavvur etmiyoruz. Zira meşru Hükümdarına itaatsizlik etmeye başladıktan sonra başına sonsuz felâketler gelmiş, bütün medenî haklarını kaybetmiş, dinsiz ve günahkâr ellerin altında inim inim inlemiştir.

Şimdiye kadar Türklerin Hükümdarlarına gösterdikleri itaat ve sadakatin ilkeleri üzerinde durduk. Şim-

di Saray'ın içine girelim ve orada gençleri bir gün İmparatorluğun en yüksek makamlarına geçirebilecek eğitimin nasıl verildiğine bakalım. Zira Saray'da verilen eğitimin Türklerin en önemli siyasî düsturu ve Devletlerinin en sağlam temeli olduğu kanısındayım.

KISIM V

«Devlet'in en önemli mevkilerine getirilen Saray çocuklarının eğitimi ve bunun siyasî bir düstûr olması hakkında...»

Devlet'in en önemli mevkilerine, talihin ve tesadüfün çıkardığı kimseleri değil de kabiliyetli ve zeki kişileri çıkartmak bir Hükümdar'ın en büyük bilgeliğidir. Böyle davranarak, halkın huzurunun ve çıkarlarının bağlı olduğu Devlet siyasetinin başına adam seçerken yeterli itinayı göstermek zahmetine katlanmayan Hükümdarlara benzemez. Eğer kendi tecrübesi ile seçeceği adamların meziyetlerini ve faziletlerini öğrenmemişse, soyluluk, zenginlik veya dalkavukluğun tavsiye ettiği kişilere itibar etmemesi gerekir. Her zaman için doğruluğu ve istidatı tercih etmesi ve kutsal iktidarı, Onun şanını ve Devlet'i yüceltecek ellere teslim etmesi gerekir. Padişah vezirlerinin servetini önemsemez. Hizmetine, tamamen kendisine bağlı, eğitimini ve nafakasını ona borçlu ve bu yüzden bütün kabiliyetlerini ve meziyetlerini onun hizmetinde kullanmak zorunda olanları seçer. Çevresindekiler vücutça ve zihince gelişmeleri için yapılan masrafları adetâ hizmetlerini or-

taya koyarak öderler. Böylece Padişah adamlarını haset duymadan yükseltebilir veya tehlikesizce mahvedebilir.

Türklerin İçoğlanı dedikleri, Devlet hizmetinde kullanılmak üzere Saray'da yetiştirilen çocuklar hıristiyan ana - babaya sahip olmalıdırlar; bu devşirmeler savaşlarda toplanır veya çok uzak ülkelerden getirtilir. Ailelerinin geleneklerinden ve anlayışlarından çok farklı bir eğitim gördüklerinden devşirmelerin hıristiyan ailelerine karşı mutlaka derin bir nefret duyacağı ve uzaktan getirilenlerin de zamanla ülkelerini unutacakları düşünülerek kurulmuş olan bu siyasetin amaçlarını anlamak zor değildir. Sonunda her iki devşirme grubu da törelerini, ailelerine karşı sevgiyi ve onlara ait hâtıraları unutacağından Padişahlarının hoşuna gitmek ve sadece onun için çalışmaktan başka bir gayeye sahip olamıyacaktır. Bir de bu çocukların gösterişli bir yapıya, güzel bir çehreye sahip olması ve doğuştan hiç bir kusur taşımamasına dikkat edilir : Çünkü Türkler güzel bir gövdede kötü bir ruh barınacağına asla inanmazlar. Yalnızca Saray'da değil, soylu kimselerin maiyetlerinde de yakışıklı, akıllı, mütevazi ve efendilerinin yanında saygılı gençlere rastlanır. Öyle ki, bir Paşa veya bir Ağa yolda giderken arkasında ağırbaşlı ve yakışıklı insanlardan oluşmuş bir maiyet göze çarpar ve bu da bir İmparatorluğun büyüklüğünü gösteren en güzel sahne olur. Şunu belirtmek zorundayım ki Hıristiyanlığın en büyük Saraylarında bile benzer bir görünüş farketmedim. Bu çocuklar kabul edilmeden önce Padişah'a takdim edilir, o da zevkine göre, içlerinden seçtiklerini ya Beyoğlu'ndaki Sarayına, ya Edirne Sarayı'na, ya da Topkapı Sarayı'na yollar.

Gençlerin yetiştiği mektepler bu üç Saray'dadır. Topkapı Sarayı için seçilenler, mutlaka seçilmelerine sebep olacak bir meziyete sahiptir, ve Devlet'in en yüksk makamlarına geçenler hep bunlar arasından olur. Bunları Kapu Ağası'nın emrine verirler. Ak hadımlar Enderûn öğrencilerini alışılmamış bir sertlikle eğitirler, en ufak kusurları şiddetle cezalandırılır; zira hadımlar, belki noksanlığı olmayan adamlara karşı duydukları hasetten, belki de, erkeklerden daha zalim ve kinci olan kadınlara benzediklerinden özellikle zalimdirler. En fazla uygulanan cezalar, falaka, uzun süre katıksız ve uykusuz bırakmadır; bazen çok daha ağır cezalara da başvururlar. Öyle ki, çeşitli sınıflardan, rütbelerden geçen bir adam son derece nefsine hâkim, sabırlı ve her türlü yorgunluğu göğüsleyebilecek, her buyruğu büyük bir bağlılık ve doğrulukla yüklenebilecek kabiliyette olsun. Dıştan edinilen kanaate göre, bütün hayatları boyunca boyun eğmeye alışmış olan insanların Saray'dan çıktıktan sonra yönetmekten ziyade itaat etmeye daha yatkın oldukları veya çektikleri sıkıntılardan kurtulmuş olarak büyük bir mevkiin başına geçtiklerinde, hür olmanın verdiği sevinçle küstahlaşacakları düşünülebilir. Halbuki Türkler bu kanaatte değildirler. İtaat etmesini öğrenmeden yönetmeyi öğrenmenin asla mümkün olmadığını ve eğer sahip oldukları büyük serbestlik gözlerini kör eder ve adalet ile akla karşı hareketlere sürüklerse, gençliklerinde öğrendikleri iyi fikirler sayesinde kısa zamanda kendilerine geleceklerini ve bu fikirlerden yararlanarak hayatlarının geri kalan kısmında Devlet'e faydalı olacaklarını kabul ederler.

Devşirmeler, yetiştirilecekleri yer olan ve Türk-

lerin Oda dediği okullara sevkedilmeden önce adları, ailelerinin adı, yaşları, ülkeleri sicillere kaydedilir; bu sicillerin birer kopyası Defterdar'a gönderilerek, günlük dört, beş akçaya gelen maaşlarının dört aylık taksitlerle ödenmesi sağlanır.

Bu şekilde kaydedildikten sonra Büyük Oda veya Küçük Oda denen okullara gidecekler ayrılır. Büyük Oda yaklaşık dört yüz, Küçük Oda ise iki yüz elli öğrenci alır. Birincide olduğu gibi ikinci okulda da öğretilen bilgiler, oralardan yetişenlerin Devlet'in çeşitli makamlarına çıkmakta farklılık göstermemesi iki Oda'nın arasında derece farkı olmadığını göstermektedir. Okulda öğrendikleri ilk şey sessiz durmaları, saygılı, alçakgönüllü ve yumuşak başlı olmaları, başlarını eğik ve ellerini karınları üzerinde kavuşturulmuş tutmalarıdır. Aynı zamanda Hocaları onlara İslâm dininin kurallarını, Arapça duâ etmesini, mükemmel bir şekilde Türkçe konuşmayı ve yazmayı öğretir; belirli aşamalar yaptıktan sonra derinlemesine Arapça ve Farsça öğrenirler : eğer ilerde İmparatorluğun Doğu eyaletlerinde görev yapma imkânı bulurlarsa bu diller onların çok işine yarar. Genellikle yünlü kumaş ve İngiliz bezinden elbiseler giyerler. Belli başlı yiyecekleri pirinç ile bir öğrencinin sofrasına yaraşacak temiz ve sıhhî ettir. Ne fazla bir yiyecek, ne de gerekli olanın altında gıda alırlar. Fevkalâde gözü açık muhafızlar olan Akağaları tarafından her hareketleri dikkatle gözlenir. Öyleki hiç bir zaman aralarında, çok mütevazi de olsa herhangi bir samimiyete izin verilmez. Tabiî ihtiyaçlarını gidermek üzere gittikleri helâlard veya hamamlarda arkalarında daima bir Akağası bulunur ve Kapu Ağası'ndan izni olmadıkça İçoğlanların hiç bir yakını veya arka-

daşı tarafından ziyaret edilmesine göz yummaz. Yanyana dizilmiş yatakların bulunduğu yatakhanelerinde bütün gece kandiller yakılır. Beş veya altı yatağın arasında yatan Akağası öylesine bir yer seçmiştir ki, etrafında doğru olmayan veya alçak gönüllülüğü yaralayan her sözü ve her hareketi rahatlıkla işitebilir.

Bir kere disipline girdikten ve kuvvetin kullanıldığı çalışmaları yapabilecek kadar güçlü olduktan sonra onlara mızrak kullanması, cirit atması, yay çekmesi öğretilir. Her gün saatler boyunca bu alıştırmalara katılırlar; Akağaları gevşeklik gösterenleri veya ihmalkâr davrananları şiddetle cezalandırırlar. İçlerinden bazıları eğitim zamanlarının büyük bir kısmını, en zayıfından başlayarak yaya kiriş takmakla geçirir. Bu devamlı alıştırma sayesinde, çok sert yayları bile kuvvet kullanmaktan ziyade maharet ve alışkanlıkla rahatça gerebilenler vardır. Aralıksız süren bu eğitim onları savaşa ve hareket gerektiren her türlü göreve son derece elverişli, hâkim ve bilgili kılar. Ata binme başlıca eğitimlerinden biridir, böylece rahat bir şekilde at üstünde durmasını, atla giderken öne, arkaya, sağa, sola ok atmasını öğrenirler. Bu arada cirit oyununda da maharet kazanırlar; Padişahlar cirit oyunlarını seyretmekten hoşlandıklarından, göze girmek ve yükselmek isteyen İçoğlanları başarılı olmak için ellerinden geleni yaparlar. Bu sayede içlerinde öyle usta olanlar çıkar ki, kalın tahtadan yapılmış ciriti bütün güçleri ile fırlattıklarında, rasladığı kimsenin kemiğini kırar. Padişah genellikle İçoğlanları'na cirit oynattırarak oyalanır; bu oyunlar sırasında bazen çok ciddî yaralanmalar olur. Bazı günler Padişah zenci harem ağaları ile İçoğlanların cirit oynamasını ister; her iki tarafta bu-

lunanlar kişisel şanları ve renklerinin şerefi için öylesine gayretle oyuna girişirler ki, oyun alanı adetâ küçük savaş alanına döner ve böyle eğlenceler çoğunlukla kan dökülmeden son bulmaz. Fakat hemen ilâve edelim ki, Saray'ın iki grubunu karşı karşıya getiren bu oyunlar ancak Saray'ın kalın duvarlarının arkasında oynanır. Padişah dışarıya çıktığı vakit ona eşlik eden İçoğlanları, daha sonra üzerinde duracağımız derece olarak daha yüksek odalara mensupturlar. Anlattıklarımızın dışında İçoğlanları'na, Padişah'a daha yararlı olabilmeleri maksadıyla bazı meslekler öğretilir. Böylece dikiş dikmesini, Türklerin dünyada en üstün seviyede bulunduğu deri üzerine işleme yapmasını, ok imâl etmesini, sadak ve eyer süslemesini ve her türlü binicilik malzemesi yapmasını öğrenirler. Diğerleri ise sarık sarmakta, cüppe temizlemek ve katlamakta, hamamda iyi keselemek ve yıkamakta, köpek ve yırtıcı kuş yetiştirmekte ve Türk usülü musikî icra etmekte fevkalâde bilgi sahibi olurlar. İçlerinden, bu saydığımız şeylerde çok büyük maharet gösterenlere Saray'dan ayrılıp önemli bir görevin başına geçtiklerinde usta oldukları işe göre bir lâkap takılır. Verilen eğitim den gereği gibi yararlananlar ve fizikî güce dayalı alıştırmalarda başarılı olanlar önemli görevlere ilk getirilenler olur; ilk iş olarak Padişah'ın elbiselerinin yıkanması işi bunlara verilir. O zaman yünlü elbiselerini çıkartarak satenden elbise giyerler, maaşları sekiz, dokuz akçaya, hatta daha fazlaya çıkarılır. Boş yer bulunduğu takdirde Hazine Odasına veya Padişah'ın değerli ve leziz içkilerinin, ferahlatıcı ilâçların saklandığı Kiler'e geçerler. Bu iki odadan sonra rütbeleri arttırılarak, Saray'ın en yüce odası olan ve kırk İçoğlanının

görevlendirildiği Hasodası'na bağlanırlar. Bunlar hemen daima Padişah'ın yakınında bulunurlar; içlerinden on ikisi en büyük rütbelere sahiptir :

1. Padişah'ın kılıcını taşıyan Silâhtar Ağa;
2. Padişah'ın cübbesini taşıyan Çuhadar Ağa;
3. Padişah'ın üzengisini tutan Rikâbdâr Ağa;
4. Padişah'ın içtiği ve ellerini yıkadığı suyu taşıyan İbriktâr Ağa;
5. Padişah'ın sarığını yapan Tülbenttâr Ağa;
6. Padişah'ın elbiselerini muhafaza eden ve çamaşırlarının yıkanmasına nezaret eden Kem - husâr Başı;
7. Baş sofracı Çeşneci Başı;
8. Köpeklerin yetiştirilmesi ile meşgul olan Zağarcı Başı;
9. Padişah'ın tırnaklarını kesen Tırnakçı Başı;
10. Berber Başı;
11. Muhasebeci Başı;
12. Padişah'ın kâtibi Teşereci Başı.

Saray'da bunlardan başka saygı duyulan iki Subay daha vardır : Doğancı Başı ile Hamamcı Başı. Fakat ayrı odalarda kaldıklarından ve Hünkâr'ın odasına girmediklerinden daha fazla yükselemezler.

Arz Ağaları adında dokuz subay daha vardır, bunlar dilekçeleri Padişah'a sunarlar; bu dokuz kişi arasından dört tanesi, Silâhtar Ağa, Çuhadar Ağa, Rikâbdar Ağa ve Tülbend Oğlanı doğrudan Hasodası'na bağlıdır; geri kalan beş tanesinin farklı görevleri vardır: Hazine'nin ikinci subayı Hazine Kâhyası; şerbet, şeker, reçel vs. gibi erzakın kâhyası Kiler Kâhyası; Doğancı Başı; Padişah'ın odasında teşrifatçılık yapan Hasoda Başı ve İçoğlanlarının başı Kapu Ağası. Hepsi Pa-

dişah'ın en yakınları olduğundan, boşalan yüksek makamlara ilk seçilenler olurlar. Padişah'ın odasından olmak şerefine sahip olanlar, Hükümdar'ın daima yanında bulunmanın sağladığı yararlardan başka, O'ndan kılıç, kürk, yay, ve benzeri armağanlar alırlar ve destekledikleri kişilerin hediyelerini korkusuzca kabul ederler. Padişah bazen bunları Paşalara haber göndermekte kullanır: Eflâk, Boğdan, Erdel Beğlerine özel tâlimat gönderilmesinde, bazen Sadrâzam'a ve yüksek rütbeli kişilere armağanlar sunulmasında kullanılan bu Saray subayları gittikleri şahıslardan maddî ve manevî değeri yüksek armağanlar almadan dönmezler. Öyle ki bu kırk kişi içinden, Saray dışında önemli bir göreve atananlar arasında zengin olmadan giden pek azdır. Devlet içindeki önemli mevkiler birbiri arkasından sürekli olarak boşaldığından Saray'dan giden bu subayların yerine daha aşağı derecedeki Odalardan atamalar yapılır. En zengin dört eyalet olarak bilinen Kahire, Halep, Şam ve Budin beğlerbeğliklerinden başka Anadolu veya Rumeli beğlerbeğlikleri, veya Yeniçeri Ağalığı, Sipahi Ağalığı gibi yüksek görevler hep bu subayların atandığı mevkilerdir; bunlar olmazsa başka beğlerbeğliklere getirilirler. Fakat, Padişah'ın sevdiklerine veya hoşlandıklarına tevcih ettiği yüksek makamlar ve rütbelerden bahsetmek konumuza dahil değildir. Ayrı bir kısımda bu Devlet'in bütün yüksek makamlarından, Beğliklerinden ve Eyaletlerinden bahsedeceğim; böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun zenginliği ve büyüklüğü ile, Saray'da yetiştirilen gençlere nasıl davranılması öğretilen erişecekleri yüksek rütbelerin durumlarını daha iyi öğrenmiş olacağız. Bu kısmı bitirmeden önce, Padişah'ın çok özel bir teveccühü

olmadan hiç bir Saray subayının İmparatorluk içindeki mevkilere kırk yaşından önce gitmediğini belirtelim. Zira o yaşa geldiklerinde ağır görevleri yüklenebilecek olgunluğa erişmiş ve gençliklerinin bütün ateşini söndürmüş olacaklardır. Kendilerine verilen görevlerin başına gitmeden önce her biri maiyetini hazırlar ve armağanlarını dağıtır. Vâlide Sultan, diğer sultanlar, zengin haremağaları, Sadrâzam ve diğer yüksek rütbeli subaylar yeni atanan subaya armağanlarını sunarlar. Gitmeden önce büyük bir saygıyla Akağaları'nın başı Kapu Ağası'nı ziyaret ederler, yoklukları sırasında yerlerini dolduracak olanları tavsiye ederler ve daima dost kalacaklarına dair söz verirler. Vedâlaşırken yapılan törenler ve iltifatlar Hıristiyanlığın en uygarlaşmış yerlerinde görülenler gibidir Hıristiyanlara karşı kibirlerinden ve nefretlerinden dolayı kaba davranıyorlarsa da birbirlerine karşı Fransa veya İtalya saraylarında olduğu gibi son derece terbiyeli ve naziktirler.

KISIM VI

«Türklerin Saray'da eğitilme tarzı üzerine...»

Şimdiye kadar daha ziyade Saray gençlerinin vücutlarını nasıl geliştirdiklerini, nasıl silâh kullanmasını öğrendiklerini gördük; şimdi bilgi ve tefekkür üzerinde aldıkları eğitimleri, kolejlerimizde ve papaz mekteplerinde dindarlık ve fazilet için zihinleri din ve ahlâk ilkeleri ile geliştirme çalışmaları ile karşılaştıracağız. Bu Saray öğrencilerinin oynak ve ihtiraslı zekâları, Devlet'in yüksek mevkilerine gelmenin en emîn ve en kısa yolunun fizikî gücü arttırmada, iyi silâh kullanmada olduğunu bilmelerine rağmen çeşitli dersler ve tefekkür, okullarında itibar görmez değildir; işte bunun içindir ki bu Kısım'da Türklerin barbar zekâlarının Fizik, Ahlâk ve Dil bilimlerinde ne dereceye müsait olduğunu bilmek için sabırsızlanan ediplerimizi memnun etmek için bilgi vermeye çalışacağım.

Mümkün olduğu kadar kısa bir şekilde, içlerinden en bilgili olanlardan öğrendiklerimi buraya nakledeceğim. O kişilerin bana anlattıklarına göre, Saray pedagogları olan Kalfalar, öğrencilerin yasa ve din kitaplarını ve özellikle Kur'an'ı okuyup anlamaları maksa-

dıyla onlara okuma ve yazma öğretirler. Arapça eserleri anlayabilmeleri maksadıyla, alfabeyi ve çeşitli heceleri yanyana koymayi öğrenir öğrenmez Arapça öğrenmeye başlarlar: bütün yasaları ve dinleri bu dilin zenginliklerini yansıttığından böyle davranmak zorundadırlar.

Bir Paşa'nın veya Vezir'in Arapçayı bilmesi mutlaka şarttır, çünkü kendi kazâ hakkı çerçevesi içine giren Kadıların yazılarını ve yargılarını okuyabilmek ve denetlemek zorunda olup, fırsat çıktığında din üstüne daha makûl düşünceler ileri sürebilir. Kalfaların birinci amacı öğrencilerinin zekâ inceliği ve zerafeti ile Padişah'ı hoşnut tutmalarını sağlamak olması, sonsuz zârif söz, yumuşak bir söyleyiş tarzı ve Saray'a yakışır bir hitabet tarzı buldukları Farsça'yı Arapça'dan sonra okutmalarına sebep olur.

Farsça romanlar ve hikâyeler okutularak öğrencilerin oralarda geçen şahısların faziletli ve kahramanca davranışlarını kendilerine örnek alması istenir. Böylece aralarında, pek namuslu ve gerçek olmayan bir dostluğa dönüşen plâtonik bir sevgi doğar. Bu garip sevgiyi tasavvur edilebilecek en büyük nezaket ve terbiye kelimeleri ile dile getirirler. Onlara uygulanan sert disiplin yüzünden kadınlara duyamıyacakları sevgiyi bu şekilde açığa çıkarırlar. Bu yüzden birbirlerine karşı şiddetli bir arzu duyarlar. İçoğlanlarının bu sevgi duygusu tabiî bir amaca yönelmediğinden, güzel buldukları her şeye karşı şahane bir ihtirasla bağlanırlar. Türkler bu plâtonik aşktan sık sık bahsettiklerinden bu konuyu ayrı bir kısım'da işleyeceğiz. Farsça olarak okudukları başlıca eserler Danistan, Şahidî, Pendattar, Gülistân Bostan Hâfız: Türkçe olarak da kâh nesir, kâh

nazım yazılmış Arapça ve Farsça güzel sözlerle dolu Mulemma adlı eserdir. Bu kitaplar eğlendirici olup, çok zârif ifadeler ve nükteler taşırlar. Bu çeşit kitaplardan en fazla okunanları Kırkızır Hümayûnnâme, Delide ire Kemine ve Fulkade, Seyidbattal. İçoğlanlardan hüzün ve tefekküre meyilli olanlar daha bir başka türlü okurlar, böylelikle Reissülküttap, Defterdar veya Padişah vakfı ile desteklenen büyük camilere İmam olurlar. Diğerleri Hafız olmaya, yani bütün Kur'an-ı Kerim'i ezbere bilmeye merak sararlar; Türkler böylelerine çok değer verirler. ve bunları şerîat yasalarını iyi bilen kimseler olarak tanırlar. Edebiyat ve tefekküre meraklı olanları aralarında Talib-ül ilmî, yani felsefenin dostu olarak adlandırırlar. Aslında hiç kimse böyle bir ünvana lâyık olacak mertebey gelemez. Ruhlarını dinlendirmek maksadıyla dinî yapılar yaptıran kişilere Kur'an okuyanlar gibi olmayı hiç bir zaman istemezler. Günün bazı saatlerinde dinlerini ve inançlarını konu edinmiş Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmiş eserleri okurlar ve bunları bilmeyenlere din dersi olarak anlatırlar. Bundan başka, kafiyeleri ve ölçüsü Pitagor'unkilere benzeyen Farsça ve Arapça şiir kitapları vardır; öğrendikleri güzel mısraları fırsat çıktığında zârif bir şekilde kullanırlar. Bizde mevcut ilimlerden Mantık, Fizik, Metafizik ve Matematik gibi konularda hiç bir bilgileri yoktur, fakat Saray'da ayrı bir mektebi olan Musikî için aynı şeyi söyleyemeyiz. İstanbul'da Yıldız Falı ile ilgilenen bazı şahıslar mevcuttur, ancak bunlar her fırsatta öylesine işlere burunlarını sokarlar ki, yaptıkları tahminlerin pek azı doğru çıkar. En mahir Devlet adamları ve en büyük Kumandanları müspet ilimlerden çok uzaktır; ellerinde Dünya'nın büyük bir

kısmını tutmalarına rağmen komşu Devletlerin yerlerini bilenlere pek ender raslanır. Karayı gözden kaybetmek tehlikesine rağmen Kaptanlarından pek çoğu, eğer dönme veya Cezayirli değilse, ellerindeki son derece kötü çizilmiş haritalara güvenmediklerinden, İstanbul'dan İskenderiye'ye giderlerken gözlerine ve tecrübelerine dayanırlar. Bir Osmanlı tarafından çizilmiş olup da zeki bir kaptana herhangi bir fikir verebilen bir haritaya şimdiye kadar raslamadım. Dünyaya belki iyilikten fazla kötülük getirmiş olan matbaa devletlerinin felsefesi ile uyuşmayan fikirlerin çabuk yayılmasına ve dünyada eşi bulunmayan yazı sanatını yaratan insanların ekmeğine engel olduğundan Türkiye'de kesin şekilde yasaklanmıştır. Aralarında kronoloji ile geçmiş olayları ve Osmanlı Devleti'nden önceki İmparatorlukları tam anlamıyla bilen pek az tarihçi olmasına karşılık, kendilerini ilgilendiren ve önemli Devlet işlerinde örnek teşkil eden çok sadık ve esaslı vakâyinâme bırakan Tarihçileri vardır.

Okuyucu naklettiklerimden sonra, bizim felsefemizden ve bilgilerimizden pek de uzak olmayan Türk felsefesi ve bilgisi hakkında kararı kendisi verecektir. Fakat bütün bunlar, bir defa fethettiklerinden bir karış toprak kaybetmeden dünyanın en kurnaz politikacıları karşısında anlaşmalara imza koyarken uyanık kalmalarına yetmektedir.

KISIM VII

«Saray İçoğlanlarının birbirlerine karşı duydukları sevgi ve dostluk üzerine...»

Bir önceki kısımda Saray'daki bu genç adamların birbirlerine karşı duydukları aşkî meyilden bahsetmiştik; Plâtonik aşkın Türklerin arasında mürit ve taraftar bulduğunu söylemek yersiz olmaz. Tanrı'nın güzelliğini taşıyan yaratıklarını severek Tanrı aşkına varıldığı için bu duygunun değerli bir erdem olduğunu öne sürerler. Ahlâken bozulmuş heveslerine özür bulmak için ortaya çıkardıkları bahane budur. Zira aslında duydukları sevgi saf olmayan bir ateş olup, onları öylesine şiddetle yakar ki, lânetlemeler ve ölüm cezası bile bu ateşi söndürmeye ve bu kötü alışkanlığı ortadan kaldırmaya yetmemektedir. Odalarında rahatça konuşabilmek ve kendilerini gözleyen Akağası'nın denetiminden kaçabilmek maksadıyla kalplerindekini açıklamak için gözlerin, parmakların ve gövdenin bazı hareketlerinin kullanıldığı bir dilsiz dili icat etmişlerdir. Bu ihtirasın ateşi onları öylesine sarar ki, muhafızlarının sertliğinden bile çekinmeyerek birbirlerine karşı duydukları kıskançlık yüzünden odalarında kavga çıkar-

maktan çekinmemişlerdir. Düzeni sağlamak amacıyla içlerinden bazıları yırtık elbiseleri ile Saray dışına kovulmuş, diğerleri adalara sürülmüş, ötekileri ise ölünceye kadar kırbaçlanmıştır. Fakat bu ihtiras sadece İçoğlanlar arasında yaygın değildir, Saray'ın en saygıdeğer kişileri arasında bile sık sık görülür. İçoğlanlarına karşı duydukları aşk yüzünden onları odalarının pencerelerinde, camiye giderken veya hamamda yıkanırken görmek için aceleyle bahaneler ararlar. İçoğlanları ile temas etmek fırsatı yakaladıkları vakit, çeşitli armağanlar ve hizmetlerle onları kendilerine bağlamak isterler ve çoğu zaman da başarırlar. Padişahlar bile bu bozuk duygudan uzak kalmamıştır. Sultan Murat (1) Musa adında bir Ermeni gencine çılgıncasına âşık olmuş, aklı başında bir Hükümdar olmasına karşılık bir sürü tuhaflıklar yapmıştır. Bir başka seferinde güzelliğine hayran olduğu bir oğlanı Galata'daki papaz mektebinden aldırmıştır. Önce onu Hasodası İçoğlanı yapmış, kısa zaman sonra da Saray'ın en önemli mevkilerinden Silâhtarlığa getirmiştir. Şu anda saltanat süren Padişah (2) musikîşinaslardan bir gence şiddetle bağlanmış, Kuloğlu adındaki bu oğlanı en önemli gözdesi yapmıştır. Yanında olmadığı zamanlar hoşnutsuzluğunu belli etmiş, kendisi gibi giyinmesini ve şahsına sunulan armağanların eşinin de ona sunulmasını istemiştir.

Bu ihtiras aynı şekilde kadınlar arasında da mevcuttur. Birbirlerine karşı duydukları aşk ve şefkat yüzünden hastalanma derecesine gelirler. Ancak genel-

---

(1) Kaçıncı Sultan Murat olduğu metinde belirtilmemiştir. (Ç.)

(2) IV. Sultan Mehmet Han. (Ç.)

likle yaşlı kadınlar genç olanlara kur yaparlar. Varını yoğunu yitirinceye kadar sevdiklerine değerli armağanlar verirler. Son söz olarak diyebiliriz ki, bütün İmparatorluk bu oklarla yaralanmıştır, fakat en büyük yaralar İstanbul'da Padişah'ın Sarayında Harem dairesinde alınmaktadır.

KISIM VIII

«Dilsizler ve cüceler hakkında...»

Osmanlı Hükümdarlarının saraylarında hizmet gören ve doğuştan sağır oldukları için dilsiz olan Bizhamî denen dilsizler vardır. Kırk kadar olan dilsizler geceleri İçoğlanların dairesinde, gündüzleri de yine onların camileri önünde bulunurlar, dilsiz işaretleri ile konuşmayı ve hatta anlatımı çok zor konuları, din kaidelerini yine bu işaretler aracılığı ile öğrenmeye çalışırlar. İçlerinde gözde olan sekiz dokuz yaşlı dilsiz vardır. Bunlar Hasodası'nda bulunarak bizdeki soytarılar gibi Padişah'ı eğlendirmeye çalışırlar. Padişah bazen onlara tekme atar, içi su dolu sarnıçlara yuvarlatır ve bazen de birbirleri ile dövüştürür. Bu dilsiz işaretleri ile anlaşmak Osmanlı Sarayı'nda moda hâline gelmiş, bu dili öğrenmeyen kalmamıştır; aslında Padişah'ın yanında yüksek sesle konuşmak büyük ayıp sayıldığından çevresindekiler böyle bir konuşma tarzı seçmek zorunda kalmışlardır. Cüceler de İçoğlanları ile birlikte Padişah'ın huzurunda nasıl davranacaklarını öğreninceye kadar eğitim görürler. İçlerinde tesadüfen sağır ve dilsiz olarak dünyaya gelip de hadım ol-

ma saadetine erenler varsa, tabiatın yarattığı bu hârika yaratık büyük bir ilgiye sahip olur. Bir Paşa böyle birini Padişah'a sunmuş, adam Padişah'ın annesinin o kadar hoşuna gitmiştir ki hemen altın işlemeli elbiseler giydirilmiş ve Saray'ın her tarafına girme izni verilmiştir.

KISIM IX

«Hadımlar. Zenci haremağaları ve Harem dairesi hakkında...»

Osmanlı Hükümdarları gibi bütün Doğu Hükümdarları iğrenç günahlardan çevrelerini korumak maksadıyla Saray işlerini hadımlardan başkasına emanet etmezler. Bu yüzden, en önemli iki görevin başında bulunan iki hadım Padişah'ın Sarayı'nda büyük bir otoriteye sahiptir. Bunları tanımakta yarar vardır:

Zenci bir hadım olan Kızlar Ağası, ve bütün İçoğlanların ve akağalarının başı olan bir beyaz hadım.

Kapu Ağası; Kapu Ağasının emrinde aşağıda adlarını verdiğimiz hadım - subaylar bulunurdu.

Padişah'ın Odası'ndaki diğer hizmetkârları yöneten Hasodabaşı.

İçoğlanların Odalarının kâhyası olan Saray Kâhyası ile Padişah'a gezilerinde eşlik eden İçoğlanları'nın başı ve maddî ihtiyaçlarının karşılanmasına nezaret eden Seferli Odası Kâhyası.

Hazine muhafazası ile yükümlü İçoğlanlarının başında olan Haznedârbaşı. Hazine derken, Defterdâr'ın elinin altında olan ve askerlerin maaşlarının ödendiği,

Devlet harcamalarının karşılandığı hazineyi kastetmiyorum. Anlatmak istediğim hazine Padişahların tasarrufu ve tokgözlülüğü sayesinde biriken zenginliklerin üstüste konduğu servettir. Bu hazine Türkler tarafında kutsal addedilir ve ancak İmparatorluk tehlikeye girdiğinde ve son derece önemli durumlarda harcanmasına izin verilir.

Günlük yiyecek maddeleri için yapılan harcamaları denetleyen İçoğlanlarının başı Kilercibaşı.

Öğrencilerin müdürü İkinci, Kapuoğlanı ve emrinde Padişah'ın camisini temizlemek ve iyi tutmakla yükümlü iki yardımcı bulunduran **Miercici** gibi görevler yapan başka hadımlar da vardır. Bunlardan başka akağalarının başka subayı yoktur. Elli kadar olan diğerleri günde on iki akçe maaş alırlar; bu miktar, ölenlerin onlara yaptığı bağışlarla artabilir. Padişahların yaptırdığı camilerde imam olanlar bütün imtiyazlardan yararlandıklarından günde ellerine yüz İtalyan altını kadar bir para geçer. Bütün bu hadımlar arasında öyle bir düzen vardır ki, en genç olanlar en yaşlılara büyük bir saygı beslerler.

ZENCİ HADIMLAR HAKKINDA...

Akağaları Padişah'a hizmetle yükümlü iken, zenci hadımlar da Saray'ın hanımlarına hizmet ederler. Bu adamların tamamen hadım edilmiş olmaları yetmezmiş gibi, kadınların erkeklere karşı duydukları tabiî eğilimi tamamen ortadan kaldırmak maksadıyla, hadımların

kadınlara dehşet verecek tarzda çirkin ve kara olması istenir. Bu yüzden zenci hadımlar genellikle hep Kuzey Afrikalı zencilerden seçilir.

Daha önce söylediğimiz gibi zenci haremağalarının başı Kızlar Ağası'dır.

İkinci subay'ın ünvanı Valide Ağası'dır.

Üçüncüsü şu anda saltanat süren Padişah'ın üç kardeşi, yani Sultan İbrahim'in üç oğlunu eli altında tutan Şehzâdeler Ağası. Bu şehzâdelerin adları şöyledir: Türklerin kendisinden çok şey bekledikleri Süleyman, Bayazıt ve Orhan. Hâlen hayatta olan bu son iki şehzadenin anneleri, gözden düşmüş sultanların kapatıldığı Eski Saray'da muhafaza edilmektedir. Bir kere oraya girenler, Taht üzerinde hak sahibi olan oğulları ölünceye veya Padişah oluncaya kadar oradan çıkmak imkânı bulamazlar.

Dördüncü subay, Vâlide Sultan'ın Hazinesini muhafaza eden ve Vâlide Sultan'ın maiyetindeki kadınlara buyruk veren Hazine Ağasıdır.

Beşinci subay, Vâlide Sultan'ın şekerini, şerbetlerini ve ilâçlarını muhafaza eden Kiler Ağası'dır.

Altıncısı, Büyük Odaya bakan Büyükoda Ağası'dır.

Yedincisi, Küçükoda'ya bakan Küçükoda Ağası'dır.

Sekizincisi, Harem dairesinin en önemli kapıcısı Kapıbaşı Oğlanı'dır.

Dokuzuncu ve onuncu subaylar, Harem kadınlarının ibadet etmeye gittikleri Vâlide Sultan'ın camisinin iki imamı veya Mescidci Başı'dır.

«HAREM DAİRESİ HAKKINDA...»

Okuyucumu Zenci haremağalarının dairesine kadar götürüp, Harem dairesinin kapısında bıraksam beni nezaketsiz olarak niteleyeceğinden çekindiğimden, Harem'den içeri girerek bir az da burada olup bitenleri nakletmek istedim. Fakat her şeyden önce şunu açıklamak zorundayım ki, gerek Saray kadınları, gerekse Türkiye'deki diğer kadınlar hakkında edindiğim bilgiler, o konuları gayet iyi bildiğine inandığım kimselerden bana nakledilmiştir. Bir kaç kelime ile bu kadınlara nasıl muamele edildiğini ve Padişah'ın sevgisini hak edebilmeleri için nasıl bir eğitim gördüklerini anlatmaya çalışacağım. Biz nasıl hikâyelerde Şövalyelerin bir güzel kızın kalbini elde edebilmek için hayat boyu mücadele ettiklerini, sıkıntılar içinde yaşadıklarını okumuşsak, Saray'da da dünyanın en güzel yüzlerce kızının yüce Padişahlarının yatağına kabul edilmek şerefine erişebilmek için bütün hayatları boyunca çaba harcadıklarına tanık olacağız.

Okuyucu bu güzeller topluluğunun, Türklerin uzanabildikleri ülkelerden ve denizlerden toplandığını öğrenecektir. Dünyada mevcut her ülkeden, her kavimden olağanüstü güzellikte ve tam anlamıyla bâkire kızlar Padişah'ın Haremi'ne girme şerefine erişebilirler.

Yukarda sözünü ettiğimiz İçoğlanları gibi bu kızlar da iki ayrı Odada toplanırlar, dikiş dikmek, işleme yapmak gibi iğne ile ilgili işlerle meşgul olurlar. Türklerin Sâfaî dedikleri kerevitleri üzerinde tek tek yatarlar, beş altı yatağın arasında, aralarında namuslu olmayan ve yakışıksız hareketlerin veya konuşmaların

olmamasına nezaret eden bir Kadın'ın yatağı bulunur. Bundan başka, çevrelerini neşelendirmek ve hoş tutmak amacıyla dans etmesini ve şarkı süylemesini öğrendikleri ayrı bir musikî odaları vardır. Bu çeşit eğitimlere, Padişah'ın hoşuna gidecek tek yol olarak baktıklarından, özel bir itina gösterirler.

Vâlide Sultan bu genç kızlar arasından en güzellerini, en neşelilerini ve mizacına en uygun olanlarını seçer ve maiyetini kurar. Hünkâr'ın aşkına lâyık olacak şekilde daima güzel giyinirler ve en değerli mücevherleri takarlar. En ufak kusurlarını düzelten ve onlara Saray'da yaşamasını öğreten bir Kâhya Kadın'ları vardır.

Padişah'ın canı hoşça vakit geçirmek ve bu genç kızlarla gönül eğlendirmek istediği vakit, Halvet (1) diye bağırılır ve bu ses bütün Saray'da yankılanır. Bu sesi duyanlar odalarına çekilir, hadımlar her tarafı tutar ve böyle anlarda Saray'ın duvarlarına bile yaklaşmak ölüm getiren bir cezaya sebep olur. O zaman birbirlerini kıskanan bu hanımlar şarkı söyleyerek, dans ederek ve bin türlü şehvet uyandırıcı hareketler yaparak, Padişah'a karşı saygılarını ve alçakgönüllülüklerini kaybetmeden onun ilgisini ve sevgisini çekmeye uğraşırlar.

Padişah kendisine bir kadın seçmek istediği vakit, Harem dairesine gider ve Kâhya Kadının sıraya dizdiği kızlar arasında dolaşır, beğendiği olursa onun önüne mendilini atarak seçimini belirtir. Mendil atılan genç kız müthiş heyecanlanır, sevinç ve hevesle mendili yerden alır. Padişah'ın önünde diz çöker, Hünkâr'ın

---

(1) Halvet: Yalnızlığa çekilme demektir (Ç.)

bu aşk sembolünü bir çok defa öper ve göğsüne saklar. Bu tören biter bitmez Harem'deki bütün kadınlar genç kızı eriştiği şerefli durumdan ötürü kutlamaya koşarlar; ondan sonra kız yıkanır, kokular sürülür, güzelliğini büsbütün ortaya koyan mücevherlerle süslenir; sâzendelerin eşliğinde Padişah'ın yatak odasına götürülür. Kapıya geldiğinde, orada bekleyen gözde hadımlardan biri Padişah'a haber verir ve kızı içeriye sokma iznini alınca, kız koşarak gelir, dizleri üstüne çöker ve eski bir geleneğe göre bazen yatağa ayaklarını basarak girer. Fakat Padişah kıza gerçekten bir yakınlık duyuyorsa, zahmete katlanmasına izin vermez ve şefkatle kolları arasına alır.

Padişah zevklerini tatmin ettikten sonra genç kız Kâhya Kadın'a teslim edilir ve geldiği gibi aynı törenle Harem'e döner. Yeniden yıkanır ve Hünkâr Haseki-si'ne lâyık olacak şekilde kendisine bir daire ve hizmetkârlar verilir. Gebe kalıp da bir erkek çocuk dünyaya getirmek mutluluğuna erişirse kendisine Haseki Sultan denir ve başına değerli taşlarla bezenmiş küçük altın bir taç oturtulur. Padişah'a yine çocuk veren Hasekiler aynı yüceltmeye mâruz kalmayabilirler, onlara Baş Haseki, İkinci Haseki, vs. diye ünvanlar verilir.

Hünkâr'ın kızları genellikle dört, beş yaşlarında büyük bir Paşa veya Beğlerbeği ile muhteşem törenler sonunda nişanlanır. O andan itibaren damat adayı, kızın bütün eğitimini karşılamak ve bir Hünkâr kızına lâyık olacak bir yaşayış tarzını sağlamakla yükümlüdür. Şimdiki Sultan'ın babası olan Sultan İbrahim, üç kızını da o yaşlarda evlendirmişti; bunlardan Gevherhân Sultan, söylenenlere göre bâkire olmasına rağmen beş koca veya nişanlı değiştirmişti. Son kocası

Raab ırmağından geçerken şehit edilen İsmail Paşa'dır. Hâlen Budin Beğlerbeği Gürcü Mehmed Paşa ile evli olup, otuz yaşındaki bu Paşa Sultan'ın soyluluğuna lâyık bir şekilde ona bakabilecek zenginliktedir; ancak Sultan'ın yaşının küçüklüğünden dolayı yatağına hâlâ girememiştir.

Padişah'ın ölümünden sonra kız anneleri Saray'dan çıkıp, hoşlarına giden soylu kişilerle evlenme serbestliğine sahiptirler. Fakat şehzade anneleri Eski Saray'a alınırlar ve orada oğulları Taht'a geçinceye kadar yaşarlar.

KISIM X

«ACEMİ OĞLANLARI HAKKINDA...»

Şimdiye kadar İçoğlanlarından, Dilsizlerden, Cücelerden ve Harem kadınlarından bahsettik. Şimdi Saray'ın en basit işlerini gören Acemi Oğlanlarını konu edıneceğiz. Acemi Oğlanlari da diğerleri gibi savaş sırasında veya Kırımlıların getirdiği kölelerden elde edilmiş olup, çoğunlukla hıristiyan ana - babadan dünyaya gelmişlerdir. Zeki olmalarından ziyade gövdece güçlü olmaları aranır, bunun içindir ki hep şu işlerde kullanırlar :

1. Kapıcı;
2. Bostancı;
3. Saray'ın odun ihtiyacını karşılayan Baltacı;
4. Aşçı;
5. Peyk ve Solak;
6. Kasap;
7. Helvacı;
8. Hastabakıcı ve her türlü hizmetler için uşak.

Acemi Oğlanların Türk ana - babadan olmaları son derece ender görünen bir durumdur; çoğu daha önce

söylediğim gibi Mora ve Arnavutluk'taki fakir hıristiyan ailelerin çocuklarıdır. Bana söylendiğine göre her yıl en az ikibin çocuk İstanbul'a getirildiğinden o ülkelerin nüfusu bir hayli azalmıştır. İstanbul'a getirilen Acemi Oğlanları hemen Sadrâzam'a gösterilir, o da içinde bulunduğu ruh hâletine göre bunları ya Galata'daki Saray'a, ya Okmeydanı'ndakine, ya da Edirne'dekine yollar. İçlerinden bir kısmı şehirde alakonularak çeşitli meslek öğrenimleri için çırak olarak esnafın yanına yollanır. Diğer kısmı da tayfa olmak üzere gemilere sevkedilir. İçlerinde en mutlu olanları, atları tımar etmek, mutfakta çalışmak, bahçevanlık yapmak, odun yarmak, Padişah'ın kayığında kürekçilik etmek gibi, başları olan Oda Başı'nın buyurduğu bütün işleri yapmak üzere Topkapı Sarayı'na götürülenlerdir. Bütün bunların başında, Saray'ın bahçelerinde ve çevresinde yerleşmiş on bin Bostancının kumandanı olan Bostancı Başı vardır. Bu Bostancılardan bazıları diğerlerine nazaran daha yüksek mevkilere yükselmiştir. Padişah'ın bizzat yolladığı buyrukları taşıdıklarından onlara Haseki adı verilir ve sahip oldukları otoritenin bazı özellikleri vardır. Yakaları ve kemerleri haricinde elbiseleri Bostancıların elbiselerinden farklı değildir.

Bostancı Başı'nın hâkimiyeti bir hayli güçlüdür. Zira, Acemi Oğlanların arasından seçilmesine ve keçe külâh giymesine rağmen sadece Padişah'ın köşkleri, yalıları, bahçeleri ve çeşmeleri üzerinde kâhyalığa ve mutlak hâkimiyete sahip değil, Karadeniz'e kadar bütün Boğaz'da, çevre kasabalarda yapılan ahlâksızlıkları ve ifratları bastırmakla yükümlüdür. Padişah'ın teveccühü ile Kahire, Budin, vs. beğlerbeği veya Sadrâzam bile olabilir.

Padişah'ın Sarayı için alınacak Acemi Oğlanları diğerleri arasından gövdece güçlü ve yüz ifadesi bir şeyler vâdedenlerden seçilir. Boşalan yerlere yerleştirilen Acemi Oğlanlarına iyi hizmet etmesi öğretilir; görevlerini gereğince yapamıyanlar, uykusuz, aç veya susuz bırakılmak gibi usûllerle şiddetle cezalandırılır.

Elbiseleri kaba Selânik yünlüsünden yapılmıştır. Külâhları, resimde görüldüğü gibi kelle şekeri biçiminde kahverengi keçedendir. Bir şeyler öğrenmeye istidatlı gözükenlere okuma ve yazma öğretilir. Fakat genellikle kafalarından ziyade gövdelerinin güçlendirilmesine çalışılır. Bunun içindir ki, gövdeye çeviklik ve kuvvet kazandıracak eğitimlerden koşma, cirit atma, güreş, atlama yaptırılır. Saray'ın duvarları boyunca inşa edilmiş binalarda kalırlar ve pek itina ile hazırlanmamış pirinç ve et yemekleri yerler. Topkapı Sarayı'ndaki Acemi Oğlanlarından hiç biri Yeniçeri Ocağına kaydedilmez; fakat bazen gösterdikleri iyi hizmet ve sadakatten dolayı bir Paşa'nın hizmetine girip Efendileri sayesinde zenginleşen ve hayatlarını refah içinde tamamlayanlar vardır. Padişah sefere çıktığında Otağında veya geziye gittiğinde arabalarında hizmet görmek üzere çok sayıda Acemi Oğlanı görev alır. Padişah'ın Sarayının haricinde yetiştirilen diğer Acemi Oğlanları uygun yaşa gelince, savaşlarda ölen Yeniçerilerin yerlerine yetiştirilmek üzere Yeniçeri Ocağına alınır. İlerde Yeniçeri Ocağını konu edineceğimiz kısım'da daha geniş bir şekilde anlatacağımız üzere orada belirli maksatlar için yetiştirilirler. Sicil kütüklerine Acemi Oğlanların geldikleri ülkeler ile günde aldıkları akça miktarı kaydedilir. Bu siciller Padişah ta-

rafından imzalanıp mühürlendikten sonra Defterdar'a verilir; o da yeniçerilerin maaşlarını dört ayda bir öder, ölenler olursa sicile işler ve her yıl sonunda Padişah'a gayet muntazam bir hesap çıkarır.

Saray'da on dokuz yıl hizmet etmiş son derece dürüst bir kişiden öğrendiklerimi buraya naklettikten sonra, insaflı okuyucunun Saray içinde olup bitenler hakkında yeterince bilgi sahibi olduğu kanısındayım. Saray yönetimi daha dikkatle incelenirse, tahmin edildiğinden fazla siyasî ve hesaplı olduğu anlaşılır; bunun belki de İmparatorluğun en sağlam dayanaklarından biri olduğu görülecektir. Konunun gerektirdiği kadar geniş bir şekilde açıklama yapmadığımı itiraf etmek isterim; amacı Türklerin Devlet şeklini, Düsturlarını ve Siyaseti'ni incelemek olan eserimin içinde Kadınlardan, Dilsizlerden ve Hadımlardan bahsetmemi konu ile pek ilgisi olmayan fakat açıklanmasında yarar olan bir husus olarak kabul etmek gerekir. Bu sebeple asıl konuma dönmeden önce ilerki kısımlarda, büyüklüğün, şerefin ve zenginliklerin bir arada bulunduğu Devlet makamlarından ve ödevlerinden bahsedeceğim. Bir babanın çocuklarına yaptığı gibi, çevresindekileri çocukluklarından beri yediren, giydiren ve eğiten Padişah'ın kulları sayılanlara yine onun tarafından tevcih edilen rütbeleri ve yüce mevkileri konu edineceğim. Böyle bir ilişki içinde Padişah, kullarına sonuna kadar güven duyar, kulları da şükran borçlarını asla unutmazlar : bu durum hem Padişah'ın ve hem de Devleti'nin büyüklüğünün güvenliği için son derece yararlıdır.

KISIM XI

«VEZİR - İ ÂZAM İLE DİVAN'I TEŞKİL EDEN ALTI VEZİR HAKKINDA...»

Türkler Divan başkanına Vezir-i âzam derler. Aslında Padişah'ın bütün kudreti ve otoritesi şahsında toplandığı için ona bazen Hünkâr vekili de derler. Bildiğim kadarıyla, Vezir-i âzam'ın eline Padişah'ın adı kazılı Devlet'in mühürünü vermekten başka yeni Vezir-i âzam'a hiç bir tören yapılmaz. Bu mühür sayesinde Devlet'in bütün kudretine sahip olur ve yönetim hürriyetine engel olabilecek her türlü maniayı ortadan kaldırabilir. Doğulu Hükümdarlar rahata ve sefahata alışkın olduklarından, sorumsuzluğun zevkini ve sakinliğini daha iyi tatmak amacıyla vezirlerinden birini yükselterek Devlet işlerini ona emanet etmeyi uygun bulmuşlardır; böylece bir çok kimseden hesap sormak yerine bir kişiyi sorumlu tutmak ve önemli teşebbüslerin başarısızlığını o kişi üzerine atmak çok daha kolay oluyordu.

Türkler de, Sadrâzam'ın ellerine mutlak bir otorite vererek bu düstûru devam ettirmektedirler. Osman-

lı Tarihi'nde bu makamın I. Murat'tan önce kurulduğuna dair bir işaret yoktur. Lala Şahin Paşa ile Rumeli'ye geçen bu Padişah, Lala Şahin Paşa'yı Divan başkanı ve ordu komutanı yapmış ve birlikte Edirne'yi fethetmişlerdi. O zamandan beri Padişah'lar bu makamı yaşatmışlardır; Sadrâzam ile dostluk çerçevesi içinde konuştuklarında hâlâ ona Lala derler.

Vezir-i âzam'dan başka, Kubbealtı Vezirleri denen altı vezir daha mevcutur. Bu vezirler Devlet işlerinde hiç bir otorite ve kudrete sahip değillerdir. Bunlar genellikle ağırbaşlı, bilge kişilerden seçilmiş olup, daha önce önemli mevkilerde bulunmuş ve yasaları iyi bilen şahıslardır. Divan toplandıklarında oy hakkına sahip değillerdir ve Sadrâzam yasalarla ilgili bazı hususları sormadan hangi mesele üzerinde olursa olsun düşüncelerini ortaya koyamazlar ve hüküm veremezler; aslında Sadrâzamlar da yasalar hakkında bilmediklerini ortaya koymamak için pek ender olarak vezirlere soru yöneltirler. Maaşları Padişah'ın hazinesinden ödenir ve yılda iki bin altını geçmez. Bu altı vezirin herbiri Padişah'ın adına dışarıya yollanan bütün buyrukların ve fermanların altına onun adını yazmak yetkisine sahiptir. Servetleri nisbeten az olduğundan ve mevkileri dolayısıyla Devlet'in tehlikeli işlerine karışmadıklarından, uzun zaman başkaları tarafından haset edilmeden yaşarlar ve önemli mevkilerde bulunanların başına gelen talih değişikliğine mâruz kalmazlar. Buna rağmen çok önemli bir mesele görüşüleceği vakit Sadrâzam altı vezir ile Şeyhülislâmı ve Kazaskerleri toplantıya çağırır; bu durumda herkes o mesele hakkında serbestçe düşüncelerini açıklayabilir.

Sadrâzam temsil ettiği kimsenin büyüklüğüne lâ-

yık olacak bir hayat sürer. Maiyetinde iki bin civarında subay ve hizmetkâr vardır. Tören münasebetiyle halk arasına çıktığında, kıymetli taşlarla süslü çift sorguç taşır. Önünde de, bir sırığın ucuna altın bir düğme ile tutturulmuş üç tuğ taşıma hakları vardır. Bu üç büyük Paşa, görevlerinden ayrıldıkları vakit Kubbealtı vezirliğine seçilebilir ve Sadrâzam'ın başkanlığında Divan toplantılarına katılabilirler.

Sadrâzam Padişah'ı temsil ettiğinden yasaların uygulayıcısı ve yorumcusudur; herkes hakkını onun önünde arayabilir ve dâvâsını sürdürebilir; ancak çok önemli işleri olduğunda veya dâvâ konusunun gerektirdiği durumlarda yargılama işini yasanın buyurduğu şekilde başka mercilerde gördürebilir.

Ülkeyi ilgilendiren meselelere hakkıyla eğildiğini göstermek için haftada dört defa, Cumartesi, Pazar, Pazartesi ve Salı günleri Divan toplar. Cuma günleri hariç, diğer günlerde sarayında halkın dâvâlarına bakar. İşte bu devlet adamları adalete bu kadar düşkün ve görevlerine bu kadar sadıktır.

Sadrâzam Saray'ın içinde bir oda olan Divan'a gittiği vakit yanında bir sürü çavuş bulunur; bir de sırf ona eşlik etmekten başka işi olmayan Mutafaraka denen muhafızlar vardır. Divan'a girmek üzere atından indiği veya sarayına döndüğü vakit halktan büyük bir kalabalık kendisini izler, sağlığı ve mutluluğu için hayır duâlarda bulunur. Bu tezahürat Romalı askerler tarafından İmparatorlarına yapılan tezahüratı andırır. Divan'da yerini aldıktan sonra bütün dâvâlar Kazaskere açıklanır, o da yargılamasını sürdürür; bu arada Sadrâzam'ın yetkilerine giren bir dâvâ konusu olunca mesele kendisine açıklanır, o da gerekli hükmü verir.

Bazı durumlarda sınırsız otoritesine dayanarak daha önce verilmiş hükmü bozup, kendi görüşüne göre bir yargılama yapar. Divan'daki bütün memurlar, Türkçede Mücevveze denilen bir cins kavuk giyerler; daha iyi anlaşılması için bunun resmini kitaba koydurdum.

Divan üzerine söylediklerimiz, Sadrâzam'ın görevinin ne olduğunu açıklamak olan amacımızı tatmin edecek seviyededir.

Sadrâzam'ın kudreti ona bunun sağlayan Padişah'ınki kadardır, ancak ağabeyleri olduğu Paşaların hiç birinin kafasını vurduramaz; yalnız Padişah'ın elinden çıkmış buyruğu olursa uygulamak zorundadır. Ağalarının kabulü olmadan ne bir Sipahiyi ne de bir Yeniçeriyi cezalandıramaz; böyle bir imtiyazla kendini emniyette hisseden askerler her türlü âsiliğe ve şiddet hareketine korkusuzca katılabilirler. Diğer hususlarda mutlak bir otoriteye sahip olup, Padişah üzerinde o kadar büyük manevî etki kurabilir ki, ortadan kaldırmak istediği Devlet'in herhangi bir yetkilisi için gerekli buyruğu derhal Padişah'dan çıkartabilir. Daha önce Sadrâzam'ın elinden geçmiş herhangi bir mesele için ne bir dilekçe verilebilir, ne de bir hak iddia edilebilir. Buna rağmen bir şahsa büyük bir haksızlık yapılmış ise, eski bir töreye göre bu şahıs meseleyi Padişah'a götürmek ve hakkını aramak iznine sahiptir. Bu iş şöyle yapılır: kendisine haksızlık yapılmış olan başının üzerinde bir meşale tutarak Saray'a girer, hızla Padişah'ın olduğu tarafa doğru koşar. Kimseye yakalanmadan Padişah'ın yanına gelebilirse derdini Hünkâr'a açıklama hürriyetini elde etmiştir.

Şövalye Thomas Bendith İstanbul'da Elçi iken, İngiliz tüccarlarının mallarına haksız olarak el konulma-

sı meselesini Padişah'a duyurmak için bu yolu seçmiştir. O zamanlar limanda on iki İngiliz ticaret gemisi varmış, hepsinin seren direklerinin tepesine içinde ateş yanan kaplar koydurtmuş gemileri Saray'ın önünde demirleyerek Padişah'ın görmesini sağlamış. Fakat durumdan daha önce haberdar olan Sadrâzam haksızlığı düzelterek, ateşleri söndürtmüş ve belki de kendisi ile birlikte bir çok Devlet adamının kötü bir olayla karşılaşmasını önlemiştir.

İranlılar da benzer durumlarda üzerlerine beyaz kâğıttan elbiseler giyerek Şahlarının önüne çıkarlar, böylece mâruz kaldıkları bütün haksızlıkların yazıldığı takdirde üzerlerindeki kâğıtların yetmiyeceğini belirtmek isterler.

Sadrâzamlık İmparatorluğun en yüce ve en saygıdeğer makamı olmakla birlikte üzerine en fazla şimşekleri çeken ve diğer Paşaların hasetini uyandıran bir makamdır da. Görgü tanıklarının ağzından, en aşağı derecelerden, hiç bir tecrübesi olmayan kimselerin baş döndürücü bir süratle şerefin zirvesine yükseldiği ve çok kısa bir zaman sonra aynı hızla düşerek zulme, halk intikamına kurban edildiği ve rezil olduğu hakkında garip hikâyeler anlatılır. Bir kısmı bu makama ancak bir kaç gün, diğerleri de bir kaç ay sahip olabilmişlerdir. Çok uzun zaman mutlu bir şekilde yaşamış Sadrâzamların bile talihlerinde öyle acaip dönüşler vardır ki, dünyada önemli sayılan şeylerin hiçliğini daha güzel hiç bir şey ortaya koyamaz. Barbar hükümdarların gözdelerinin kaderi daima az yaşamak olmuştur; bunun çeşitli sebepleri olabilir: Belki hükümdarlar yüceltttiklerini mahvetmekten zevk alıyorlardır, belki gözdelerine çok şey verdikten sonra vere-

cek bir şey bulamamanın utancını örtmek istiyorlardır veya belki de diğerlerine o kadar çok pâye vermiştir ki, kendisinde bir şey kalmadığını sananlar küstahlaşmışlar ve cezayı haketmişlerdir. Osmanlı Sarayı türlü dolaplara ve suikastlere çok tâbidir. Bazen Valide Sultan saltanat sürer; bir başka zaman Kızlar Ağası hâkim görünür, ve çoğu zaman da Padişah'ı elde eden bir güzel kadının elinin içindedir. Bütün bu insanların yükseltmek istediği dostları vardır, bu iş de başkalarının mahvolması olmadan başarılamaz. Hükûmetin başındaki Sadrâzam'ın bütün davranışları dikkatle gözlenir, yaptığı bütün hatâlarda Padişah'ın şerefi konu edilir ve nihayet ya doğrudan Padişah'ın fermanıyla, ya da ayaklandırılan askerlerle zavallı Sadrâzam'ın yetkileri, hayatı ile birlikte elinden alınır. Başkası tarafından verilmiş iktidar ve büyüklüğün kendi kendine yürümediği ve uzun ömürlü olmadığı anlaşılır.

Sadrâzam her zaman makamını kaybederken hayatını da kaybetmez. Zira genellikle Sadrâzamlar herhangi bir yerde sakin bir hayat sürmek maksadıyla iktidardan tevekkülle inerler; özellikle düşürülmesine sebep olanlardan intikam alacak bir yaratılışta olmayanlar veya bir ayaklanma çıkarabilecek kadar halk tarafından sevilmeyenler ölümden kurtulurlar, çünkü böyle olanların derhal öldürülmesi gerekir. Türklerde kudretin zirvesinden âcizliğin çukuruna düşmek hiç de utanılacak bir şey değildir. Hepsi geldikleri yeri, Padişah'ın kesin üstünlüğünü, onları istediği gibi yükseltip, yok ettiğini gayet iyi bilirler. Yüce bir mevkiden düşmek utanılacak bir şey olmadığı gibi mantar gibi hiçten gelerek, Padişah'ın teveccühü ile Sadrâzamlığa kadar bile yükselen kimseleri garipsemezler. Şimdi

anlatacağım olayın tarihte bir örneği daha bulunmadığına eminim. Bir seferinde İstanbul'da, belki yeterince getirilmediği, belki de kasapların ihmalinden büyük bir et sıkıntısı baş göstermişti; sabahleyin erkenden kasaplara gelmeyenler tek parça et bulamadan dönmek zorunda kalıyorlar ve o gün et yemekten vaz geçiyorlardı. Bir Yeniçeri Ortasının aşçılarından bir Derviş sabah erken kalkmakta tembellik ettiğinden et bulamamıştı. Yemeğin hazırlanmaması hâlinde bu ihmalini kendisine pahalıya ödeteceklerini bildiğinden, yüksek rütbeli subayların oturduğu mahalleye girmiş yüksek sesle derdini anlatmaya başlamıştı. Bu şekilde hükûmete karşı atıp tutarken, kıyafet değiştirmiş olan devrin Padişah'ı tesadüfen o sokaktan geçmiş ve bir adamın böyle şiddetle bağırdığını görünce yanına yaklaşarak derdini sormuş. Zavallı derviş derdini dinleyecek birini bulduğu için sevinerek, et sıkıntısının kabahatini Sadrâzam'a yüklemiş, kendisi onun yerinde olsaydı böyle bir düzensizliğin ortadan kalkmış olacağını belirtmiş. Padişah Saray'a döndükten sonra Yeniçeri aşçısının dedikleri üzerinde düşünmüş. Belki adamın meziyetlerini dinlemek için, belki de bir hiç olan kimseleri en yüce mevkilere çıkartarak kudretini göstermiş olmak için, derhal adam yollayarak dervişi Saray'a çağırtmış. Gayet samimî bir şekilde Sadrâzam ve Hükûmet üzerine konuştuğu kimsenin Padişah'ın kendisi olduğunu öğrenen zavallı Derviş yere kapanmış ve hayatından ümidi kesmiş; ancak beklediğinin tamamen aksi meydana gelmiş. Cesaretini bulması için Padişah ona teşvik edici sözler söyledikten sonra, şikâyet ettiği kusurları gerçekten ortadan kaldırabilecek kabiliyette olup olmadığını anlamak maksadıyla onu Sadrâ-

zam yapmak istediğini belirtmiş. Sadrâzamlığa gelmek için geçmek zorunda olunan rütbeleri elde etmesi için hemen o gün dervişi Hasodabaşı, ertesi gün yüzbaşı, daha sonra Yeniçeri Ağası ve nihayet Sadrâzam yapmış. Derviş bu yüce makama çıktıktan sonra sadece başkentin kasaplarını ve diğer yiyecek satan esnafını düzene sokmakla kalmamış, zamanla mükemmel bir Devlet adamı olmuş. Böylesine örneklere Türkler arasında çok karşılaşılmasına rağmen, sıfırdan başlayan insanların birden bire yükselmesini kaderin değişkenliğine bağlarlar. Benzer durumlara dünyanın başka bir yerinde rastlandığını hiç sanmıyorum.

Son derece kabiliyetli bir Sadrâzam bir müddet önce, Türklerin siyasî hayatında baş gösteren çok önemli bir meselenin çözümlenmesi için Paşalara teklifte bulunmuştu. Bu mesele, böylesine tehlikeli bir mevkide uzun müddet görev yapabilmenin çarelerini araştırmaktı; yine bir Sadrâzam etrafındaki tehlike çemberini nasıl kırabilirdi? Paşalara hitap eden Sadrâzam, «Kardeşlerim bildiğiniz gibi bu makamda ihtiyarlayan hemen hemen yok gibidir ve faziletin, itinalı ve kabiliyetli olmanın bir yararı yoktur, kısacası Sadrâzamlar, ölmelerini çabuklaştırmak için Tanrı'nın kanat taktığı karıncalara benzer.» der. Paşalar bu zor meseleye bir çözüm yolu getirmek için bir müddet düşündüler. Nihayet şimdiki Sadrâzam'ın babası ve vezirlerin en bilge ve yaşlısı olan Köprülü Mehmed Paşa söz aldı ve sürekli olarak tehlike içinde yaşayan bir Sadrâzam'ın yerinde kalması için Padişah'ın zihnini daima meşgul tutması ve dikkatini dış savaşlara çevirtmesi gerektiğini belirtti. Barış ve meşguliyetsizlik insanların iyi tabiatını bozup, onları başkalarının felâ-

ketini hazırlamaya iten sebeplerdi. Başkalarının üzerine basarak yükselmek isteyenler türlü entrikalar ile iç savaşlar çıkararak Devlet'in içinde kargaşalığa sebep olurlar ve sonunda ülkenin yönetiminden sorumlu olanların başını yerler. Aksine dış ülkelerle savaş olursa bu ateşli ve ihtiraslı insanlar için her gün kahramanlık yaparak şöhrete erişmek imkânı vardır; böylece içerde huzur sağlanacak, Sadrazam da güven içinde görevine devam edecektir. Zenginliği ve büyüklüğünü aldığı gibi oğlu, Köprülü Mehmed Paşa'nın bu öğüdünü de benimsemiş gözükmektedir. Çünkü Almanya ile son savaşı çıkaran odur; Devlet ile ilgili her türlü meselede babasının ortaya koyduğu kuralları uygulamaktadır.

Bu makamı işgal edenlerin büyük tehlikeleri göze almak zorunda olmalarına karşılık, on sekiz, on dokuz yaşlarında Sadrâzamlığa gelip yıllarda orada görev yapanlara ve sonunda tabiî bir ölümle hayata vedâ edenlere herkes tanıktır. Şimdi ortaya bir soru çıkmaktadır: Padişah'ın teveccühü, veya düşmanlığı doğuştan sahip olduğumuz iyi veya kötü kadere mi bağlıdır, yoksa insanlara özgü ihtiyat güçlü doğruluk ile adî dalkavukluk arasında tehlikeye atılmadan bir yol bulabilecek kabiliyete sahip değil midir? Ancak böyle bir mizaca sahip Sadrâzam bulmak güçtür. Sadrâzamlar kötü karakterli iseler, zalimlikleri ve açgözlülükleri mahvolmalarına, eğer iyi karakterli iseler meziyetleri felâketlerine sebep olmaktadır.

Makam aylığı olarak Sadrâzamların Devlet hazinesinden aldıkları para yılda yirmi bin altını bulur; bu ödeme de Rumeli'ndeki bir kaç köyün gelirinden karşılanır. Sadrâzamlığın sağladığı diğer muazzam gelirler

İmparatorluğu her köşesinden gelir. Zira Sadrâzam'ın hoşuna gitmek, hizmetine girmek veya bulunduğu mevkide kalmak isteyen her Paşa veya vezir Sadrâzama armağan sunmaktan vazgeçmez. Başkentten uzakta hizmet gören yüksek Devlet memurlarının, kendilerini Sadrâzam'a övecek, kendi adlarına ona armağanlar verecek adamları Sadrâzam'ın çevresinden ayrılmaz. İlkbahar gelişinin kutlanması sırasında Padişah'a değerli armağan sunacak olan Paşalar, Sadrâzamı da ziyaret ederler; o da yaptırılacak işin önemine göre yüklü paralar almaktan kaçınmaz. Bu işlem gizlice değil, açıkça yapılır ve nasıl biz pazarda mal alırken pazarlık yaparsak, orada da teveccüh ve adalet sağlamak için pazarlık yapılır.

Eğer Sadrâzam, çoğu zaman olduğu gibi, açgözlüyse önüne çıkan hiç bir fırsatı kaçırmak istemez, böylelikle elde ettiği servet Padişah'ınkine bile eşit olabilir. Fakat Padişah bütün alış-verişden haberdâr olduğu için, Türklerin siyaseti Sadrâzamların kasasını işgal eden selleri kurutmak için çeşitli çareler bulmuştur. Önce görevine yeni başladığı vakit muazzam bir para ödemesi istenir; sonra Padişah Sadrâzamına dostluk ve teveccüh adı altında yaptığı ziyaretlerden, Vezirine sağladığı şeref dolayısıyla son derece değerli armağanlar almadan dönmez; sık sık Sadrâzama adam yollayarak, satın alacağı kıymetli taşlar, atlar ve diğer eşyalar için yüz bin altın tutarında bağış ister. Böylece Sadrâzamlar yaptıkları servet okyanusunu küçük ırmaklarla dışarı verirler. Şu anda saltanat süren IV. Sultan Mehmed bu çarelere bir yenisini eklemiştir. Her öğün sofrasında bulunması gereken yirmi çeşit et yemeğini Sadrâzamdan temin eder. Başka za-

manlarda da Sadrâzamı birlikte yemeğe çağırır. Padişah'ın, çevresindeki memurlara mutlak üstünlüğünü tanıtmak için uyguladığı çareler çok daha uzun bir yazının kapsamı içine girer; bizim burada bahsettiklerimiz Sadrâzam ve görevleri ile ilgili noktalardır.

KISIM XII

«İmparatorluğun çeşitli makamları, yüksek rütbeleri ve eyaletleri hakkında...»

Hangi ülke olursa olsun, bunun genel siyaseti ve Devlet şekli üzerinde inceleme yapacak olanlar, o ülkede mevcut yüksek rütbeler ve zenginlikler üzerinde araştırma yapmak zorundadır; bu hususta başkalarına bilgi vermek üzere o ülkenin nüfusu, deniz ve kara kuvvetleri, kendisini savunabilecek güçlü mevkileri veya zayıf olduğu noktaları araştırması böylelikle okuyuculara sağlam bir fikir verebilmesi gerekir. Ben de mümkün olduğu kadar eserimde bu metodu kullanacağım.

Sadrâzamdan sonra, Avrupa'daki arşidüklere benzetebileceğimiz Beğlerbeğleri gelir. Bunların altında bir çok Sancak, Beğ Ağası ve başka memurlar vardır. Sadrâzam Beğlerbeğlerine, uzun bir sarığın ucuna altın düğme ile tutturulmuş, at kuyruğundan üç Tuğ verir; başka Paşalarda iki tuğ, ve yine Paşa olarak adlandırılan Sancak beğlerinde bir tuğ vardır. Paşalar yeni görevlerine başlarlarken, önlerinde mîr-i alem'in baş-

kanlığında sancak ve mehterin geçişinden başka bir tören yapılmaz. Bizdeki kontluklar gibi bir sürü Sancaklardan oluşmuş Beğlerbeğlikler iki çeşittir. Birinci çeşit olanlar, Hâsıla Beğlerbeğliği olarak adlandırılır ve gelirleri eyalete bağlı şehir, kasaba ve köy vergilerinden karşılanır. Diğerleri Salîyân Beğlerbeğliği diye adlandırılır ve geliri Padişah'ın memurları tarafından Beğlerbeğliğe bağlı illerden toplanan vergilerden karşılanır, yani bir nevi bu beğlerbeğlikler ve bağlı Sancaklar Padişah'ın tasarrufundan yararlanırlar.

Bir anda zengin olmak isteyen Türkler kadar hiç kimse o kadar maharetle ve aceleci davranmadığı için Beğlerbeğlerin servetlerini arttırmak maksadıyla kullandıkları bütün çareleri ayrıntıları ile anlatma imkânı bulamadık. Buna rağmen, ihanet suçundan dolayı el koydukları malları başsız kalan kilise makamlarını satarak elde ettikleri serveti ve adamlarına yaptırdıkları haydutluk ve hırsızlıkla sağladıkları paraları bir yana koyarak gerçek gelirleri hakkında bir kaç söz söylemeden geçmeyeceğiz. Birinci çeşit Beğlerbeğliklerinden, yani gelirleri eyaletlerden Beğlerbeğinin adamları vasıtasıyla toplanan vergilerden sağlananlardan yirmi iki adet vardır.

Bunlardan birincisi, Padişah'ın sicil defterlerinde bir milyon akça yıllık gelirli Anadolu Beğlerbeğliğidir. Buna, başta Beğlerbeğinin oturduğu Kütahya olmak üzere on dört Sancak bağlıdır: Saruhan, Aydın, Kastamonu, Hüdavendîgâr, Bolu, Menteşe, Ankara, Karahisar, Tekeli, Hamid, Sultan Karesi; ayrıca yirmi iki hisar veya kale de mevcuttur.

İkincisi Karaman Beğlerbeğliğidir; Anadolu'daki bütün beğlikler muzaffer Osmanlı orduları önünde bir

bir yenilip düşerken Karaman beğleri uzun müddet varlıklarını koruyabilmişlerdir. Yıllık geliri altı yüz yetmiş dört bin akçadır; kendisine bağlı yedi Sancak vardır: Beğlerbeğin oturduğu Konya, Niğde, Kayseri, Yenişehir, Kırşehir, Akşehir, Aksaray; Beğlerbeğlik içinde, biri Konya'da, diğeri Larende'de, üçüncüsü de Men de, Paşa'ya ait üç kale ve çeşitli Sancaklarda da on yedi hisar mevcuttur.

Üçüncü Beğlerbeğlik, Diyarbekir veya Mezopotamya Beğlerbeğliği'dir. Yıllık geliri bir milyon iki yüz bin altı yüz altmış akçadır; on dokuz sancağı ve Türklerin Hükûmet dedikleri yarı bağımlı illeri vardır. On dokuz Sancaktan on biri doğrudan Osmanlı Padişahlarının mülkü sayılır, geri kalanlar Kürt illeri olarak adlandırılır. Doğu Anadolu Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra bütün ülke Sancaklara bölünmüştü, fakat şu farkla ki, Sancakların yönetimi veraset yolu ile babadan oğula geçiyordu; halbuki diğer Sancak ve Tımarlarda, beğler Padişah'a belirli bir vergi ödemek, her talep edilişinde belirli bir sayıda askeri Devlet'in buyruğuna vermek şartıyla Sancaklarına veya Tımarlarına sahip olabiliyorlardı. Sicil kütüklerinde Hükûmet olarak adlandırılan illerin Beğleri ve Tımarları bulunmaz, her türlü vergiden muaftırlar ve toprakları üzerindeki zenginlikler tamamen il halkına aittir. Osmanlı Hanedânına ait olan Sancaklar şunlardır: Ettarpu, Ezanî.

Dördüncü Beğlerbeğlik, Şam Beğlerbeğliği'dir; yılda bir milyon akça geliri vardır; Beğlerbeğin memurları onun adına vergi toplarlar. Yedi Sancağı şunlardır: Kadışerif, Gaza, Zifad, Nablus, Aglan, Bakura ve Beğlerbeğin oturduğu Şam. Daha uzakta Saliyâne olarak üç Sancak mevcuttur, yani bu Sancaklarda vergi-

leri doğrudan Padişah'ın memurları toplar: Kadmar, Sayda Beru, ve Tımara sahip olmayan, bütün servetin halka ait olduğu Kırk Şubek; Beğlerbeğlikteki hisarlar hemen hemen tamamen yıkılmış olduklarından bahse değmez.

Beşincisi Sivas Beğlerbeğliği'dir; yıllık geliri dokuz yüz bin akçadır, bağlı olan altı Sancağı: Amasya, Çorum, Buradik, Demurki, Cânik ve Arapkir'dir; bölgede on beş hisar bulunur.

Altıncısı Erzurum Beğlerbeğliği'dir, yıllık geliri bir milyon iki yüz bin altı yüz altmış akça olup on bir Sancağı vardır: Şarkî Karahisar, Kığı, Pasin, Esber Han, Tekman, Tortum, Meyenkerd, Mamerân, Kuzuçan, Malazgird; ayrıca eyaletin on üç hisarı bulunur.

Yedincisi Van Beğlerbeğliği'dir, yıllık geliri bir milyon otuz iki bin iki yüz dokuz akçadır, on dört Sancağı vardır: Adilcevâz, Erciş, Musda, Barkrı, Kârkân, Kısarı, Espaird, Agakis, Ekrad, Benikutur, Kalaybay, Berde ve Edecik.

Sekizincisi, Gürcistan sınırı üzerinde Çıldır Beğlerbeğliği'dir; yıllık geliri dokuz yüz yirmi beş bin akça olup, dokuz Sancağı vardır: Oltu, Hartus, Ardnug, Erdehamburek, Hagrek, Pusenhaf, Maşgil, İcare Penbek, Pertekrek.

Dokuzuncusu, yılda bir milyon akça gelirli Urfa Beğlerbeğliği'dir. Eyalete bağlı yirmi Sancak şunlardır: Suruçuk, Erbil, Eskipazar, Şahkule, Cebthamrin, Hezurd, Merd, Dulkuram, Mercihave, Haninundevin, Acur, Neitutari, Sepuizencire, Ebrunan, Tanudan, Badeberend, Belkas, Vikeni, Garikalo, Rengene.

Onuncusu, yılda sekiz yüz on yedi bin yedi yüz yetmiş iki akça geliri olan Halep Beğlerbeğliği'dir. Ye-

di tane Hâs Sancak, iki tane Sâliâne Sancak vardır. Birinci çeşitten olanlar Avlona, Ekrad, Kelis, Berecek, Mearre, Gazir, ve Balis, diğerleri ise Matik ve Türkmen'dir. Bu son ikisinin geliri şimdiye kadar diğerlerininkinden farklı olmuştur; Tımar bulunmadığı için bunlara Sancak değil, Ağalık denir ve herkes kendi servetinin tek sahibidir. Eyalette beş hisar vardır.

Onbirincisi, yılda altı yüz yirmi sekiz bin dört yüz elli akça geliri olan, Türklerin eskiden Dulkadır dedikleri Fırat kıyısındaki Maraş Beğlerbeğliği'dir. Eyalette dört hisar ve beş Sancak bulunur: Malatya, Samsad, Ayntab ve Sis.

On ikinci eyalet olan Kıbrıs Beylerbeyliği'nin yıllık beş yüz bin altı yüz elli akça geliri ve Hâsıla olarak Girne, Tarsus, Alanya, Baf, Magosa ve Lefkoşa Sancakları ve on dört hisarı vardır.

On üçüncü eyalet Trablusşam Beğlerbeğliği olup sekiz yüz bin akça geliri ve dört Sancağı vardır; bölgede bir hisar bulunur.

On dördüncüsü, etrafı dağlarla çevrili Trabzon Beğlerbeğliği'dir. Trabzon'da, İstanbul'un Haçlılar tarafından alınmasından sonra Trabzon'a çekilen Aleksis Komnenos'un kurduğu Pontus İmparatorluğu vardı. Karadeniz kıyısındaki bu şehir önemli bir ticaret merkezi olup, en önemli zenginlik kaynağı balıkçılıktır. Trabzon Beğlerbeği diğer gelirlerle birlikte bu eyaletten yılda yedi yüz otuz dört bin sekiz yüz elli akça toplar. Eyalette hiç Sancak olmamasına karşılık şehri savunan on dört hisar mevcuttur.

On beşincisi Kars Beğlerbeğliğidir; yıllık geliri sekiz yüz yirmi bin altı yüz elli akçadır ve altı Sancağı

vardır; Küçük Ardahan, Nahcuvan, Zarufşan, Gegran, Kağızman ve Pasin.

On altıncı eyalet Musul Beylerbeyliği'dir; yılda sekiz yüz seksen bir bin elli altı akça geliri olup beş Sancağı vardır: Bancivanlı, Tekrit, Zûr, Eski Musul ve Hurun.

On yedincisi Rakka Beğlerbeğliği olup yılda altı yüz altmış bin akça geliri ve yedi Sancağı vardır: Gemaş, Şabur, Dizirhebe, Denirabve, Seruk, Birecik ve Ane.

Asya'daki Beğlerbeğlikler bunlardır, şimdi Avrupa'ya geçelim.

Avrupa'da en yüce makam olarak Rumeli Beğlerbeğliği gelir; yıllık geliri bir milyon yüz b:n akçadır. Sofya eyalet merkezidir, eyalete bağlı yirmi dört Sancak mevcuttur: Köstendil, Mora, Tırhala, Silistre, Niğbolu, Ohri, Avlonya, Yanya, Prizren, Tehirmen, Selânik, Vize, Delvine, Üsküp, Kırkilise, Dukak:n, Vidin, Alacahisar, Serzerin, Valçarin, Bender, Akkerman, Özü, Azak. Bir zamanlar Rumeli Beğlerbeğine bağlı olan Mora şimdi Vâlide Sultan'ın masraflarını karşılaması için onun mülkü arasına alınmıştır. Bölgede Vâlide Sultan adına vergi toplayan bir Kâhya bulunur.

Beğlerbeğliği rütbesine eş olan Kopdân-ı Deryâlığın yılda sekiz yüz seksen beş bin akçalık gel:ri vardır. Kapdân-ı Deryâ Padişah'ın donanmasının baş amirali olup, denizde Türk hâkimiyetinin uzandığı her yeri buyruğu altında tutar. On üç Sancağı vardır: Kaptan Paşa'nın oturduğu Gelibolu, Eğriboz, Karlıeli, Aynbatut, Rodos, Midilli, Kocya, Eli, Betga, Sifla, Meseztra, Sakız, Benekşe.

Yirmincisi Budin Beğlerbeğliği'dir, yıllık geliri bi-

linmemekte olup yirmi sancağı vardır: Eğri, Kanije, Semendire, Peç, İstolni - Belgrad, Estergon, Sedegin, Şatiran, Sernutum, Sirem, Kupan, Tilek, Sekitar, Sekçe, Novigiray, Belgrad ve 1663 den beri Uyvar.

Yirmi birinci eyalet Macaristan'da Temeşvar Beğlerbeğliği'dir. Yıllık geliri bilinmemektedir, altı Sancağı vardır: Lipona, Çanad, Giyola, Mudara, Varadin ve yine 1663 de fethedilen Yanova.

Yirmi ikincisi, şimdi Esklâvonya denilen bölgede bulunan Bosna Beğlerbeğliği'dir; yıllık geliri belli değildir, eyalete yedi Sancak bağlıdır: Hersek, Kelis, Esdernek, Putzga, Feragin, Zagin, Kırka. Kefe'de de Beğlerbeğlik vardır ama bu eyaletin ne Sancağı, ne Tımarı ne de Zeâmeti bulunur. Beğlerbeğin tesbit ettiği vergiyi yine kendi adamları aracılığı ile toplattığı Hâsıla Beğlerbeğlikler hakkında söyleyeceklerimiz bu kadardır. Padişah'ın mülkünden geliri karşılanan Sâliâno eyaletler ise şunlardır :

Birincisi, Mısır Beğlerbeğliği olup her yıl Padişah'ın bu eyaletten altı yüz bin şerif (yani altın) geliri vardır. Venediklilerle yapılan savaştan beri, herhangi bir tehlike ihtimalini ortadan kaldırmak maksadıyla bu para karadan develerle nakledilmektedir. Mısır'daki Türk askerlerinin masraflarına harcanan altı yüz bin şeriflik bir başka gelir daha vardır. Mısır Beğlerbeği hüküm sürdüğü üç yıl boyunca koyduğu son derece ağır vergilerle o kadar çok servet toplar ki bu süre sonunda aklın alamıyacağı kadar zengin olur. Eyalete bağlı on altı Sancak vardır, fakat bunların adları Padişah'ın sicil kütüklerinde belirtilmediği için buraya nakledemiyoruz.

İkincisi Bağdat Beğlerbeğliği'dir, yılda bir milyon

akça geliri vardır. Yirmi iki Sancağı şunlardır: Dertenk, Cezan, Cevazir, Renk, Alâiyye, Celle, Semirat, Remaliye, Becare, Derne, Debare, Vafit, Cebkale, Celide, Kesend, Kasr-ı şirin, Giylân, Karag, Anne, Alsebah, Demirkapu, Deyberhue.

Üçüncüsü Yemen Beğlerbeğliği'dir; Beğlerbeği Kızıldeniz üzerindeki Aden'de oturur. Ancak bu şehir ile ülkenin büyük bir kısmı Araplar tarafından Türklerin elinden alınmıştır, bu yüzden geliri ve Sancakları üzerinde konuşmak gereksizdir.

Dördüncüsü Habeşistan'ın kuzeyinde Habeleh Beğlerbeğliği'dir. Habeşistan toprakları Osmanlı desteğinden uzakta kaldıklarından buraların tamamen kontrollarından çıktığı söylenebilir.

Beşincisi Basra Beğlerbeğliği olup, Basra Körfezi'nin dibinde yer alır. Eskiden on altı Sancağa sahip olan bu eyalette, Padişah'ın adına hutbe okunmasından başka Türk hâkimiyetinden eser kalmamıştır.

Altıncı olarak İran sınırında Hemedân Beğlerbeğliği vardır, ancak bu ülkeler öyle yoksul yerlerdir ki Padişah'ın sicillerinde adlarına pek raslanmaz.

Bu eyaletler arasına Cezayir, Tunus ve Trablus Beğlerbeğliklerini de ekleyebiliriz. Fakat buraları Türklere olan itaatlerini kaybettiklerinden adetâ bağımsız devletler hâline gelmişlerdir, bu yüzden o ülkeler hakkında konuşmayacağız. Üstelik bu ülkelerle son yıllarda yaptığımız savaşlar ve anlaşmalar biz İngilizlerin oraları daha iyi tanımasına sebep olmuştur. Eyaletleri ve geliri hakkında açıkladığımız bilgiler Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüklüğü ile kudretini ve Padişah'ın kendisi için hizmet gören kahraman ve ihtiraslı kişileri nasıl mükâfatlandırdığını gözler önüne sermektedir.

Her Paşa gelirinin her beş bin akçası için tam techizatlı bir asker çıkartmak zorunda olduğundan Padişah'ın seferberlikte çıkarabileceği asker sayısı üzerinde sağlam bir tahmin de yapmak mümkün olur. Gerek böbürlenme, gerekse Padişah'ın hoşuna gitmek isteğiyle çıkarmak zorunda olduklarından daha fazla sayıda asker verdikleri de olağandır. Meselâ Almanya ile olan son savaşta Rumeli Beğlerbeği on bin kişilik fazla kuvvet göndermiştir.

İmparatorluğun en büyük, en zengin makamlarından olan Anadolu, Bağdat, Mısır, Rumeli ve Budin Beğlerbeğleri Vezir rütbesine sahiptirler. Diğer Paşalar hâkimiyetlerinde bulunan ülkelerin eskiliğine göre bir rütbe sıralamasına tâbidirler.

İmparatorluğun en büyük eyaletlerinde Müftü, Reissülküttap ve Defterdar başı bulunur. Bu üç büyük memur eyalet Beğlerbeğinin birinci danışmanlarıdır. Bu üç memuriyet diğer bütün rütbelerin üstündedir. Biz burada son ikisinden bahsedeceğiz, Şeyhülislâm'ı ise ilgili kısımda inceleyeceğiz.

Reisülküttap veya kısaca Reis Efendi ulemânın başı demektir. Türkler ulemâ kelimesi ile şerîatı, edebiyatı bilen kimseleri kastederler. Reis Efendi her gün Sadrâzam'ın yanında bulunarak, İmparatorluğun çeşitli yerlerine buyruklar, Devlet mektupları ve görev dağıtımı ile ilgili yazılar yazar ve yollar. Türkler belirli kurallar yerine meselelerin durumuna göre keyfî bir otorite ile ülkeyi yönettiklerinden her mesele için ayrı bir buyruk veya talimat gerekmektedir. Küçük dâvâlara bakan mahkemelerde bile aynı durum görülür, verilen hükümler daha yüksek bir makamdan gelen hükümle değiştirilebilir. Bu kadar çok yazışmanın olması Reis

Efendi'nin bir sürü kâtip tutmasına ve bunların da keselerini doldurmasına sebep olmaktadır; Reis Efendiler içinde zekâsı, cesareti ve kabiliyeti sayesinde görevine tam anlamıyla hâkim olanlar çıkarsa bunlar kısa zamanda Padişahlarla bile boy ölçüşecek bir servete sahip olabilirler. Son yıllarda böylesine zengin olan bir Reis Efendi sahip olduğu servetin gerçek dökümünü bile yapamamıştı. Almanya ile yapılan son savaşta Sadrâzam'a karşı tertiplere giriştiği bahanesiyle idam edilince Padişah'ın hazinesine geçen serveti, eğer Padişah sıkıntı içinde olsaydı onu bir anda ferahlatacak kadar boldu.

Padişah'ın gelirini kaydeden, askerlere ve diğer harcamalara para ayıran kimseye Defterdar denir. Bu makamı daha önce bahsettiğimiz Saray Hazinecisinden ayrı düşünmek gerekir. Bu sonuncusu Padişah'a gelen armağanları toplar, dökümünü yapar, muhafazası ile meşgul olur. Bir Padişah öldüğü vakit, ona ait servet bir odaya konarak üzerine altın harflerle, falân Padişah'ın hazinesi buradadır, diye yazılır. İmparatorluğun makamları ve yüksek rütbeleri hakkında söylediklerimizin yeterli olduğunu sanıyoruz.

KISIM XIII

«KIRIMLILAR VE KIRIM HANI HAKKINDA»

Kırımlıları Osmanlı İmparatorluğuna bağlı prensliklerden biri olarak saymak mümkündür. Kırımlı Tatarlar, Osmanlılardan çok daha büyük bir İmparatorluğa sahip Özbeklerden farklıdırlar. Avrupa Tatarlarının hepsi Osmanlılara tâbi değildir, çünkü Kalmuk ve Astrahan Tatarları müslüman olmalarına rağmen Moskova Düküne sâdıktırlar.

Fakat Padişah'ın tebası veya daha doğrusu müttefiki olan Tatarlar Kırım'da otururlar. Osmanlılar Kefe şehrini Kırımlıların itaat ve sadakatine karşı teminat olarak ellerinde tutmaktadırlar. Kırım Hanı seçimle işbaşına gelmekle beraber Padişah'ın onayını alarak görevde kalabilir. Kırım Hanı savaş zamanında Bâb-ı âli'nin istediği sayıda askeri zamanında getirmediği veya saygıda kusur ettiği vakit Padişah onu Tahttan indirerek oğlunu veya bir başka akrabasını Tahta çıkarmak imtiyazını elinde tutar.

Şu anda hüküm süren Mehmed Giray, babasının Hanlığı sırasında eski bir geleneğe göre Trakya'da Yan-

bolu şehrinde Türklerin elinde rehin olarak tutulmuştu. Bu şehir Edirne'den dört gün mesafede Karadeniz kıyısında yer almaktadır; Kırım'a yakınlığından dolayı Mehmed Giray Yanbolu'dan alınarak Rodos'a götürülmüş, orada babası ölünceye kadar karanlık ve mahzun bir hayat sürmüştür. Rodos'tan İstanbul'a getirilmiş, kılıç kuşanmış ve Padişah'a bağlılık yemini etmişti. Fakat Rodos'da gördüğü kötü muameleyi bir türlü unutamaması ve gerek Lehlilerin, gerekse komşu Tatarların kışkırtmaları sonunda Osmanlılara bağımlı kalmayı reddetmiş, Köprülü Mehmed Paşa ondan çok şikâyet etmiştir. Buna rağmen Türkler Kırımlıları kardeş olarak bilirler, iki Devlet arasında yapılmış bir anlaşmaya göre Osmanlı Hanedânı'nın başına bir felâket gelirse Kırım Hanedânı Osmanlı Tahtı'na oturacaktır. Bu ihtimal her ne kadar uzak ve hattâ hayalî ise de Kırımlılar böyle bir ihtimalin düşüncesiyle Türklerle iyi geçinmeye gayret ederler. Öyle ki Kırımlılar Padişah'a öz tebâsı gibi bağlıdırlar. Padişah'ın Kırım Hanı'na gönderdiği mektuplarda Kırım Hanı'nın adı büyük harflerle yazılarak, onun da Padişah kadar otoritesi olduğu belirtilmek istenir.

Osmanlılarla Kırımlılar arasında yapılmış eski bir anlaşmaya göre Padişah her defasında sefere çıktığında Kırım Hanı yanında yüz bin kişilik bir kuvvetle Osmanlı ordusuna katılmak zorundadır. Sefere çıkan Sadrâzam veya başka bir kumandan ise Kırım Hanı oğlunu veya herhangi bir kumandanı kırk, elli bin kişilik bir kuvvetle yollamakla yükümlüdür. Kırım ordusunun aldığı tek ücret elde ettiği ganimetlerdir. 1663 yılında Türkler Almanya ile savaşırken çağırdıkları Kırım ordusu Macaristan, Morova ve Silezya'da büyük tahribat

yapmış ve ganimetlerden ayrı olarak bir yıl içinde yüz elli bin tutsak toplamıştı. Sayı üzerinde bu kadar kesin değer verebilmem her tutsak için tutulan Pencikleri bilen biriyle konuşmamdır. Türklere ait toprakları yağmalamamak, onlara zaten tebâları olan köleleri satmamak için ellerine geçirdikleri her tutsağın adını, ülkesini ve yaşını yazmak zorundadırlar.

Kırımlılar, onlardan istifade eden Türklerin avcıları gibidirler. Komşu ülkelere bazen büyük birlikler hâlinde girerler, ülke içinde ilerlerken hiç bir zararları olmaz, ancak dönüşlerinde sağı solu yakarlar, yağmalarlar, her yaş ve cinsten insanları tutsak ederler ve ganimetlerini yanlarında getirdikleri üç, dört atın üzerine yığarlar. Çekilirlerken o kadar çabuk davranırlar ki, hiç bir düzgün ordu onları atlarını otlatmak için durdukları bir kaç saatlik süre içinde bile yakalıyamaz. Tutsakları onları izleyemez duruma gelince onları öldürürler; sağlam olarak ülkelerine getirdikleri tutsakları, en iyi pazarlara sahip Kırım'a gelmiş olan Türk tâcirlerine satarlar. Genç kızlar ve oğlanlar özellikle iyi müşteri bulurlar; Kırımlıların kendileri için köle aldıkları pek görülmez. Çok yorucu işleri olup, sakin bir hayatları vardır; seferleri sırasında ölen atların etini yerler. Kestikleri parçaları eyerlerinin altına koyarak, etin orada hem hayvanın, hem de binicinin sıcaklığı ile sertleşmesini beklerler.

İnsanlar çiğ et, sebze, kök gibi şeylerle ateş kullanmadan yiyeceklerini temin etmekle birlikte atlar, özellikle kışın açlık ve soğuktan çok zarar görmektedirler; uzun ve şiddetli kış günlerinde ağaç kabukları veya karların arasında bulabildikleri otları yemeye çalışırlar. Şehirleri ve kasabalarında evlerden ziyade

uzun sırıklardan ve keçeden yapılmış kulübeler vardır. Bütün Kırım'da bu çeşit iki yüz bin köy vardır, sefer durumunda her köyden bir asker çıksa bir anda iki yüz bin kişilik bir ordu ortaya çıkar. Fakat Ukrayna ve Lehistan'dan büyük ganimet elde ettikten ve sattıkları kölelerden çok para kazandıktan sonra geleneksel elbiselerini terketmişler, çoğu değerli kürklere bürünmüş, sabit evler yapılmış, sefahat artmıştır; şu anda Osmanlılar arasında da çok revaçta olan Boza adını verdikleri ve nasıl yapıldığını bilmediğim bir içkileri de vardır.

Buraya kadar anlattıklarım Kırımlıların Osmanlılara ne derece bağlı oldukları hakkında bir fikir vermeye yeter.

KISIM XIV

«PADİŞAH'A BAĞIMLI OLAN PRENSLİKLERDEN, BOĞDAN, ERDEL, RAGUSE VS. HAKKINDA...»

Bir İmparatorluğun büyüklüğü ve kudreti, bir önceki kısım'da söz konusu ettiğimiz eyaletlerinin sayısı, Devlet makamlarının yetkisi Padişah'ın sağladığı rütbeler ile olduğu kadar Padişah'ın komşu prenslikleri himayesine alması ve ağır vergiler koyması ile de anlaşılır. Alman, Lehistan ve Türkiye arasında sıkışmış olan bir sürü millet iç kavgalarla da parçalandıklarından, sonunda savunamadıkları toprakları Türklere terketmek zorunda kalmışlardır. Nasıl balı ve yünü için arılar ve koyunlar beslenirse, Türkler de sağlayacakları gelirin düşüncesiyle bu kavimleri savunurlar.

Osmanlı Devleti bu Prensliklerin asıl prenslerini ortadan kaldırmış, oralara meziyetlerine ve zenginliğine bakmadan Ortodoks kilisesine bağlı hıristiyanlardan Prensler atamıştır. Bâb-ı âli o ülkelerin halklarını daha iyi ezmesi için meyhaneci veya balıkçı gibi düşük tabakadan insanlara Beğ ünvanı vermekten kaçınmamıştır. Bu prenslikler ilk defa Türk hakimiyetine

geçtiklerinde oralara Türk Paşalar atanması tartışma konusu olmuştu. Fakat o halkların olduğu gibi kalması daha yararlı görüldüğünden bu yönde tekliflerin bir etkisi olmamıştır. Böylece hıristiyan tebâ kendi dindaşlarının baskısına terkedilerek dolaylı yoldan Türk hâkimiyetinin bütün ağırlığını hissetmiştir. Onları korumaktan ziyade mallarını daha kolaylıkla alabilen hıristiyan prenslerin uzun baskılarından yorulmuş olacaklarından, karşılaştırdıklarında daha yumuşak bulacakları Türklerin doğrudan yönetimine kolaylıkla alışabilecekleri de düşünülmüştür. Fakat eyalet halklarının Türk yönetimini hayâl etmesini isteyen Bâb-ı âli, o ülkelerdeki yönetimi Paşaların eline bırakırsa Padişah'ın o ülke halklarını ciddî olarak savunma mecburiyetine düşeceğini, dolayısıyla şu anda yararlandığı imkânlardan mahrum kalacağını hesap etmektedir.

Türkler tarafından Boğdan olarak adlandırılan Moldavya ilk defa Fâtih Sultan Mehmed tarafından yılda iki bin altına himaye altına alınmıştır. Fakat Padişah'ın kesin tebâsı olmaktan çekinen voyvoda Bogdanus 1574 yılında Lehlilerle ittifak yaparak Türklere karşı ayaklanmış ama II. Sultan Selim Bogdanus'u ülkeden kovarak yerine sonradan müslüman olmuş Jean'ı voyvoda yapmıştır. Voyvoda için eski dinine dönmek zor olmamıştır; sonradan Devlet'e ihanet ettiği için üzerine asker gönderilmiş, yakalanarak kafası kesilmiş ve Boğdan daha sıkı bir şekilde İmparatorluğa bağlanmıştı. O devirde bu eyaletin Devlet'e yılda seksen bin akça vergi ödediği Türk vesikalarında yazmaktadır; fakat şimdi vereceğim değerler, uzun yıllar Boğdan ve Eflâk'ta Türkler için voyvodalık yapmış biri tarafından bana

nakledildiği için çok emindir. İşte Boğdan'ın her yıl ödediği vergi tutarı şöyledir.

1. Padişah'a, her biri içinde beş yüz akça bulunan yüz yirmi kese;

2. Yirmi bin okka balmumu.

3. On bin okka bal.

4. Donanma için otuz ton içyağı.

5. Beş okka tabaklanmış deri.

6. Kadırgalardaki esirler için elbise ve gömlek yapımında kullanılan beş yüz parça kanaviçe.

7. Bin üç yüz otuz okka Donanma için balmumu.

8. Sadrâzam'a on kese gümüş veya beş bin akça ile zerdeva ve samur kürkü.

9. Vezir Kâhyasına beş yüz akçalık bir kese.

10. Defterdar'a da Kâhya'ya verilen kadar akça.

Bu eyalet Padişah'a olan bağımlılığını göstermek bakımından bunları öderdi; ödenen vergi bu kadarla kalsaydı Boğdan halkı çok mutlu olurdu, ancak gereksiz seferlerin masrafları da onların sırtına yüklendiğinden yıl sonunda alınan vergi gösterdiğimizin iki, üç mislini bulur. Bütün bunlara bir de üç yılda bir Beğlik için ödenen vergiler de eklenir:

Padişah'a yüz elli kese veya yetmiş beş bin akça.

Vâlide Sultan'a elli kese veya yirmi beş bin akça.

Padişah'ın gözdelerinden bir adama, on kese veya beş bin akça.

Kızlar Ağasına on kese gümüş.

Sadrâzam'a ve diğer yüksek rütbeli memurlara, pazarlık sonunda koparıldığı kadar. Bütün bu servet yılda yüzde kırk veya elli faizle alınırdı; ve bütün bu vergi hiç bir serveti olmayan Prensler eliyle alındığından bunlar halkı kemiklerine kadar soyarlardı. Toplanan

paralarla Devlet'in ileri gelenleri tatmin edilir, sonra yıllık vergi ödenir ve en sonunda da hâlâ bir şeyler koparmak için çabalayan kimselerin gözü doyurulurdu. Fakat iş bununla da bitmez, voyvoda mevkiine lâyık bir yaşayış sürmek için gerekli serveti de halkın sırtından, hem de müthiş bir açgözlülükle çıkarırdı. Bir de bunlara, Padişah'ın vezirlerinin desteğini ve dostluğunu kazanmak için verilen rüşvetler ve armağanlar eklenirdi.

Eflâk, Boğdan'dan daha kötü muamele görür. Boğdan gibi, tâ 1472 yılından beri tam anlamıyla Türk yönetimine bağlıdır. Fâtih Sultan Mehmed tarafından fethedilen ülke o zamanlar Vlad adında bir voyvoda tarafından yönetiliyordu, bunun küçük kardeşi taraftarları ile birlikte Türklerin hâkimiyetini kabul etmiş ve voyvoda olmuştu. 1595 yılında Eflâk voyvodası Mihai Erdel beği Sigismund ve Boğdan voyvodası ile anlaşarak Türklerle uzun ve korkunç bir uğraşa girişti; fakat iç ayrılıklar öylesine etkin oldu ki, sonunda Eflâk eskisinden beter bir baskı yönetimi altına düştü. Bunu aralarında ayrılıklar bulunan Hıristiyanlara karşı İlâhî Mukadderât'ın ortak düşmanlarına verdiği gelişmeye bağlamak mümkündür.

Eflâk'ın Padişah'a ödediği yıllık vergi önceleri yüz yirmi kese (altmış bin akça) idi; ve eğer voyvoda Mathieu, sanki Osmanlı İmparatorluğu ile boy ölçüşecekmiş gibi, on dokuz, yirmi yıl süren prensliği boyunca edindiği serveti gözlerden saklamak için bir takım yolsuzluklara girişmeseydi bu seviyede kalacaktı. Servetine güvenerek Türklere baş kaldırmak cüretinde bulunmuş, ama kısa zamanda dize getirilmişti. Dîvan'da sahip olduğu dostları sayesinde hayatını kurtarmıştı,

fakat ülke her zaman ödediği verginin bir kaç mislini ödemeye mahkûm edildiğinden büyük bir sıkıntı içine düşmüştü. Şu anda Eflâk'ın ödediği miktar şöyledir :

1. Padişah'a iki yüz altmış kese veya yüz otuz bin akça.

2. On beş bin okka bal.

3. Dokuz bin okka balmumu.

4. Sadrâzam'a on kese gümüş veya beş bin akça ve samur, zerdeva kürkü.

5. Defterdar'a bir kese gümüş veya beş yüz akça, samur, zerdeva kürkü.

6. Kızlar Ağasına on iki bin kuruş.

7. Vezir Kâhyası'na beş yüz akça ve samur kürk.

Üç yılda bir ödenmesi gereken diğer vergiler Boğdan'ınkilerden az değildir. Türkler, hâkimiyetleri altlarındaki kavimlerin servetini almak ve mevcudiyetlerinin devamını sağlamak hususunda hep aynı mahareti ve çareleri kullanırlar; fakat Eflâk'ta voyvoda'nın giriştiği acaip teşebbüs yüzünden daha pervasız ve küstah davranırlar. 1664 yılında Padişah'ın buyruğu ile Eflâk'ın başına, servetini istiridye ve balık satarak yapmış olan bir Prens getirildi. Leva yakınında başıbozuk ordusu ile Almanların önünden kaçtığı için Padişah'ın hiddetini çeken ve bu yüzden Almanya İmparatoruna sığınmış olan son voyvoda Gregorasyo'nın yerine voyvoda tâyin edildi. Voyvodaların kabahatini halktan, halkınkini ise voyvodalardan ödeten Türkler bu fırsattan yararlanarak Eflâk'a daha ağır vergiler yüklediler; her ne bahasına olursa olsun yerinde kalmayı arzulayan yeni voyvoda da talep edilen dört yüz bin akçalık vergiyi faizleriyle birlikte ödedi. Tabiî Eflâk halkının bu haydut

voyvodadan ne dereceye memnun olduğu tahmin edilebilir.

Erdel de, en az Boğdan kadar Türk baskısını hisseder. Macar Kıralı IV. Vladislas tarafından Erdel'e voyvoda seçilen ve ülkeyi VII. Etienne veya Ragoçi dönemine kadar Müslümanlara karşı cesaretle savunan Hunyad'ın ölümüne kadar Erdel kâh Macar Kıralının, kâh Lehistan Kıralının ve Almanya İmparatorunun, kâh Türklerin hâkimiyetini tanımıştır. Fakat sonunda gücü daima artan Türk Devleti ülkenin en büyük parçasını eline geçirmişti; bütün bunlara rağmen Türklerin yönetimi diğer Devletlerin yönetiminden çok daha iyi olmuştur; ödediği vergi de ötekilere ödediğinden çok daha azdır. Ülkeyi yönetecek prensler eski hanedânlar arasından veya soylu Boyarlardan seçilir. Eskiden ödedikleri vergi yılda altı bin İtalyan altını idi; fakat Türklerin sahip olmayı istedikleri bazı Leh kaleleri Erdellilerin eline geçtiğinden bunları muhafaza etmeleri karşılığı Türklere yılda dokuz bin altın daha fazla ödemeyi kabul etmişlerdir. Bunun haricinde Türklere, Kubbealtı Vezirlerine dağıtılan üç yüz akçadan başka bir şey ödemezler. Padişah, Erdel Prensi'ne veya elçilerine çok iyi muamele yapar, çünkü Erdel tamamen İmparatorluğuna bağlı değildir ve Almanya İmparatoru'nun o ülkede hâlâ taraftarları bulunur. Bu yüzden Erdel halkı Türk hâkimiyetini tercih eder ve Türkler de, halkın isyanından çekindiklerinden alışılmış sertliklerini göstermezler; aynı tedbir sayesinde son Macar savaşında Erdel Prensi Michel Abasi'ye tam bir müttefik gibi davranmışlar ve bu Prens adına yağma yapan Zekelhud'u hiç bir surete kontrol etmemişlerdir. Kendi taraflarında kalmasını sağlamak üzere, Macaristan'ı bütünüyle fet-

hettiklerinde Prens'e Macar Tahtı'nı vermeyi ve ülkesindeki Türk Paşaları geri çekmeyi taahhüt etmişlerdir.

Bu üç eyaletin Prensleri, Türklerin katıldığı savaşlarda istendiği takdirde ordu göndermek zorundadırlar; bu işin nasıl yapıldığını ve ne kadar asker gönderildiğini Türklerin askerî teşkilâtı hakkında yazdığımız kısım'da inceleyeceğiz.

Raguse şehri ve Senyörlüğü de Türk Devleti'ne tâbidir. Bu, Dalmaçya kıyılarında, Venediklilerin ve Papalığın Communita di Ragusi adını verdikleri küçük bir cumhuriyettir; kıyı şeridinde üç yüz kilometre uzunluğunda bir toprağa, bir kaç küçük kasabaya, ve önemsiz adalara sahiptir. Eskiden buraya Epidavre denilirdi, Peloponez'de aynı adı taşıyan iki ayrı şehir daha vardır. Fakat bunlar Got istilâsında tahrip edilince, sâkinleri şehri yeniden inşa etmişler ve adını muhafaza etmişlerdi. Cumhuriyet tarzındaki yönetimi Venediklilerinkinden daha eskidir; kendi gücünden ziyade kurnazlıkla daima büyük güçlerin himayesine girerek varlığını koruyabilmiştir. Türkler Avrupa'da söz sahibi olmadan onların hâkimiyetini kabullenmiş ve şimdiye kadar muhafaza etmiştir. Bu durumun, azize olarak bildikleri bir rahibenin, Cumhuriyetlerini yüzyıllar boyu muhafaza etmek istiyorlarsa en mutlu Hükümdar'a tâbi olmaları gerektiği hakkındaki öğütüne bağlarlar. Bu öğüdü tutan Raguse'liler, Bizans İmparatorluğu'nun mahvolmasından önce Bursa'da bulunan Sultan Orhan'a bir heyet göndermişlerdi. Elçiler Sultan Ohan'a armağanlar sunmuşlar, onun yardımı ve himayesi ile cumhuriyetlerini korumak maksadıyla Devletine tâbi olmak istediklerini

bildirmişlerdi. Padişah bu elçileri gayet iyi karşılamış, aradaki mesafe askerî bir müdahaleyi imkânsız kıldığından iki Devlet arasında çok mâkul ölçülerde bır anlaşma yapılmıştı. Ragusa yılda beş yüz İtalyan altını ödeyecekti; Sultan Orhan onları himaye edeceğine dair söz verdi, talep ettikleri bütün imtiyazları ve dokunulmazlıkları sağladı ve o devirdeki geleneğe görè anlaşmanın altına mürekkebe bulanmış elini basarak onayladı. Bu şekilde imza atmak Türkler arasında bugün çok saygıdeğer bir davranış olarak kabul edilir, ve bu şekilde izlerin bulunduğu vesikalar müslümanlar arasında, Yahudilerde Musa'nın On Emri, Hıristiyanlarda İsâ tasvirleri kadar itibar görür. O zamandan beri Temmuz ayında gelen iki elçi vergiyi getirir ve bir yıl İstanbul'da kalarak ertesi yıl temmuz ayında gelen yeni elçilerle yer değiştirir; verginin haricinde Sadrâzam'a, Kızlar Ağası'na, Vâlide Sultan'a ve diğer sultan hanımlara çeşitli armağanlar sunulur. Elçilerin masrafları da dahil olmak üzere bütün bunlar Raguse'ye yılda yirmi bin İtalyan altınına mâl olur. Bu cumhuriyetin halkı Türk - Venedik savaşından önce çok yoksuldu ve vergiyi ödemek için garip usûllere başvururdu; fakat o savaştan sonra ülkeleri Türkiye'ye gönderilen Venedik malları için bir geçit oldu; şu anda vergilerini rahatça ödedikten başka gelişmeleri için kullanacakları bir miktar para da arttırabilmektedirler. Bunun içindir ki, yeni gelen elçilerin kullanılması maksadıyla eski elçilerin süsleri muhafaza edilmez. Her yeni elçi heyetine Cumhuriyet'in kesesinden karşılanan masraflar yapılır; elçileri başlarında siyah kadifeden bir külâh, üzerlerinde de, samur kürkü geçirilmiş kırmızı satenden elbiseler giyerler. Padişah'ın huzurunda büyük itibar görürler ve

Bâb-ı âli'de «İyi Venedikliler» anlamında «Dubrai Venedik» diye adlandırılırlar.

Bu küçük Cumhuriyet, mâruz kaldığı hakaretleri sabırla karşılayarak, kendini koruyabilecek olanlarla iyi geçinerek ve saygı göstererek varlığını korumasını bilmiştir; hür Cumhuriyet özelliğini korumak için herkesin kölesi olduklarını belirtmek isteyen İtalyanlar, Raguse'ye alaylı bir şekilde «sette Bendierre» yani «yedi Sancaklı» ülke derler. Sırası gelmişken Hükûmetlerinin dayandığı kurallar üzerinde biraz duralım; dünyada benzeri olmayacak bir şekilde itimatsızlık üzerine kurulduğundan tasviri ilgi çekici olmaktadır. Venedik Doc'u denilen başkanları her ay, diğer yüksek memurlar her hafta değişir. Şehrin en önemli hisarının kumandanı ise her akşam değiştirilir, Senato akşam üzeri daha önceden haberi olmadan sokaktan geçen bir adamı kumandan olarak tâyin eder. Gözüne bir mendil bağlanır, o şekilde muhafız nezaretinde hisara getirilir ve hiç kimse o akşam kimin kumandanlık yapacağını bilemez. Bu sayede şehri düşmana teslim etmek üzere tertiplenen bütün ihanetleri suya düşürürler. Cumhuriyet halkı eskiden dünyanın batı taraflarına çok gidip gelmiştir; büyüklükleri ve taşıdıkları yükün fazlalığı ile ün salmış olan bu büyük gemilere Raguse kelimesinin değişmesinden türeyen Argosi adı takılmıştı. Şehrin, insan eliyle yapılmış bir limanı vardır.

Gürcistan'ın bazı eyaletleri de Türklere tâbidir. Her üç yılda bir sefil giyimli elçileri ile Padişah'a, yedi genç erkek ve yedi genç kızdan ibaret vergilerini getirirler; Devlet'in yüksek makamlarında bulunanlara da bir miktar köle armağan ederler. Bu çeşit bir vergiyi bir başka türlüsüne tercih etmelerinin sebebi, se-

falet içinde geçecek hür bir ömrün, köleliğin daha iyi hayat şartlarına tercih edilemiyeceğine inanmış olan ana - babaların çocuklarını satmakta garip bir şey görmemeleridir. Türklerin dediği gibi bu dilenci elçiler yetmiş, seksen kişilik maiyetleriyle gelirler ve dönüşlerinde gerekli olan Tercüman'dan başkası, kâtipten kâhyaya kadar hepsi köle pazarında satılır, ele geçen parayla elçiliğin masrafları karşılanır, artan da Devlet hazinesine verilir.

Şerefinden dolayı sona sakladığımız Almanya İmparatoru'nu da Türklere tâbi hükümdarlar arasına koymak mâkul bir şeydir. Zira Kanunî Sultan Süleyman devrinde yapılmış bir anlaşmaya göre her yıl otuz bin Macar dükası vergi vermek zorundadır. Aslında bu para anlaşmanın imzalanmasından iki yıl sonraya kadar ödenmiştir; o zamandan beri Almanlar bunu ödemekten kaçınmışlar, ihtiyatlı davranan Türkler de talep etmekten vaz geçmişlerdir. Fakat vergi ödenmemesi, Macaristan'da savaş yapmak istedikleri vakit Türklere her zaman geçerli bir bahane olmaktadır; Busbek'in naklettiğine göre bu vergi, Kanunî Sultan Süleyman ile İmparator Ferdinand arasında sekiz yıllık bir ateş - kese temel olmuştur.

KISIM XV

«TÜRKLERİN ASYA'DAKİ EYALETLERDE VE BAŞKENTTEN UZAK YERLERDE SEBEP OLDUKLARI ZARARLAR, İMPARATORLUĞUN MUHAFAZASINI SAĞLAR.»

Bu düşünce, Türklerden daha büyük bir alana yayılmış olan Romalıların İmparatorluğunu bilenler için aykırı bir yargı gibi gelebilir. Zira tarihlerinde, fethettikleri ülkelerin halkını yok ettiklerine, hâkimiyetleri altına giren kavimleri felâkete sürüklediklerine raslanmaz. Aksine ellerinden geldiği kadar insanların koloniler kurmasını teşvik etmişler, nüfusu az şehirlere daha fazla insan yerleşsin diye imtiyazlar tanımışlar, terk edilmiş ve kıraç toprakların daha verimli olması için çiftçiliği geliştirmişler, kıyı şehirlerini liman ve ticaret merkezi hâline getirmişler, müttefiklerini vatandaş seviyesine ulaştırmışlar ve bütün bunlara rağmen bu siyaset sayesinde zengin ve güçlü olmuşlardı. Bunun tam zıddı bir tutum içinde olan Türklerin nasıl olup da aynı sonuca vardıkları, aynı yararları gördükleri so-

rulabilir, işte biz de bunun cevabını vermeye çalışacağız.

Bu zorluğu çözümlemek için iki İmparatorluğun menşelerinin, kuruluş şartlarının, ilerlemelerinin ve düstûrlarının tamamen farklı olduğuna dikkat etmek gerekir. Nitekim Romalılar şehirlerini barış içinde kurmuşlar, hükümdarlarının keyfî iradesini ılımlı yapmak üzere yasalar çıkarmışlar, fethettikleri kavimlerin törelerine uymuşlar, onları görev ve itaat içinde tutmak için, fetih araçları olan kuvvet ve silâhtan başka bir şey kullanmamışlardır; yani ellerindeki kavimleri öldürmüşler, halkları başkentlerine yakın yerlere sürmüşler, onlara daima acımasız bir hükümdarın varlığını hissettirmişlerdir. İnsanları yönetmek, fethedilen yerleri muhafaza etmek konularında Türklerin uyguladıkları kurallar diğer milletlerinkilerinden çok farklıdır. Ancak bütün bunlara rağmen ellerindeki bu çare Devletlerinin bütün amaçlarına en iyi şekilde hizmet etmektedir. **Bu İmparatorluğa bağımlı kavimler yumuşak bir yönetimden ziyade sert bir yönetim altında daha iyi yönetildiklerinden, onları mümkün olduğu kadar keyfî otoritenin sınırları içinde tutmak için her usûle başvurmaktadırlar.** Eğer halkın her tabakası hayatından memnun, ve nüfusça kalabalık olup da, dağlara veya ormanlara sığınan âsilere destek olabilseydi, Türkler bu şekilde davranamazlardı; bu da belki İmparatorluğun Asya topraklarında neden bu kadar ender isyan olduğunu, olsa bile neden bu kadar kısa zamanda bastırıldığını açıklamaya yeter. Bu yine, önemli kişilerin hayatları bahasına Padişah'ın buyruklarına körü körüne itaat etmesinin de sebebidir. Bütün bunlara kaatiller ve asker kaçaklarının, gözü açık bir yönetici tarafından hemen

farkedilecekleri için ne oturulan bir yer, ne de yaşayacak bir şey bulamıyacaklarından ve terked.lmiş yerlere gidemiyeceklerinden kurtulma imkânlarının olmadığını da ilâve edelim. Hıristiyanlara duydukları nefret öyle korkunçtur ki, hiç bir zaman onların yanına sığınmayı düşünmezler. Böylece her bakımdan güvenilecek bir yer bulamıyanlar, ceza ve mükâfatı aynı elde toplayan Padişah'ın hizmetine girerler.

Eyaletlerin bu şekilde boşaltılması ve tahrip edilmesi bu İmparatorluğa çok önemli bir yarar sağlamaktadır: büyük bir orduyla gelen düşman yiyeceğini de yanında taşımak zorundadır ki bu da imkânsızdır. Köylüler düşmanın önünden kaçarken ellerindekileri götürecekler veya saklayacaklar, ve ülkeyi tamamen çorak bırakacaklardır. Asya topraklarında herkesin bildiği gibi, bir Beğ'in veya bir Ağa'nın üç, dört yüz adamı bir araya gelerek yazın kervanları soyarlar, ormanlarda gizlenirler, ama kış gelince yiyecek bulamadıklarından dağılmak zorunda kalırlar.

Türkler siyasetlerinin gereği İmparatorluklarının bir kısmını tahrip ediyorlarsa da, yeni fethettikleri ülkelerde büyük yerleşme merkezleri kurdukları, kendi soylarından insanları oralara yerleştirdikleri de bir gerçektir; eyaletleri veya ülkeleri tamamen itaat altına alırlarsa, oraları korumak için hemen barışı sağlamaya çalışırlar; çünkü çabucak ele geçirilen ülkelerin o kadar kısa zamanda elden çıkacağını iyi bilirler, tıpkı şiddetli ve anî gelen fırtınaların kısa sürdüğü gibi. Tacite, Roma İmparatoru Auguste'ün ölümünden sonra ortaya çıkan ve zamanındaki İmparatorluk gelirlerini, nüfusu, ordunun durumunu, vs. i belirten kitabının so-

nunda, İmparatorluğun genişlemesine bir sınır koymak üzere bir Heyet kurduğunu da yazar. Şüphesiz bu akıllı İmparator Devletine emin sınırlar koymaktan ziyade, ordusunun kontrolü imkânsız bölgeleri de fethetmesine engel olmak istemiştir.

KISIM XVI

«EYALETLERİN YÖNETİLMESİNİN AYNI SÜLÂLEYE BIRAKILMASI VE ESKİ SOYLU AİLELERİN MUHAFAZA EDİLMESİ TÜRKLERİN SİYASÎ DÜSTÛRLARINA AYKIRIDIR.»

Daha önceki kısımlarda Devlet içinde mevcut büyük makamlardan bahsettiğimizden, şimdi Türklerin İmparatorluk bünyesinde ayrılıklar ve ayaklanmalar çıkmaması için aldıkları tedbirleri söz konusu yapmak yerinde olur. Padişah'ın yönetimini istediği kişilere verdiği zengin, güçlü ve uzak eyaletler mevcut olduğundan ve bu uzaklığın ihtiraslı kimselere merkezin boyunduruğundan kurtulma, bağımsız olma, çocuklarını Taht sahibi etme düşüncesi verebileceğinden, Türklerin siyaseti, önce İmparatorluğun parçalanmasına sonra da yıkılmasına sebep olacak bu davranışları önlemeye çalışır. Buldukları çarelerden en iyisi ve en etkili olanı eyalette mevcut eski soylu aileleri tamamen imha etmek, büyük mevkilerin ve zenginliklerin Osmanlıların eline geçmesini sağlamaktır. Bacon'un denemelerinden birinde dediği gibi, «Türklerde olduğu gibi soyluların

bulunmadığı yerlerde mutlak bir diktatörlük vardır; çünkü soylular Hükümdarın yönetimini yumuşatırlar ve halkın Hükümdar ailesine olan görüşünü etkilerler.» Daha önce anlattığımız gibi Saray'da ailelerini, geçmişlerini bilmeden yetişen Paşalar eyaletlerin başına geçtiklerinde desteksizdirler ve Padişah'ın aleyhine hiç bir teşebbüste bulunamazlar. İçlerinden bazıları ihtirasla hareket ederek veya elindeki kuvvetleri olduğundan fazla güçlü sanarak İmparatorluğu parçalamaya çalışmışlarsa da, başlattıkları olayların arkası gelmemiştir; meselâ bir kaç yıl önce Halep beğlerbeği Hasan Ağa güçlü bir ordu ile isyan bayrağı açmış, Üsküdar'a kadar gelmiş fakat başkenti tehdit etmekten öte bir şey yapamamıştır. Çünkü Padişah hiç bir zaman İmparatorluğun geleceğini kulları ile silâh elde açıkça savaşarak tehlikeye atmaz; isyanın elebaşılarını gizli tertipler ve kurnazlıkla yok eder; başsız kalan âsiler Padişah'ın gazabından korktuklarından hemen dağılırlar, böylece tehlikeye atılmadan kesin bir zafer kazanılmış olur. Tertiplerin başarıya ulaşmamasından endişe duymamak gerekir, zira Paşaların dâvâsını acımaktan veya sevgiden dolayı destekleyecek veya ölümleri hâlinde intikamlarının alınması için halkı ayaklandıracak ne aileleri, ne dostları, ne toprakları vardır, eyaletlerin başında da pek az süre kalırlar. Bir kere düşerlerse talihleri tamamen tersine döner; Kaderin kararsızlığını, servetin, itibarın hiçliğini Türkiye'de olduğu kadar dünyanın hiç bir yerinde bu kadar açıklıkla görmek mümkün değildir. Kim olursa olsun bir adam Padişah'ın ona verdiği yetkilerin önemi oranında itibar sahibi olur, faziletlerine ve soyluluğuna bakılmaksızın sadece mevkii ona şeref kazandırır. İşte bu yüzdendir ki, Türkler düş-

manlarının eline düşen yüksek kişilerine bir önem vermezler, onları Hıristiyan kumandanlar ve Senyörlerle değiştirmeye yanaşmazlar. Çünkü bir şahsı Paşa yapan ne fazileti, ne kabiliyeti ne de kan soyluluğudur, sadece Padişah'ın teveccühüdür; bunun için tutsak düşen Paşa, Padişah'ın himayesinden ve yüceliğinden ileri gelen etkisini kaybeder, onu saygıdeğer yapan ve diğerlerinin üstünde tutan bütün özelliklerini de yitirir.

Buna rağmen Padişah'ın özel teveccühü ile bazı küçük eyaletlerde ve sancaklarda hanedân kurmuş Paşalar ve beğler vardır; bunlar Gaza, Kürdistan ve Şam Beğlerbeğliğine bağlı üç Sancak ile Halep Beğlerbeğliğindeki iki Sancaktır. Mademki Gaza'dan bahsettik, hıristiyanlara büyük yakınlık gösteren ve sonradan Bâb-ı âli tarafından kafası kestirilen Paşasının hâtırasını burada anmak yerinde olur.

İnsanları soyluluk kadar saygıdeğer yapan zenginliği özel kişilerin elinden almak için Türkler Machiavel'in şu düstûrunu uygularlar: «Bir şahsın küstahlığını önlemek için en emin ve en gürültüsüz çare, onu kudrete eriştiren yolu kapamaktır.» Bu yüzden Padişah kim olursa olsun hiç kimsenin miras yolu ile servet sahibi olmasına izin vermez. Bütün güçlü şahsiyetlerin ağabeyleri olduğunu iddia ettiğinden Paşaların ölümünden sonra servetlerine el koyar ve Paşanın çocukları varsa, kalan servetin uygun gördüğü bir kısmını onlara devreder. Eğer ölen Paşa Padişah'ın kızkardeşi, kızı veya herhangi bir akrabası ile evli ise, genellikle yüz bin altın tutan kâbîn veya dulluk payını dul kalan sultanhanıma verdikten sonra, servetin arta kalan kısmı tek vârisçi sıfatıyla tamamen Padişah'a kalır. Bu şekilde büyük ve soylu aileler mutlak şekilde ortadan kaldırıl-

mış olur. İmparatorluğun çeşitli yerlerinde eski Bizans prenseslerinin çobanlarla evli olduğu, Kantakuzenos ve Paleologos ailelerinin kalıntılarının sefil bir hayat sürdüğü görülür.

Yalnız Paşaların kanadları, kolları kesilmekle kalınmaz, benzer tedbirlerin daha serti Osmanlı hanedânı içinde de uygulanır, böylelikle Hanedân'dan gelen kimselerin günün birinde Taht üzerinde hak iddia edebilecek duruma gelmelerinin önlenmesi maksadıyla yüksek makamlara çıkmalarına ve büyük servet toplamalarına dikkatle engel olunur. Türkiye'de mevcut olan bir yasa gereğince bir Paşa ile evlenmiş sultan - hanımların oğulları İmparatorluk içinde ne bir görev alabilirler, ne de Kapıcıbaşılık'tan daha yüksek bir rütbeye sahip olabilirler. Osmanlı ailesinden olanlar, mensubu bulundukları aile ile övünecek kadar ihtiyatsız veya gözüpek iseler âsi veya hain olarak itham edilirler; Padişah'ın sülâlesinden olup da Türkiye'de az çok bir öneme sahip olan bir tek aile bilirim. Bu aileye, babaları Sultan İbrahim'in kızkardeşinin oğlu olduğundan İbrahim Han Oğulları denir; o da bir sultan - hanımla evlenmişti, Kırım asıllı oldukları sanılmaktadır; kadın tarafından Osmanoğulları ile akraba olduklarından üzerlerinde fazla durulmamıştı. Yılda ellerine geçen yetmiş bin akça ile namuslu ve parlak olmayan bir hayat sürmeye çalışırlar, şimdiye kadar hiç Devlet içinde görev almadıklarından ve Devlet işlerine karışmadıklarından kimsenin ve özellikle Padişahların dikkatini çekmediklerinden rahat ve huzur içinde varlıklarını sürdürebilmişlerdir.

Padişah'ın, kudretinden çekindiği bir Paşa'yı avucu içine alması için bir başka çaresi daha vardır: Paşaya şeref verme bahanesiyle onu kızkardeşlerinden

veya akrabalarından bir sultan - hanımla evlendirir. Bu durumda Paşa'nın kudreti ve itibarı artacağına, Padişah'ın teveccühünü geri çevirmiş olmamak için dünyanın en zavallı kölesi olur. Zira evlenmeden bile önce tamamen kendisini sultan - hanıma adaması ve başka kadınlarla evlenme hürriyetinden vazgeçmesi gerekir. Daha önceden evli ise ve karısı ile yıllarca mutluluk içinde yaşayıp, çocukları olsa bile karısını boşayıp evinden çıkarması, onu bir daha görmemesi icap eder. Nikâh töreninden önce sultan - hanım Paşadan, Türklerin ağırlık dediği para, kıymetli taşlar veya kürkler isterse Paşa bunları güler bir yüzle ve iltifatlarla sunmak zorundadır. Bundan başka sultan - hanıma yüklü bir dulluk parası veya Kâbîn vermesi lâzımdır. Kadının huzurunda nikâh kıyılırken sultan - hanımı temsilen bulunan bir haremağası damadı gelinin odasına götürür. Odaya girince gelenek olduğu üzere sultan - hanım hançerini çeker ve kocasına ne cüretle odasına girdiğini sorar; o da buna iltifatlarla karşılık verir ve nikâhı onaylayan Emr-i Padişahî'yi gösterir; bundan sonra gelin ayağa kalkar, kocasına daha medenî bir şekilde davranır ve samimî bir sohbete girişirler. Hazır bekleyen haremağası Paşanın terliklerini odanın kapısına koyarak, onun iyi bir şekilde kabul gördüğünü ilân eder. Bu tören biter bitmez, damad yeni bir törene başlar; karısı önünde mütevazi bir şekilde diz çöker, bir kaç adım geriledikten sonra seçme sözlerle kendisini seçtiği için duyduğu hayranlığı ve sahip olduğu şerefli mevki yüzünden borçlu olduğu şükran duygularını dile getirir; konuşmasını bitirdikten sonra elleri karnı üzerinde kavuşturulmuş hareket etmeden bekler, nihayet sultan - hanım

ondan su isteyince, daha önce hazırlanmış sürahiden su koyar ve yine diz çökerek suyu sunar; sultan - hanım suyu içmek için yüzünü örten altın işlemeli kırmızı tülü kaldırır ve içer. Hemen sonra cariyeler alçak bir masa üzerine iki ayrı tabak içinde kızarmış iki güvercin ve hint şekeri koyarlar ve çekilirler. Paşa gelini yemeğe çağırır, ama o bu isteği kabul etmez; arka odada hazırlanmış olan değerli armağanlar bir bir ortaya çıkarıldıkça gelinin gururu hafifler, alçakgönüllülüğü kaybolur, masaya yaklaşır ve güvercinin butundan bir parça yer, bir az da hint şekeri alır ve sonra eski yerine döner. Aynı anda odada hazır bulunan bütün hizmetkârlar dışarı çıkarlar damatla gelini bir saat yalnız bırakarak serbestçe sohbet etmelerini sağlarlar. Bu sürenin sonunda Paşanın arkadaşları musikî eşliğinde onu dışarı çağırırlar, başka bir odada gecenin bir bölümünü eğlenerek, gülerek geçirirler. Sabaha karşı bu eğlencelerden sıkılan sultan - hanım odasına çekilir ve yatağa yatar. Tam o sırada haremağası damada haber ulaştırır, o da yavaşça odaya girer, üstündeki elbiseleri çıkararak yatağın baş ucunda diz çöker, örtüyü yavaşça kaldırarak karısının ayaklarını okşar, öper, aşırı hareketlere kaçmadan karısını kollarına alır, birbirlerine mutlu bir nesil yetiştireceklerine dair temennilerde bulunurlar. Ertesi sabah damadın arkadaşları gelerek onu hamama gitmeye çağırırlar, hazırlanan damada, gelin o gece kullanılan bütün örtüleri ve çamaşırları armağan eder. Bütün bu törenler bitince yeni evliler eskisine nazaran daha samimî olurlar; fakat başkalarının yanında gelin kocası ile arasında olan farklılığı ortadan kaldırmaya teşebbüs etmez ve üstünlük işareti olan hançerini yanından ayırmaz; durmadan yeni ar-

mağanlar isteyerek kocasının servetini tüketir. Kadınların zulmü ile bu zavallı kulları böylesine mahvetmek Padişah'a yetmez. Onları sık sık tehlikeli ve ümitsiz teşebbüslere zorlar; tıpkı bir müddet önce Raab suyunu geçmeye zorlanan ve sonra Almanya İmparatorunun başkumandanı Montecuculli tarafından bozguna uğratılan İsmail Paşa'nın başına gelenler gibi. Hanedân'dan biri ile evlenerek, bir takım hayâllere kapılabilecek olan Paşaları mahvetmek için buna benzer bir sürü çare bulunmuştur.

Şimdi haklı olarak bu düstûrun aksine Köprülüoğlu Fâzıl Ahmed Paşa'nın nasıl olup da babasının yerine geçtiği sorulabilir. Gerçekten böyle bir davranış tamamen Türk siyasetine aykırıdır ve şimdiye kadar benzerine raslandığını sanmıyorum. Fakat Köprülü Mehmed Paşa İmparatorluğu parçalayacak olaylara bilgeliği ve cesareti ile öylesine engel olmuştur ki, ölümünden sonra güçlendirdiği Devlet'in başına oğlunu geçirmekten daha büyük mükâfat düşünülememiştir. Bir de buna ihtiyar tilkinin ölmeden önce Padişah'a ve vezirlere Devlet'in geleceğini sağlama almak için yerine geçecek kimsenin kendi kurallarını benimsemesi gerektiğini ve bunu da ancak o sıralar otuz yaşında bulunan ve kadılık yapan oğlunun yerine getirebileceğini kabul ettirmesini eklemek gerekir.

Yüksek makamları hep aynı ailenin elinde bırakmayan ve aynı kişiyi uzun müddet yüce bir mevkide tutmayan sadece Türkler değildir. Romalılar da sık sık eyaletlerin valilerini değiştiriyorlar ve uzun müddet o mevkide kalmalarına izin vermiyorlardı. İspanya Kralı da bugün Hollanda, Napoli Krallığı ve Hindistan'da aynı şeyi yapmakta, genel valilerini üç yıldan fazla

görevde tutmamaktadır. Türklerde ise belirli bir süre yoktur, Padişah beğlerbeğlerini istediği vakit geri çeker, yerlerinde bırakır veya başka bir eyalete yollar. Sadece Mısır beğlerbeği için üç yıllık bir süre tanınmıştır; bu eyalet önemli olduğundan ve Paşalar kısa zamanda muazzam bir servet topladıklarından onları daha uzun süre orada tutmak ihtiyatlı bir hareket olmaz. Padişah, Paşaları geri çağırmakla kalmaz, ganimetlerini de paylaşır ve daima büyük payı kendisine ayırtır. Romalılar Mısır'ın zenginliği ve kudreti hakkında çok esaslı bilgilere sahiptirler, bu yüzden İmparator Auguste bir kararnâme çıkartarak Senatörlerin ve Romalı soyluların İmparatorun özel izni olmaksızın veya Devlet görevi haricinde Mısır'a gitmelerini önlemişti. Tacite bunu şu şekilde açıklar: «Herhangi birinin o eyaleti eline geçirerek, kolaylıkla İtalya'yı açlığa mahkûm etmesinden çekindiği için böyle bir tedbire gerek görmüştür.»

Türkler, eyaletlerde hâkimiyetin bir ailenin eline geçmemesi konusundan daha büyük bir itina ile İmparatorluğun huzurunu daha şiddetle bozabilecek bir mesele üzerinde dururlar. Bu, şehzâdelerin babalarının saltanatı sırasında kıskançlığa kapılmaları, Tahta geçecek olanın, diğerlerinin Taht iddiasını ortadan kaldıracak teşebbüslere girişmesidir. Şehzadelerin huzursuzluğa sebep olmamaları için hepsi ayrı ayrı saraylarda büyütülür; ergin yaşa geldiklerinde İstanbul'a gelmeleri kesinlikle yasaklanır. Bir şehzâde, Padişah ilân edildiği vakit aynı endişelerle genellikle kardeşlerini boğdurur. Ama Padişah'ın az kardeşi varsa ve yumuşak mizaçlı ise kardeşlerini emin bir yere koyar ve kendisine sadık kişilerin muhafazasında bırakır; şeh-

zâdeler göz altında tutuldukları müddetçe kimseyle görüştürülmüzler. Şimdi saltanat süren IV. Sultan Mehmed'in kardeşleri bu şekilde yaşarlar ve o kadar iyi muhafaza edilir ki kimse onların hayatta olduğunun bile farkına varmaz. Konumuzdan fazla uzaklaşmadan, biri henüz son bulmuş, diğeri ise yeni başlamış tamamen halkçı iki hükûmet şeklinden bahsetmek istiyorum. Birincisi Mısır Memlûk devleti, diğeri ise Cezayir devletidir. Birinciler hüküm süren Hükümdar'ın ailesini tamamen imha etmemişler ve Devlet içinde görev almalarına engel olmamışlardır. Fakat sürekli ve feshedilemez bir yasa getirerek oğulların babalarının mirasını devralmalarını, ancak Memlûk adını ve Devlet içinde görev almamalarını temin etmişlerdi; üstelik Müslüman veya Yahudi olarak dünyaya gelenler asla Memlûklarla aynı seviyeye getirilmiyor, bu pâyeye ancak Hristiyan olarak doğup da sonradan köle olarak ele geçirilen ve Müslüman olanlarla, dinlerini ve ülkelerini terkederek Mısır'a yerleşenler erişiyordu.

Böylesine sefil ve kölece yönetim tarzına rağmen bu Devlet iki yüz yetmiş yıl varlığını sürdürebilmişti; Türklerin muzaffer Padişah'ı Yavuz Sultan Selim ortaya çıkıp da 1517 yılında bu Devleti ortadan kaldırmasaydı belki daha fazla yaşayacaktı. İşte kavimler hürriyetleri söz konusu olduğunda böylesine her şeyi yapabilecek kabiliyettedir. Yeni kurulan Cezayir hükûmeti çok eski değildir; geçen yüzyılın ünlü Türk korsanı Barbaros bu Devleti yaratmış, sonradan ülkeye gelip yerleşen Türk leventleri Padişah'ın himayesini talep edince o da onlara bir Paşa göndermişti. Fakat şimdi orada Osmanlıların hiç bir kudreti yoktur; hükûmet ve iktidar tamamen halkın aşağı tabakasının eline

geçmiş, bunlar yeniden Türk hâkimiyetine düşmemek için bir yasa ortaya çıkarmışlardır; buna göre ülkede doğmuş Türkler Devlet içinde hiç bir göreve getirilmeyecekti; fakat Hristiyan olarak dünyaya gelip de sonradan Müslüman olanlarla, Padişah'ın himayesindeki ülkelerden Cezayir'e gelenler ancak bu hakka sahip olabileceklerdi.* Türklerin Hünkârlarının otoritesine gölge düşürecek herşeye karşı ne kadar kıskanç olduklarını belirtmeğe çalıştığımız bu kısım'ı da böylece bitirdik.

KISIM XVII

«Türkiye'de yüksek memurların sık sık değiştirilmesi Türkler tarafından daima uygulanmış ve İmparatorlukların devamı için yararlı bir iş olarak kabul edilmiştir.»

Türklerde rütbelerin, zenginliklerin ve otoritenin kişi değiştirmesine bizzat tanık olanlar, dünya nimetlerinin geçici olduğuna dair gerçek bir manzarayı görmüş olurlar. Çünkü Kader bu milletlerle öylesine oynar ki, sahneye konmuş bir komedi veya bir trajedi bazen en değerli şahsiyetlerin sahip oldukları teveccühten daha fazla bile sürebilir. Sabahleyin buhar gibi bir anda sadece Padişah'ın teveccühü ile şereflerin en yükseğine çıkanların akşam olmadan yok oldukları çok görülmüştür. Bu anî değişiklikler Türkiye'de çok itibarda olup milletin mutluluğundan ziyade Padişah'ın yararı gözönüne alınır. Zira otoritesi, hoşuna gittiği şekilde insanları yükseltmek ve alçaltmakla çok daha parlak bir şekilde ortaya çıkar. Çeşitli görevler ve rüt-

---

(*) Bu iki ülkedeki yönetim tarzının gerçekten yazarın belirttiği tarzda olup olmadığı Tarihçilerimiz tarafından araştırılabilir. (Çeviren)

beler için pek çok kişi yetiştirdiğinden hepsini birden memnun etmenin imkânı yoktur. Bu yüzden, bütün dünyaya ışınlarını yaymak için daima dünyanın bir kısmını karanlıkta bırakan güneş gibi davranır.

Padişah'ın bu şekilde davranması sadece kudretini arttırmasına değil, servetini de büyütmesine yardımcı olur; çünkü elde edilecek makama ve makamın getireceği yararlara göre herkes belirli bir serveti Padişah'a armağan etmek zorundadır; Mısır veya Bağdat beğlerbeğlikleri için üç veya dört yüz bin akça ödenir; diğer eyaletler için de önemlerine göre iki yüz bin, altmış bin, elli bin akçalık miktarları bağışlamak lâzımdır. Bu Bu parayı yılda yüzde elli veya kırk faizle ödünç alırlar; Saray'ın hasis hadımları eliyle ödünç almışlarsa bazen iki misli fazla ödedikleri de olur; bu kişiler görevleri başına geldiklerinde kendilerini gırtlağa kadar borç içinde yüzerken görürler ve gelirlerini artırmak, borçlarını ödemek için her ne şekilde olursa olsun servet toplama yoluna giderler; umulmadık bir anda azledildiklerine dair bir buyruk almaktan korktuklarınıdan bu işi mümkün olduğu kadar kısa zamanda yapmağa gayret ederler. Söylediklerimizden anlaşıldığı gibi bu adamların basit ve fakirlik içinde yetişmiş ruhlarında zulüm, yağma ve şiddetin yeri olmadığı anlaşılır; bunlar daima kendilerini tatmin etmek ve ihtiraslarını memnun kılmak isterler. Bunun sonucunda adalet açık arttırma konusu olur, dâvâlar görüşülmeden önce Kadı ile Yargı üzerinde pazarlık yapılır ve tabiî haklı taraf daima en fazla parayı ödeyen taraf olur. Mahkemelik olanların birinci meşguliyeti hangi armağanların Kadıyı baştan çıkarabileceğini tesbit etmektir. Aslında bu garip gelmemelidir, çünkü bu adam-

lar da Kadılığı, meyvelerini daha yüksek fiyatla satmak üzere parayla satın almışlardır. Bir Müslümanla, bir Hristiyan arasında meydana gelen dâvâlarda Osmanlılar her konuda yalancı tanığı rahatlıkla bulabilirler; zira böyle bir fırsatta yalanın, iftiranın dinin icaplarından olduğuna inanmışlardır. Çirkin bir suçu dinî bir davranış hâline koyan bu tehlikeli kurallar kurnaz bir İngiliz Elçisi'ni, Osmanlı Devleti ile aramızda olan anlaşmaların yenilenmesinde, tüccarlarımızı Müslümanların yalancı tanıklığından koruyan bir madde eklemesine sebep olmuştu. Bu maddeye göre bir İngiliz ile bir Türk arasında herhangi bir anlaşmazlık konusu olduğunda Kadı geçerli delil olarak mahkemeye başvuranların başka bir Kadı önünde yazıp imzaladıkları ifadelerini kabul edecekti; böylece bir sürü dâvâ masrafsız ve kolay bir şekilde çözümlenmiştir.

I. Sultan Beyazıt döneminde de Osmanlı İmparatorluğu'nda adaletin durumu hemen hemen böyleydi; bu hükümdar adaletin içinde bulunduğu hâli düzeltmek maksadıyla bütün Kadıların kafalarını vurdurtmaya karar vermişti; en bilge kişilerin bile açıklamaya cüret edemediği gerçekleri nükteler hâlinde ortaya koyan soytarısı, Kadıların kamu hizmeti görürken ailelerinin geleceğini teminat altına alacak hiç bir dayanakları olmadığını söyleyerek katliamın önüne geçti. Bu gerçeği öğrenen Sultan Beyazıt önce çok hiddetlendi, fakat sonra bu felâketin sebebi üzerinde düşününce çok duygulandı. Önce idama mahkûm olanları bağışladıktan sonra sonuçlanan her dâvâ için kadılara kendi hazinesinden yirmi akçalık bir ek ödenecek yapılmasını sağladı. Büyük Padişahların çağında, meziyet ve faziletin değeri takdir edildiğinden namuslu kişilere yüksek

makamlar karşılıksız olarak teslim ediliyor, kamu hizmetleri ücretsiz olarak yapılıyordu. Bugün ise aksine davranılmakta, herşey tam bir düzensizlik içinde yüzmektedir; kanımca bu Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş içinde olduğunu ortaya koyan en büyük delildir. Fakat ne olursa olsun Osmanlıların bu davranışı bazı hususlarda Devletlerine yararlı olmaktadır; çünkü Paşalar ve büyük mevkilerde olanlar halkı ezmek ve topraklarından sürmek mecburiyetinde olduklarından, halk zayıf düşer; emeği üzerine konan ağır vergiler büsbütün halkı fakirliğe iter ve ne derece şikâyetçi olursa olsun ayaklanma inancını kırar. Zira Bacon'un Denemeleri'nden birinde belirttiği gibi, «vergiler altında ezilen kavimler asla cesaretli ve kahraman olamazlar, tıpkı bir milletin hem aslan, hem de ağır yük altında ezilen eşek olamıyacağı gibi.» İşte bu çare sayesindedir ki Padişah fethedilmiş çeşitli kavimleri, zulüm ve baskıdan başka bir şeye gerek göstermeden itaat altında tutmasını bilmektedir. Ancak Devlet içinde görevleri olan Türkler bu baskıyı duymazlar ve tam bir serbestlik içinde yaşarlar; genellikle başkalarına hakaret etme hakkına sahip olduklarını sandıklarından çekilmez olurlar.

Fakat bu kişilerin bunca zahmet ve zalimce usûllerle topladıkları servetin sonunda ne olduğunu görmek yararlıdır; İlâhî Adalet'in bir tecellisi olarak Padişah bu Paşaların servetlerinin tamamına veya büyük bir kısmına el koyar; en güçlü eyalet olan Mısır'ın Paşaları bu sondan en az kurtulanlardır: Çünkü Mısır beğlerbeğleri görevleri başında veya yolda iken gelen bir buyrukla öldürülürler ve toplanan bütün servet Padişah'ın hazinesine intikal eder. Fakat insanı şaşırtan

şey, bu Paşaların, önlerinde bunca örnek olmasına karşılık zengin olmak için bu kadar gayret ve açgözlülükle çalışmalarıdır; sonunda Padişah'a geçecek olan servetin toplanması sırasında, baskı altına aldıkları zavallılardan nefret ve lânetten başka bir şey elde edemezler. Bütün bunlar bana, eline yeni geçirdiği Roma bölgesini daha iyi itaat altına alması için Valentinois Dükü Cesar Borgia'nın, zalim ve acımasız bir adam olan Messer Romiro d'Oro'yu oraya vali olarak atamasını, bu adamın şiddet ve kuvvet kullanarak efendisinin istediği şekilde davrandığını fakat amacına ulaşan Borgia'nın, halkın memnuniyetsizliğini ortadan kaldırmak ve bunun vali tarafından yaratıldığını inandırmak maksadıyla valiyi parça parça ettirip, teşhir ettirmesini hatırlattı; valinin kanlı cesedini gören halk, Machiavelli'nin dediği gibi, «şaşırmış ve memnun olmuştur.»

Türkler de Cesar Borgia gibi hareket ederek, boyundurukları altındaki kavimleri zalim yaratıklarla sömürüyorlar, halkın nefretini onların üzerinde toplanmasını sağlıyorlar, adalet bahanesiyle bu zalimleri idam ediyorlar ve bir anda toplanan servetle halkın sevgisini kazanıyorlar.

Başında bulunduğu eyalette işleri karıştırabilecek veya çevresine korku salabilecek meziyetlere sahip soylu bir kişiden endişe duyuluyorsa Padişah duygularını titizlikle saklar. Bu arada ona Padişah tarafından at, kılıç ve samur kürkler yollanır; kısacası, herhangi bir mahkeme olmaksızın cellât yağlı ilmiği boynuna geçirinceye kadar ona en medenî şekilde davranılır. Bu bana, Plutarque'ın bahsettiği, ilerde doğan olmasından çekindikleri için guguk kuşunu öldüren kuşları hatırlattı. Devlet içinde çeşitli görevler ve mevkiler için sı-

rada bir sürü insan olduğundan İmparatorluğun zalim düstûru uygulanır: otorite ve itibar sahibi bir Paşa başında bulunduğu eyaleten alınır, çok daha iyi bir eyalete atanır, yola çıkalı henüz üç gün olmadan yetişen bir cellât, Paşayı en güzel ümitleri içindeyken yakalar ve yok eder. Böylece Paşa itham bile edilmeden sırf Padişah istediği için hayata vedâ eder. Kanımca bu, Roma'dan sağ çıkmasını istemediği kişileri eyaletlere vali olarak yollayan Roma İmparatoru Tibere'nin kurnaz siyasetine çok benzemektedir.

Buraya kadar anlattıklarımızdan sonra Türklerde sanatların neden ihmal edildiğini, Türklerin topraklarını değerlendirmek için neden bu kadar az itina gösterdiklerini, tabiat imkânlarının bu kadar elverişli olduğu bir ülkede neden güzel bağlar, sayfiye evleri yapmadıklarını kolayca anlayabiliriz. Çünkü çalışmalarının meyvelerini bırakabilecekleri emîn varislere sahip değildirler. Zengin görünmekten çekindiklerinden dışarda fakir görünmeye çalışırlar ve çevrelerine karşı itimatsızlık beslerler.

Ülkemdeki insanların, mükemmel bir hükümdarın himayesinde neşe içinde çalıştıklarını, huzurla çalışmalarının meyvelerinden yararlandıklarını, vergi korkusuna kapılmadan servetlerini açıkladıklarını, ve ölümlerinden sonra mirasçılarına zengin bir servet kalacağından emin olduklarını hatırlatarak bu kısmı bitirmek istiyorum.

KISIM XVIII

«TÜRKLERİN ÜLKELERİNİN NÜFUSUNU ARTTIRMAK İÇİN İZLEDİKLERİ TEMEL SİYASET İMPARATORLUKLARININ BÜYÜKLÜĞÜNÜ SAĞLAYAN ESASLARDAN BİRİDİR.»

Şimdiye kadar dünyada hiç bir millet hem büyük bir İmparatorluk kurmak, hem de ona gereken insanları temin etmek, savaşlarda ölenlerin yerine yenilerini bulmak ve fethedilen ülkelerin elden çıkmaması için oralara koloniler göndermek işini Türkler kadar iyi becerebilmiş değildir. Ne kadar güçlü olursa olsun hiç bir millet hem İmparatorluk kurup, hem de onu sırf kendi imkânları ile ayakta tutmayı başaramamıştır. Üstelik, ne kadar cesaretli ve bilge olursa olsun bir avuç insanın başkalarının yardımına muhtaç olmadan, hâkimiyetleri altına aldıkları muazzam toprakları bu kadar uzun zaman ellerinde tuttuklarına şaşmamak mümkün değildir. İskender'in sadece Makedonyalılardan meydana gelmiş bir ordu ile Doğu'nun büyük kısmını kolayca fethettiği gerçektir; fakat bu imparatorluk, iyi yelkenlere sahip, kötü safralanmış bir gemi veya gövdesinin

taşıyamıyacağı kadar dala sahip bir ağaç gibi kısa zamanda çökmüş gitmiştir.

Türkler başından beri bu gerçeği iyi bildiklerinden dünyanın her tarafından gelen insanları kendi hizmetlerine almışlar ve nüfuslarını çoğaltmışlardır. (1) İnsan kazanmanın yararlarını bilen Romalılar da barındırdıkları insanlara «Şehir hakkı» dedikleri bir muafiyet tanımakta böylece yabancılar da mülkiyet hakkına, Romalı vatandaşlar gibi dokunulmazlıklara sahip olmaktaydı. Bu hak bütün bir aileye veriliyordu. İngiltere ve Fransa'da da benzer haklar verilmiştir; Türkiye'de de buna «İslâm olma» denir. Türkler buna bir de dinî bir yön verdiklerinden sağlanan maddî imkânlara, ebedî bir saadetin umudunu da eklemekte, böylece kandırmaları daha etkili ve güçlü olmaktadır. Her tarafta olduğu gibi bu ülkede de kendi dinine bir adam kazandırmak önemli bir iş sayıldığından, yeterince zengin olanlar her türlü manevî baskıyı yapabildikleri kölelere din değiştirmek için çabalarlar. Bu şekilde müslüman olanlardan hiç biri ölümü göze alarak tekrar hıristiyanlığa dönemez. Böylece Peygamberlerini inkâr etmenin bütün huzursuzluğunu hissetmelerine rağmen cesaretlerinin olmamasından pek çoğu işledikleri günah ile hayatlarının sonuna kadar yaşamaktadır. Müslüman olan bu dönmeler, belki alışkanlıktan, belki de çıkarları gereği Müslümanlığın en iyi din olduğu hakkında kendilerini inandırırlar ve asıl Türklerden çok daha fazla hıristiyan düşmanı olurlar. Denizde Türklerin kazan-

---

(1) Yazar, Anadolu'nun Türkleşme safhalarını bilmediğinden ve Türklerin sadece Osmanlılardan meydana geldiğini sandığından böyle bir hatâya düşmektedir. (Ç.)

dıkları en büyük başarılar hep hıristiyanlıktan dönenlerin eseridir.

Eskiden Türkler her beş yılda hıristiyan çocuklarını toplayarak onları islâm kurallarına göre yetiştirirler, bu şekilde kendi sayılarını arttırırken, hıristiyan nüfusunu azaltırlardı; fakat, Türklerin hâkimiyeti altında bulunan bir sürü Rum, Ermeni, Yahudi ve diğer milletlerden insanlar Osmanlıların hayalî şerefi ve imtiyazlarından yararlanmak için kendiliklerinden din değiştirdiğinden o eski usûl şimdi uygulanmamaktadır. Hıristiyanların mâruz kaldığı nefret ve baskı ile cehaletleri goz önüne alınırsa buna hayret etmemek gerekir. Aksine bunca baskıya rağmen hâlâ Hıristiyan dininde ısrar edenlere hayran olmak lâzımdır. Kırımlıların eliyle Osmanlılara büyük ölçüde insan yollanır; Kırımlılar komşu ülkelere yaptıkları yıllık seferlerinde ellerine geçirdikleri kadınlı erkekli köleleri en iyi ticaret maddesi olarak İstanbul'a sevkederler. İçlerindeki malların cinsini belirten bayrakları ile Kırım ticaret gemilerinin muzaffer bir şekilde Boğaz'dan geçişini seyretmek, gemilerdeki zavallı hıristiyan köleler bakımından gerçekten merhamet uyandıran bir olaydır.

Her yıl satışa çıkarılan kölelerin gerçek adedini bilmek güçtür, zira Kırımlıların seferlerinde elde ettikleri başarıya göre bu sayı değişebilir; fakat İstanbul Gümrüğü'ndeki kayıtlara göre çoğunluğu kadın ve çocuk yılda yirmi binin üzerinde köle getirilmektedir. Çoğunluğu Rus olan erkek köleler ise asıl dinlerine daha bağlı olduklarından bir daha hürriyetlerine kavuşamıyacakları tehditi altında ancak din değiştirmektedirler. Kölelerin bu şekilde din değiştirmeleri sonunda Osmanlı İmparatorluğu kolaylıkla nüfusunu arttırmakta-

dır (1). Bir de buna çok kadınla evliliğin serbet olmasına rağmen Türklerin fazla çocuk yapmadıkları eklenirse Osmanlıların kimlerden meydana geldiği anlaşılır.

Eskiden bazı Türklerin yüzlerce çocuk sahibi olduğunu duymuştum, fakat şimdi böylesine sefahat düşkünlüğü bir kaç zengin ailenin dışında çirkin bir şey sayıldığından Türklerin çocukları nispeten azdır. Savaşlarda ve hastalıklarda ölen kimselerin yerine Karadeniz yolu ile gelen insanların tebâ sayısını arttırdığından dolayı Türkün öğünmeye hakkı yoktur; üstelik kölelerin İmparatorluğun felâketine sebep olduğu düşünülmektedir; bu büyük Bâbil'in gövdesini büyütmek ve beslemek için getirtilen kölelerin azaltılması ve savaşlarda daha az tutsak alınması teklif edilmektedir, zira zamanla efendilerin sayısı azalırken daha az uşak bulmak durumu ile karşılaşacaklardır. Çünkü daha önce açıkladığımız gibi müslüman köleler bütün imtiyazlara sahip olmakta, efendilerinden kurtulduktan sonra bazen tesadüf sonucu, köklü bir Türk ailesi gibi önemli bir Devlet görevine kadar erişebilmektedirler. İşte bu sebebledir ki Türkler bir karış toprak için binlerce kişiyi savaşlarda kaybetmeyi rahatlıkla göze almaktadırlar. Halbuki Engizisyon mahkemeleri kurarak eski ve yeni Hıristiyanlar arasında ayırım yapan Portekiz ve İspanya öylesine insan kaçırmıştır ki topraklarının büyük bir kısmı ekilmez ve savaşlarda yabancılardan teşkil edilmiş ordular kullanmak zorunda kalırlar.

Basit yaradılışta insanların, başkalarından farkedi-

---

(1) Yazar sırf İstanbul'da rasladığı durumu bütün imparatorluğa teşmil ederek büyük bir hatâ işlemektedir, okuyucunun dikkatine sunarız.

lecek dış görünüşlere verdikleri önemin de bunların İslâmiyeti seçmelerinde ihmal edilmeyecek bir rolü vardır; çünkü Türklerde kişilerin dini ve mesleği sarık biçiminden anlaşılır. İngiltere ve Fransa'da moda dedikleri şey için hayatlarının yarısını fedâ eden, başkalarına hoş görünmek için gülünç kıyafetlere bürünen insanları tanıdıkça Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan hıristiyanların daha iyi bir yaşama imkânı elde edebilmek maksadıyla hıristiyanlık faziletlerini terkederek islâm elbiseleri giymesine şaşmamak gerekir. Eski Brötanların ve Romalılar tarafından fethedilmiş diğer milletlerin başına da benzer şeyler gelmişti: Önce Romalıların diline hayran olmuşlar, sonra elbiselerini benimsemişler ve nihayet onların eğlence ve konut debdebesini kendilerine örnek seçmişlerdi; bütün bunları taklit ederlerken şerefli bir şey yaptıklarını sanıyorlar, öz yaşayış tarzlarında bulunmadığını sandıkları nezaket ve insanlığı Romalıların yaşayışında arıyorlardı. Fakat Tacite bu olaydan bahsederken aynı düşüncede olmadığını belirtir: «Bu taklit esaretlerinin bir parçasını teşkil etmektedir» der.

Bu arada aydın kimseler, hıristiyan Ermeniler ile Rumların bazı özel imtiyazlar karşılığında hıristiyanlara özgü işaretleri takmaktan kaçınarak taklit edebildikleri kadar Türklerin kıyafetlerini giymekte nasıl büyük bir sevinç duyduklarını, gururlu ve şanlı olduklarını anlamakta gerçekten zorluk çekeceklerdir. Şöyleki bu elbiseler olta görevi yaparak açgözlüleri zenginlikle, muhterisleri şerefler ve ümitlerle, ve zayıflarla alçakları ölüm korkusu ile İslâmiyete kazandırmaktadır. Bu baştan çıkarmalara karşı cesaretle karşı koyanlar, ve dinlerinde ısrar edenler Türklerin nezdinde, bizde hay-

vanların sahip olduğu mertebededirler, yani en aşağılık işlerde kullanırlar. Her şekilde baskı altında tutulurlar ve ellerindeki servet ile mal otorite sahibi kimselerin yağmasına terkedilmiştir (1). Bu hıristiyanların silâha sarılmasından hiç endişe edilmez, isyanlarda başarıya ulaşmamaları ve daima beceriksiz kalmaları için hiç bir zaman savaşlara sokulmazlar. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan hıristiyanlarından savaşlarda sadece Eflâk, Boğdan ve Erdel hıristiyanlarından yararlanılır; o da daima en tehlikeli durumlarda öne sürülmek şeklinde. Bütün dediklerimizden sonra Türklerin hâkimiyeti altında yaşayan hıristiyanların mâruz kaldığı korkunç baskı hakkında bir fikir edinilmiş olunur. Öyle ki hıristiyanları dinlerinden döndürmek ve mahvetmek suretiyle kendi güçlerini arttırmaktan başka amaçları olmadığı açıktır. Bundan dolayı Türk hâkimiyeti altında yaşayan bazı zavallı hıristiyan kavimler Türklerin inançlarındaki sebattan çekindikleri için başka bir dine geçmemek maksadıyla bazı çareler icat etmişlerdir, Meselâ Sırplar çocuklarını vaftiz ettirirlerken alınlarına izi hiç çıkmayan bir boyadan haç yaparlar. Böylece bu kavimlerden çıkan dönmeler bütün hayatları boyunca alınlarında sadakatsizliklerinin, başlarındaki beyaz sarıkla tezat teşkil eden işaretini taşımaktadırlar.

---

(1) Eğer yazarın bahsettiği gibi bir baskı söz konusu olsaydı herhâlde bugün eski topraklarımızda hiç hıristiyan kalmazdı. (Ç.)

KISIM XIX

«TÜRKLERİN YABANCI ELÇİLERİ KARŞILAMA ŞEKLİ VE ONLARA VERDİKLERİ DEĞER HAKKINDA...»

Dünyada mevcut en vahşi kavim bile Elçilikte kutsal bir taraf olduğunu kabul eder; İslâmiyet de bunu «Elçiye zeval olmaz» düstûru ile kesin bir hükme bağlamıştır. Türkler bu kurala aşırı bir bağlılık gösterirler, Elçileri uygar bir şekilde karşılar ve muhtemel tehlikelerden korurlar. Elçiler arasında en fazla itibar gösterdikleri Almanya İmparatoru Elçisidir; çünkü toprakları birbirine komşu olup sık sık karşılıklı kuvvet denemelerine girişirler. Almanya elçisi Türk topraklarına girer girmez bütün masrafları Hükûmet tarafından karşılanır; kendisine yapılan masraf görüşmenin önemiyle orantılıdır. İstanbul'da devamlı kalan Küçük Elçi'nin de masrafları yine Bâb-ı âli tarafından karşılanır. Doğu Hükümdarları arasında dostluk ve iyi geçinme nişanesi olarak karşılıklı armağanlar yollamak gelenek hâline geldiğinden, Almanya İmparatoru da Padişah'a armağanlar gönderir; Padişah da bunun altında kalmamak için hemen aynı değerde armağan-

lar taşıyan bir Elçisini Viyana'ya yollar. Ancak Türkler ticaret maksadıyla İngiltere, Fransa ve Hollanda'dan yollanan Elçilere aynı şekilde davranmazlar. Padişah o ülkelerin Elçilerini armağanları ile birlikte kabul eder, ama yaptığı anlaşmaların o ülkelerin vatandaşlarına bir imtiyaz olduğunu kabul ettiğinden kendisini armağan vermek mecburiyetinde hissetmez.

Elçilerin Bâb-ı âli'de karşılanış törenleri mümkün olduğu kadar parlak olur; İmparatorluğun büyüklüğü ve şanını ortaya koyacak hiç bir şey ihmal edilmez, böylelikle Elçilere Hükümdarlarına Osmanlıların zenginliklerini, görkemini ve kudretini anlatacak her türlü malzeme sağlanmış olur. Elçi Sadrâzam'a iltifatlarını bildirdikten sonra huzur kabul günü bilhassa Yeniçerilere ulûfe dağıtımı gününe getirilir. Böylece Elçi ordunun düzeni ve disiplini ile ödenen paranın miktarını bir anda görmüş olur. Bu iş için hazırlanan para, daha önce Elçinin kabul edildiği ve Sadrâzam ile Kubbealtı Vezirlerinin yanında kırmızı kadifeden sedire oturduğu odanın ortasına kümeler hâlinde konur. Maaşlar her Odanın başkanına dağıtılır, onlar da askerlere verirler. Elçi için şahane bir yemek verilir; burada elçi Sadrâzam, Kubbealtı Vezirleri ve Defterdar ile birlikte sofraya oturur; masa bizimkilerden bir az daha alçak olup, üzerinde boydan boya gümüş bir tepsi bulunur; bunun üstüne örtü serilmeksizin tabaklar konur, bıçak kullanılmaz. Aynı odada Elçinin maiyetindeki memurlar ve diğer önemli şahsiyetler için iki ayrı masa daha vardır. Bu masalara servis tabaklarla yapılır ve bir tabağa dokunuldu mu hemen kaldırılarak başka tabak konur, böylelikle farkına varılmadan arka arkaya altmış veya seksen servis yapılmış olur. Bü-

tün tabaklar en güzel Çin porselenlerinden olup her birinin tahminî değeri en az yüz elli altındır. Bu porselenlerin yapımında kullanılan toprak özel ve gizli bir usûlle işlendiğinden yemeklere konan zehirlerden etkilenerek parçalandığı iddia edilir. Bu yüzden Padişah'a asla başka tabaklarda yemek verilmez.

Ziyafet bitince Çavuşbaşı Elçi ile maiyetinden bir kaç kişiyi özel bir odaya götürür, orada kendilerine ipekli kumaştan ceketler sunulur. Bundan sonra Elçi, Saray'da itibarı yüksek olan ve daima gümüşten asa taşıyan iki Kapıcıbaşı'nın eşliğinde Arzodasına götürülür; Elçinin sunacağı armağanlar mümkün olan en büyük görkem içinde arkadan getirilir ve bunları almak üzere görevlendirilmiş Saray subaylarına teslim edilir. Elçilik heyetinin geçtiği bütün avlular ve geçitler, büyük bir sessizlik içinde duran yeniçeriler tarafından korunur; önlerinden yüksek rütbeli subayları geçerken hafifçe eğilerek selâm vermelerinde bütünüyle bir yücelik ve savaşçı bir hava vardır.

Sonra Elçi, avlusunda ipekli ve simli kumaştan elbiseler giymiş haremağalarının bulunduğu Arzodasının hemen yakınındaki büyük bir kapıya götürülür; Elçinin Kâtibinden, Tercümandan ve çok önemli bir kaç kişiden başka hiç kimsenin bu kapıdan daha öteye geçmesine izin verilmez.

Arzodasının kapısında derin bir sessizlik hüküm sürer, buna hemen yakında akan bir çeşmenin hafif şırıltısı da eklenince insanı saygıyla karışık bir endişe sarar. Bütün burada muhafız olarak bir Akağasından başka kimse yoktur; Elçi ve maiyeti orada bir an dururlar ve böylesine yüce bir Hükümdar'a saygıda kusur etmemek maksadıyla çok yavaş bir şekilde iler-

lerler. Eskiden Roma İmparatorlarına ve şimdi bizim Krallarımıza yaklaşıldığı şekilde Doğu Hükümdarlarına yaklaşmak mümkün değildir. Arzodasının girişinde değerli taşlarla bezenmiş altın bir top ile son derece pahalı incilerden meydana gelmiş zincirler sarkar; yerlerde altın tel ile işlenmiş ve inciler serpiştirilmiş kırmızı kadifeden halılar serilmişti. Padişah'ın oturduğu taht yerden bir az yüksek olup altın kaplama dört sütûnla yere tutturulmuştu; gayet güzel süslenmiş tavandan bir sürü altın küre sarkıtılmıştı. Oturduğu yastık ile sağında ve solundakiler altın ve değerli taşlarla süslenmişti. Padişah'ın yakınında ayakta büyük bir saygı ve alçakgönüllülükle duran Sadrâzam'dan başka kimse yoktu. Elçi Padişah'ın huzuruna çıkacak duruma gelince kollarının altından tutan iki Kapıcıbaşının eşliğinde odaya getirilir: Elçiyi belirli bir mesafe ilerlettikten sonra elini yeninin üzerinden tutarak alnı yere değecek şekilde Padişah'ın önünde diz çöktürürler. Sonra elçiyi ayağa kaldırırlar ve geri geri odanın dibine kadar götürürler; Elçinin bütün maiyetindekilere de aynı şekilde selâm verdirilir, ancak bunlar Elçiden bir az daha fazla eğilirler. Busbek'e göre bu gelenek Hükümdarının intikamını almak üzere Sultan Murat'ın huzuruna giren ve onu öldüren bir Hırvat yüzünden kurulmuştur der. Fakat Türklerin tarihçileri bu olayı başka türlü anlatırlar: onlara göre Sultan Murat Sırp Despot'u Lazarus'un bozguna uğramasından sonra savaş alanını gezerken ölüler arasında yatan Milos Korbelis adında biri tarafından şehit edilmiştir.

Huzura kabul töreni sırasında Elçi daima ayakta durur ve Tercüman aracılığı ile Efendisi'nin Padişah hakkında söylediklerini nakleder. Bütün söyleyecekle-

ri daha önceden yazılı olarak İtimâtnâme ile birlikte Sadrâzam'a verilmiş ve okunmuştur; sonunda Sadrâzam Elçi'ye gereken cevabı verir ve töreni sona erdirir.

İşte İngiltere Kıralı adına İstanbul'da bulunan Elçimiz Vinchilsea Kontu'nun diğer elçilere olduğu gibi karşılanışı ve ağırlanışı böyle olmuştur. Ancak Osmanlılar bu dış saygı davranışları ile bir Elçinin kişiliğinin kutsal ve dokunulmaz olduğunu ortaya koymak isterlerse de, anlaşmazlık hâlinde oldukları Hükümdarların elçilerine takındıkları tavır insan haklarına hiç bir saygı beslemediklerini, sözlerinde durmak istemediklerini ortaya koymaktadır. Zira Padişah bir ülkeye savaş açtığı zaman Elçi tutuklanmazsa da evinde öyle bir göz hapsine alınır ki gerçek tutsaktan farkı kalmaz. Venedik Cumhuriyeti Elçisi Sorenzo Baile Boğaz'da bir hisarın küçük bir odasında uzun ve acı bir tutukluluk dönemi geçirmiştir. Buradan Edirne'ye başka bir hapishaneye sevkedilmişti. Fakat sonunda Osmanlılara verdiği rüşvetle onu yakından gözleyen muhafızlarının eşliğinde Venedik Elçiliğinde oturmak müsaadesini koparmış, bir müddet sonra da sağlığını öne sürerek makûl bir serbestliğe kavuşmuştur.

Osmanlıların Elçilerin kişiliğinde insan haklarını hiçe saymaları ile ilgili tek örnek bu değildir. Bir savaşta ele geçirilen Lehistanlı general Konispolski'nin Boğaz'daki hisardan kaçırılması olayında suç ortaklığı yaptığından kuşkulanılan Fransız Elçisi De Sancy hemen tutuklanmıştı. Elde başka delil olmadan Yedikule Zindanlarına atılmış ve dört ay müddetle orada kalmıştı; ve eğer Fransa Kıralı ısrarla Elçisinin serbest bırakılmasını istememiş ve yerine başka bir Elçi gön-

dermeyi taahhüt etmemiş olsaydı bu kadar kısa zamanda oradan çıkamazdı.

Onun yerine Elçi olarak atanan Cesi Kontu Saray'daki cariyelere göz dikmiş, bu yolda haremağalarına büyük servetler kaptırmış, kısa zamanda tefecilere borçlarını ödeyemez duruma gelmişti. Sonunda Fransa Kıralı böyle bir adamın kendisini temsil edemiyeceğini düşünerek onu geri çağırtmıştı. Fakat Türkler, yasalarının Elçilere saygı gösterilmesini şart koşmasına rağmen onların borçlarını ödemiyebilecekleri hakkında bir hüküm taşımadığını ileri sürerek Elçinin gitmesine izin vermemişlerdi. (1)

Elçileri böylesine lâyık olmadıkları bir muameleye tâbi tutan Türkler bir Elçinin iki özelliğe sahip olması gerektiğine inanmışlardır; bu özelliklerden ilki Elçinin Padişah'a kendi Hükümdarının niyetlerini anlatması ve iki Devlet arasında imzalanmış olan anlaşmalara kendi tarafının ne ölçüde uymadığını ortaya koyması, diğeri de Elçinin, kendi dillerinde Mahpus dedikleri tarzda aralarında bir nevi rehine olarak yaşamasıdır; böylelikle Elçi Hükümdarının, Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşmalara aykırı olarak davranacağı her hareketten sorumlu tutulur, milletinin Türklere sadakat teminatı olarak kabul edilirdi. İşte bu anlayış yüzündendir ki 1663 yılında İskenderiye'den Padişah'a ait mallarla hareket eden bir Hollanda gemisi Malta korsanları tarafından ele geçirilince Hollanda Elçisi Edirne'de yakalanmış ve hapse atılmıştı; dört ay sonra Türklere ait malla-

---

(1) Elçilere bu şekilde davranmak o çağlarda her ülkede olağandı; üstelik Türkler tarafından kötü muameleye uğrayan elçilerin hep suçlu oldukları tarihî bir gerçektir. (Ç.)

rın tutarı olan seksen beş bin düka altınını ödedikten sonra serbest bırakılmıştı.

Elçilerin dokunulmaz oldukları hakkında töre en mükemmel şekilde Almanya İmparatoru'nun elçilerine uygulanır. Çünkü bu iki güçlü Hükümdar arasında hiç bir zaman kopma olmamıştır. Aralarında savaş çıktığı zamanlarda Elçi ordu ile birlikte savaş alanlarında dolaştırılır. Böylece savaş talihi kötüye giderse her an karşı taraf ile uzlaşma imkânı doğmuş olur.

Diğer Hükümdarların Elçilerinin başına acı olaylar gelmiş olmasına karşılık İngiltere Kralı'nın Elçileri, olağan tehditler ve hakaretler dışında hiç bir kötü muameleye uğramamışlardır.

Türklerin Büyükelçi, Küçükelçi, Elçi vekili ve basit bir Ulak arasında hiç bir ayırım yapmadıklarını, hepsini «Elçi» adıyla andıklarını, çatıştıkları Hükümdarların Elçilerine kötü muamele etmelerine rağmen o ülkelere ait tüccarlara hiç bir zaman fena davranmadıklarını hatırlatmakta yarar görüyorum.

KISIM XX

«YABANCI ÜLKE TEMSİLCİLERİ TÜRKLERLE NASIL GÖRÜŞME YAPARLAR?...»

Elçiler, en lütûfkâr hâllerinde bile hıristiyanlara karşı küçümseme ile bakan bu ülke halkının nefretini şerefle karşılamak için kurnazlık, cesaret, ihtiyat ve sabır sahibi olmalıdırlar. İstanbul'daki Fransa Elçisi de la Haye, efendisi Fransa Kralı İspanyollardan Arras şehrini aldıktan ve Flandres bölgesinde bazı savaşları kazandıktan sonra devrin Sadrâzam'ı Köprülü Mehmed Paşa'ya bir ulak göndererek bu haberleri iletmiş ve onun da sevinmesini arzulamıştı; fakat Köprülü ulağa büyük bir kibirle şöyle cevap vermişti: «İster köpek domuzu yesin, isterse domuz köpeği, Hünkârımın başarılarından başka hiç bir şey beni ilgilendirmez!..» Bu şekilde hıristiyanları hayvan yerine koyduğunu belirtmek istemiştir. İşte Osmanlılar hıristiyanların kendilerine gösterdikleri medenî davranışlara böyle karşılık verirler. Krallıkların ve Devletlerin itibarlarını sağlamlaştıran çeşitli çarelerden iki tanesi vardır ki önemi bakımından diğerlerine üstündür.

Birincisi Hükümdarın silâhlı kuvvetlerinde ve ittifaklarında gözüken gücü ve büyüklüğü, diğeri de dışta sahip olduğu şeref ve şöhretidir; zira bunun öylesine önemi vardır ki zayıf bir Hükümdarı saygıdeğer yapar veya hiç olmazsa kendisinden daha güçlü bir Hükümdar ile eşit kılar. Böylesine önemli bu şöhret meseleleri akıllı ve mahir bir şekilde tartışmak sayesinde elde edilir ve korunur; ve bu da o tartışma işinin emanet edildiği kimseye bağlıdır. Venediklilerin asıl gücünden ve öneminden daha fazlasını Türklere gösterebilecek kişileri Türkiye'ye göndermeyi bilen Venedik Cumhuriyeti, Bâb-ı âli'de uzun yıllardan beri büyük bir itibara sahip olmayı başarmıştır. Öyle ki Venedik'e savaş ilân edilmeden önceye kadar bu devlet kadar Türkiye'de meselelerini büyük bir şeref ve saygıyla çözümleyen başka bir devlet olmamıştır.

Osmanlı Saray çevrelerinde bulunan bir Elçi şerefine hâlel getirecek veya kişiliğine gösterilmesi gereken saygıya tecavüz edilecek herhangi bir fırsatı yarattırmamak için çok ihtiyatlı olmak zorundadır. Çünkü böyle bir şey başına gelirse herkes tarafından küçümsenir, beceriksiz bir adam olarak sayılır, bütün itibarını kaybeder ve her karşılaşmada Türkler küstahlıklarını ileri götürerek bundan bir öğünme payı çıkarır. Şöhret sahibi olanlar ise tam tersine büyük saygı görürler ve meselelerini Türklerle çok daha rahat bir şekilde çözümlerler. Türkler, Busbek'in dediği gibi bir uçtan diğerine gidebilirler. «Türkler, der Busbek, bir aşırılıktan diğerine rahatça geçerler; zira dost olmak istediklerinde çok bağışlayıcı, nefret ettiklerinde veya hiddetlendiklerinde ise son derece mantıksız olurlar.» Bir Türkün kibrine veya bilgisizliğine hiddet-

lenerek cevap vermek, ateşi büsbütün canlandırmak için üflemeye benzer; sert çıkışlarını alttan alarak ve korkakça karşılamaya çalışmak yanan ateş üzerine yanıcı madde dökmeye benzer; fakat onlara gönül alıcı ve cesaretli ifadelerle sağlam sebepler göstermek gerekir. Bizim alıştığımız nezaket kuralları, zariflik gibi şeyler Türklerin törelerinde yoktur; eski geleneklere ve örneklere inatla bağlı kalmak arzu edilen sonucu vermeye yeter; onlarla konuşurken hiç bir zaman gerilememek gerekir, çünkü bundan kuvvet alarak kolayca elde ettiklerinin arkasından bir ikincisini, üçüncüsünü isterler. Fakat her şeyden önce bir Elçinin cesaretli, belagat sahibi ve tedbirli bir Tercümana ihtiyacı vardır. Cesaretli diyorum çünkü Tercümanlar çoğunlukla çok yüksek rütbeli şahıslar önünde konuşmak zorunda kalırlar ve dolayısıyla bu kişilerin hiddetli bakışlarından endişe duymamaları gerekir. Sık sık Elçilerin, kendilerine söylenenleri doğru bir şekilde tercüme etmekten başka bir şey yapmayan Tercümanları ile Sadrâzamlar arasına girdiği olmuştur. İçlerinde sırf bu yüzden hapse atılanlar, hattâ idam edilenler bile mevcuttur.

Türklerin Sadrâzamlarının bu zulmü ve kendilerini beğenmeleri tercümanların genellikle Osmanlı tebası olarak dünyaya gelmiş olmaları ve bu yüzden Elçilerin düşüncelerini kendi düşünceleriymiş gibi bir eşitlik ve itiraz havası içinde belirtmelerine tahammül edememekten gelmektedir. Bunun için, kanıma göre, milletimiz için en hayırlı bir çözüm yolu akıllı İngiliz gençlerine Türkçe öğretmeleri ve bunları Tercüman olarak görevlendirmeleridir. Böylelikle dah az tehlike, Elçiler için daha büyük bir şeref ve milletleri için daha büyük

yararlarla, alçalmadan kendilerine söylenenleri nakledebileceklerdir.

Bir Elçi Türklerle özel dostluk kurmaktan kesinlikle kaçınmalıdır; böylece bir kişiye bağlı olmadan hepsiyle iyi geçinmenin çaresini bulmuş olur. Türkler Hristiyanlarla gerçek bir dostluk kurmazlar; sıkışık durumlarda dostluklarına asla güvenmemek gerekir yoksa her seferinde yeniden armağanlar vererek işinizi gördürmek zorunda kalırsınız. Armağan vermeden Türklerle bir iş yapmak hemen hemen imkânsızdır; akıllı ve kurnaz bir Elçi bu imkânı iyi kullanmasını bilmek zorundadır. Her zaman için Saray'da bütün işlerin düğümlendiği kudretli iki veya üç kişi vardır; bunları armağanlarla elde etmek, saygı ve kurnazlıkla gönüllerini almak şarttır. Nihayet elde bol para varsa, gereğinde dostsuz kalınmaz ve anlaşmalar, imtiyazlara her zaman uyulur. Fakat paradan da önemli olan bir şey varsa o da davranışlara dikkat göstermektir.

KISIM XXI

«Türklerin nezdinde yabancı Hükümdarların itibarları nasıldır?»

Daha yukarda belirttiğimiz gibi Türkler her fırsatta kibirli ve küstah olup, kabiliyetleri, değerleri ve kudretleri hakkında çok büyük bir kanaate sahiptirler; bu yüzden diğer Hükümdarların gücü ve Devletlerinin kudreti hakkında az bilgi sahibidirler. Öyle ki, onlara bütün Hristiyan Hükümdarların birleşerek İslâmlar için büyük bir tehlike teşkil edebilecekleri söylenirse, Hünkârlarının bir aslan, diğer hükümdarların küçük köpekler olduğunu, köpeklerin aslanın ancak rahatını kaçırabileceğini ve parçalanmadan onu ısırmanın mümkün olmadığını söylerler. Buna karşılık, Tanrı'nın değişken ve oynak bir ortam olan denizlerde onlara güçlü rakipler verdiğini, halbuki İslâmların hâkim olduğu geniş toprakların sağlam ve kalıcı bir ortam olduğunu sâf bir şekilde itiraf ederler. İşte Türklerin büyük bir çoğunluğu Hristiyan Hükümdarlar için böyle düşünür. Buna karşılık akıllı kişilerin ve Vezirlerin bu konuda sahip oldukları düşünceler daha başkadır.

Kendilerine İngiltere kadar uzak olan Hükümdarlar arasında en fazla İngiltere Kralına itibar ederler; bunun sebebi sadece İngilizlerin Osmanlı Devletinin ihtiyacı olan malların ticaretini yapması değil, İngiltere Kralının, Okyanusla bitişik olan bütün ülkelerle sınırdaş olmasını sağlayan güçlü bir donanmaya sahip olmasıdır. Padişah'ın İngiltere Kralına karşı duyduğu hayranlık bir çok defalar ortaya konmuştur. Fakat bu itibarın en açık olarak göründüğü yer İngiliz tüccar gemilerine bütün Osmanlı topraklarında ve denizlerinde güvenle ticaret yapmalarının sağlanması ve Elçilerine de istedikleri makûl şeylerin süratle temin edilmesidir.

Almanya İmparatoru'na gelince, Türkler onun kuvvetlerinin tek başına yeterince güçlü olmadığını, ancak Almanya'nın diğer prenslerinin veya krallarının silâhlı kuvvetleri ile birleşince kendileri ile, 1664 yılında olduğu gibi, boy ölçüşebilecek bir duruma geldiğini iyi bilirler. Almanya'daki çeşitli mezheplerin gayretlerini söndürdüğü ve böylesine güçlü bir düşmana karşı birleşmelerinin önlediğini gayet iyi kavrarlar. Bu yüzden son savaştan bir müddet önce İmparatorun Macaristan protestanlarını yok etmek amacıyla aldığı baskı tedbirlerinden cesaretlenerek Türkler 1663 yılından itibaren Macarlara İmparatoru terkettikleri takdirde viedan hürriyeti tanıyacaklarını söyleyerek kendi saflarında savaşa çağırmışlardır. Bu çabalar sonuç vermekte gecikmemiş Macarlar İmparatora kuvvet göndermekten kaçınmakla kalmayıp gizli toplantılar yaparak, Padişah'ın verdiği avantajlı teklifler karşısında onun saflarına geçmeyi bile düşünmüşlerdir. Ancak hem İmparator ve hem de Hristiyanlığın iyi talihi sayesinde böyle bir davranış içine girmemişlerdir. Almanya İmparatoru

Tahta çıkarken Türklerle ölünceye kadar savaşacağına dair yemin ettiği için İstanbul'a ancak Macar Kralı adı altında Elçi gönderir. Aralarındaki barışın açık bir savaş durumundan daha iyi olduğu söylenemez; çünkü birbirlerinin topraklarına beşer bin kişilik kuvvetlerle tecavüz ederek, top kullanmamak ve kale almamak kaydıyla barış anlaşmasını çiğnediklerini kabul etmezler.

Fransa Kralı Padişah ile ticarî ilişkilerin kurulmasında ilk adımı atan Hristiyan hükümdarı olmasına ve Türklerin «Padişah» yani İmparator diye adlandırdıkları tek kral olmasına karşılık Fransızların onların yararına çalıştıkları ve Türkiye'de en fazla itibara sahip oldukları söylenemez. Fransa Kralına verilen «Padişah» ünvanına gelince, bilge kançılar Samosade'ın ifadesine göre Fransızlar bunu kurnazlıkla elde etmişlerdi ve hiç bir esasa dayanmıyordu. Bu konuda romanı andıran bir hikâye de mevcuttur: Bir Fransız kızı Saray'a cariye olarak yollandığında Padişah onu bir prenses sanmış, evlenince de Fransa Kralı ile akraba olduğunu sanarak, Türklerin genellikle kıskanç olduğu bu ünvanı kolaylıkla vermişti. Bir zamanlar Fransa Elçisinin Padişah'ın Divanına gizlice kabul edildiği de doğrudur; ancak o sıralarda Fransızlar İtalya'nın fethini tasarlıyorlardı ve Türkleri de bu işe dahil etmek istiyorlardı. O zamandan beri Osmanlı Sarayı'ndaki itibarlarını sürekli olarak kaybetmişler ve hele Cezayir'i ele geçirmek için yaptıkları teşebbüs ile 1664 yılında Almanya İmparatoruna yardımcı kuvvet göndermeleri büsbütün onları Türklerin gözünden düşürmüştür.

Türkler Papa'yı kendiliğinden önemli bir şeyler yapabilecek bir Hükümdardan ziyade, diğer Hristiyan Hü-

kümdarları kendi aleyhlerine birleştirebilecek kudrette bir Hükümdar olarak görürler. Sınırdaş olmadıkları için de Papa'nın zenginliğini, kudretini ve büyüklüğünü pek önemsemezler.

İspanya'dan kovulduktan sonra kalabalık kütleler hâlinde gelip İstanbul'a yerleşen Gırnatalı Müslümanlar İspanya Kralının zenginliğini, kudretini ve zenginliklerini palavraya kaçan bir edâ ile anlatmasalardı İspanya Kralı'na itibar etmeyeceklerdi. Bütün bunlara rağmen Türkler ne kadar ihmalkâr olurlarsa olsunlar çeşitli Devletlerin durumları hakkında sürekli olarak bilgi toplarlar, ve meselâ İspanya Krallığının çöküş hâlinde olduğunu, Portekizlilerle yaptıkları savaşların onları tükettiğini ve Fransa'nın İspanya'yı her taraftan tehdit etiğini gayet iyi bilirler; yine Dalmaçya kıyılarındaki Venedik'e ait bir kaç limanı ele geçirerek Sicilya'ya ve Napoli Krallığına sıçramak için köprü başları tutmaya çalışırlar.

Venediklilere verdikleri önem son savaştan sonra daha artmıştır. O sıralar Venediklilerin savaş gücünü olduğundan daha fazla tahayyül etmişlerdi; şimdi ise onları daha güçlü görüyorlar. Türkler Venediklilerin kolaylıkla fethedilebileceğini iyi biliyorlar. Uzun süren savaş yıllarından sonra Girit'te Venediklilerden bir karış toprak alamayışları onlar için çok büyük bir utanç kaynağı olmuştur.

Lehistan Kralı'nın Osmanlı Sarayı'nda sahip olduğu önemsenmeyecek itibar, güçlü atlı kıtaları olması ve Türklerin nezdinde Leh milletinin, boyunduruk altına alınamıyacak kadar savaşçı bir millet olarak tanınmasından ileri gelmektedir. Buna rağmen, bu kavimler iç bölünmeleri ve kardeş kavgaları yüzünden Türklerle

yaptıkları anlaşmalarda çok ihtiyatlı davranırlar. Türklerin sık sık topraklarına girerek insan ve hayvan almalarını önlemek için de onlarla sıkı bir işbirliği içinde yaşamayı tercih ederler. Padişah Lehlileri sever ve komşusu olan diğer milletlerden daha fazla onların başarı kazanmasını diler; çünkü Lehlilerin Moskof akınını durdurabilecek tek kavim olduğunu iyi bilir.

Buna rağmen Moskoflar Türkiye'de Lehlilerden daha fazla değere sahiptirler; istedikleri anda yüz elli bin atlıyı cepheye sürebileceklerini bildiklerinden Çara yazdıkları mektuplarda mübalâğalı ifadeler kullanmaktan kaçınmazlar. Rumlar da, aynı mezhebe sahip oldukları Çara özel bir hayranlık duyarlar ve onu Kiliselerinin tek kurtarıcısı olarak görürler; fakat Türklerin en fazla endişe ettikleri şey Moskofların Doğu'da İran Safevîleri ile birleşerek kendilerine karşı gelmeleridir.

İran Şahı eskiden Türkiye'de çok büyük bir öneme sahipti; bu sadece onun muazzam kuvvetlere sahip olmasından değil, ülkesinde aşılması son derece zahmetli olan çöllerin bulunmasından ileri gelir. Fakat Bağdat'ın alınmasından beri İranlılar önemlerini kaybettiklerinden Türkler arasında şimdi sadece nefret uyandırmaktadırlar.

İki Devlet arasındaki dinî beraberlik sürtüşmelerini önleyecek bir faktör olmaktan ziyade bir endişe ve çekemezlik kaynağı olmaktadır. Türkler, İranlılarla bir savaşa giriştikleri takdirde mezheplerinin kendi halkı arasında yayılmasından, zamanla savaşlardan daha tehlikeli olan iç bölünmelere sebep olmasından çekinmektedir.

Hollandalılar üzerinde fazla konuşmak gereksizdir; İstanbul'da yeni gelmiş bir Temsilcileri olmasına rağmen, Türkler onları İngilizlere bağımlı bir millet olarak görürler. İşte Türklerin temas fırsatı buldukları ve bilgi sahibi oldukları milletler bunlardır.

KISIM XXII

«Türkler yabancı Hükümdarlarla yaptıkları anlaşmalara ve ittifaklara ne derece itibar verirler?»

Hristiyanlık bütün insanlara karşı tevazuu, merhameti, yumuşakbaşlılığı ve sadakati öğretirken Türklerin dini ise sadece düşüncelere karşı nefret duymayı değil, fakat o düşünceyi benimsemiş insanlara karşı da kin gütmeyi destekler. Hristiyanların bu zaafından yararlanarak ve kendi güçlerinden destek alarak, Devletlerinin yani dinlerinin yayılmasına ve genişlemesine imkân kılan durumlarda onlarla yaptıkları anlaşmaları ve ittifakları hiçe sayarlar, adaletsizlik yapıp yapmadıklarına hiç önem vermezler. (1) Büyük bir güç hâline geldiklerinden beri bu şekilde ihanetlerine dair pek çok örnek mevcuttur; şimdi haklı olarak Türklerin şu andaki önemlerinin ve kudretlerinin savaş zamanındaki kabiliyetlerinden mi, yoksa barış zamanında sözle-

(1) Tarih Hıristiyan Devletlerin sözlerinde ne derecede durduklarını gösteren pek çok örnek ile doludur. Hele yazarın ülkesi Ingiltere'nin son yüzyıllarda Devletler hukukunu hiçe saydığı çok iyi bilinir. Okuyucuya hatırlatırız. (Ç.)

rinde durmamaktan mı ileri geldiğini sorabilirsiniz. Üçüncü padişah Sultan Murat döneminde Balkanlardaki bir çok şehir tam bir barış ortamında kurnazlıkla ele geçirilmiştir. Sultan Murat'ın subaylarından biri Türklerden kaçmış gibi yaparak Edirne'ye sığınmış, zamanla kişisel gayretiyle Rumlar arasında büyük itibar sahibi olmuş, sonunda onları Sultan Murat'ın ordularına Edirne'nin kapılarını açmaya ikna etmişti. (1)

Türklere çok yararlı olan bir başka kurnazlıkları daha vardır; önemli bir başarısızlıkla karşılaştıkları takdirde, kuvvetlerini yeniden toplamak, gereçleri temin etmek ve yeniden savaşa başlamak maksadıyla zaman kazanmak için mütareke yaparlar. Burada III. Sultan Mehmed zamanında başlattıkları ve ondan sonra gelen I. Sultan Ahmed zamanında ortaya çıkan bir kurnazlıktan bahsetmek isteriz. Barış teklifi önce Türklerden gelmişti, Almanya İmparatoru görüşmeleri sürdürmek üzere Budin'e elçilerini göndermişti. Barış maddelerini tartışmak üzere on iki günlük ateşkes ilân edilmiş, bu arada Türk elçileri iyi niyetlerini göstermek amacıyla İmparatora değerli armağanlar götürmüşlerdi. O sıralarda III. Sultan Mehmed ölmüş, yerine I. Sultan Ahmed geçmişti; bu da vakit geçirmeden Budin Paşası'na görüşmelere devam etme yetkisini verdi; ondan sonra Hristiyanlar ile Türkler arasında barış görüşmelerine Peşte şehrinde devam edildi. Peşte civarında kurulan çadırlarda Alman Elçileri Türkleri ellerinden geldiğince ağırlamaya çalışır, Türkler de samimî ve uzun süreli bir

---

(1) Yazarın verdiği örnek bizi kötüleyecek değil, tam aksine yüceltecek bir örnektir. Zira davranışları ile düşmanın takdirini kazanıp, onu Türklerin yönetimini arattırmayı bilmek herhâlde övünülecek bir şeydir. (Ç.)

barış için temennilerde bulunan Sadrâzam'ın mektuplarını onlara gösterirlerken, Peşte'nin iyi muhafaza edil miyeceğini sanan Osmanlılar Budin'de gizlice savaş hazırlıkları yapmışlar ve ansızın Hristiyanlar üzerine saldırmışlardı. Ancak kısa zamanda alârm durumuna geçen Alman ordusu Osmanlı saldırısını geri püskürtmüş, Türklerin hilesi sonuçsuz kalmıştı.

Hz. Muhammed de benzer şekilde Mekke'yi ele geçirmişti: Mekke önlerinde yenilgiye uğradıktan sonra mütareke imzalamış, fakat ertesi yaz kuvvetlerini toplayarak, huzur içinde yaşayan Mekkelileri gafil avlamıştı. Ancak din uğruna yapılan bu ihanetinin yanlış anlaşılmaması için kendisinden sonra gelenlere, böyle durumlarda yapılan anlaşmalara verilen sözlere itibar etmemelerini buyuran bir yasa bırakmıştı. Bu yasa «Kitab-ı Hadayia» da aynen mevcuttur. Bir ülkeyi fethetmek istediklerinde ortada geçerli bir bahane yoksa Şeyhülislâmın fikrini sormayı gelenek hâline getirmişlerdir. O da, yapılacak savaşın haklı veya haksız olmasına bakmadan, Hz. Muhammed'in hâdisine dayanarak fetvasını verirdi.

Hristiyan Hükümdarlar ve dünyanın en medenî milletleri arasında da, muhteşem törenlerle imzalanan anlaşmalara rağmen yok yere savaşların başlatıldığını biliyorum. Yine, Hristiyan okullarında Müslümanlara, ortodokslara ve kötü bilinen kimselere karşı verilen yeminlerin tutulup tutulmayacağının münakaşa edildiğini de gayet iyi biliyorum. Ancak Hristiyanların böyle bir yola gitmemelerinin onlar için daha şerefli olduğuna inanıyorum.

Hz. Muhammed'in yasalarını öğreten İslâm büyüklerine gelinceye kadar ihanet ve sadakatsizliğin böy-

lesine bir kural hâlinde öğretildiğine hiç raslanmamıştır. (1)

Işte bu yüzden, Türklerin adaletinden ve doğruluğundan bahseden Hristiyanlara raslayınca şaşmadan edemedim. Bunlar herhâlde hiç Tarih okumamışlar, Türklerin dinî kurallarını incelememişlerdi. (2)

---

(1) Yazar bahsettiği ihanet ve sadakatsizliğin kendisinden bir yüzyıl önce meşhur İtalyan Machiavelli tarafından sistemleştirildiğini bilmemezlikten geliyor. Machiavelli, amaca ulaşmak için her yolun mübah olduğunu ortaya koyan ve bunu günümüze kadar getirten bir yazardır. (Ç.)

(2) Türkler kendi himayeleri altındaki hıristiyanlara daima adaletli ve doğru olmuşlardır. Yazarın rasladığı hıristiyanlar bunlar olsa gerek. Yoksa onlara karşı zalim davransa idik Osmanlı İmparatorluğu bu hâllere düşer miydi?

İKİNCİ KİTAP

Türklerin dini üzerine...

KISIM I

«Türklerin dinine genel bir bakış»

Osmanlı toplumunda medenî yasalar dinle o kadar içiçe girmiştir ki, birinden bahsederken tamamen ötekinden bahsetmiş olacağız. Medenî yasalar Peygamber leri tarafından iletildiğinden, bunların Tanrı tarafından konduğuna kesinlikle inanırlar ve aksine davranışların dine karşı gelmek olduğunu kabul ederler. Tarihte, Pomplilius, Solon gibi Devlet kurmuş kişiler de halkları itaat altında tutabilmek için vicdandan ziyade cezaların endişesinden yararlanmayı uygun bulmuşlardır.

Kur'an-ı Kerîm'de İsa'nın büyük bir Peygamber olduğu, tam bir bâkire olan Meryem'den dünyaya geldiği, bir sürü mûcizeleri olduğu ve havarilerinin de onun kudretinden yararlanarak benzer mûcizeler gösterdiği

yazar. Konuştuğum pek çok Türkün İsa'dan büyük bir saygıyla bahsettiklerini, onu bu kadar çok seven Tanrı'nın, dünyanın en aşağılık ve en kötü insanları olan Yahudilere terkettiğine ve haça gerdirttiğine inanmanın dinsizlik olduğunu belirttiklerine tanık oldum. Bu sözleri ile Hristiyanlarla iyi geçinmek istediklerini ortaya koymak isterler.

Ancak Kur'an'ın başka sûrelerinde «Kâfirlere acınmaması, onlarla çatışmaya girişildiğinde kafalarının kesilmesini, tutsak edilmelerini, ve tamamen Müslümanlara boyun eğinceye kadar baskı altında tutulmalarını» emreden satırları savaşlara gitmeden önce büyük bir heyecanla okurlar.

KISIM II

«Müftülerin görevi ve yetkisi ve Devlet işlerine nasıl karıştıkları hakkında...»

Şeyhülislâm veya Müftü İslâm dininin en önemli önderlerinden biri olup, şerîat yasalarına göre en zor meseleleri çözümlemekle yükümlüdür. Türkler arasında çok saygıdeğer bir mevkii vardır; Padişah bu makam için, doğruluğu, din hususunda derin bilgisi ve faziletleri ile tanınmış kimseleri seçer. Sahip olduğu geniş otorite sayesinde yargıya vardığı konularda Padişah bile aksini iddia edemez ve karşı çıkamaz.

Şeyhülislâmın kudreti mecbur kılmak için değil, fakat zorlukları çözümlemek, medenî, adlî ve Devlet işleri ile ilgili meselelerde yol göstermek içindir. Kendisine daha önce yazılı ve öz olarak bildirilen sorulara, aynı kâğıdın altına ilâve ettiği «Hayır» veya «Evet» kelimeleri ile cevap verir; yargısını yine kısa bir şekilde açıklarsa buna «Fetva» denir ve daima sonunda «En iyisini Tanrı bilir» diye bitirir, böylece yargısının yanılmaz olmadığını belirtmek ister. Fetva Kadıya gö-

türülünce, o da hemen kararını buna dayanarak verir ve normal görülür.

Padişah birini ölüme mahkûm ettiğinde, barış ve savaş yapılma veya İmparatorluğun kaderini etkileyecek kararlara varma durumunda Şeyhülislâma danışarak kararının haklı ve dine uygun olduğunu göstermek veya halkın daha kolaylıkla itaatini sağlamak ister. Her ne şekilde olursa olsun Padişah, Sadrâzamını azlederken veya bir Paşayı suç işlediği gerekçesiyle görevinden uzaklaştırırken Şeyhülislâma danışmadan harekete geçmez; çünkü insanlar bir Hükümdarın kararından ziyade, bir din adamının kararında daha fazla eşitlik ilkesine uyulduğunu sanırlar. Dinin her türlü anlaşmazlığı yargılama yetkisi verdiği bir otoriteye karşı gelmeyi Padişahlar hiç bir zaman arzu etmezler.

Buna rağmen bazı durumlarda Padişah Şeyhülislâma öyle sorular yöneltir ki, bunlara cevap verebilmesi için hem kendi vicdanını, hem de Padişah'ın iradesini tamamen tatmin etme durumu vardır; Seyhülislâmın endişeleri önemli Devlet işlerinde engellerin ortaya çıkmasını ve meselelerin gecikmesini gerektirebilir. Fakat böyle bir şey olduğunda Şeyhülislâm makamından azledilerek yerine, Padişah'ın iradesine uyan bir başkası geçirilir; eğer bu da ilk Şeyhülislâm gibi davranırsa Padişah'ın iradesine boyun eğecek biri buluncaya kadar azletme işine devam edilr.

Eskiden bu makam Osmanlı Hükümdarları tarafından şimdikine göre çok daha fazla itibar görürdü; zira Şeyhülislâmın fetvası olmadan ne savaşa girişilirdi, ne de önemli kararlar alınırdı, aksi davranışın başarılı olmayacağına dair bir inanç mevcuttu. Halbuki şimdi Şeyhülislâma başvurmak hususunda o kadar hassas

davranılmıyor. Sadece formalite olsun diye danışıldığı gibi, kudretine inanmış olan bir Sadrâzam düşüncelerini yerine getirdikten sonra, yaptıklarını doğrulatmak bakımından Şeyhülislâmın fetvasını istemektedir. Böyle fırsatlarda Şeyhülisâmlar yorum yapmak bakımından önlerinde engin bir alan bulurlar, çünkü değişen şartlara göre şerîat yasalarının açıklamasının da değişeceğini kabul etmişlerdir. Buna rağmen halka Kur'an-ı Kerîm'in mükemmel olduğunu, hiç bir konuda yanılmadığını yayarlar; fakat siyasîler, şerîatın İslâmiyetin yayılmasını önleyecek yorumlara sebebiyet vermediğini ileri sürerek, kendilerince yararlı gördükleri yerlerde yasaları istedikleri gibi yorumlarlar.

Bir defasında Şeyhülislâma, kışın günlerin bir saat sürdüğü dünyanın kuzey kısımlarında bir Müslümanın dinî ibadetlerini nasıl yerine getireceği sorulmuştu. Şeyhülislâm verdiği cevapta, Tanrı'nın mutlak şekilde insanları zorluğa sevketmek istemediğini, dolayısıyla öyle ülkelerde namazları gün doğmadan önce iki defa kısa olarak, gündüz bir defa ve güneş battıktan sonra yine iki defa kısa olarak yapılmasının uygun olabileceğini açıklamıştı.

Yine aynı nitelikte bir soruda da, denizde seyreden gemilerde namaz kılmak isteyen gemicilerin Kıble'nin yönünü tesbit edemediklerinden nasıl dinî vecibelerini yerine getirecekleri sorulmuştu. Bunun üzerine Şeyhülislâm, namaz kılınırken bir daire çizilecek şekilde her yöne dönülmesini, böylece mutlaka Kıble'ye de dönülmüş olacağını ifade etti.

Şeyhülislâmlara buna benzer bir çok soru sorulur. Busbecq'in kitabında bahsedilen ve buraya nakletmekte fayda gördüğüm bir tanesi şöyledir: Sultan Sü-

leyman ve Almanya İmparatoru arasında savaşlar devam ederken, Şeyhülislâma, Almanlar tarafından tutsak edilen çok sayıda Osmanlıya karşı az sayıda Hristiyan tutsağın değiştirilip değiştirilmeyeceği soruldu. Şeyhülislâm bu soru ile bir hayli zor duruma düştü, çünkü bir tarafta bir Hristiyana karşı daha fazla sayıda Osmanlının değiştirilmesi utancı, diğer tarafta da Müslümanları böyle bir formalite yüzünden esarete terketmenin acısı vardı. Sonunda böyle zor bir meseleden sıyrılmak maksadıyla kitaplara başvurdu ve iki İslâm büyüğünün bu konuda farklı fikirlere sahip olduğunu tesbit etti ve daha insanî olan yargı üzerinde karar kıldı ve yargısına uyuldu. Şeyhülislâmlar çok ender olarak idama mahkûm edilirler, ve eğer böyle bir şey olacaksa önceden makamından azledilir.

Şeyhülislâmdan sonra gelen en önemli makam Kazaskerliktir. Orduyla ilgili dâvâlara bakar; bu ülkede askerler, diğer vatandaşlardan farklı olarak dâvâlarını subaylarına götürme ve ancak onlar tarafından yargılanma imtiyazına sahiptirler. Şeyhülislâm olmadan önce mutlaka Kazaskerlik yapmak ve bu makamda şeref ve takdir kazanmış olmak gerekir.

Bundan sonra gelen makam Mollalıktır. İki çeşit Mollalıktan birincisinin aylığı üç yüz akçalık, diğerininki ise beş yüz akçalıktır. Birinci tür Mollalar küçük eyaletlerde görev yaparlar ve emirleri altında önemli ve zengin şehirlerin Kadıları bulunur. Bunlardan sık sık Şeyhülislâmlar çıkar; ancak daha önce çeşitli görevleri yapmaları gerekir; İmparatorluğun başkenti olmuş, Bursa, Edirne gibi şehirlerde mutlaka Mollalık yapmış olmaları da Kazasker olmaları için şarttır.

Bütün bu memurlar, başta Şeyhülislâm olmak üzere din adamları olarak sayılır. Çünkü daha önce belirttiğim gibi, Türkler medenî kanunları şerîat yasaları ile bir tutarlar ve iki görevi birden aynı kişilerin görmesini isterler.

İmamların Kur'an-ı Kerîm'i okuyup, tefsir etmeleri ve çevrelerinde namuslu, ağırbaşlı olarak tanınmaları gerekir. Üstelik daha önce müezzinlik yapmaları da istenir. Bir yerin imamı öldüğünde, cemaat imamlık yapabilmek için bütün iyi vasıflara sahip birisini seçmesi için Sadrâzama teklifte bulunur. Cemaat tarafından aday gösterilen kimse hemen işbaşına getirilir ve Sadrâzam'ın huzurunda Kur'an'dan âyetler okuyarak gerçekten istenen vasıflara sahip olup olmadığı kontrol edilir. Başardığı takdirde Sadrâzam derhal gerekli müsaadeyi verir. Müslümanlarda imamlık, Hristiyanlarda papazlık gibi halktan ayrı bir kurum olarak düşünülmediği için yapılan bütün tören bundan ibarettir. Netekim tören biter bitmez imam halkın arasına karışır; Ulemâ sınıfının sarığına benzeyen sarığından başka üzerinde mevkiini belirten hiç bir işaret yoktur. Görevleri halkı namaza çağırmak, namaz vaktinde cemaate önderlik etmek ve Cuma günleri Kur'an'dan âyetler okumaktan öteye gitmez. Kendini beğenmişlerin veya kendinde özel kabiliyetler hissedenlerin dışında hiç biri vâaz vermeye teşebbüs etmez. Bu iş genellikle, hayatlarını tekkelerde geçiren Sofulara bırakılır.

Şeyhülislâmın yönetim ile ilgili hususlarda imamlar üzerinde hiç bir kaza hakkı yoktur; zira imamlar arasında rütbe farkı, hiyerarşi olmadığından her biri

kendi topluluğu içinde bağımsızdır ve hiç kimse tarafından denetime tâbi değildir; sadece medenî ve suç teşkil eden konularda Kadıların hükmü altındadırlar.

Türklerde din ve yasa adamları büyük saygı görürler; Padişah da onlara çok önem verir.

KISIM III

«Şeyhülislâmın geliri hakkında...»

Şeyhülislâm seçilip görevine başlamadan önce şu törenden başkası yapılmaz: Ona en az bin akça değerinde samur ve zerdeva kürkü karışımı bir kaftan armağan eden Padişah'ın huzuruna çıkar. Sonra bir mendile sarılmış bin altın dükayı kendi elleri ile Şeyhülislâmın koynuna yerleştirir; sonra Şeyhülislâma günde beş sterling veya altmış beş Fransız lirası değerinde iki bin akça maaş bağlanır. Şeyhülislâmların görünür tek geliri bundan ibarettir. Ancak Tahta bağlı bazı Camilerin vakıflarından gerektiğinde para çekebilir.

Fetvâların değeri sekiz akça etmesine karşılık ona ancak bir akça kalır, diğerleri yardımcıları arasında şöyle bölüşülür: Soruyu düzenli bir şekilde yazan Müsveddeci'ye beş akça, Fetva'yı yazan Mümeyyiz'e ve Şeyhülislâm'ın mührünü taşıyana birer akça.

Görevine yeni başlayan Şeyhülislâma tebrik için gelen Elçiler ile Paşaların adamları elleri boş gelmediğinden en az elli bin dükalık armağan alır ve bunun haricinde fazla bir geliri yoktur.

Bir Şeyhülislâm, Padişah'ın sadece mutlak iradesiyle görevinden uzaklaştırılmış ise, levazım reisliği yaptığı bazı Eyaletlerde, Arpalık denen bir nevi kadılığa sahip olur. Bu sayede şerefi ile hayatını sürdürebilecek bir geliri olur. Şeyhülislâmın yargıları ve öğütleri Padişah'ın nezdinde büyük bir öneme ve ağırlığa sahip olduğundan, İmparatorluğun bütün Hünkârları onlara saygıda kusur etmemişlerdir.

KISIM IV

«Emirler»

Hz. Muhammed'in soyundan geldiği söylenen Emirleri din adamları arasında sayabiliriz. Peygamberlerinin rengi olan koyu deniz yeşilinden sarıkları vardır. Türkler Peygamberin soyunu kutsal ve dokunulmaz olarak kabul ettiklerinden kanunen Emirlere bir çok imtiyazlar tanınmıştır, meselâ sağ elinin kesilmesini göze almadan hiç bir Türk bunlara ne hakaret edebilir, ne de vurabilir. Fakat bu imtiyazlarını kötüye kullanmamaları için başlarında Nakiybül eşrâf denilen bir din adamı bulunur, kendisine tâbi olanlar üzerinde mutlak bir hâkimiyeti vardır. Buna rağmen Emirlere hiç bir surette hakaret etmez ve halk arasında idam ettirmez. Aralarında gerçekten pek azı Hz. Muhammed' in soyundan gelebileceğini ispat edebilecek durumda ise de, Nakiybül eşrâf yeni insanları himayesine alabilmek için her iddiada bulunanları kabul eder, ve herhangi bir rezalete sebep olmamak amacıyla kabul edileceklerden soy kütüğünü gösteren bir belge ister.

Türkler böyle sahtekârlıkların farkında olduklarından seyyidin yeşil sarığını çıkarıp, saygıyla elini öptükten sonra hakaret etmesini hattâ dövmesini endişeyle karşılamazlar.

Emirlerin ikinci subayı Alemdar adını taşır ve Padişah halk arasında bir törene katıldığında Peygamberin yeşil sancağını taşımak hakkı ona aittir. Bu insanlar her türlü mevkiye gelebilirler. Esircilik haricinde ticaretle uğraşanları yok gibidir. İçlerinde sefahata düşkün olanları, erkek çocuklara meyledenleri çoktur.

KISIM V

«Tahta ait Camilerin gelirleri ve vakıfları ile din adamlarının yaşaması için ödenen öşürler hakkında...»

Türkler Camilerde ve Tanrı adına inşa ettikleri yapılarda çok itinalı davranırlar; bunu sadece binaların bakımlı tutulması için değil, gelirleri ve gelecek nesillere, kurucularının hâtırasının kalması için de düşünürler. Bu gelir ile, ölümlerinden sonra ruhları için gerekli olduğuna inandıkları duâları yapan çok sayıda fakir beslenir. Ancak ruhların Kıyamet gününe kadar ne oldukları hakkında kesin bir dinî bilgi olmadığından Müslümanlar arasında bu konuda farklı inanışlar vardır. Dinî ibadet için yapılmış bu yerlere zaman zaman yapılan bağışların, İmparatorluk topraklarının üçte bir değerine eriştiği hakkında bana bilgi verilmiştir.

En önemli Camiler, büyük gelire sahip, Saltanata ait olan Selâtin Camileridir. Kızlar Ağası gelirlerin kontroluna, görevlerin dağıtılmasına nezaret eder, bu sayede zaten sahip olduğu itibar daha da artar ve ülkenin bir çok yerinde Selâtin Camileri olduğundan kendi gelirine de önemli bir katkı olur.

İstanbul'daki Selâtin Camileri şunlardır: Aya Sofya, Fâtih, Bayazıt, Selim, Süleymaniye, Sultan Ahmet; diğerleri de, biri şimdiki Padişah'ın annesi tarafından yaptırılan Vâlide Sultanlara ait üç cami.

Okuyucuma bütün bu kraliyet camilerinin gelirleri hakkındaki ayrıntıları vermiyeceğim, yalnız şunu belirtelim ki hepsi de kurucularının şanı ile mütenasiptir. Aya Sofya'dan bahsetmekle yetineceğim; İmparator Justinyen tarafından kurulup, Teodosyus tarafından yeniden inşa edilen Ortodoks Patrikliğinin bu merkez kilisesi şu anda Türkler tarafından ilâhî amaçlarla kullanılmaktadır. Beklenilenin aksine İslâmiyet bu kilisenin kutsallığına dokunmadığı gibi, gelirlerini de kısmamış, hattâ bugün en zengin Hristiyan kuruluşları ile boy ölçüşebilecek bir seviyeye getirmiştir. Bir seferinde bu cami için özel şahısların yaptığı paraca ve toprakça bağışları anlayabilmek için tutulan sicillerin listesini çıkarmak için yaptığım başvurma sonunda, bu işle meşgul olan kişi bu listenin çok kalın olacağını ve bununla bir çok memurun uğraştığını bildirdi. Fakat her ne olursa olsun, meseleleri olduğundan fazla göstermek gibi huyu olmayan kişilerle yaptığım görüşmeler sonunda bu caminin yıllık gelirinin yüz bin İtalyan altını olduğunu öğrendim. Sadece İstanbul dahilinden toplanan bu para Padişah tarafından tahsil edilmekte, o da her gün bin bir akçalık taksitlerle bu caminin bahçesi üzerinde kurulmuş Sarayın vergisi olarak ödeme yapmaktadır. Türkler, bu eski kilisenin mevkiinde Padişah'ın Sarayı'ndan başka bir şey olmamasını kabul etmelerine rağmen, onun Tanrı hizmetinde kullanılmamasını kutsallığa karşı işlenmiş bir hareket sayarlar. Her gün ödenen bin akçaya bir akça daha ilâve edilmek

suretiyle, eski kilisenin bahçesinden elde edilen faydanın bin akçadan daha fazla ettiğini göstermek istemişlerdir; bu fazla para Padişahların cömertliğine göre değişebilir.

Türkler İstanbul'un bir Çarşamba günü alındığını, onu izleyen ilk Cuma günü ilk defa İmparator ünvanına sahip olan muzaffer Hünkârlarının Tanrı'ya şükretmek üzere büyük bir ihtişamla Aya Sofya'ya gittiğini, dinî yapının güzelliği ve ululuğu karşısında hayran kalarak, orada İmamların ve tâlimcilerin barınabilmesi maksadıyla yıllık gelirine bin İtalyan altını ilâve ettiğini söylerler.

O zamandan beri diğer Padişahlar Aya Sofya'nın yanına Türbeler yaptırmışlardır; gece gündüz yanan kandillerin ve ruhları için duâ eden fakirlerin bakımı maksadıyla da ayrı bir vakıf kurmuşlardır. Daha önce de belirttiğim gibi, Müslümanların bir kısmı ölümden sonra ruhlara duâ etmenin iyi olacağına inanmışlardır, bu hususta dinde hiç bir zorlama yoktur. Bütün bu fonlardan başka, her gün belirli saatlerde Caminin kapısına gelerek günlük yiyeceklerini alan fakirler için de bir fon kurulmuştur; bütün bu harcamalar büyük bir servet tutmasına rağmen Aya Sofya'nın onarılması, bir yangın sonunda yeni binaların yapılması gibi maksatlarla her yıl hazinede bu cami için önemli bir miktar para ayrılır.

Selâtin Câmilerinin ulu ve muhteşem yapılarına din öğretimi görecek çocuklar için medreseler, fakirlere dağıtılacak yiyeceklerin hazırlandığı aşevleri, hastalar için Tımarhâne denen hastaneler, yolcular için Hanlar, çeşmeler, sanatkârlar için dükkânlar, kalacak yerleri olmayan fakirler için de odalar ilâve edilir.

Bütün bu yan kuruluşlardan sağlanan gelir Mütevelli denen yöneticinin eline gelir. Fakat bu gelir çeşitli hizmetler için yetmediğinden, başkalarına işletilmek üzere kiraya verilen ve Vakıf denen toprakları, köyleri, ormanları, dağları vardır. Kiralar buğday, yağ veya akça olarak ödenir. Yeni fethedilen ülkelerin bir kısım geliri yeni inşa edilmiş câmilerin harcamasına tahsis edilir, meselâ Uyvar'ın iki bin köyü şu anda Padişah'a bu amaçla vergi ödemektedir. Bu vergiler öşür adı altında toplanır; aslında vakıflardan alınan verginin öşür hâlinde olması şart değildir, Türkler bunda bir kolaylık gördüklerinden öyle davranırlar. Vakıf olan topraklar ve köylerde yaşayanlar diğerlerine nazaran daha mutlu sayılırlar, zira sadece bâzı imtiyazlardan yararlanmakla kalmazlar, Paşaların baskısından, yeniçerilerin saldırısından ve eyalet eyalet dolaşan önemli şahısları maiyetleri ile birlikte ağırlamaktan kurtulmuşlardır; bu sonuncular, ilâhî bir amaca hizmet eden insanları rahatsız etmiş olmanın korkusuyla özellikle o köylere ve topraklara yaklaşmazlar.

Bâzı derviş tarikatlarına ait olup da, Selâtin Câmileri gibi toprak sahibi olamıyan daha az önemli câmilerin gelirleri akça olarak ya vâsiyet ile ya da hayatta olan kişilerin bağışları ile sağlanır. Bu parayı yılda yüzde on sekiz faizle işletmeye koyarlar ve böylece sağlam bir gelire sahip olurlar. İslâm dininde faizin haram olmasına karşılık, câmilerin ve yetimlerin bakımında hoş görülür. Ticaret yapmak için daima paraya ihtiyaç olduğundan, hiç kimse parasını belirli bir kâr almadan ödünç vermek istemiyecektir, bunun için şu şekilde davranılır. Belirli bir süre sonunda ödenmek üzere para alınırken, borçlu aldığı sermayenin üzerine

faizinin eklenmiş şekliyle almış gibi kabul etmek zorundadır. Asıl alınacak para bir torba içine konur, tanıkların huzurunda borç verecek olan torba içindeki parayı saymadan, içinde faizi ile birlikte hesap ettiği bir sayı söyler ve bu borçlu tarafından kabul edilir; ödeme süresinin sonunda, tanıkların şehadeti ile para faizi ile birlikte ödenmiş olur. Türklerin câmileri ve gelirleri hakkında anlatacaklarımız bundan ibarettir.

KISIM VI

«İslâm din adamlarına göre Kader anlayışı...»

Türkler Kadere hiç bir kayıt koymaksızın dünyada raslanabilecek en olumlu şekliyle inanırlar. Din adamları bu görüşlerini ispat etmek için Ahd-ı Atik'in çeşitli kısımlarından örnekler verirler. Türkler Ahd-ı Atik'e çok büyük saygı gösterirler, onun Tanrı tarafından ilham ettirildiğini ve yazdırıldığını kabul ederler. Fakat daha sonra gelen Kur'an'ın Tanrı'nın iradesini daha sağlam ve daha mükemmel bir şekilde ifade ettiğini ve bu yüzden birincisinin hükmünün kalmadığını söylerler.

İçlerinde bazıları Kader kavramı üzerinde o kadar ileriye gider ki, Hristiyanlıktaki Manişeizm mezhebindekiler gibi, Tanrı'nın her türlü günahtan arınmış bir varlık olması inancına rağmen kötülüğün de O'ndan geldiğini ileri sürerler. Yine aralarından hiç kimsenin inanmamış olmadığı bir inanca göre her mutlu olayda mutlaka Tanrı'nın müdahalesi vardır. Bu ilkeden hareket ederek zaferlerinin ve şimdiki şanlı durumlarının Tanrı'nın tasvibi ile olduğuna ve dinlerinin en mükem-

mel din olduğuna dair sarsılmaz bir inanç beslerler.

Herkesin kaderinin, Tanrı tarafından alına yazıldığına ve ne şekilde gayret gösterilirse gösterilsin insanların kaderlerinden kaçamıyacağına da inanmışlardır. Bu inanç halkın zihnini öylesine doldurmuştur ki, askerler en tehlikeli ve en ümitsiz durumlarda cesaretle davranmaktan ve düşmanın hendeklerini gövdeleri ile doldurmaktan çekinmezler. Bu inancın Türkler arasında yerleşmesinin imparatorluklarının bugünkü muhteşem durumuna gelmesinde diğer bütün düstûrlarından çok daha fazla işe yaradığını kesinlikle söyleyebiliriz. Kimse vebâdan korkmaz ve kaçmaz; Peygamberleri bulundukları yerleri terketmemelerini öğütlediğinden ve ne olacaklarının Tanrı tarafından takdir edildiğini söylediğinden herhangi bir hastayı ziyaret eder gibi vebalıları ziyarette bir sakınca görmezler. Salgın hastalıktan şehirleri kırılırken Hristiyanların temiz havalı yerlere çekilerek hastalığa yakalanmamalarını görmelerine rağmen, ölen hastaların elbiselerini giyerler. Paşaların evlerinde hizmetkârların aynı odada yatmasından sağlam olanlar hastalardan kısa zamanda hastalık kaparlar ve Temmuz, Ağustos aylarında bazen böyle bir evden yüz kişiye yakın kimsenin vebadan öldüğü görülür.

Buna rağmen halka nazaran daha aydın olan din adamları tecrübeleri ve akılları ile temiz havada kalmanın bu hastalıktan korunmak demek olduğunu anlamışlar, salgın esnasında şehri terkederek salgından sonra sapasağlam dönmüşlerdi. Türkler arasında en fazla itibar gören inanışın Kader olduğunu belirtelim.

KISIM VII

«Türklerde mevcut çeşitli tarikatlar ve din hususunda sahip oldukları çeşitli kanaatler hakkında...»

Dünyada bu kadar çok din olması o kadar çok hayret edilecek, anlaşılmayacak bir konudur; hemen hemen bütün insanlarda eşit seviyede olan aklın ilâhî konularda bu kadar değişik inanışlara varması da kabul edilecek bir şey değildir.

İslâm dininde, tarikatlarını şiddetle savunan ve hatâ diğer tarikat mensuplarını dinsizlik ve kâfirlikle suçlayan önderlerin başkanlığında bir çok tarikat ve mezhep vardır. Öğrenebildiğim kadarıyla bütün bu ayrı tarikatları, farklı inanışları ayrıntılarıyla anlatmaya çalışacağım.

Türklerde yetmiş tarikat olduğu yaygın bir inanıştır, ancak daha itinalı bir araştırma yapılırsa bu sayının daha yükseleceğini sanıyorum. Din adamları, Bâbil kulesini teşkil eden Yetmiş İki Milletin ilerde üç büyük dinin içinde meydana gelecek ayrılıkları ifade ettiğini öne sürerler. Buna dayanarak Yahudilerde yetmiş, Hristiyanlarda yetmiş bir ve kendilerinde yetmiş

iki tarikat sayarlar. Kendilerine Hristiyanlarınkinden bir fazla kayarak Hz. Muhammed'in dininin en son din olduğunu, bünyesinde bütün gerçeklerin toplandığını ve insanları selâmet yolundan çeviren adaletsizlik esrarına son verdiğini belirtmek isterler.

Diğer dinlerde olduğu gibi İslâmiyette de, Hristiyan inancı ile karışarak garip hareketleri ile tehlikeli olan mezhepler ve tarikatlar vardır; yeri geldiğinde ayrıntıları ile inceleyeceğiz. Başlangıçta dini yaymak bahanesiyle dolaşan Müslümanlar da vardı; bunlar zamanla silâhlanmışlar ve Devlete karşı başkaldırmışlardır.

Burada bir örnek vermekle yetineceğim. Türklerin beşinci Padişahı Sultan Mehmed'in kardeşi Musa Çelebi'nin ölümünü takiben İznik'e sürülen Şeyh Bedreddin, yardımcısı Mustafa ile ikinci bir iç savaşın nasıl çıkarılacağı hususunda düşünmeye başlamıştı. İyice düşündükten sonra en iyi çarenin yeni bir din icad etmenin ve halkı İslâm inanışına karşı kandırmanın olduğuna karar verdiler. Bu tasarıyı gerçekleştirmek için Börklüce kendisini Halife ilân etti, Aydın iline giderek halka vicdan hürriyeti vâdetti, esrarlı vahiylerden bahsetti, ve Padişah'a karşı ayaklanmayı sağlayacak hiç bir şeyi ihmal etmedi; böylece kısa zamanda tahmin ettiğinin çok üstünde bir taraftar kitlesi toplamayı başardı. Halifesinin düşüncelerini iyi yaydığını gören Bedrettin sürgün yeri olan İznik'i terketti, Eflâk'a giderek bir orman içinde benzer faaliyetlerde bulunmaya başladı. Çok geçmeden serserilerden, haydutlardan meydana gelen taraftarlarını etrafa yayarak, kendisinin Tanrı tarafından Adaletin Hükümdarı olarak yollandığını. ortaya koyduğu düşüncelerin bütün Asya'da ta-

raftar bulduğunu propaganda ettirmeye başladı. Bu aldatıcı düşüncelere kanan halk kitleler hâlinde Bedreddin'in çevresinde toplanınca bunlardan güçlü bir ordu yarattı ve yürüyüşe geçti. Padişah Mehmed Çelebi'nin şehzâde Murat kumandasında yolladığı ordu Bedreddin'in gözü dönmüş askerlerini mağlup etmesi pek kolay olmadı; tamamen bozguna uğratılan âsiler arasında ele geçirilen Şeyh Bedreddin peygamberlik iddialarına rağmen idam edilmekten kurtulamadı.

Buradan da görüldüğü gibi, Tanrı'nın dâvâsını, vicdan hürriyetini ve benzer şeyleri savunmak her çağda halkı aldatmak için geçerli bahaneler olmakta ve bu fırsatlardan Hristiyanlar kadar, Müslümanlar ve dinsizler de yararlanmaktadır.

KISIM VIII

«İslâm dininde mevcut iki önemli mezhep hakkında..»

Müslümanları birbirine kana susamışçasına düşman eden ve değişik İslâmiyet kavramları ile Hükümdarlarının çıkarlarının da önemli katkıda bulunduğu iki büyük mezhep vardır. Biri daha ziyade Türkler tarafından desteklenirken, diğeri İranlılar arasında taraftar bulur; birinciler Hz. Muhammed'in son ve en büyük peygamber olduğunu söylerlerken, diğerleri, onun halifesi olmasına karşılık Hz. Ali'yi daha üstün tutma eğilimindedirler. Onun Hz. Muhammed'den daha önemli düşünceleri olduğunu, şerîata kazandırdığı kavramların daha mükemmel ve ilâhî olduğunu öne sürerler.

Diğer taraftan Türkler İranlıları, Kur'an-ı Kerîm'i tahrif etmek, anlamların kuşkulu bir duruma düşmesi için bilhassa noktalama işaretlerine dikkat edilmemesini sağlamakla suçlarlar. Bu yüzden Bağdat'ın fethinden sonra oradan getirilen bütün Kur'anlar Saray'da ayrı bir yere konulmuş ve başkalarının okuması şiddetle yasaklanmıştır. Türkler, İranlıları lânetli varlıklar, kâfirler olarak görürler; öyle ki İran'a sefer yapan Ya-

vuz Sultan Selim kendi dâvâsını Tanrı'nın dâvâsı olarak göstermiş, savaşa girmesini Peygamber'in intikamının alınması olarak ilân etmiş, Peygamber'in adını kirleten İranlıları cezalandıracağını söylemişti. Türklerin onlara karşı duyduğu nefret ve kin öylesine köklüdür ki, Enderûn'a her milletten genç kabul edilmesine rağmen hiç bir şiînin orada bulunmasına tahammül edemezler, son derece din dışı kabul ettikleri inançları yüzünden İranlıların hiç bir zaman doğru yola döneceklerini de kabul etmezler; bu yüzdendir ki İranlılara hayat hakkı ve köle olma imkânı tanınmayacağına inanmışlardır.

Diğer taraftan İranlılar da Türkleri sevmezler; mümkün olduğu kadar Türklerin yaşama tarzından, geleneklerinden ve dinî inançlarından uzaklaşmaya, kurtulmaya çalışırlar; İslâm dininin büyüklerinden olan Ebubekir, Ömer ve Osman'ın halifeliklerini kuşkuyla karşılarlar. Aralarında mevcut bir geleneğe göre, yeni evlilerin kapısı önüne bu üç halifenin hamurdan veya şekerden tasvirlerini koyarak dâvetlilerin bütün nefret ve kinlerini onların üzerinde bırakmasını isterler. Bunun sebebi de Doğu'da bazı kimselerin doğuştan kem gözlü olduklarına dair olan yaygın inanıştır. Bunun için dâvetliler içeri girer girmez bakışlarını heykelcikler üzerine çevirirler ve hemen sonra heykelcikler parçalanır.

Aralarında en fazla münakaşa konusu olan Din konularını daha iyi açıklamak maksadıyla Şeyhülislâm Esad Efendi tarafından İran Şahı Abbas'a karşı çıkarılan fetvayı buraya naklettim. Bu belge iki millet arasındaki dönüşü mümkün olmayan düşmanlığı ve kini göstermektedir.

«Hz. Muhammed'in kutsal dostları Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ebubekir'i tanımamak şeklinde kendini gösteren dalâlet mezhebiniz öylesine büyük günah teşkil etmektedir ki, bin yıl duâ etseniz veya durmadan Hacca gitseniz bile bundan kurtulamazsınız, ve eninde sonunda cehennemde yanmaya, ebediyen ilâhî şefaatten yoksun kalmaya mahkûm olacaksınız. Size karşı çıkarttığım bu fetva İmam-ı Azam, İmam-ı Şafî, İmam-ı Malik ve İmam-ı Hambelî tarafından da kabul edilir niteliktedir. Bunun için bir dost olarak size kendinizi düzeltmenizi ve Şahınız Abbas'ı da doğru yola çevirmenizi öğütlüyorum.»

«...Cafer Efendi Kur'an-ı Kerîm'in altmış iki yerinde İranlıların kâfir olduğunu ispat etmiştir. Hristiyanlar, Teslise inandıkları için hayatlarını ve mallarını kaybetmeye mahkûm olurlarken siz İranlılar Kur'an'ın altmış iki yerinde dalâlet mezhebine sahip olduğunuz ortada iken neden daha iyi muameleye lâyık olasınız? Camilerde ibadet etmekten başka maksatlarla toplanıyorsunuz. Hz. Muhammed camilerde ibadet etmekten başka maksatlarla toplananları iki yüzlü olarak niteler, böyle kişilerin Tanrı'nın lânetine uğrayacaklarını, Şeytan'ın eline düşeceklerini belirtir ve bunlara ne dünyada, ne de Ahrette şefaat etmeyeceğini söyler.»

«...Abdest alırken ayağın tamamen çıplak olmasını kabul etmezsiniz, sadece üzerinden hafifçe su akıtılmasını istersiniz.»

«Bıyıklarınızı kesmeden, insanların en şerefli süsü olan sakalı keser veya istediğiniz biçimi verirsiniz.»

«Peygambere olan nefretinizi ortaya koymak için, onun kutsal yeşil rengini ayakkabılarınıza ve çoraplarınıza koyarsınız.»

«Hiç bir vicdan azabı çekmeden, gerçek mümin-lerce mekruh olan şarabı durmadan içersiniz; et yer-ken de mekruh olan hayvanlar için hiç ayırım yapmaz-sınız. Eğer buraya aykırı düştüğünüz altmış iki noktayı almaya çalışsaydım, herhâlde büyük bir cilt doldurmam gerekecekti.»

«...Mekke'den gelen hacılarınıza Cami'nin içinde-ki dört türbenin kimlere ait olduğunu ve neden önlerin-de duâ edildiğini sormuyor musunuz? Kıyamet günü Hz. Muhammed ve hamurdan ve şekerden heykelcik-lerini yapıp kırdığınız dört Halifesi önünde ne cevap vereceksiniz?»

«İslâmiyete ilk geçen Hz. Ebubekir değil miydi?»

«İslâmiyeti Hristiyanlara karşı en şiddetli şekilde savunan Hz. Ömer değil midir?»

«Kur'an-ı Kerîm'in âyetlerini düzene koyup yerleş-tiren Hz. Osman değil midir?»

«Çift uçlu kılıç Zülfikâr'ı taşıyan Hz. Ali değil mi-dir? Kerbelâ çölünde şehit olanlar İmam-ı Hasan ve İmam-ı Hüseyin değiller midir?»

«Hz. Muhammed, «Ya Ali ,senin yüzünden iki çeşit insanlar cehenneme gideceklerdir: Seni sevenler ve sevmeyenler;» dememiş midir?»

«...Üstelik kitaplarınızda sünnîlerin ülkelerini yağ-malamanın, kadınlarını ve ailelerini tutsak etmenin ve onlara hakaret etmiş olmak için kadınlarını pazarlarda çıplak dolaştırmanın mümkün olduğunu yazmadınız mı?»

«Bütün bunlar sizin dünyada en korkunç düşman-larımız olduğunu ortaya koymaktadır. Bize karşı Yezidî-lerden, Kâfirlerden, Zındıkîlerden ve Dürzîlerden daha zalim olduğunuz bir gerçektir. Bir Hristiyan veya bir

Yahudi gerçek bir Müslüman olmayı ümit edebilir, ama siz asla! Bu sebepten, bizzat Hz. Muhammed'den aldığım otoriteye dayanarak, hangi kavimden olursa olsun her mümine sizi öldürmesini, mahvetmesini ve yok etmesini tavsiye ediyorum. Âsi bir Hristiyanı öldüren Tanrı'ya karşı iyi bir davranışta bulunmuş olur, ama bir İranlıyı öldüren yetmiş defa daha fazla bir mükâfatı hak eden bir davranışta bulunmuş olur. Kıyamet günü İlâhî Adalet'in sizi dünyanın en sefil milleti Yahudileri cehenneme götürmesi için eşek yapacağını sanıyorum. Yine en kısa zamanda din kardeşlerimiz Türkistanlılar, Hintliler, Araplar ve bizim tarafımızdan tamamen imha edileceğinizi umuyorum.»

KISIM IX

«Türklerin eski dalâlet mezhepleri ve tarikatları hakkında...»

İslâmda doğru yolda olduğu kabul edilen dört tarikat vardır:

Birincisi, mensuplarının Türkiye'de, Türkistan'da yaygın olduğu Hanefî tarikatı.

Araplar arasında yaygın olan Şafî tarikatı.

Üçüncüsü, Trablus, Tunus, Cezayir ve diğer Afrika kavimleri tarafından benimsenen Malikî tarikatı.

Dördüncüsü de Arabistan'ın bazı yerlerinde az sayıda taraftar bulan Hambelî tarikatıdır.

Bu dört tarikata sahip olanlar Sünnî mezhebinden sayılırlar ve tarikatlarının kurucularının yorumlarına göre davranırlar. Aralarındaki farklılıklar ibadet, abdest ve medenî kanun hususlarındaki bazı değişikliklerden ileri gelir. Birbirlerine saygı gösteirler ve diğer tarikatlar hakkında iyi düşünürler; hepsi kendilerini gerçek mümin olaak kabul eder.

Bulundukları yerlere göre bütün Müslümanlar ait oldukları bu dört tarikattan birinin adıyla anılırlar. Bu-

na rağmen mensubu oldukları bazı hurafeci tarikatların adları ile de tanınırlar. Tanrı'nın birliği, vahiylerin yorumu, Tanrı'nın vaadleri veya cezaları, peygamberlik vasıfları, iman meselesi gibi konularda görüşleri çatışan bir sürü dalâlet mezhebi vardır; fakat bunlar arasında birbirleri ile en fazla zıtlaşan bu mezheplerden en tanınmış olanları şunlardır:

Mûtezile'lere	karşı	Safâtîler
Kaderî'lere	karşı	Cebriyye
Murcî'lere	karşı	Vahidî'ler
Şiî'lere	karşı	Gevaricîler

Bütün bunlardan bir sürü dallar ayrılmış ve hepsi, Türk din adamlarına göre yetmiş iki ayrı tarikatı doğurmuştur.

Mûtezile mezhebinin kurucusu olan şahıs bir zamanlar şeyhinin yanında sorulan bir soruya şeyhini beklemeden cevap verdiği ve yargısında ısrar ettiği için kendisini destekleyenler ile birlikte ayrılmak zorunda kalmış ve bu yüzden onlara ayrılıkçılar anlamında mûtezile denmiştir; fakat kendi aralarında mezheplerini Tanrı'nın birliği ve adaletini savunanlar olarak anmışlardır. Buna rağmen aralarındaki fikir ayrılıkları yüzünden yirmi iki ayrı mezhebe bölünmüşler, mücadeleleri o kadar keskinleşmiş ki birbirlerini hain ve dinsiz sayacak kadar ileri gitmişlerdir. En kavgacılarının bile ittifak ettikleri ortak düşünceleri Tanrı'nın ezelî olması ve ezeliyet kavramının ancak O'na ait bir özellik olmasıdır. Fakat Tanrı'nın ezelî, kâmil ve güçlü olmasını O'nun gerçekten ezelî, kâmil ve güçlü olmasından gelmediğini, bunun tamamen öyle olması gerektiği için olduğuna inanarak, kendilerine göre Hristiyanların Tes-

lis'e inanarak düştükleri hataya düşmek istemediklerini belirtirler.

Mûtezile mezhebine dahil olan bir başka mezhepte, Kur'an'ın bir cümlesine dayanılarak Kıyamet Günü Hz. İsâ'nın yeryüzüne ineceğine inanıyorlar.

Mûtezile'ye dahil, kurucusu İsâ Merdad'ın isminden İsî diye anılan mezhep mensuplarınca, Hz. Muhammed'in kesinlikle afaroz etmesine rağmen Kur'an'ın dünyada yazıldığı inanılır. Fakat peygamberlerinin sözleri ile ters düşmemek için, ellerindeki Kur'an'ın, Tanrı'nın eliyle yazdığı ve yanında sakladığı Kur'an'ın bir kopyesi olduğunu savunurlar. Böylelikle peygamberin Kuran'ın dünyada yazılmadığı hakkındaki sözünü Kutsal kitabın aslı için söylediğini öne sürerler.

Bunlar ayrıca, Türklerin inandığı gibi Kur'an'ın taklit edilemez ve karşılaştırma yapılamaz bir üslûbu olduğunu inkâr ederler ve eğer izin verilirse bir çok Arap edebiyatçısının çok daha mantıklı ve güzel eserler verebileceğini söylerler. Bu iddia, kanımca, Peygamberlerinin Kur'an'ın mükemmelliği ile dininin saflığını göstermesine yapılan çok büyük bir hakarettir.

Mûtezile'lerin en büyük rakibi Safatîler'dir. Bunlar Tanrı'ya bilgi, hayat, kudret, vs. gibi ezelî nitelikler verirler. İçlerinden bazıları daha da ileriye giderek O'nun görme, duyma, konuşma uzuvlarına sahip olduğunu, kâinatın ellerinin eseri olduğunu, günâhkârlara hiddetlendiğini, gökte Tahtında oturduğunu ileri sürerler. Diğerleri Tanrı'nın cismanî hudutlarını, nerde olup olmadığını araştırmadan O'nun büyük olduğunu söylemenin yeterli olduğunu belirtirler. Bu karmaşık fikirler arasında mezhebin filozofları taraftarlarına Tanrı'nın duyuları üzerinde tartışma yapmamayı salık verirler; ancak dü-

şüncelerine taban tabana zıt olan Mûtezile'ler ile karşılaştıklarında düşüncelerini daha açık bir şekilde ortaya koymak mecburiyetini duyarlar ve şöyle derler: Taptıkları Tanrı'nın gerçek bir yüzü ve görünür olduğunu, bu şeklin ruhî ve cismanî unsurları bulunduğunu, fakat etinin, kanının, gözlerinin, kulaklarının, dilinin ve ellerinin yaratılmış insanlarınkine benzemediğini ve dış etkilerden bozulmadığını öne sürerler. Bunu kanıtlamak için Hz. Muhammed'in, «Tanrı, insanı kendi şeklinden yaratmıştır» sözüne dayanırlar.

Bu mezhepten sonra Kaderîler gelir. Bunlar İlâhî Kader yargılarını, alına yazılmış yazıyı kesinlikle reddederek, insanın hür bir yaratık olduğunu, iyi veya kötü şeyleri yapmasının tamamen iradesine bağlı olduğunu ve Tanrı'nın iyi hareketleri mükâfatlandırdığı gibi kötülükleri de şiddetle cezalandırdığını belirtirler. Kendileri bu mezhebi doğruluk ve eşitlik mezhebi olarak adlandırırlar ve öğretileri sayesinde insanların, Tanrı'nın gösterdiği ezelî olgunluk örneğinden uzaklaşmamalarını sağladıklarına inanırlar. Kaderîlerin düşünceleri İslâmlar tarafından kesinlikle reddedilir.

Kaderîlerin başlıca düşmanları Cebriyye mezhebidir. İnsanın ne iradesi, ne de hareketleri üzerinde hiç bir kudreti olmadığını, aksine büyük bir güç tarafından yönetildiğini ve Tanrı'nın yaratıkları üzerinde sahip olduğu mutlak kudret ile onları ya mutlu, ya da mutsuz olmaya mahkûm ettiğini ileri sürerler. Düşüncelerini savunurlarken Tanrı'nın diğer yaratıkları olan ağacın çiçek açması, suyun akması, taşın meyilden aşağıya yuvarlanması gibi insanın da kendisine verilen özellikleri ile hareket ettiğini, fakat iyi veya kötü davranmanın asla ona bağlı olmadığını söyleyerek çok sert

davranırlar. Bu düşünceler önce Arap, sonra Türk din adamları tarafından ısrarlar incelenmiştir, Kader üzerine ayırdığımız kısım'da yeniden üzerinde duracağız.

Mûrcîler İslâm dininin en büyük savunucuları ve koruyucularıdırlar. Bir Müslümanın ne kadar büyük günah işlerse işlesin, Kıyamet gününe kadar ne bu dünyada, ne de ahrette günahının cezalandırılacağına veya bağışlanacağına inanmazlar. Gerçek bir imanın yanında dine karşı gelmenin cezalandırılmadığı gibi, yanlış bir imanın ürünü olan iyi davranışların ve dindarlığın da Cennet'in kapılarını açmakta yararlı olmayacağını söylerler.

Buna karşı olan Vahidî'ler, çok büyük bir günah işlemiş olan bir adamın, ne kadar dinî gerekleri yerine getirse bile en korkunç Cehennem azablarından kurtulamıyacağını savunurlar; ancak çekecekleri acılar kâfirlerinkinden daha az olacaktır. Sünnî inancı bu hususta şöyle der: Dünyanın en büyük günahkârı nedâmet getirmeden ölmüşse, tamamen Tanrı'nın iradesine bağlı kalır; ya O'nun merhametinden, ya da Peygamber'in aracılığı sayesinde bağışlanır. Kur'an'da da bu konuda şöyle bir cümle vardır: «...Günahlarının çokluğu sebebiyle Cehenneme gidenler, bir zaman sonra bağışlanarak Cennete dönebilirler. Çünkü sonsuzluğa kadar kâfirlerle birlikte orada kalmaları imkânsızdır; bize bildirildiğine göre kalbinde son derece ufak bir iman kırıntısı kalanlar uygun bir zamanda cezalarından ve acılarından kurtulacaklardır.»

Bunun içindir ki Türkler arasında ölülere duâ eden tarikatlar mevcut olup, geçenlerin ruhlarına duâ etmesi ve Tanrı'dan şefaat dilemesi için mezarlıklarını hep

yolların civarına kurarlar. İslâmların Cehennem hakkındaki düşünceleri Cennet hakkındakiler gibi gariptir. Kıyamet günü Peygamberlerinin onları yargılamak üzere çağırdığında üzeri kızgın demirle kaplı dar bir yoldan geçeceklerine ve bu yolun dünyadaki hayatları sırasında yerlere attıkları kâğıtlarla kaplı olacağına inanırlar. Bu yüzden Türkler yerde bir kâğıt parçası gördükleri vakit hemen onu alırlar ve kimsenin basmaması için herhangi bir duvar deliğine sıkıştırırlar; kâğıtların üzerinde Allah'ın adı yazılmamış olsa bile yazılabileceğini ileri sürerek basmanın büyük günah olduğunu belirtirler. Böylelikle ahrette üzerinden geçecekleri kızgın demirlerin ayak tabanlarını yakmaması için bu kâğıt parçalarından medet umarlar.

Aynı saygıyı gül yaprakları için de duyarlar, çünkü gülün Hz. Muhammed'in terinden yapılmış olduğuna dair bir inançları vardır.

Şiî mezhebi Osmanlı İmparatorluğuna bağlı Türkler tarafından mezheplerin en fazla dalâlate düşmüş olanı olarak kabul edilir, zira Şiîlerin Hz. Ali'yi peygamberlik yönünden Hz. Muhammed'e üstün tuttuklarını iddia ederler. Şiî mezhebinden olup da Almasayrî olarak adlandırılanlar Tanrı'nın Hz. Ali'nin şekliyle göründüğünü ve onun ağzından dinin en büyük sırlarını insanlara söylediğini öne sürerler.

Bu tarikatın karşısında Şavaracî'ler bulunur ve Tanrı'nın hiç kimseye peygamberlik vermediğini ileri sürerler; ve eğer günün birinde insanlara yasalar vermek, kuşkulu olayları açıklamak üzere birisinin yollanması gerekirse dünyada bu kişinin ancak soylu Arap ailesi Huraşit'lerden olacağını belirtirler.

İslâm dini içinde mevcut eski tarikat ve mezhep-

ler hakkında okuyucuya bir bilgi verebilmek için yetmiş üç tanesi içinden bir kısmını açıkladım. Böylelikle insanların tuhaf hayâllerinin ne derece geniş olduğunu tahmin edeceğinizi umuyorum.

Şimdi son zamanlarda İstanbul'da Din'de yeni kanaatler teşkili için yapılan çalışmalardan örnekler vermeye çalışacağım. Böylelikle İngiltere'nin dinde yenilikler icad etmeye çalışan tek devlet olmadığını da ortaya koyacağım.

KISIM X

«Türklerin yeni mezhep ve tarikatları hakkında...»

Her dinde yeni tarikatlar çıkmamış çağ yok gibidir. İslâmiyetin de başına geldiğinden burada bir az üstünde duracağım.

Zâili tarikatından olanlar Tanrı'nın İranlılar arasından seçeceği bir peygamber yollayarak Hz. Muhammed'in yasalarını ortadan kaldıracağını iddia ederler.

Mûtezile tarikatından olan bir başka grup, günahsız olanların dışında dünyada hiç kimseye azîzlik verilmeyeceğini ve gerçek müminlerin öteki dünyada Tanrı'nın yüzünü göreceklerini söyler. Halbuki Hz. Muhammed kesin olarak Tanrı'nın ne bu dünyada, ne de ötekinde görünmeyeceğini belirtmektedir.

Mâlûmicî olarak adlandırılan bir başka tarikat mensupları, Tanrı'nın bu dünyada mükemmelen tanınabileceğini belirterek, «kendini iyi tanı» düstûrunu öne sürerler ve böylece Yaradan'ın tanınacağını anlatırlar.

Buna tam karşı olan bir tarikat mensupları, Cennet'e kavuşmak için, bu dünyada Tanrı'yı belirtileri ile tanımanın gerektiğini söylerler.

Câbecâbîler Tanrı'nın her şeyi bildiği iddiasını kabul etmezler, dünyayı fırsat olduğu zaman yönettiğini ve yaradılıştan önce kişilerin başına gelecekleri bilmediğini, ancak tıpkı insanlar gibi zamanla tecrübe kazanarak elde ettiğini öne sürerler.

Arap ediplerinin masallarını okuyup anlayan her mektep hocası çömezlerine değişik bir takım fikirler aşılamazsa kendini zavallı hissedeceğinden, mantar biter gibi tarikatlar kurulmaktadır. Fakat hepsi de İslâmiyetin beş şartının zedelenmemesine, yöneticilerin otoritesinin sarsılmamasına ve Devlet içinde karışıklık ve isyan çıkmamasına aşırı dikkat sarfeder.

Ancak son zamanlarda Türkler arasında türeyen bazı tarikatlar daha tehlikeli görünmekte, Devlet içinde olacak bazı değişiklikler de ayaklanmaya yatkın kişileri tahrik edebilecek nitelikte olmaktadır.

Kades-adelî denen bunlardan biri Sultan Murat döneminde ortaya çıkmış, Birgali Efendi adında biri tarafından güçlendirilmiş ve özellikle cenaze törenlerinde ve ölülerin ruhuna yapılan duâlarda getirdiği değişikliklerle dikkati çekmiştir. Bu tarikattan olanlar İmamları ölülerin kulaklarına Tanrı'nın ve elçisinin bir olduğunu haykırmaya zorlarlar. Hristiyanlardan dönme olan Rufâîler Âraf hakkındaki karışık inançlarından ve ölülere yapılan duâlar yüzünden bu tarikata çok bağlıdırlar.

Türkler arasındaki sünnî inancına göre hiçbir Müslüman Cehennem'de ebediyyen kalmaz, bir müddet cezasını çektikten sonra Cennet'e gider. Ölümden sonra iki türlü ceza olduğuna inanırlar. Azâb-ı kabir denen ilkinde, kötülerin gövdelerinin yattığı toprak o kadar sıkar ki, kemiklerini kırar, Göğü görebilecekleri

delikleri tıkar. Azâb-ı cehennemde ruhlar İlâhî Adalet' in takdir ettiği ceza yerine gelinceye kadar çekilen her türlü türlü eziyet vardır.

Bir kaç yıldan beri İstanbul'da özellikle Saray çevrelerinde yeni bir kanaat doğmuştur. Bu kanaate sahip olanlar Şâbmesihî adı altında toplanmaktadır. Bunlar Hz. İsa'nın Ruh'ül kudüs olduğunu ve dünyanın gerçek kurtarıcısı olarak geleceğini söylemektedirler. Padişah'ın Sarayındaki genç mektepliler bu düşünceye sıkı sıkıya bağlı olup, aralarında dürüst, merhametli, medenî olanları övmek maksadıyla Şâbmesihî olarak adlandırmaktadırlar.

İdama kadar giden cezalara rağmen İstanbul'da bu kanaate sahip olanlar bir hayli çoktur; beyaz sarık giyenlerin gizlice bu yeni tarikat gereklerini yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Eğer bu yeni tarikat tesadüfen bir hoşgörü ile karşılaşırsa İncil'in bu topluluk arasında yerleşeceğinden kuşkum yoktur.

Amacımız Türkler arasında yerleşmiş olan çeşitli tarikatları açıklamak olduğuna göre, siyah ile birlikte beyazı da ortaya koyan ressamların örneğinde olduğu gibi bu kadar farklı dinlerin bulunduğu bu ülkede Allahsızlığın ne derece yaygın olduğunu da anlatacağız.

Allahsızlık taraftarı olanlar kendi aralarında Muserrî yani gerçek sırrı bilenler olarak adlandırılır; mutlak surette İlâhiyatı inkâr etmenin, gördüğümüz, hayran kaldığımız şeylerin olağan seyrini yönetenin her varlığın özünde mevcut olan ilkeyi ve tabiatı desteklemenin doğru olacağını savunurlar. Bundan dolayı göğün, güneşin, ayın, yıldızların başlangıcı olduğunu, kendiliklerinden hareket ettiklerini, insanların da, otlar ve çiçekler gibi büyüdüklerini, yeşerdiklerini ve sol-

duklarını belirtirler. Bu kanaate sahip insanlara İstanbul'da, hele Kadılar arasında raslamak bir hayli şaşırtıcıdır. Allahsızların diğer bölümünü, her şeyin bu dünyada bitmesini vicdanen arzulayan Hristiyanlıktan dönen devşirmeler teşkil etmektedir.

Bu tarikattan olan Mehmet Efendi adında biri benim zamanımda, Tanrı'nın varlığına karşı küstahça küfürler savurduğu için İstanbul'da asılmıştı. Pespâye düşüncelerini yaymak için şöyle konuşmalar yaptığını duymuştum: «Din adamlarımız Tanrı'nın varlığını istedikleri kadar ispat etmeye çalışsınlar, eğer O mevcut olsaydı, benim gibi en büyük düşmanını bu kadar uzun zaman yaşatır mıydı?» Ölüme giderken, mağfiret dilemeyi reddetmiş, ölümden sonra hiç bir mükâfat beklememesine rağmen gerçeğe karşı duyduğu büyük sevginin onu ölüme götürmesine râzı olduğunu belirtmişti.

Dünyada şimdiye kadar böylesine kararlı Allahsızların olabileceğini hiç düşünmemiştim. Tanrı'nın varlığının akılla ispat edileceğine inanmış bir insan olarak, bunları gördükten sonra, kalplerinde tabiatın ve aklın ışığını korkulacak bir şekilde söndürmüş insanların da mevcut olabileceğini öğrenmiş oldum. Bu inanışın zehiri o kadar yaygın olmuştu ki, Saray'ın içinde, Harem'de, Hadımların ve Paşaların arasında bile bu hastalığa tutulmuş olanlara raslamak mümkündü. Bu tarikat mensupları birbirlerini çok severler ve desteklerdi; kendi düşüncelerinden birine rasladıklarında, ona ellerinden geldiği kadar cömert davranırlar, sıkıntısı varsa hafifletmeye çalışırlardı.

Sultan Murat'ın bu tarikatın Saray'da yayılmasına göz yumduğu söylenmektedir. Aslında halkın, hayattan

elini eteğini çekerek sade bir hayat yaşamasını sağlayarak hazinesini doldurmak istediğinden, daima kederli, sert ve hasis olan Kades-adelî tarikatı mensuplarına benzemesini arzuladığı bilinmektedir. Daha önce adını etiğimiz Kades - adelî mensupları melânkolik ve Stoacı bir zihniyete sahiptiler; musikî sevmezler, iyi sözlerden hoşlanmazlar, halkın arasında olduğu kadar kendi aralarında da sakin ve ciddî dururlar, daima Tanrı'dan bahsederler ve «lâilâheillallah» kelimesini ağızlarından düşürmezler. İçlerinden bazıları geceleri secde yaparak ve durmadan aynı sözleri tekrar ederek geçirir; tarikatlarının gereklerini çok dikkatle ve ihmâle gelmeyecek bir şekilde uygularlar. Düşünce sistemlerini devamlı olarak tartışarak, hiç bir hususun meçhul kalmamasını isterler. Birbirlerine son derece bağlı olup, kanaatlerini paylaşmayanlardan nefret ederler, selâm vermezler, yolculuk esnasında konuşmazlar ve oğullarının kendi tarikatlarından olmayanların kızları ile evlenmesine izin vermezler. Gereği gibi yaşamayan tarikat mensuplarını afaroz ederler, hayatlarını düzeltmeyenlere cezalar verirler ve topluluklarından atarlar. Çoğunluğunu zanaatkârlar ve atelye sahipleri teşkil eder.

Bu tarikattan olup da Hristiyanlık ile İslâmiyeti garip bir şekilde karıştıran insanlar da vardır. Bunlar çoğunlukla asker olup Macaristan ve Boğdan sınırında otururlar. Moravya ve Raguse'den getirilen İncil'i Esklâvon dilinde okurlar. Kur'an'ın yazdıklarını da merak ettiklerinden Arapça öğrenirler; hattâ içlerinde Saray dili olan Farsçayı bilenler de vardır. Ramazan ayında şarap içmekten geri kalmazlar; ancak dedikoduya sebep vermemek için şarabın yanında yemek ye-

mezler ve onun kutsal su olduğunu iddia ederler. Hz. Muhammed'in Ruh'ül kudüs olduğunu, Hz. İsa tarafından vâdedildiğini öne sürerler. Bosna'daki Potar halkının tamamı bu tarikattandır; ama Hristiyanlara ödetilen vergiyi verirler. Haça saygı gösterirler, sünnet olurlar ve Mısırlı Hristiyanlar olan Kıptîler gibi Hz. İsa'nın sünnet için gösterdiği usûlleri uygularlar.

Tarikatlar arasında önemli bir yer tutan diğer topluluk da Yeniçerilerin mensubu oldukları Bektaşiliktir. Bana söylendiğine göre Kanunî Sultan Süleyman döneminde ortaya çıkmış bu tarikat mensupları yakın akrabaları ile tuhaf ilişkiler içinde olurlarmış. Halk onları «mumsöndürenler» (1) olarak adlandırır. Hepsi İslâm dininin gereklerini çok sıkı bir şekilde, hattâ lüzumundan fazla yerine getirir; fakat Tanrı'dan bahsederken insanların O'na bir takım sıfatlar takmasına asla râzı olmazlar, sebep olarak da Tanrı'nın özelliklerinin insanoğlu tarafından kavranılmayacak derecede ulu olmasını gösterirler. Bu tarikattan ünlü bir halk şairi, olan Nesımî'nin imamın camide «Allahuekber» deme...e, O'na bir sıfat takılamıyacağını belirtmek için, «yalan söylüyorsun» demesi üzerine canlı olarak derisi yüzülmüştü.

İstanbul'da Yeniçeri subayları arasında bu tarikattan olanlar pek çoktur; fakat şimdiki Padişah'ın çocukluk döneminde isyan çıkararak, idam edilen Bektaş Ağaların, Kul Kâhyaların, Mehmet Ağaların zamanında daha fazla vardı. Bunların çağında ifsat edilen tarikat ilkeleri, Bektaş Ağanın idamından sonra iyice gözden düşmüştü. Daha sonra Sucu Bekir sayesinde yeniden

---

(1) Orijinal metinde aynen öyle yazılmaktadır. (Ç.)

canlanır gibi olduysa da, onu idam ettiren Köprülü Mehmed Paşa'nın otoritesi karşısında tutunamamıştır. Fakat, İstanbul'da mensuplarının çok olmasından bu tarikata karşı yürütülen mücadele sonuna kadar sürdürülmemiştir.

Sâbîn adı verilen bir tarikat İslâm dinine sâdık olmasına karşılık, Güneş ile Ayın insanlar üzerindeki etkisine dayanarak bu iki gezegende ilâhî özellikler olduğunu söylemesi bunun putperestlikle itham edilmesine sebep olmuştur.

İstanbulda bu tarikata mensup bazı müneccimler ve tabiyye bilginleri mevcuttur; fakat asıl mensupları Partlar ve Medler arasındadır. Bunların erkekleri Güneşi, kadınları Ayı kutsal bilirler, bir kısmı da Kuzey Yıldızı'nda ilâhî özellik görürler; bu insanlar yaşayışlarında haşin değillerdir, yasalarının uygulanmasında da sert davranmazlar, ancak günlük hayatları ölçülü olup her şeye karşı bilgece davranırlar. Ruhun ölümsüz olmasına, kötülüğün ve iyiliğin öteki dünyada karşılık göreceğine bir türlü inanmak istemezler. Kendilerine yapılan hakaretlere, küstahça davranışlara cevap vermekten kesinlikle kaçınırlar; çünkü bütün bu davranışları yıldızların etkisi olarak görürler ve şiddetli yağmurda ıslandıkları veya kızgın güneşte kavruldukları vakit bizim yaptığımızın aksine asla kızmazlar.

Münasihî denen tarikat mensupları tamamen Pitagorcu olup, tenasühe yani ruhların bir cisimden diğerine geçmesine inanırlar. Osmanlı Sarayı'nda eğitim görmüş Albertus Robovius adındaki bir Lehli'nin bana naklettiğine göre tanıştığı bir tüccar bu tarikatın inanışlarını kendisine anlatmış ve ölen bir insanın ruhunun kendi micazına en yakın bir hayvan gövdesine gir-

diğini, İstanbul'da bu inanışta az sayıda insan olmasına karşılık Kahire'de çok sayıda taraftarları olduğunu, hepsinin öldükten sonra ruhlarının, çalışkan, yumuşak başlı, sabırlı, az su içen bir hayvan olan deveye geçmesi için duâ ettiklerini belirtmişti.

İşrakî yani aydınlanmışlar olarak tanınanlar tamamen Pitagorcu olup Tanrı fikrinin temaşasına ve ona ait sayılara bağlıdırlar. Tanrı'nın birliğine inanmış olmalarına rağmen Teslis'in birlikten çıktığını söylerler; düşüncelerini daha iy anlatmak için, aslında tek bir parça olan mendilin katlandığında üç büklüm olacağını gösterirler. Bu insanlar Kur'an'ın hayranı değillerdir, ancak inançlarını doğrulayan kısımlarından yararlanmayı da ihmal etmezler; açıklaması zor olan kısımları tanımadıklarını belirtirler. Gerçek saadetin ve Cennet'e ait bahtiyarlığın Ulu Tanrı'yı, onun büyüklüğünü ve mükemmelliğini temaşa etmek olduğuna inandıklarından Hz. Muhammed'in Cennet hakkındaki vaadlerini gülerek geçiştirirler. Bazı Cami şeyhleri bu tarikattandır. İşrakîler dinî gereklerini yerlerine getirmede çok itinalı davranırlar, yemeleri ve içmeleri kanaatkârdır; musikîyi çok severler, besledikleri parçaları ve yazdıkları şiirleri topluluklara dinletirler. Elleri açık olup, insanî zaaflara karşı son derece merhametli ve hoşgörülü davranırlar; ne hasis, ne haşin ve ne de hodbindirler; bu sayede İstanbul'da herkes onları sever. Komşularını yardımsever bir şekilde sevmeyi kendilerine bir ödev olarak sayarlar, böylelikle Tanrı sevgisine varacaklarına inanırlar. Güzel yüzlü, iyi yapılı talebelere sahip olmayı arzularlar ve onlara dikkatle feragatı, ılımlı olmayı ve diğer faziletleri öğre-

tirler. Böylesine doğru insanların Hristiyanlık camiası içinde doğmamış olmalarına gerçekten üzüldüm.

Buna taban tabana zıt olan tarikat mensupları Hayretîler olarak anılır. Her şeyden kuşkulanırlar ve tartışmalarda tenakuza düşmemek için kesin söz söylemekten kaçınırlar ve gerçeği bulmak için soru sormazlar. Kandırmaya veya caydırmaya asla tevessül etmezler ve yalanın insan zekâsı ile ustalıkla işlenebileceğine dolayısıyla gerçekten ayırdedilemiyeceğine, yine gerçeğin de safsatalarla doldurularak yalan kadar çirkinleştirileceğine inanırlar; buradan her sorunun sadece muhtemel olduğuna bir şeyi ispat etmediğine kanaat getirmişlerdir. Kesin olmayan, şüpheli şeyler hakkında «Allah bilir» veya «biz bilmeyiz» gibi cevaplar vermekle yetinirler. Buna rağmen aralarından vâız çıkmasını engel olmazlar; Şeyhülislâm olanları kayıtsızlıkla görevlerini sürdürürler, fetvâ isteyenlerin lehinde yazarlar ve fetvânın sonuna Arapça olarak, «Tanrı en iyisini bilir» sözünü yazmayı ihmal etmezler.

Rahat ve huzurlu bir hayat sürmeyi tercih ederler, dinin gereklerini yerine getirirler, ve tabiî arzularını tatmin etmek meylinde olmalarına karşılık şerîat yasalarına uyarlar. Gezide oldukları vakit şarap içerler, kendi aralarında toplandıklarında afyon çekmeyi de ihmal etmezler. Özellikle afyonun dumanı ile sarhoş olduklarında, kendilerine söylenen fikrin doğruluğundan ziyade dostlarını incitmemek için her söyleneni kabul ederler. İşrakîleri inatçı doğmacılar olarak nitelemelerine rağmen bu tarikattan olan Şeyhülislâmların görevlerini daha mükemmel bir şekilde yerine getirdiği görülmüştür; çünkü İşrakîler belirli ilke-

lerden hareket ederek, önemli Devlet meselelerinde inanışlarına uymayan hususlarda fetvâ vermektense görevlerinden çekilmeyi daha uygun buluyorlardı; halbuki Hayretîler genellikle ihmalkâr davrandıklarından meselenin esasını tetkik etmeden fetvâ çıkarmakta mahzur görmüyorlardı.

Türklerin arasında mevcut bütün tarikat ve mezheplerin tam bir listesini yapmak isterdim, ancak bu kısmı bitirmeden önce şunu belirteyim ki, İslâmiyet'in hâkim olduğu her şehirde, ve her medresede, kurnaz ve ihtiraslı her hoca değişik bir takım fikirler ortaya atarak etrafına taraftar toplamaktadır. Bir kelime ile ifade etmek istersek, Türklerin arasında din hususundaki değişik kanaatler sonsuz denecek kadar çoktur; böyle bir farklılaşmaya hiç bir Hristiyan millette raslanmaz. Bu inanç farklılaşmalarını, isteyerek veya zorla veya çıkar umuduyla İslâm dinine giren çeşitli kavimlerin varlığına bağlıyorum. Bu değişik kavimler arasında Rumlar önemli bir yer tuttuklarından eski felsefeleri ile yoğurarak bahsettiğimiz tarikatlardan bir kısmını meydana getirmişlerdir.

KISIM XI

«Dervişler hakkında...»

Hristiyanlardan örnek alan Müslümanlar çeşitli tekkeler kurmuşlardır. Tekkelere bağlı dervişler tıpkı bin yıl önceki Hristiyanlar gibi münzevî ve sert bir hayat yaşarlar, dünya nimetlerini hor görürler ve dinî şeylere büyük bir bağlılık gösterirler.

Bu dervişlerin gelenekleri, kurumları ve doktrinleri hakkında yazılmış olan vesikalar beni tatmin etmediğinden merakla bu hususlar üzerinde ayrı bir araştırma yaptım. Okuyucu şuna emin olmalıdır ki, buraya aktardıklarım Şeyhlerin ağzından duyduğum ve doğruluğundan emin olduğum şeylerdir.

Din adamları bu tekkelerin Hz. Muhammed'in İslâm dininin esaslarını açıkladığından beri mevcut olduğunu bana temin ettiler, halbuki çeşitli kaynaklar tekkelerin başlangıcını Orhan Beğ zamanı ile çakıştırmaktadırlar.

Halvetî ve Nakşibendî Müslümanlar arasında ilk defa olarak derviş tarikatları kuran ve ilkelerini orta-

ya koyan kişiler olarak bilinirler; diğer tarikatlar hep bunlardan doğmuştur.

Halvetî'den çıkan tarikatlar şunlardır:

Nimetullah'ın kurduğu Nimetullahî,

Kadir'in kurduğu Kadırî,

Kalender'in kurduğu Kalenderî,

Edhem'in kurduğu Edhemî,

Hızır'ın kurduğu Hızrevî,

Bektaş'ın kurduğu Bektaşî.

Nakşibendî'den türeyenler:

Ebubuhâr'ın kurduğu Ebubuhârî,

Mevlânâ'nın kurduğu Mevlevî.

Bütün bu tarikatlardan ayrı ayrı bahsedeceğiz, ama Türkler arasında en fazla önem gören Mevlevîler olduğu için önce ondan başlayacağız.

Dünyadan elini eteğini çekmiş anlamına gelen Mevlevî dervişleri en az dört yüz yıldan beri Konya'yı merkez bilirler. Bu merkez Osmanlı Devletini kuran Osman beğin bunlara tanıdığı imtiyaza dayanarak İmparatorluğun her tarafına dağılmış olan diğer Mevlevî tekkelerini yönetir. Osman Beğin Mevlevî tarikatına karşı büyük saygısı olduğu, Şeyhlerini kendi tahtına oturttuğu söylenir. Onun zamanında Mevlevîlere tanınan imtiyazlarla Şeyhin diğer bütün Mevlevîleri mutlak surette yönetmesine izin verilmişti.

Mevlevîler sabırlı, alçakgönüllü, uysal ve merhametli görünmek isterler; üstlerinin ve yabancıların yanında daima sükût içinde kalırlar; gözleri yerde, başları ve gövdeleri eğik otururlar. Gayet büyük kumaş parçalarından elbise giyerler ve vücutlarını beyaz örtü ile kaplarlar. Fakat bir çokları Konya'da imâl edilen kahverengi yünlüden cüppe giymeyi tercih

ederler. Başlarında taşıdıkları külâhları gayet uzun olup, beyaza çalan deve tüyünden yapılmıştır; bacakları daima çıplaktır, göğüslerini de açıkta bırakırlar, bazıları sofuluklarını göstermek üzere göğüslerine kızgın demirle işaretler yapmıştır. Bellerini kösele kemerle sıkarlar, iri tokaları üzerinde daima parıldayan mermer, porfir veya fildişinden süsler bulunur.

Ramazan ayındaki oruçtan başka her perşembe günü de oruç tutarlar.

Her salı ve cuma günleri tekkelerinde şeyhleri vâaz verir, Kur'an'dan bazı âyetleri okur ve açıklar, Mesnevî'den parçalar okur. Vâaz bitince dervişler ayağa kalkarak Şeyhlerini büyük bir tevâzu ile selâmlarlar ve neyin çaldığı parçaların eşliğinde gitgide hızlanarak dönmeye başlarlar. Neyin çalması durunca hepsi birden öyle âni durur ki, başlarının dönmeden öyle ayakta kalmalarına inanmak mümkün değildir. Dönerek raks etmeye çok küçük yaşlardan alıştıklarından, başlarının veya midelerinin rahatsız olması söz konusu değildir. Bu âyini, on beş gün boyunca yemeden içmeden ney eşliğinde dönen ulu önderleri Mevlânâ'yı anmak için yaptıklarını söylerler. On beş gün sonunda Mevlânâ kendinden geçerek yere düşmüş ve gökten tarikatının ilkelerini ilham almıştır. Kullandıkları neyin sesinin kutsal olduğunu ve çok eski devirlerde Hz. Yâkub'un ve diğer azizlerin Tanrı'ya şükretmek için bunu kullandıklarını belirtirler.

Mevlevî musikîsinde mahzûn ve iniltili bir hava vardır; bu arada uzun zamandır bu musikî üzerinde çalıştıklarından ney ile mümkün olabilecek her türlü melodiyi çıkarabilmektedirler. En iyi neylerin Konya'dan geldiğini ve yerinde yirmi beş akça ettiğini bil-

dirdiler. Bir çok Türk musikî eşliğinde yapılan bu ibadeti hoş karşılamaz, ve Mevlânâ'nın ney eşliğinde dönmüş olduğunu tekrarlar. Bu yüzden müminleri ibadete çağırmak için çan yerine, insan sesi kullanırlar; benim İstanbul'da bulunduğum sıralarda Dervişlerin musikî eşliğinde ibadet yapmalarının yasaklandığını hatırlarım. Buna karşılık Dervişler çok eskiden beri musikî eşliğinde ibadetin yapılageldiğini söyleyerek kendilerini savunurlar; Devlet kademelerindeki nüfuzlu adamları sayesinde geleneklerini devam ettirme imkânı bulmuşlardır.

Hristiyanlıktaki Capucin'ler ve Saint François Tarikatı mensupları gibi fakirliği, iffeti ve itaati esas kabul etmişlerdir. Kendisinde iffet istidâtı görülmeyenlere kolaylıkla tekkeden ayrılmak ve evlenmek izni verilir. Ancak dediklerine göre bu şekilde tekkeden ayrılanların hiç birinin mutlu olmadığı görülmemiştir.

Tarikata yeni giren müritler en kötü işlerde kullanılırlar, zamanla yeni gelenler onların yerini alır. Bir hücrede iki kişi yatar, içlerinden bir kısmı Türkçe, Arapça ve Farsça öğrenir; fakat çoğu mizaçlarının gerektirdiği şeyleri yapar ve genellikle mütemayil oldukları tembelliğe alışırlar. İnsan tabiatı boş duramıyacağından ve iyi veya kötü bir şeyler yapmak ihtiyacı duyacağından bir kısmı halkı eğlendirmek için el oyunları öğrenir; diğerleri de büyücülük ve sihirbazlığa baş vurur. Busbecq bu dervişlerden bir kısmının inanılmayacak şeyler yaptığını anlatır: Bunlardan biri bir öküzü rahatlıkla öldürebilecek iri bir taşı bütün kuvveti ile göğsüne vurmakta, fakat en ufak bir yaralanma izi görülmemekteymiş; bir diğeri ağzına kızıl hale gelmiş demir parçası sokmakta fakat asla yanmamaktaymış.

Bütün Türklerin arasında bol şarap, rakı ve diğer keyif verici nesneleri içenler hep bunlardan çıkar. Küçük küçük almaya alıştıkları afyonu sonunda öyle büyük miktarlarda yutarlar ki, en iddialı kimse bile bu miktarın yarısını alsa hemen ölür. Bu miktar afyonun ilk etkisi onları derin bir neşe ve sarhoşluğa sürüklemesidir; daha sonra ilk etki dağılınca budalaca bir uyuşukluğa düşmektedirler. Bu duruma vecd hâline geçme derler. Bütün bunlar sadece Mevlevî tarikatından olanlara müsaade edilmiştir.

Mevlevîlerin Mısır'da çok ünlü bir dergâhları vardır; oradakiler Kaderli adında bir azizi anarlar; bu azizin gözüpek bir cengâver olduğunu, ejderhaları ve zehirli hayvanları öldürdüğünü, ölümünden sonra Tanrı'nın onu yüceltmek için bazı faziletli insanlara, zorda ve tehlikede olanları onun adını anmaları hâlinde kurtarma imkânı verdiğini söylerler; bu özellikleri ile o azizin bizim Saint Georges olarak bildiğimiz azız olduğunu çıkardım. Özellikle denizde fırtınaya yakalananları kurtarmak için dünyanın bir ucundan ötekine uçabilme kabiliyetleri de varmış.

O dervişler, Kederli'nin kendilerine geçen fazileti sayesinde en zehirli yılanları uyutmak imkânına sahip oldukları iddia ederler. Ancak bu kabiliyet sadece Mısırlı dervişlere özgü değildir, bizzat gördüğüm kadarıyla bir çok insan zehirli yılanların ısırmasından çekinmemekte, sanki solucan tutar gibi, yılanları sepetlerinden tutup çekmektedirler. Başkaları bir söz ile yılanları uyutmakta, Nil kıyısı boyunca yılanları durdurmaktadır. Bir kısmı bunun ailelerinde ırsî olduğunu, babadan oğula geçtiğini öne sürerler; başkaları da bu özelliğin faziletleri ve kutsallıkları sayesinde Tanrı

tarafından verildiğini belirtir. Mısır dervişleri Kederli' nin atını, Türklerin saygı duyduğu ve mekânlarının cennet olduğunu belirttiği diğer üç hayvan olan Hz. İsâ'nın eşeği, Hz. Muhammed'in devesi ve yedi azizin köpeği ile bir tutarlar.

Mevlevîlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli yerlerinde bir çok dergâhı vardır; bu yerler aynı zamanda Hacca giden veya inzivaya çekilen mevlevîlere han ve tekke görevi de görür. Türkler arasında onlar kadar çok gezen derviş yoktur; İslâm dinini yaymak amacı ile tekkelerin ve başkalarının desteği ile İran'a, Çin'e ve Türkistan'a kadar giderler ve en mükemmel casuslar onlardan çıkar.

Edirne'deyken, kötü kadınların gelip gitmesi, bazı namuslu kadınların baştan çıkarılması gibi olaylara sebebiyet verdiği için Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa tarafından temellerine kadar yıktırılan, şehre hâkim bir tepe üzerinde kurulmuş bir tekkenin kalıntılarını gezmiştim.

KISIM XII

«Ebubuharî adı verilen Türklerin tarikatı hakkında...»

Bu tarikatın esasları, üstadı Nakşıbendî'nin kurallarını ve düstûrlarını örnek alan Ebubuhari tarafından ortaya konmuştur. Bu insanların yaşayış tarzlarını ve geleneklerini, din bilgini olarak tanınan bir Hacı'nın bana anlatıklarını kelimesi kelimesine buraya nakletmek suretiyle okuyucuya daha sağlam bir şekilde ileteceğime inanmaktayım.

«Sultan Bayazıt, Hicret'in 911 inci yılında İstanbul'da Emir Ebubuhar adına bir camî inşa ettirmişti. Bu adam, gerek çevreye gösterdiği davranışları, gerekse ruhunun içinde mevcut sofuluk ile ortaya koyduğu mûcizelerle herkesin hayranlığını çekmişti. Sultan Selim daha sonra o tekkeye bir sebîl ihsan etti.»

«Nakşibendî'nin talebesi olan bu Ebubuhar, başka tekkelerin vâizleri olan Abdullah'ı, İlâhî'yi ve Vefa'yı da yanına alarak düşüncelerini yaymak üzere Rumeli'ne geçti.»

«Hareketlerinde daima tatlılık, ciddîlik ve sessizlik yapıyordu; boş inançlara kapılmadan sadece dinî

şeylerle meşgul oluyorlardı. Hareketlerinde dünyevî olan hiçbir şey yoktu, bütün konuşmaları hep ölümden sonraki hayata aitti. Bu dervişlerin çoğu pazartesi ve perşembe günleri oruç tutarlar. Kokusu hoş olmayan etleri asla ağızlarına koymazlar. Böylece bu sofu insanlar feragatları, iyi eserleri, ilâhî şeylere gösterdikleri temaşa ve kendilerini bağışlaması için Tanrı'ya yaptıkları yakarışlar onları azizlik mertebesine yükseltiyordu.»

«Tanrı'nın bizim indimizde ilâhî sırlarla dolu hayatını kutsallaştırmak istediği Ebubuhar, arpa ekmeği, zeytinyağı, bal ve üzüm ile besleniyor, kuvvetli kokusu olan yiyeceklerden şiddetle kaçınıyordu. Bütün yıl boyunca ancak üç defa yemek yiyor, diğer zamanlarını oruç ve ibadet ile geçiriyordu. Sık sık kendisine ilham gelirdi; kendisine getirilen hastaları iyileştirip göndermesi onun gerçekten aziz olduğunu ortaya koyar.» İslâm dininin büyük bilginlerinden olan dostumun sözleri bundan ibarettir.

Ancak bütün azizlik ve safiyet iddialarına rağmen, ruhen Mekke'ye gittiklerini, bu kutsal yeri hücrelerine getirdiklerini öne sürerek Hacca gitmekten kaçınmaları yüzünden Türklerin büyük bir çoğunluğu tarafından dalâlet mezhebi olarak kabul edilirler.

KISIM XIII

«Nimetullahî'ler hakkında...»

Bu tarikat Halvetî tarikatlarından biridir; Hicret'in 777'nci yılında kurulan bu tarikat mensupları Yıldırım Bayazıt'ın oğlu Çelebi Mehmet çağında yaşayan kurucularının adıyla anılırlar. Bu adam inanışları, sürdürdüğü sert hayat ile üne kavuşmuştu; çok iyi bir hekimdi, herkes tarafından faziletleri sayesinde saygı görürdü. Fakat bu tarikatın geçmişini daha iyi anlayabilmek için sözü onun tarikatından bir Dervişe bırakalım.

«Bu adam durmadan gerçeği vâzeder, gövdesine eza çektirir, ihtiraslara kapılmaz, her türlü yaratığın iç yapısını bilir, durmadan Yaradan'a yalvarır, kendinden geçtiği zamanlarda Tanrı'dan bahsetmekten büyük bir mutluluk duyardı.»

«Tam bir oruç uygulamadan Tanrı'nın insanlara beslenmek üzere verdiği her türlü yiyecekten yararlanırdı; uyuduğu vakit, ağılda ot yiyen hayvanlar gibi ayaklarını uzatmadan yatardı. Tanrı korkusu onu tit-

retir, yüzünü soldururdu; hiç kimse onun kadar Tanrı'nın sırlarını iyi bilmezdi.»

«Bu tarikattan olanlar her pazartesi gecesi toplanırlar, ilâhîler okuyarak Tanrı'nın birliğini anarlar ve adını yüceltirler. Tarikata dahil olmak isteyenler kırkı doldurmak zorundadırlar, yani kırk gün boyunca, her gün pek az yiyecek kaydıyla bir odaya kapanacaklardır. Bu çekilme süresince Tanrı'nın yüceliği ile karşı karşıya kalacaklar, kâinatın Yaradanına şükredeceklerdir. Vakitleri dolunca kardeşleri gelecek onları odadan çıkaracak, birlikte çayırda raks edecekler ve vecde geleceklerdir. Vecd hâlinde yerde bir müddet kaldıktan sonra bir şeyh gelecek onlar için duâ ettikten sonra, yavaş yavaş ayağa kalkacaklar, fakat bir müddet daha sarhoş veya deli gibi bakacaklardır. Akılları tamamen başlarına geldiklerinde Şeyh onlara vecd hâlinde neler gördüklerini ve duyduklarını soracak, onlar da ellerinden geldiğince açıklayacaklardır.»

KISIM XIV

«Kadirî'ler hakkında...»

Kadirîler de altı Halvetî tarikatından biridir. Kurucuları olan Abdülkadir Geylânî bilgeliği ve kanaatkârlığı ile saygı uyandırmış bir kişidir; Bağdat'ın dışında bulunan türbesi tarikat mensupları tarafından her zaman ziyaret edilir.

Tarikata yeni girenler artan miktarlarda oruç tutmak zorundadırlar. Bunun için kendilerine başlangıçta bir okka gelen yeni koparılmış söğüt dalı verilir. Her gün bu dalın ağırlığı kadar ekmek yiyerek dal kurudukça günlük ekmekleri de azalmış olur.

Türklerin günde beş defa yaptıkları ibadetin dışında, Kadirî dervişleri bütün geceyi küçük bir neyin eşliğinde dönerek hû çekmekle geçirmek zorundadırlar. Abdülkadir Geylânî'nin hû çekerken bütün nefesini harcadığı bu yüzden ağzından kan fışkırdığını söylerler. Kurucularını anmak için el ele tutuşarak hem dönüp, hem hû çekerken vecde gelip bayılanlar çok olur. Dayanıklı olanlar yere düşenleri bir odaya götürüp ayılmalarını beklerler; bu şekilde bütün cuma ge-

cesini raks etmekle geçirirler. Her derviş hücresinde geçirdiği kırk günlük inzivada her kim olursa olsun kimseyle görüşmez; yılda bir defa olan bu inzivada kendini tamamen Tanrı düşüncesine verir, gördüğü rüyâları aklında tutar, sonra Şeyhine anlatarak bundan gelecek için yorumlar yapılır. Dönmeleri esnasında daha kolaylıkla vecde ulaşabilmek için şeyhlerinden rakı veya afyon ile sarhoş olmak iznini alabilirler.

Bu dervişler ince ve kurnaz bir zekâya sahip olup, hepsi de safsatacıdır; sırlarını ancak kendilerinden olanlara açıklarlar ve bu şekilde diğer tarikat mensuplarını kolaylıkla aldatabilirler. Evlenmelerine izin verilir; ancak bu durumda tekkeden çıkarılırlar; istedikleri elbiseyi giymekte serbest iseler de tanınmak için siyah düğme kullanırlar. Tekkede yaşayanları kaba bir kumaştan beyaz bir elbise giyerler, saçlarını hiç kesmezler, her çeşit külâhı kullanırlar ve daima çıplak ayakla gezerler. Bu dervişlerin İstanbul'da, Tophane'de bir dergâhları vardır.

Kadirî tarikatının kurucusu olan Abdülkadir Geylânî Hicretin 561 inci yılında doğmuş olup 657 nci yılında ölmüştür. Bunun hocası Abdülmümin Gazalî Çengiz Hanın oğlu Hulagu zamanında Bağdat'a gelmiş ve Ebubekir, Ömer ve Osman'ı tanımadığı için Türkler tarafından Rafızî olarak adlandırılan şehrin valisinin idam edilmesini sağlamıştı.

Tarikatın büyükleri yeni dervişlere, tabiî ihtiyaçlar giderilirken hariç her zaman tekrarlamaları için bir duâ öğretirler; bu duâ başkalarının duymaması için kulaklara fısıldanır.

Diğer İslâm dervişleri gibi başları önlerine eğik, burunları göğüslerine değecek şekilde otururlar; ken-

dilerini dış dünyadan uzaklaştıran ve sadece Tanrı'yı düşünmeye zorlayan bu oturuş şekline «murâkabe» derler.

Kurucuları ile ilgili anlatılan çeşitli hikâyelerin en ilgi çekici olanı şudur: Abdülkadir Geylânî Bağdat'a geldiğinde şehrin ileri gelenleri, Bağdat'ta çok fazla bilgin ve din adamı olduğunu ve daha fazlasına ihtiyaçları olmadığını anlatmak için bunun karşısına tamamen su dolu bir tabakla çıkmışlardı. Kendisine ne denilmek istendiğini anlayan Abdülkadir Geylânî, ellerini göğe kaldırmış bir müdet duâ ettikten sonra yerden aldığı bir gül yaprağını suyu taşırmadan tabağın üzerine koymuştu. Bu harekete hayran kalan ve büyük bir dehâ karşısında olduklarını anlayan Bağdatlılar Şeyhi ellerinin üzerinde Bağdat'a kabul etmişlerdi.

KISIM XV

«Kalenderîler hakkında...»

Kalenderîler, duygularını körletmek için dünya işlerinden çekilmiş diğer Türk dervişleri arasında en fazla Epikür'cü sıfatına lâyıktır. Bu arada bu dervişler, din yolunda daha iyi hizmet edebilmek için, diğer tarikatların aksine, kendilerini tamamen sefahata ve gevşekliğe verirler. Biraz sonra açıklıyacağım geleneklerini herkesin içinde utanmadan uygularlar.

Muhammed Mansur'un son nefesini verip de Mısır emirliğini oğlu Muhammed Melik Kâmil'e ve Şam ile Kudüs'ü de diğer oğlu İsa Melik'e bıraktığı sıralarda, bütün vaktini kaval çalarak ve Tanrı'nın adını anarak geçiren bir derviş olduğunu söylerler. Çaldığı şeyler neşeli parçalar değildi, üstelik acıklı olup herkesi ağlatırdı. Çok iyi bir hekim, muktedir bir bilge ve tabiatüstü faziletlere sahipti; bu sayede herkesi hayran bırakan mûcizeler yaratırdı. Arapların Abdal dediği dervişlerdendi; daima çıplak başla dolaşır, üstüne bir şey giymezdi. Kemerinde bir kaç parlak taş, bileklerinde pırlanta ve yakut yerine taklit taşlar var-

dı. Bu dervişin adı Kalender'di. Bu derviş ne kadar bilge ve dürüst ise kendi yolunu izleyenler o kadar zevk ve eğlenceyi seven kimselerdir. Keder ve üzüntüyü mümkün olduğu kadar başlarından defederler, endişesiz, ihtirassız, sıkıntısız bir hayat sürerler ve sık sık aralarında şu düstûru tekrarlar: «Bugün bize, yarın bir başkasına, kimin yararlanacağını kim bilir?» Bu düstûr sayesinde günlerini gün etmeye çalışırlar, bütün vakitlerini yemek ve içmeye harcarlar; açgözlülüklerini tatmin etmek için kemerlerindeki, bileziklerindeki ve küpelerindeki taşları satarlar. Zengin ve soylu kimselerin evlerinde oldukları zamanlar, çevrelerine hemen uyarlar, anlattıkları fıkralarla herkesi neşeye boğarlar. Meyhaneyi de cami kadar kutsal bilirler ve diğerleri gibi oruç tutup, acı çekerek Tanrı'ya hizmet etmek için onun yaratıklarını neşelendirmenin de geçerli olduğunu savunurlar.

Türkler, Hicret'in 615 inci yılında Hristiyanların Kudüs'ü almaları sırasında şehrin emirinin Derviş Kalenderî ile birlikte sefahat âleminde olduğunu söylerler.

KISIM XVI

«Edhemîler hakkında...»

Bu tarikatın kurucusu olan İbrahim Ethem hakkında tarikat mensupları da fazla bir şey bilmezler. Babasının Habeş bir köle olduğunu, görüşmek üzere Horonan Kalesine gittiğini, yapılı, çok dürüst ve düzgün konuşan bir insan olduğunu, gece gündüz camilerden çıkmayıp yüzü yere dönük Kur'an-ı Kerîm okuduğunu söylerler.

Çevresindekiler sert ve sofu yaşayışını görünce onu taklit etmek için dünya işlerinden çekilmişler, ihtiyaç içinde olan fakirlere fazla eşyalarını vermeye başlamışlardı.

Bu tarikattan olanlar arpa ekmeği yerler, ibadet ederler ve oruç tutarlar; şeyhleri güçlü birer vâiz olmak için çok sıkı bir şekilde çalışırlar. Belli başlı tekkeleri ve dergâhları İran şehirlerinde bulunur. Cüppeleri kaba yünlüden olup, uzun bir sarık ve boyunlarında kırmızı benekli beyaz bir örtü taşırlar. Çöllerde aslan ve kaplanlarla yaşarlar, onları beslerler. İstanbul'da Edhemî tarikatından pek az derviş olduğundan kuralları ve gelenekleri hakkında fazla bir şey öğrenemedim.

KISIM XVII

«Bektaşîler hakkında...»

Bu tarikatın kurucusu o kadar eski olmayıp, diğer tarikatların pek çoğunun kurucuları gibi Arap dervişlerinden değildir. Orduda vâizlik yapıyor ve ibadet etmesin bildiği kadar iyi kılıç kullanıyordu. Konuştuğum bilge Hoca bana onun hakkında şunları söyledi:

«Cesur ve muzaffer Sultan Murat Sırbistan'a geçtiğinde, o ülkenin Despotu Lazar'ı yenmiş ve öldürmüştü; o sıralarda Bektaş ordu vâizi olarak yanında bulunuyordu ve Padişah'ı Sırplar asla güvenmemesi hususunda uyarmıştı. Fakat cesaretine, bilgeliğine ve kudretine fazlasıyla güvenen Padişah Vilvo adında bir Sırp'ın elini öpmek bahanesiyle yanına yaklaşmasına izin vermişti; ancak bu alçak yanında gizlediği hançeri ansızın çekerek Sultan Murat'ı kalbinden vurmuştu, bu yarayı alan Hünkâr çok geçmeden şehitlik mertebesine ulaşmıştı. Efendisinin bu kadar yakınında olup da, onu tedbir almaya zorlamadığı için hayatının tehlikede olduğunu hisseden Bektaş kendini kurtarmak için hiç bir tedbir almadı. Ölüme hazır olmak

maksadıyla uzun yenli, beyaz bir elbise tedarik etti; o zamandan beri kendisine inanan dervişleri yenini öpmeye başladılar. Bektaşî tarikatına mensup dervişler, ip gibi bükülmüş yün sarıktan bir sürü dilimi olan beyaz takke giyerler; namaz saatlerine çok dikkat ederler. Beyaz cüppeler giyerek Tanrı'nın birliğini «Hû» çekerek anarlar.»

«Hacı Bektaş Velî'nin milyonlarca taraftarı vardır; bugün Osmanlı Devletinin bütün yeniçerileri bektaşîdir. Bektaş Velî ölürken cüppesinin yenini dervişlerinden birinin başına öylesine yerleştirmişti ki, uçları omuzlarına yayılıyordu; sonra ona dönerek, «bundan böyle siz yeniçeriler olacaksınız-» demişti. İşte bu yüzden yeniçeriler şimdi Keçe adı verilen ve omuzlarına kadar sarkan bir başlık giyerler. Bu Hacı Bektaş Velî'nin çok düzgün bir konuşma tarzı, hareketlerinde büyük bir fevkalâdelik vardı. Öldükten sonra Kırşehir'e gömüldü; şimdi türbesinin bulunduğu yerde dervişleri durmadan Tanrı'ya şükür ederler.»

Fakat ne denirse densin Kades - adelî tarikatına mensup olanlar Hacı Bektaş'ın namaz vakitlerine isterlerse dikkat etmemelerini söylediğini öne sürerek bektaşîlerden nefret ederler; bu yüzden yeniçerilerin sofu olmadığını, ibadete gereği kadar önem vermediklerini söylerler. Hacı Bektaş'ın yazdığı bazı şiirlerde Tanrı'yı kimsenin görmediği için tanınamıyacağını yazdığını ileri sürerek bir çok kimse yeniçerileri «kefere» sayarlar. Ebusuud adında bir Şeyhülislâma yeniçerilere kâfir denmesinin günah olup olmıyacağı sorulmuştu; o da verdiği fetvâda bir yeniçerinin gerçek Müslüman olduğunu söyleyen kimsenin asıl kâfir olduğunu açıklamıştı.

Bektaşî dervişleri halk arasında yapılan törenlerde Yeniçeri Ağasının yanında ellerinde yatağanları, HÛ çekerek yürürler. Bu adamlar çok sefîh kimselerdir; ahlâken en düşük yeniçeriler onları taklit ederek çabucak çömezleri olurlar. Şimdi o kadar fazladırlar ki, ne vücutlarını, ne de kusurlarını söküp atmanın imkânı kalmamıştır. Bu askerî teşkilâtı ifsat eden kangreni kökünden kazımak için şiddetli tedbirler alınamayışı bir yana, her türlü yenilik hareketleri de hemen önlenmektedir.

KISIM XVIII

«Hızrevîler hakkında...»

«Otuz beş yıl devleti yöneten ve seksen üç yaşında hayata gözlerini kapayan Sultan Orhan'ın devrinde, İmparatorluğun merkezi olan Bursa'da Hızır adında çok ünlü bir derviş yaşardı. Çoğu zaman sağa, sola gider, kedi ve köpekleri beslemek için koyun, sığır ciğeri alırdı. Fakir bir hayat sürer, oruç tutarak iradesini güçlendirir ve öyle içten ağlardı ki gökteki melekler yeryüzüne inerek ortaya koyduğu nefse eziyeti seyrederlerdi. Ününü duyan Sultan Orhan kendisini görüp, ağzından hayat hikâyesini dinlemek istemişti. Huzura çıkan Hızır, bir zamanlar Hz. Muhammed'in soyundan gelen bir kral olduğunu, Nil, Fırat ve Dicle'nin suladığı topraklarda adaleti ve kılıcı ile hüküm sürdüğünü, adını duyunca herkesin ürperdiğini anlatmıştı. Fakat dünya nimetlerinin boşluğunu anlayınca bütün servetini, ikbalini terketmiş ve münzevî bir hayat yaşamaya başlamıştı. Bu hikâyeyi duyan Sultan Orhan hayretini gizlememiş ve deli veya garip görünüşlü kimseleri küçümsemenin doğru olmadığını, bu görü-

nüşleri altında büyük bir bilgelik saklı olduğunu belirtmişti. Bu yüzden Türkler delilere ve garip davranışlı kimselere saygılı davranırlar, onların gökten ilham aldıkları için diğer insanlar gibi olamıyacaklarını söylerler.»

«Bu Hızır Kimya sanatında çok üstündü, tarikatına girenlere akça yerine altın verirdi. Yeşil bir cüppe giyer, gayet kanaatkâr bir hayat sürer, elbiselerini kendi onarır ve tekkesi için gerekli eti kendi temin ederdi. Cami kurulması için büyük yardımlarda bulunmuş, Kahire'de, Bağdat'ta imarethâneler kurmuştu. Türbesi Bursa'da bulunur ve her gün büyük bir kalabalık tarafından ziyaret edilir.» İşte şeyhlerinden öğrendiklerim bundan ibarettir. İstanbul'da bir dergâhları vardır; ne İstanbul'da, ne de Rumeli'nde bu bahsettiğim tarikatların dışında hiç bir tarikatın tekkesi bulunmaz. Belki Mısır'da veya Bağdat'ta gözden uzak yerlerde çok daha safsatacı bir kaç tarikatın tekkesi olabileceğini bana söylemişlerdi. Kısacası, bütün bu tarikatlar, Cennete gitmenin en kestirme yolunun fakir yaşamak olduğunda birleşirler. Fakat, özellikle şehirlerden uzakta olan Tekkelerde öylesine ihmalkârlığa rasladım ki, bunların fakirlikten ziyade tembelliğe alıştıklarına inandım.

KISIM XIX

«Türkler arasında evlenme, boşanma ve nikâhsız yaşama meseleleri hakkında...»

Türkler arasında evlilik kutsal ve namuslu bir şey, insanların sayısını arttırmak için bir araç olarak görülür. Buna karşılık imamlarının bu ihtişamlı birleşmede pek az görevleri vardır. Sanki olay tamamen medenî bir şeymiş gibi, Kadı'nın önüne gidilir, erkek şu veya bu kadını kendisine eş olarak aldığını söyler, ayrılma ve ölüm hâlinde eşine belirli bir miktar parayı vereceğini taahhüt eder. Bu işlem sırasında kadın hazır bulunmaz, ama babası veya erkek kardeşi onu temsil eder; anlaşma tamamlanınca, gelin, kadınlardan oluşmuş bir alayın eşliğinde bir atın çektiği ve tülle örtülü bir sayvanın içinde damadın evine doğru harekete geçer. Nikâhtan bir gün önce eğlenceler tertip edilir, yemekler verilir. Fakat gelin, damadın evine geldiği andan itibaren evde çıt çıkarılmaz; eğer gelin soylu ise bir haremağası, değilse yakın akrabası bir kadın tarafından damadın odasına götürülür. Damad eşi-

nin elbiselerini çıkararak onu yatmaya hazır bir duruma getirir.

Türkler arasında çok kadınla evlenmek dinlerince mümkündür; bir Türkün besliyebileceği kadar çok kadınla evlenebileceği hakkındaki halk arasındaki söylentiye rağmen İslâmiyet ancak dört kadınla evlenmek hakkı tanımıştır.

Evlilikte dört kadın sınırlamasının bir din hükmü olmadığı doğrudur. Bu, siyasî sebeplerle ilâve edilmiş bir yasadır. Meselâ daha çok sayıda kadınla evlenmek, erkeklere çok daha fazla dulluk parası yüklemektedir. Yine, bütün eşlerini aynı şekilde memnun etmek zorunda olan bir kocanın başında bir sürü kadın aile huzurunu bozacak kıskançlıklara kapılabilir. Tanrı'nın erkeklere verdiğini iddia ettikleri serbestlik bu tahditle bozulmuş sayılmaz, zira besleyebildikleri kadar satın aldıkları cariyeleri ile gönül eğlendirebilirler; kocaları en az haftada bir gün yataklarını paylaştığı müddetçe kadınlar da böyle bir durumda kıskançlık göstermiyeceklerdir. Eğer bütün bir hafta boyunca koca evdeşlerinden birinin yanına uğramazsa, kadın ertesi haftanın perşembe günü kocasının yanına gelmesini, yasanın kendisine tanıdığı bir hak olarak talep eder. Yasanın kendilerine tanıdığı hakkı talep edemiyecek kadar çekingen olanlar, ihtiraslarını tatmin etmek için başka usûllere başvururlar.

İslâm dininin kurucusu birden fazla kadın alınarak nüfusun artmasını sağlamayı düşünmüş olmalı. Bazı İslâm ülkelerinde eli silâh tutacak çağda yüze yakın oğlu ile savaşa giden hükümdarlardan bahsedilir. Fakat benim kanaatime göre, Türklerin çok kadınla evlilik yapmalarına rağmen az sayıda çocuk sahibi ol-

maları kadınların arasındaki şiddetli kıskançlıktan doğmaktadır; bu ülkede büyü ve sihir olağan olduğundan zevceler birbirlerine karşı bu silâhları kullanmaktan kaçınmazlar. Öyle ki, gebe kalanlar, ya çocuk düşürürler, ya da yavaş yavaş zayıflayarak ölür giderler; bunun sonucunda birden fazla eşe sahip erkeklerin tek eşli erkeklere nazaran genellikle daha az çocuğu vardır. Kadınlar arasında bu çekişme, bir çok gözü aç erkeği tek kadınla yetinmeye zorlar; tanıdığım bazıları, huzuru ihtiraslarına tercih ederek hayatlarının sonuna kadar tek eşle yaşamışlardır.

Cariyelerinden olan çocuklarını, asıl eşlerinden olanlar kadar önemserler. Busbecq'in de dediği gibi, «Türkler cariyelerinden olan çocuklarına şerefle adlarını verirler ve onların da miraslarından yararlanmalarını sağlarlar». Buna rağmen yasa ortaya bir fark koymuştur; buna göre, baba cariyelerden olan çocuklarını vasiyetiyle azâd etmemiş ve yaşayabilmeleri için belirli bir miktar para ayırmamışsa, ölümünden sonra bunlar, nikâhlı karısından olan çocuklarının en büyüğünün merhametine kalırlar ve onun kölesi olurlar. Böylece bir baba bir kısmı hür, diğer kısmı köle çocuklar bırakabilir.

Türkler arasında bir de geçici evlilikler vardır. Bu durumda bir erkek, bir kadını belirli ve sınırlı bir müddet için nikâhlıyorsa bu müddet için kararlaştırılan ve Kâbîn denen parayı Kadı'nın huzurunda ödemek zorundadır. Geçmişleri hakkında teminat veremiyecek durumda olan yabancılar, başka ülkelerde evlenmek istediklerinde bu usûle başvururlar; aynı şeye İspanya'da Emancibado veya Casado de media carta adları

altında raslanır; ancak şu farkla ki, İspanya'daki Türkiye'deki gibi yasa tarafından müsaadeli değildir.

Bir başka çeşit evlilik de hadımların yaptığı evliliktir; erkekliklerinden mahrum olan hadımların bir çok kadınla evlendikleri ve onlarla meçhul ve vahşî bir sefahat hayatı yaşadıkları duyulmaktadır.

Türklerin dininde evlilik ile ilgili bir istisna vardır. Bir Müslüman erkek, ister Hristiyan, ister Yahudi, kitabı ve peygamberi olan bir din mensubu kadınla rahatlıkla evlenebildiği hâlde, ateşe tapan mecûsîler gibi kitabı ve peygamberi olmayan din mensubu kadınlarla evlenemez. Yine, Türkiye'de çok sayıda bulunan ve menfur insanlar olarak bakılan çingenelerle evlenmeleri yasaklanmıştır. Padişah bütün yasaların üstünde olmasına karşılık, evlenme hakkına sahip değildir. Sarayında zevklerini tatmin eden, ihtişamını yükselten bir sürü kadının yaşamasına rağmen bu haktan mahrumdur. Padişahların evlenmemesi geleneği Sultan Bayazıt'tan beri uygulanmakta ve Türkler tarafından önemli bir Devlet sırrı olarak kabul edilmektedir; bu konu üzerinde bir çok sebep ortaya sürülmektedir. Busbecq; Yıldırım Bayezid'in Aksak Temir'e yenilmesinden sonra karşılaştığı bir sürü felâket içinde kendisine en fazla dokunanın çok sevdiği karısı Despina'nın gördüğü kötü muamele olduğunu yazar; o zamandan beri Padişah'lar benzer felâketlere uğramamak için kadınlarla nikâh yapmayı terketmişlerdir. Fakat ben bunun çok daha siyasî bir sebebe dayandığına inanmaktayım; çünkü, duyduğuma göre Padişahlar evlendiklerinde, aldıkları kadının soyluluğuna göre Kâbîn adı verilmeyen, fakat «başmaklık» yani ayakkabı parası denen bir serveti vermek zorundaydılar; üstelik

kıymetli taş ve kumaşların haricinde, mükemmel bir hayat sürmesi için, yılda dört, beş yüz bin altın değerinde maaş bağlanması gerekiyordu. Âşık ve cömert bir padişahın Devletin en önemli gelir kaynaklarını kadınlarına tahsis etmesi sonunda Devletin ihtiyacı olduğu yatırımların yapılamıyacağı ortadadır. Ayrıca Türk padişahları evlenirlerse, bu, Türklerin Hükümdarlarının yabancılarla anlaşma yapmasını engelleyen düstûruna da aykır düşecektir. Sultan Osman (Genç) bir kadınla nikâh yaptığı ve yabancılarla anlaştığı gerekçesiyle yeniçeriler tarafından idam edilmişti

Türk kadınları ,kocaları kendilerine ekmek yağ, pirinç, odun ve dokumalık iplik verdiği müddetçe boşanmayı talep edemezler. Buna rağmen, iktidarsızlık, soğukluk gibi durumlarda yasalar boşanma hakkını verirler. Fakat kocalar kendilerini savunacak sebepleri ortaya koymakta mahir olduklarından, bu tür boşanmalara pek ender raslanır.

Türkler arasında, Kadının huzurunda sicillere kaydedilerek yapılan üç çeşit boşanma vardır. Birincisinde karı ve koca aynı evi ve yatağı paylaşamazlar, ama koca, karısının maddî ihtiyaçlarını temin etmeye devam eder. İkincisinde koca, karısına kâbînini verir ve artık karısı üzerinde bir hak iddia edemez; kadın isterse bir başkası ile evlenebilir. Üçüncüsünde boşanma daha sert şartlarla olur. Bu şekilde bir boşanmadan sonra, (yani üç talâk) karısını terk ettiğinden dolayı pişmanlık duyar ve yeniden evlenmek isterse, bir başka erkeğin daha önce karısı ile evlenmesine izin vermek zorundadır. Yasa böylece erkeklerin tutarsızlıklarını ve işleri hafife almasını cezalandırmak istemiştir; ayrıca bu yasa kadın seçmekte kendilerine tanınan

hakkı aşırı şekilde kullandıkları takdirde toplumun kızgınlığını da üzerlerine çektiklerinin bir delilidir. Bununla ilgili olarak İstanbul'da hoş bir hikâye anlatılır: Bir adam üçüncü defa boşadığı karısı ile yeniden evlenmek isteyince, tanımadığı bir adam bulmaya çıkmış, önüne rasladığı bir hacacıyı evine getirerek eski karısı ile nikâhlamıştı, kadın, yeni kocasından öylesine memnun kalm boşanıp eski kocasına dönmek istememiş. Buna rağmen, boşanmalarından sonra pişmanlık duyup da eski karılarını yeniden nikâhlamak isteyenlere pek az raslanmaktadır; çünkü bu toplum arasında utanç verici bir durum olarak karşılanır.

KISIM XV

«Türklerin dininin diğer kısımları hakkında...»

«Sünnet»

Sünnet İslâmın en önemli beş şartından biri değildir: Daha önce de belirttiğimiz gibi, dinin daha önemli şartlarına uymak için ortaya konmuş bir itaat gösterisidir. Türkler sünneti dinin gereklerinden biri olarak değil, Hz. İsmailden beri Araplar arasında mevcut eski bir gelenek olduğu için kabul etmişlerdir; Arap din adamları, Hz. İsmail'i Musa'ya benzetmek için onun da dünyaya sünnetli olarak geldiğini ileri sürerler. Sünnetin bu kadar yaygın olduğu bir ülkede bazı çocukların sünnetli olarak dünyaya gelmesi, kanımca o kadar olağanüstü bir şey değildir.

Ayın bu çocuklar üstünde bir etki yarattığını belirtmek için onlara Ay çocukları derler.

Pocook'un Arapların gelenekleri üzerine yazdığı kitapta, eski Arapların, ayın dolunay olduğu zamanlarda dünyaya gelen çocukların sünnetli olduğuna dair bir inançlarından bahsedilir.

Türkler çocuklarını yedi yaşından önce hiç bir zaman sünnet ettirmezler ve sünneti imamlara değil hekimlere yaptırırlar. Türkler bir din adamı ile herhangi bir kişi arasında fark gözetmezler, meselâ bir müslüman minareye çıkıp ezan okuyabilir, halkı cami içinde toplar, kürsüye çıkıp Kur'an'ı açıklar, namaz kıldırır ve ertesi gün kendi işine devam eder. Türklerin sünnet esnasında yaptıkları törenler bulundukları yöreye göre değişiklikler gösterir; fakat genellikle akşamdan giyinmiş çocuğu bir atın üzerine koyarlar, okul arkadaşları arkasından gelerek ilâhîler okur. Sünnet yapıldıktan sonra çocuk iyileştirilmek üzere tedavi altına alınırken dâvetlilere bir yemek verilir. İleri yaşlarda müslüman olanlar sünnet edileceği vakit, yine at üzerine bindirilirler, ellerine ucu kalplerine dönük bir mızrak verilerek şehirde dolaştırılırlar; böylece yeni dine girrene inançlarını terkettikleri takdirde mızrağın kalplerine girmeye hazır olduğu anda çekecekleri ızdırabın aynısını çekeceklerini anlatmak isterler. Sünnet müslümanlar arasında, tıpkı yahudilerdeki sünnet ve hıristiyanlardaki vaftiz gibi d:ne tam dahil olmayı belirler.

KISIM XXI

«İslâm olmak için gerekli beş şart hakkında...»

I. Temizlenme hakkında...

Hz. Muhammed İslâmiyetin temizlik demek olduğunu, temizliğin birinci şart olduğunu söylemesine rağmen Arapların Hz. İsmail'den beri bazı temizlik kurallarına sahip oldukları bir gerçektir. Böylece Hz. Muhammed yeni bir şey ilâve etmemiş olmakta, sadece temizliği belirli kurallara bağlayarak islâmlar üzerinde otoritesini arttırmıştır. Türklerin yaşama tarzlarında çok temiz oldukları, temizlik ve ibadet hususlarında çok titiz davrandıkları bir gerçektir. Yıkanırken kullandıkların suyun, vücutlarının kirlerini temizlediği gibi günahlarını da alıp götürdüğüne inanırlar. Üç çeşit temizlikleri vardır.

Tanrı'ya ibadet etmek, Camiye girmek veya Kur'an okumak için Abdest denen temizliği yapmak zorundadırlar. Önce ellerini, ve kollarını, sonra alnı, başın üstünü, kulakları, dişleri, yüzü, burnun üstünü ve ayaklarını yıkarlar; hava çok soğuk olduğu zamanlar ise sade-

ce üstten benzer hareketler yapmakla yetinirler.

Kadınlarla yattıktan sonra yıkanırken yaptıkları temizliğe Gusûl derler. Gusûl almadan önce insanlara cünûp derler, yani bunlar Tanrı huzuruna çıkmaya lâyık değillerdir ve hiç kimse onlara yaklaşamaz.

Üçüncüsüne Tahret denir ve tabiî ihtiyaçlardan sonra yapılan temizliktir. Bunun için sol elin son üç parmağı kullanılır; hıristiyanlar bunu yapmadığı için tahretsiz yani pis insanlar olarak kabul edilir. Yemekten önce öylesine sık ellerini yıkarlar ki, Tanrı'nın eti ellerin yıkanması için yarattığını söylerler.

II. İbadetleri hakkında...

Yıkanmadan sonra namaz gelir ki, Hz Muhammed bunu İslâm dininin temeli ve cennetin anahtarı olarak göstermiştir. Yirmi dört saat içinde beş defa namaz kılmak gerekir; Sabah namazı denen birincisi gün ışıması ile güneş doğumu arasında; Öğlen namazı tam öğlen vakti; İkindi namazı, öğlen ile gün batımı arasında; Akşam namazı gün battıktan sonra ve beşincisi olan Yatsı namazı da Akşam namazından takriben bir buçuk saat sonra kılınır. Bu ibadetleri öyle büyük bir saygı ve sofulukla yaparlar ki, Padişah'ın buyruğunun yerine getirilmesi veya çok önemli işlerin yapılması bile onları durduramaz. Doğruyu söylemek gerekirse, ibadetleri sırasında başka işlerini görmek üzere çıkıp giden hıristiyanları düşündükçe bu müslümanların Yüce Tanrı'ya yaptıkları ibadet sırasında duydukları saygı ve endişeden duygulanmamak mümkün değildir.

Namaz sırasında söylenen duâlar, Tanrı'ya verilen

sıfatların dışında Kur'an-ı Kerîm'den alınmamıştır; bunları, her Camide altın harflerle adları yazılan dört Halife Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali düzenlemiştir. Busbecq üçüncü mektubunda namaz kılan bir Türk ordusunu şu satırlarla tasvir etmiştir:

«Bir ovanın ortasında, binlerce sarıklı başı, İmamlarının sözlerini dinlerken gördüm; herkes düzgün sıralanmışlardı, hepsi birden çok hoş bir görünüm sunuyordu. O kadar hareketsiz duruyorlardı ki, sanki yere kök salmışlardı. Ne öksüren, ne tüküren, ne konuşan vardı, başları dahi hareket etmiyor, yanlarına bile bakmıyorlardı. İmam Hz. Muhammed'in adını söylediğinde hep birden öne doğru eğiliyorlar, Tanrı'nın adı geçince de secdeye kapanıyorlar ve toprağı öpüyorlardı.»

İbadetleri sırasında Türklerin Hıristiyanlar arasında kargaşalık ve düzensizlik olması için Tanrı'ya yalvardıklarını çok işitmişimdir. Sanki bilmeden Tacite'in, «Devlet'in dışında olan düzensizliklerden sevinmek ve onları kışkırtmak gerekir,» sözünü uygulamaya çalışıyorlardı. Dikkati çeken bir husus Türklerin Erdel, Boğdan ve Eflak gibi eyaletlerin fethini tamamlamamaları, oraları çekişen Macarların, Lehlilerin ve Almanların iyice zayıf düşmelerini beklemeleridir.

III. Ramazan hakkında...

İslâm dininin üçüncü temel şartı Ramazan ayı boyunca oruç tutmaktır. Güneş gökte olduğu sürece ağızlarına hiç bir şey koymazlar ancak gün batıp da, İmamlar şerefelerdeki kandilleri yakınca yemek yemek hakkını kazanırlar. Gecenin geç saatlerine kadar yemekte

eğlenerek vakit geçirirler ve en iyi yiyeceklerini Ramazan ayına saklarlar. Yine bütün işlerini geceleyin görürler, gündüzleri ise uyumayı ve dinlenmeyi tercih ederler; böylece Ramazan ayında gündüzleri gece ile yer değiştirmiş olur. Bu ayın kutsal olduğuna inanırlar ve cennetin kapılarının açık, cehennemin ise kapalı olduğunu söylerler; oruç tutmak çok sıkı bir şekilde denetlendiğinden, oruçtan kaçanlar şiddetle cezalandırılır. Bu ay içinde şarap içmek ise öylesine büyük bir cürüm sayılır ki, bu içkiyi alışmış olanlar Ramazan gelmeden daha on dört gün önceden şarabı bırakarak herhangi bir dedikoduya meydan vermek istemezler. Kadınlar ve dine fazla düşkün olanlar oruca Ramazan'dan on beş gün önce başlarlar. Hasta olanlar ile seyahat hâlinde olanların Ramazan'da yemeklerine müsaade vardır; ancak Ramazan'da oruç tutmadıkları günleri, işleri veya hastalıkları bitince tamamlamak kaydıyla oruç tutmaktan kaçınabilirler. Hz. Muhammed'in Ramazan orucunu, peygamberliğinin ikinci yılında koyduğunu söylerler. Daha önce Araplara, Tevrat'ın üçüncü Kitabının onaltıncı kısmının yirmi dokuzuncu satırında Yahudilere emredilen Aşure orucuna benzer bir oruç uygulattığı, fakat sonra bu orucu Yahudi geleneklerinden almış olacağı ithamından çekinerek kaldırdığı bir gerçektir. Ayın hareketlerine göre düzenlenen Ramazan ayı, bu şekilde yılın bütün aylarını dolaşır. Kısa kış günleri, sıcak ve uzun yaz günlerine nazaran oruç tutmak için daha elverişlidir.

IV. Zekâtları hakında...

Zekât müslümanlığın esas şartlarından biridir. Dört halife döneminde kuralları tesbit edilmiş şekil-

de belirli bir sadaka vermeye Zekât denir. Sadakaların Tanrı'nın iyiliğini çektiğini ve merhametli insanların bu sayede daha da zenginleştiğini ileri sürerler. Her müslüman bu şart gereğince , fakirlere yardım etmek amacıyla servetinin yüzde bir tutarındaki parayı vermek zorundadır; fakat Osmanlılar arasında hasislik o kadar yaygınlaşmıştır ki, dinlerinin bu buyruğuna rağmen zenginlerin hiç bir şey vermediklerini gördük. Hasislikleri servetlerinin önemli bir kısmının kaybedilmesini engellemekte, zekâtın doğru hesaplanması sonunda da servetlerinin gerçek miktarının ortaya çıkmasından endişe etmektedirler.

V. Hac'ları hakkında...

Hac, serveti olan herkese şart koşulmuştur; üstelik yüksek Devlet memurlukları Hacca gitmeyi engellemez. Her yıl Hacca gidenlerin sayısı bilinmez. Buna rağmen, İslâm dininin hâkim olduğu yerlerden elli bin kadar müslümanın Hacca gittiği sicillere kaydedilmiştir.

Hacı adayları Mayıs sonlarına doğru İstanbul'dan hareket ederler ve Şam'dan, Anadolu'dan, Karaman yöresinden gelen Hacı Kervanları ile buluşurlar; İran'dan gelenler Bağdat'ta, Mısır'dan gelenler de Kahire'de toplanırlar ve hep birlikte Arafât'ta toplanırlar. Oraya vardıklarında çeşitli törenler yapılır, bu arada, oğlu İshak'ı kurban etmek isteyen İbrahim'in hâtırasına Kurban kesilir. Kurban olarak koyunlar kesilir ve eşe, dosta ve fakirlere yollanır. Günlük elbiselerini çıkararak beyaz çarşaflara bürünürler ve günahların-

dan arındıklarını, dünya zevklerine sırt çevirdiklerini belirlemek için Arafât'ın etrafında dönerler.

Hacı kafilesini yöneten kişiye Surre Eminî denir; Padişah tarafından seçilen Surre Eminî, Padişah'ın Mekke'ye yolladığı deve üzerinde götürülen altın kaplama Kur'an-ı Kerîm'i, beş yüz altını ve Kâbe'nin üzerine örtülecek kara örtüleri muhafaza etmekle yükümlüdür. Yeni örtüler konduğunda, eskiler çıkartılır, Hacılar bundan parçalar alarak saklarlar. Kur'an-ı Kerîm'i götüren deve çeşitli süsler ve çiçeklerle donatılarak geri getirilir ve bu kutsal görevi yaptığından dolayı bütün hayatı boyunca iş görmez.

K I S I M XX

«Bayram ve bayram münasebetiyle belli başlı Devlet memurlarının Padişah'a sundukları cemileler hakkında...»

Bayram Türkler için sevinme, neşe zamanı demektir; yılda iki Bayramları vardır. Büyük Bayram diye anılan birincisi hemen Ramazan ayından sonra gelir, yaklaşık yetmiş gün sonra olana da Küçük Bayram denir. Bayram sırasında üç gün boyunca kimse çalışmaz, herkes birbirine armağanlar yollar ve büyük bir serbestlik içinde eğlenilir.

Büyük Bayram, Ramazan ayı sonunda ilk ay göründüğü gün başlar; bazı zamanlar hava bulutlu olduğundan ay görünmez ise bir gün geciktiği de olur. Bulutlanma devam ederse yeni ayın başlama tarihi yaklaşık olarak tesbit edilir ve Bayram başlar. İstanbul'da Bayram'ın başlangıcı Sarayburnu'daki topun ateşlenmesi ile ilân edilir. Bu arada şerefelerdeki kandiller söndürülür veya hiç yakılmaz; davul çalınır, meydanlarda ve Padişah'ın saraylarında borular çalınır, davullar vurulur ve herkes artık eğlenmekten başka bir şey düşün-

mez. Okuyucunun en fazla ilgisini çekecek şeyin Bayram münasebetiyle Saray'da yüksek Devlet memurlarının Padişah'a ve kendi aralarında yaptıkları törenler olduğunu sanıyoruz. Çünkü bu törenler öylesine dikkatle hattâ vücudun hareketlerine varıncaya kadar itina ile yapılmaktadır ki, Türklerin kaba, medeniyetsiz insanlar olduğuna dair bizde mevcut olan düşünce kökünden çürümektedir. Bunun için buraya yetkililerden öğrendiklerimi nakledeceğim.

Arefe gününden Kapu Ağasının dairesine açılan avlu değerli halılar, değişik süslerle donatılır; İstanbul'da bulunan İmparatorluğun en önemli Devlet memurları ve subayları gün doğumundan üç, dört saat önce Saray'da hazır bulunurlar. Gün doğarken Padişah atı üzerinde aralarından geçer, Aya Sofya Camii'nde sabah namazı kılar ve hemen geri döner. Sol tarafında Kapu Ağası olduğu hâlde Hasodası'na geçer ve Tahta oturur. Her zaman İstanbulda bulunan Kırım Hanı'nın oğlu işaret verilir verilmez ilk olarak ilerler ve Padişah'ın Bayramını kutlar; işittiğime göre, Padişah Han'ın oğulları önünde üç adım atar, onlar da önünde yere kapanarak «Eyyam-ı şerîf», yani günleriniz mutlu olsun derlermiş; sonra ayağa kalkar, elini öper ve çekilirlermiş. Sonra, bütün beğlerbeğlerinin ve Paşaların başındaki Sadrâzam öne doğru ilerler, bir dizi yerde Padişahına iltifat eder, yaklaşarak Hünkâr'ın elini öper, ayağa kalkarak Kapu Ağasının yerine geçer. Hünkâr'ın solunda, Kazaskerlerin, Nakıybü'l-eşrâf'ın, Mollaların, Şeyhlerin başında duran Şeyhülislâm Padişah'a doğru gelirken, o da öne doğru bir adım atar, Şeyhülislâm Hünkâr'ın omuzunu öper, ve yerine çekilir. Şeyhülislâm'ın arkasından gelenler, mevkilerine ve rütbe-

lerine göre sırayla Padişah'a karşı gereken hürmeti gösterirler; rütbe esasına göre bir kısmı Padişah'ın elini, diğerleri eteğini, yenini ve göğsünü öpeceğinden Padişah da onları Sadrâzam'ın öğrettiği şekilde karşılar. Bu törenin en ince ayrıntılarını burada anlatmak sıkıcı olacaktır; nitekim bu konuda her şeyi içine alan geniş bir kitap yayınlanmıştır. Bayram tebrikinde bulunmak üzere en son Yeniçeri Ağası huzura kabul edilir.

Bu tören bittikten sonra Padişah daha özel bir odaya çekilir ve yanına, Saray'daki içoğlanların ve hadımların itaatini göstermek üzere dört Arz Ağası gelir. Bu arada Divan salonunda muhteşem bir yemek hazırlanır; birbirleri ile bayramlaşan yüksek Devlet memurları ve Paşalar, Padişah'ın kesesinden çıkan ziyafete katılırlar. Yemekten sonra Hünkâr Devlet'in en yüksek on altı memuruna zerdeva kürkü armağan eder, bundan sonra tören bitmiş sayılır.

Daha ileri saatlerde Saray'a Hanım-sultanların arabaları gelir. Bütün bir yıl boyunca Harem'de kapalı kalan bu hanımlar Bayram münasebetiyle, önce Padişaha, baş hasekiye, Valide Sultan'a ve diğer Saray sultanlarına ziyaret yapmaktan çok hoşnut kalırlar; üç gün boyunca Saray da istedikleri yerde kalıp, eğlenmek imkânına sahiptirler.

Anlattıklarımızdan sonra, gezginlerin Türkler hakkında ileri geri söylediklerinin ne kadar haksız olduğu anlaşılır. Kendi ülkelerinde hırıstiyanlara karşı müslümanlara davrandıkları gibi davranmadıkları muhakkaktır. Fakat bu, kendi aralarında birbirlerine gösterdikleri saygının ve nezaketin eksikliğinden değil, dinlerinin hıristiyanları küçümsemesinden ileri gelmek-

tedir. Zira Türklerin karşılıklı olarak uydukları medeniyet kurallarının, Roma'da veya herhangi bir hıristiyan kentindekilerden hiç bir farkı yoktur. Yüksek mevkileri işgal edenler göstermek zorunda oldukları saygı ve nezaketin sınırlarını asla aşmak istemezler, aksi takdirde bu saygının aşağılık bir dalkavukluk şeklinde yorumlanacağını iyi bilirler. Bunun için Osmanlı Sarayı'na gelen bir hristiyan elçi işi olduğu vezirler ve subaylarla nasıl davranılacağını önceden çok iyi öğrenmelidir. Meselâ, hristiyanlar arasında şapka çıkarmak bir saygı ifadesi olmasına karşılık. Osmanlı Sarayında bu bir hakaret telâkki edilir; elçilerin kendilerine yaptıkları reveranslara ve vücudun duruşuna dik kat ederek, temsil ettikleri Hükümdarlar arasında farkı anlamaya çalışırlar. Bir hristiyan elçisi bir anlaşma üzerinde konuşma yapmak üzere Osmanlı Sarayı'nda bulunuyorsa, girerken ve çıkarken mümkün olduğu kadar az tören yapmalı ve daima yüzünde mağrur ve emin bir ifade taşımalıdır. Çünkü Türkler bunu elçinin kendileri hakkında iyi kanaatlere sahip olduğu hükmünü çıkarırlar; devletlerarası meselelerin en hassas, en önemli konularını mükemmel şekilde tartışabilecek kabiliyete sahip pek çok elçi aksi davranışta bulunduklarından işi başından kaybetmişlerdir.

KISIM XXIII

«Domuz eti ve şarap yasağı hakkında...»

Daha önce bahsettiğimiz beş nokta müslüman olmak için mutlaka şart olan temel noktalardır. Diğer hususlar imanlı olmak için uyulması gereken irade güçlendirici işaretlerdir. Bütün bunlar arasında şiddetle yasaklanan iki şey vardır, bunlar domuz eti ve şaraptır. Özellikle domuz etinden büyük bir iğrenme duyarlar ve domuz eti yiyen insanları da hor görürler. Şerîat tarafından yasaklanmış olmasına rağmen şarap Türkler arasında daha fazla itibar bulmuştur; kesin yasaklamaya karşılık şaraba öylesine meylederler ki, kusurları hafiflettiğini ve günahları daha bağışlanır yaptığını öne sürerler. Kur'an-ı Kerîm'in olumlu bir şekilde yasakladığı şarap için bazı sofular ileri giderler, şarap içenlerin öldükten sonra mezarları üzerinde ot biterse ve bu ot koyun, keçi, sığır gibi hayvanlar tarafından yenirse, bunların etinin de domuz eti gibi haram olacağını söylerler. Bütün bu yasaklamalara karşılık şarap açıkca, kimseden gizlenmeden içilecek bir içki olmuştur. Devletin çeşitli kademelerinde görevli olanlar, şarap içmekteki zevki mümkün olduğu kadar gözlerden gizlemeye çalışırlar; bütün korkuları hatâlarının şarap içmekten sanılması, mevkilerine lâyık görülmemeleridir. Çünkü Türkler şarabın hiç

bir zaman kararlı içilemiyeceğine inanmışlardır. Şarabın mideyi güçlendirmek hazımsızlığı önlemek için alındığını bilmezler; hele Fransızların, İtalyanların ve İngilizlerin şarabın içine su katmalarına hiç bir anlam veremezler. Onlar «keyifleninceye» kadar içmeyi tercih ederler. Böyle olmazsa, şarabın ağza sürmeye bile değmeyeceğini belirtirler. Fakat diğerlerinden daha sofu görünmek isteyenler ve hıristiyanların körü körüne düşmanı olanlar ağızlarına hiç şarap koymazlar; kahve ile birlikte su içerler ve sert ve melankolik mizaçlı olduklarından aralarında Devlet meselelerini konuşurlar; İmparatorluğun vezirlerini ve paşalarını tenkid ederler, önemli meseleler üzerinde fikir açıklamadan durmazlar ve hatalı hareketlerin kabahatini yöneticilere atarlar. Bunun içindir ki, Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa İstanbul'da kahve içilen umumî yerleri yıkarken şarap satılan meyhanelere dokunmamıştır, muhakkak ki bunu yaparken kahvehaneleri isyan tohumlarının atıldığı yerler olarak tasavvur etmiştir. Halbuki meyhanelerde herkes Devlet adamlarına atıp tutmadan neşelenmeye bakmaktadır.

Gençler şarabı fazla kaçırırlarsa bunu gençliğin çılgınlıklarına verirler; ama yaşlılar aynı hatâya düşerlerse, bu tam bir rezalet olur. Hz. Muhammed'in şarabı yasaklamasına sebep olan olay şu şekilde anlatılır: Bir gün dostları ile buluşmaya giden Peygamber, yolda tesadüfen şarap içip birbirlerine karşı çok iyi muamele eden, neşeli bir topluluğa raslamıştı; şarabın böyle iyi bir etkisi olduğunu düşünerek onu içilebilecek bir şey olarak göstermişti. Ancak akşam geri dönerken aynı topluluğun birbirlerine girdiğini, kanlı kavgaların çıktığını görünce, bu kadar kısa zamanda insanların huylarını değiştiren bu içkinin Haram olduğunu ilân etmişti.

KISIM XXIV

«Türklerin manevî faziletleri, güzel eserleri ve dikkati çeken bazı yasaları hakkında...»

Şimdiye kadar anlattıklarımızdan Türklerin manevî faziletleri hakkında iyi bir kanaat edinemedik. Okuyucuya bir fikir verebilmek için, hıristiyanların iyi geleneklerine ve düşünce sistemine uymakla birlikte Türklerin bazı iyi özelliklerinden bahsedeceğim.

Geceleri yolculuk yapanlar için Han yaptırmayı dinî bir görev sayarlar; oralarda sığınabilecek bir çatı bulanlar, Hanları yaptıranlara hayır duâlarını yollarlar. Türkler bu tür yapıları yapmakta çok mahirdirler, İmparatorluğun hemen her tarafında bunlara rastlamak mümkündür. Camilerin yanına yapılan hanlarda ayrıca hamamlar, yolcular için gerekli maddeleri satan dükkânlar bulunur. Bir kısmının öyle fazla geliri vardır ki, geceleri Handa konaklayanlara akşam yemeği bedava verilir.

Hanların şekli bizim en büyük ve en güzel hallerimizin şekline benzer. Damları kurşunla kaplıdır, ama bizimkiler gibi yüksek değildir; yükseklik ve genişlik-

lerinin mütenasip ölçüler içinde olduğu fevkalâde güzel Hanlar gördüm. Herkes için ayrı ayrı odalar yoktur; yemek pişirmek ve kışın ısınmak için sık aralıklarla ocaklar kurulmuştur. Bu çeşit yerlerde mevcut en önemli uygunsuzluk, gürültü arasında uyumaya alışkın olunmadıkça, sessizlik içinde dinlenebilmek imkânı bulunmamasıdır. Bu, gece vakti hana gelip, ihtiyaçlarını alan, atlarını sulayan kafilelerle, yola çıkmak üzere hanı terkeden yolcuların çıkardığı gürültülerden meydana gelmektedir. Bir çok zenginler, servetlerini çocuklarına bırakacaklarına ve günün birinde tesadüfen hayatlarını ve servetlerini kaybedeceklerine, adlarının uzun yıllar yaşamasına sebep olabilecek böyle hayır vakıflarının kurulmasına ön ayak olmuşlardır.

Türkler arasında merhametli ve yumuşak olduklarını belli etmek isteyenler, kuş satın alırlar ve onu hür riyetine kavuştururlar, böylece aynı zamanda dinî bir görevi yerine getirmiş olduklarına inanırlar. Yine ekmek satın alarak, İstanbul'un sokaklarında pek fazla olan ve muhakkak ki vebânın yayılma sebeplerinden olan başı boş sokak köpeklerini beslemenin hayırsever bir hareket olduğunu söylerler. Köpeklere gösterilen ihtimam Türkiye'de öylesine fazladır ki, sırf bunun için çeşitli yasalar çıkarılmıştır. Bazıları her gün belirli bir miktar ekmeğin köpeklere verilmesini temin ederken, diğerleri vasiyetlerinde miraslarından bir kısmının köpek bakımı için ayrılmasını talep eder.

Deve, Türkler arasında sadece çok sevilen bir hayvan değildir, aynı zamanda saygı duyulan bir yaratıktır; develeri fazla yüklemenin ve beygir gibi çalıştırmanın büyük bir güneh olduğuna inanırlar, bunu da o hayvanın Arabistan'daki kutsal yerlerde bulunmasına

ve Surre Alayı ile giderken Kur'an-ı Kerimi taşımasına bağlarlar. Deve güdenlerin, hayvanlara yalakta su verdikten sonra, ağızlarından çıkan salyaları sakallarına sürerek «Hacıbaba! Hacıbaba!» dediklerine tanık olmuşumdur. Şimdiye kadar, mümkün olduğu kadar geniş bir şekilde Türklerin dinlerinin önemli noktalarından bahsettim. Şimdi sıra, dinlerinden veya siyasî yasalarından ziyade İmparatorluğun ayakta durmasını sağlayan Ordularından bahsetmeye geldi.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

KISIM I

«Türklerin genel olarak askerî disiplini hakkında...»

Türklerin İmparatorluğu'nu biraz tanıyanlar ve ne kadar az dikkatle olursa olsun daha önce yazdıklarımızı okuyacaklar, Devletin esas gücünün sipahiler, yeniçeriler ve diğer yardımcı birlikler olduğunu anlıyacaklardır. Yine okuyucular Türklerin bu büyük İmparatorluğa, terkedilmiş çöllere sahip olunur gibi veya bir çok milletin yeni keşfettiği topraklarda kurduğu sömürge idareleri gibi sahip olmadıklarını da göreceklerdir; Bizanslı Hükümdarların Türkleri komşu olduklarından da veya iyi ticarî ilişkiler kuracaklarından çağırmadıklarını; aksine Türklerin elde kılıç, ordularının gücüyle kendilerini hâkim kıldıklarını, geleneklerinin ve yaşama tarzlarının asker bir Devlet anlayışı ile tam bir bütünlük gösterdiğini farkedeceklerdir, yaratılan her şeyin kendisini yaratan şeylerle devam ettiği hakkındaki hüküm gerçekse, ordu gücüyle yaratılan bu imparatorlu

ğun, barış düstürları ve yumuşaklığı ile beslenip kendini koruyamıyacağı hükmü çıkar.

Fakat, Türklerin tarihteki askerî disiplinini okuyanlar, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerindeki ordunun değerini ve yapılan büyük işleri bilenler, Türklerin bugünkü askerî kudreti ve hükûmeti hakkında hüküm çıkarmaya çalışırlarsa çok yanılırlar.. Çünkü ilk Türk İmparatorlarının sahip olduğu ruh yüceliği ve ihtişamdan bugün çok şey kaybolmuştur. Bir müddetten beri kara kuvvetleri sayıca azalmış, deniz kuvvetleri ise acınacak bir duruma gelmiştir; bunun sebebi de denizcilerin başarısızlıkları ve bilgisizlikleridir; Eyaletlerin nüfusu azalmış, Padişahların geliri bir hayli düşmüştür. Eskiden sahip oldukları büyük miktardaki cephane ve savaş gereçlerinden bugün ellerinde pek bir şey kalmamıştır; barış zamanında eski disiplinleri kaybolmuş, şerîata ve din gereklerine daha az uyulur olmuştur. Zamanla gevşek ve kadınımsı olan askerlere eski hürmet gösterilmemektedir. Osmanlı Devleti, eskiden yaptığı gibi, Yeniçerilerin hizmetlerini ve iyi hareketlerini mükâfatlandırmamaktadır. Tek kelime ile Osmanlı Devleti bugün ne itaatin, ne birliğin ne de sadakatin mevcut olmadığı bir Devlet görünümü sunmaktadır.

Buna rağmen bu İmparatorluk bütün bu hatâları taşımasına, fertlerin rahatı tercih etmesine ve savaştan kaçmasına karşılık, Türkler geniş İmparatorluklarını muhafaza etmekten hiç de geri kalmıyorlar. Karada bir miktar toprak kaybedince, başka bir taraftan bunu karşılıyorlar. İranlılar Revân, Şiraz, Tebriz, Lûris ve Gence'yi aldıklarında kendilerine lâzım olanları yeniden geri aldılar; Yemen'de veya Habeşistan'da toprak ve-

rirlerse, Avrupa'da, Girit'i, Uyvar'ı, Novigrad'ı Yanova'yı ve Varadin'i alarak durumlarını koruyabiliyorlar.

Ancak, ne kadar büyük olursa olsun bu İmparatorluk bir çok yerlerde nüfus azalmasına engel olamamaktadır; bazı köyler boşalmakta, ve Teselya gibi güzel ve bereketli topraklar boş ve tarımsız kalmaktadır. Bu yıkılışın sebebi, yönetimleri altındaki eyaletleri bir düşman toprağı gibi gören Beğlerbeğlerinin ve Paşaların zulmü ve açgözlülüğüdür.

Yeniçerilerin ve Sipahilerin küstahlığı ve taşkınlığı da çekilmez bir hâle gelmiştir. Subaylar, bir ilden diğerine gittiklerinde, maiyetlerinin, köylülerin yanında istedikleri kadar yemelerine, zorla paralarını, atlarını almalarına ve köle olarak satılmak üzere çocuklarına el konmalarına göz yummaktadır. Bulgar, Sırp, Boşnak ve Arnavut çocukları, Türkçe bilmediklerinden Rus, Macar adı altında daha kolaylıkla satılmaktadır. Bu tecavüzler sonunda köylerde yaşayanlar, yeniçerilerin saldırılarına hedef olmaktansa evlerini terkederek şehirlere, dağ köylerine veya ormanlara çekilmeyi daha uygun bulmaktadırlar. Şimdiki Kapıkulu askerlerinin yetkileri ve görevleri eskisi gibi olmakla beraber, eski disiplinden eser kalmamıştır. Yeniçeri subayları herhangi bir kimseye maaş bağlatıp, çeşitli imtiyazlardan yararlandırabilirler; ama bunlar rüşvet karşılığı veya eskiden sahip oldukları bir yarayı bahane ederek savaşa gitmekten kaçarlar. Görüldüğü gibi bugün Türkiye'de Padişahın hazinesinden durmadan yüklü miktarda para çeken fakat savaşa gitmeyen bir sürü sapasağlam insan vardır.

Yeniçeriler istedikleri şekilde evlenebilirler ve ailelerini geçindirebilmek için, aldıkları maaştan yetin-

meyerek Orta'larının kurallarına kulak asmadan çeşitli mesleklere girerler, böylece aile geçindirme endişesi zihinlerindeki savaş düşüncesinin yerini alır. İstanbul'da bulunduğum sıralarda, Girit veya Macaristan'a sefere gitmemek için büyük bir korku içinde sağa sola rüşvet teklif eden bir çok sözde yeniçeri gördüm.

Yeniçeri subaylarının açgözlülüğü Kapıkulu askerleri arasında son derece tehlikeli bir rüşvet kurumu sokmuştur; bu da Yeniçeri ve Sipahi Ocaklarına eski askerlerin sicillerinin kullanılarak başka adamların alınmasıdır; böylece bir sürü serserî ve sefih insan sanki Devlet hizmetindeymiş gibi gözükmekte, Kapıkulu askeri olmanın verdiği eski gurur süratle yıkılmaktadır.

Söylediklerimiz Osmanlı Kapıkulu ordusunun ne fecî bir durumda olduğunu göstermeye yeter sanırız. Şimdi seferberlikte nerelerden ve ne kadar asker toplayabileceklerine bakalım.

KISIM II

«Türklerin Milis Kuvvetleri hakkında...»

Birinci Kitab'ın On İkinci kısmında Hünkâr'ın buyruğundaki bütün Beğlerbeğleri ve Paşalar'ın gelirlerini ve zenginliklerini açıklamıştık; bu verilerden hareket ederek her eyaletin ve sancağın tam olarak kaç asker çıkarabileceğini hesaplamak mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek gücünü meydana getiren, Osmanlı ordusu o kadar büyük ve güçlüdür ki şu atasözünün hiç bir mübalâğası yoktur: «Türk atlılarının bir defa geçtiği yerde artık ot bitmez.» Savaş yasalarının siyaset ilminin önemli bir kısmını oluşturduğu bilindiğinden, Bir Devletin nasıl yönetildiğini anlamak için Ordu teşkilâtını bilmekte çok büyük yarar vardır. Asker olmayan siyasetçiler kılıçtan gelmediği takdirde ne otoriteye, ne de kudrete sahiptirler; ve eğer büyük Devlet adamları ile yöneticiler, kara ve denizde çıkaracakları kuvvetleri bilmiyorlarsa, düşman ülkelerinin coğrafyasını boşuna tetkik ediyorlar demektir.

İşte bütün bunlardan konumuzun elverdiği ölçüde bahsetmeye çalışacağım; yazacağım bilgiler bana Türk-

lerin çok aydın bir askerî yetkilisi tarafından iletilmiştir.

Türklerin Milis kuvvetlerinin birincisi Padişah'ın dağıttığı topraklardan gücünü alır; diğeri de doğrudan Padişah'ın hazinesinden maaş alır.

Birinci kuvvetler Zaîmlerden ve Timarlardan oluşmuştur. Devlet Hazinesinden maaşlarını alanlar ise Sipahiler, Yeniçeriler, Silâhtarlar, Topçular, v.s de deniz askerleridir, Denizcilere her zaman muntazaman maaş verilmez; ihtiyaç olduğunda kiralanarak, her sefer başına beş, altı bin akça verilir.

Zaîm ve Timarcılar

Zaîm ve Timarcılar aynı gayeyle kurulmuş ve aynı cins şeylerdir; aralarındaki tek fark Padişah'ın verdiği berattan gelir. Bir Zaîm'in geliri 20 000 akçadan 99 999 akçaya kadardır, bir akça daha fazla olursa bir Sancak Beyinin geliri olur: 100 000 akçadan 199 999 akçaya kadar; bir akça daha fazlası Beğlerbeğinin geliridir.

Timarcılar iki çeşittir: Tezkerebir denenler topraklarının levazımını Saray'dan alırlar; gelirleri 5 6000 den 19 999 akçaya kadardır; bir fazlası Zaîm gelirine girer. Diğerlerine Teskereti denir; bunlar beratlarını eyaletin Beğlerbeğinden alırlar ve gelirleri 3000 den 6000 akçaya kadardır. Sefer durumunda Zaîmler servetlerine ve şöhretlerine göre adamları, mutfakları ve ahırları ile katılmak zorundaırlar. Padişah'ın sağladığı her beş bin akça için Cebelu denen bir atlıyı savaşa götürmek zorundadır. Otuz bin akça geliri olan altı, 90 000 akça ge-

liri olan da on sekiz atlı çıkarır. Her Zaîme Türkler Kılıç derler, böylece savaş zamanında bir Beğlerbeğinin çıkarabileceği asker sayısı hesaplanmak istenirse, ona bağlı olan Zaîmlerin ve Timarcıların toplam sayısı için «şu kadar kılıç var» denir.

Timarcılar Zaîmlerden daha küçük çadırlarla hizmet görmek zorundadırlar ve yanlarına aldıkları her adamın üç, dört sepeti olmalıdır. Çünkü Zaîmin askerleri gibi dövüşmek zorundaysalar da, siper ve tabya yapmak için toprak ve taş taşırlar. Timarcılar da kazandıkları her 3000 akça için sefere bir asker yollarlar.

Zaîmlerin ve Timarcıların, Alay Beğleri tarafından yönetilen birlikleri vardır. Yürüyüşe geçtiklerinde birliklerin başında sancaklar ve davullar bulunur. Paşa ve Sancak Beğleri Alay Beğlerini yönetir, bunlar da Beğlerbeğinin buyruğuna girerler. Bütün bu birlikler bir Ordu hâline geldiklerinde, genellikle Padişah veya Sadrâzam tarafından temsil edilen Seraskerin istediği bir yerde toplanır.

Bu iki çeşit askerî kuvvet sadece karada hizmet görmez, deniz kuvvetlerinde görev yapanlara «Derya kaleminde» denir. Fakat genellikle Zaîmler deniz kuvvetlerinde yer almazlar, bunu yerine gerekli olan parayı Devlete teslim ederek, donanmaya denizcilerin alınmasını temin ederler. Timar sahipleri ise, bütün askerleri ve maiyetleri ile bizzat savaşa katılmak zorundadırlar. Hastaysalar, savaş alanına sedyelerle götürülürler, çocuk iseler, at üstüne kurulmuş beşiklerde sefere çıkarılarak, yorgunluğa, tehlikeye ve askerî disipline alışmaları sağlanır. Söylediklerimiz, genel ola-

rak Sipahi adıyla anılan Timarlı ve zeâmetli askerlerin Türk ordusu için ne kadar önemli olduğunu belirtecek ölçüdedir. Şimdi ortaya koyacağımız sayılar, dünyanın bu kadar büyük bir kısmını işgal eden güçlü ordunun mevcudunu açıklayacaktır.

KISIM III

«Zaîm ve Timarcılardan alınan birliklerin sayısı hakkında...»

Zaîmlerin ve Timar sahiplerinin savaşa götürdüğü askerlerin sayısını tek tek açıklamanın okuyucu için sıkıcı olacağını düşünmekteyim. Bu yüzden Zaîm'in dörtten az çıkaramıyacağını, Timar sahibinin ise en az bir, en fazla on dokuz sipahi çıkarmak zorunda olduğunu söylemek yeterlidir. Bunun için Timarlı sipahilerin sayısını öğrenmek isteyenler, en az ve en fazla olmak üzere iki sayı çıkarmak durumundadırlar. Bir de buna kayıtları yapan Devlet kâtiplerinin ihmalleri veya kasıtlı davranışları da eklenirse tahmin yapmanın ne kadar güç olduğu ortaya çıkar; çünkü Türkler, askerlerinin deniz kumu gibi çok oldukları asker sayısını doldurmak için dışardan sahte askerleri getirterek, ordunun çok kalabalık görünmesini sağlarlar, bunlar çekildiğinde birden ordu mevcudu önemli ölçüde düşer.

Büyük ve ünlü Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa çeşitli seferlerinde bu sahtekârlığı ortadan kaldırmak için her türlü sert tedbire başvurmuştu. Fakat bir tek

kişinin bütün düzensizliği görüp düzeltmesine elbette imkân yoktur.

Zaîm ve Timarcılar arkalarında çocuk bırakmadan öldüklerinde toprakları Devlet hazinesine dahil edilir. Daha önceki sahipleri tarafından iyice zenginleştirilmiş olan bu topraklar, Padişah tarafından sicillerde kayıtlı miktar üzerinden değil de, hâlen mâlik oldukları değer üzerinden başkalarına devredilir. Böylece, kullarının ölümünden yararlanan tek Hükümdar Türk Padişahıdır. Nitekim savaşlardan ölenlerin yerine daha fazla sayıda askere sahip olmak imkânı doğar.

Timar ve Zeâmetler hakkında daha fazla ayrıntı verebilmek için Devlet sicillerinden bütün İmparatorluk taki Timar ve Zeâmetlerin dökümünü yaptım.

Anadolu Beğlerbeği dökümü:

Sancaklar	**Zeâmet**	**Tımar**
Kütahya	29	948
Saruhan	41	674
Aydın	19	572
Kastamonu	24	570
Hüdavendigâr	42	1005
Menteşe	52	381
Ankara	10	257
Karahisar	10	615
Teke İli	7	257
Kângri	7	381
Hâmid	9	585
Sultan Önü	7	392
Karesi	7	240
Yenice Hisar	7	12
Toplam	297	7440

En aşağı ihtimalle her Zaîm için dört Cebelû ve kendisi ile birlikte 1180
Yine en aşağı tahminle her Timardan iki sipahi çıktığı düşünülürse:
14 880.
Hepsi birden: 16 060
Böyle bir ordunun iaşesi için, Devlet kayıtlarına göre,
37 310 700 akça gereklidir.

Eskiden bu kuvvetin dışında yolların açık tutulması, erzak taşınması ve topçuluk için yaklaşık 6900 kişi daha orduya dahil edilirdi. Bundan başka Orduya gerekli 128 çalgıcıya ayrı bir para konmuştu. Bu, Anadolunun hrıstiyanlarla sınırı olduğu devirlerde ordunun daha güçlü olması için yapılırdı; fakat sonraları bu para Zaîm ve Timar sahiplerine verilerek, üç yüz otuz Zeâmet ve bin yüz otuz altı Timarın yaratılması sağlanmıştır.

Karaman Beğlerbeğliği dökümü

Sancaklar	**Zeâmet**	**Timar**	
Konya	18	512	En aşağı ihtimalle Zaîmlerin Cebelû toplamı: 292,
Niğde	11	355	
Kayseri	12	144	
Yenişehir	13	244	
Akşehir	6	122	Timarlıların sayısı: 4600. Gerekli gelir: 10 500 175 akça
Kırşehir	4	430	
Aksaray	9	358	
Toplam	**73**	**2165**	

Diyarbekir eyaletinde, bin sekiz yüz kişi çıkardığı söylenen Kürdistan'dan başka on iki Sancak olduğu söylenmektedir; ama ben ancak dokuz sancağa rasladım.

Sancaklar	**Zeâmet**	**Timar**	
Armed	9	167	Zaîmlerin cebelû toplamı en aşağı tahminle: 424.
Harput	70	163	
Ezâni	10	122	

Sipurtek	0	1
Nusaybin	1	5
Şazengîz	5	30
Çemişgezek	2	7
Kuteb	3	24
Sancar	6	21
Toplam	**106**	**540**

Timarlıların Cebelû tahmini: 1080
Toplam: 1504
Bu eyalete ait gelir durumu sicillerde kayıtlı değildir.

Şam Beğlerbeğliğinde yedi Sancak dökümü:

Sancaklar	**Zeâmet**	**Timar**
Şam	87	337
Kudüs	9	161
Aglun	4	61
Bahura	9	39
Sifad	5	123
Gaza	7	108
Nablus	7	44
Toplam	**128**	**873**

Zaîmlerin cebelû toplamı, en aşağı ihtimalle: 512
Timarlıların Cebelû toplamı: 1746
Toplam 2258

Sivas Beğlerbeğliği dökümü:

Sancaklar	**Zeâmet**	**Timar**
Sivas	48	928
Amasya	19	249
Çorum	16	310
Büradik	15	731
Demirköy	1	310
Cânik	7	348
Arabkir	2	153
Toplam	**108**	**3029**

Zaîmlerin cebelû toplamı : 432
Timarlılar : 6058
Toplam 6490
İaşeleri için gerekli gelir: 13 087 327 akça.

Erzurum Beğlerbeğliğinin dökümü

Sancaklar	Zeâmet	Timar		
Erzurum	56	2214		
Şarkî Karahisar	32	904		
Kiğı	8	229	Zaîm cebelûları	488
Pasin	9	654	Timarlılar	11096
Hanes Ekber	2	435	Toplam	11584
Tortum	10	491		
Maverman	4	96		
Malazgird	0	272		
Tekman	1	253		
Toplam	122	5548		

Van Beğlerbeğliği dökümü:

Sancaklar	Zeâmet	Timar		
Van	48	147		
Adilcevaz	29	101		
Erciş	0	14		
Senutegöl	32	203	Zâim cebelûları	740
Çobanlu	2	36	Timarlılar	1652
Gökçe	36	160	Toplam	2392
Derekger	27	79		
Görlük	7	61		
Fanicazi	4	25		
Toplam	185	826		

Maraş Beğlerbeğliğinin dökümü:

Sancaklar	Zeâmet	Timar	Zaîm cebelûları	108
Maraş	10	118	Timarlılar	1024
Malatya	8	276	Toplam	1132
Asâb	9	118	İaşeleri için gerekli ge-	
Toplam	27	512	lir: 9 420 317 akça	

Kıbrıs Beğlerbeğliği dökümü:

Sancaklar	Zeâmet	Timar		
İçeli	16	60		
Alanya	0	115	Zaîm cebelûları	160
Kıbrıs	9	308	Timarlılar	2134
Şii	2	156	Toplam	2294
Tarsus	13	428		
Toplam	40	1067		

Trablusşam Beğlerbeğliği dökümü:

Sancaklar	Zeâmet	Timar		
Trablus	12	87		
Hams	16	169	Zaîmlerin cebelûları	256
Cebele	9	91	Timarlılar	1140
Selâmiye	4	52	Toplam	1396
Hamaz	23	571		
Toplam	64	970		

Rakka Beğlerbeğliği dökümü

Sancaklar	Zeâmet	Timar		
Rakka	30	143	Zaîmlerin cebelûları	240
Serug	9	291	Timarlılar	1332
Birecik	15	109	Toplam	1572
Âne	6	123		
Toplam	60	666		

Birinci Kitap'ta belirttiğimiz gibi Trabzon Beğlerbeğliğinde hiç Sancak yoktur; fakat şehre bağlı olan topraklarda 56 zeâmet, 398 timar bulunur; hepsi birden 920 kişi yapar.

Halep Beğlerbeğliği dökümü:

Sancaklar	Zeämet	Timar		
Halep	37	295		
Adana	11	191	Zaîmlerin cebelûları	468
Kilis	17	295	Timarlılar	2088
Azir	2	91	Toplam	2556
Balis	7	86		
Mearte	7	86		
Toplam	81	1044		

Çıldır Beğlerbeğliği dökümü:

Sancaklar	Zeâmet	Timar			
Oltu	3	123	Toplam	Zeâmet	106
Erdehambruk	9	86		Timar	659
Hagrek	2	23	Zeâmet. cebelûları		424
Hartus	13	39	Timarlılar		1380
Pusenhaf	11	18	Toplam		1804
Penbek	8	54			
Tarşir	2	4			
Luri	9	10			
Ufluca	1	7			
Aşankulk	11	37			
Aştala	6	6			
Asin	4	14			
Penbek	14	89			
Pertek	9	0			
Ardnug	4	149			

Kapdân-ı Deryâya bağlı zeâmet ve timarların dökümü:

Sancaklar	Zeâmet	Timar
Eğriboz	12	188
Midilli	4	83
Koca ili	25	187
Sıfla	32	235
Karlıili	11	119
Gelibolu	14	32
Rodos	5	71
Betgay	5	146
Mezestra	16	91
Toplam	124	1152

Zaîmlerin cebelûları	500
Timarlılar	2304
Toplam	2804

Bunların iaşesi için gerekli para: 10 800 000 akça.

Rumeli Beğlerbeğliği dökümü

Sancaklar	Zeâmet	Timar
Sofya	337	1788
Köstendil	48	1017
Epir	19	205
Mora	100	242
Tırhala	26	525
Silistre	75	432
Niğbolu	60	344
Uhri	60	342
Avlonya	68	489
Yanya	62	345
İlbasan	18	138
Çirmen	20	130
Selânik	36	262
Vize	20	79
Delunya	24	165

Cebelûları ile

Zâimler	4300
Timarlılar	16388
Toplam	20688

Fakat Rumeli'nde Zaîmlerin ve Timarcıların çıkarabildikleri savaşçı sayısı 30 000 civarındadır. Bir de buna Sancak beğlerinin, Beğlerbeğlerinin yanlarında sürekli olarak bulundurdukları 2500 kişilik kuvvet de eklenirse, bu topraklardan en aşağı tahminle 32 700 veya

Üsküp	20	344
Kırkkilise	1	344
Dukakin	10	53
Vidin	17	225
Alacahisar	27	509
Sezerin	17	225
Valtkarin	10	317
Toplam	1075	8194

33 000 kişi çıkacağı anlaşılır.

Rumelindeki bu birliklerden başka, toprakları babadan oğula geçen Yörükler vardır; bunlardan takriben 1294 aile mevcuttur. Dobruca mıntıkasında da Ocak adı verilen 4000 evlik ayrı bir milis kuvveti bulundurulur. Bunlardan Kızılca'da 200, Çirmen'de 350, Çinganiz'de 351 ve Vize'de 170 aile bilinmektedir. Böylece Ocakların sayısı 4721 veya 5000'e erişir. Bu insanlar her otuz kişiden beşini, Eşkinci adı altında Kırımlılara göndererek Rusya, Lehistan veya başka yerlere akına yollamak zorundadır. Geri kalan yirmi beşine Yamak denir ve bunlar ancak ihtiyaç olduğunda sefere çağırılır; ayrıca Hünkâr'ın topraklarından kazandıkları her beş bin akça için bir kişi çıkararak sefere yollarlar, böylece o yıl Kırımlılara katılacak olanların yeri doldurulmuş olur.

Bu insanların başlıca görevleri topçuluk yapmak, ordunun levazımı ve cephanesi ile meşgul olmak ve yolları açık tutmaktır. Bulgaristan'da oturan bir kaç aile mensupları da atlar için saman taşımak ve ot kesmekle yükümlüdürler.

Padişah'ın sicillerinde, Budin, Temeşvar ve Bosna Beğlerbegliklerindeki zeâmet ve timarlar hakkında hiç bir kesin bilgi bulamadım; fakat böyle de olsa, bu

önemli sınır eyaletlerindeki «serhatlilerden» gayet becerikli ve zeki altmış, yetmiş bin kişilik bir kuvvet olduğunu öğrendim; bunların iaşesi için gerekli para o eyaletlerdeki sancakların gelirinden karşılanmaktadır. Budin'deki Türk garnizonu son derece önemli bir kuvvet ve Macaristan'ın anahtarı olarak kabul edilmektedir. Orada olduğum sırada yüksek rütbeli bir subaydan öğrendiğime göre garnizon şöyle teşkil edilmektedir :

Yeniçeriler	12000
Sipahiler	1500
Zaim ve Timarcılar	2200
Azaplar	1800
Budin kalesi muhafızları	1200
Cebeciler	1900
Küçük Kapı Muhafızları	500
Topçular	500
Martolozlar	300
Barutçular	280
Paşanın muhafız alayı	3000

Hepsi birden yirmi iki bin seksen kişilik bir kuvvet yapar ki, Bosna'nın Esklâvonya'nın ve sınırdaki muazzam toprakların kuvvetleri de toplandığında toplam olarak yetmiş bin asker çıkar. Zaîm ve Timarlıların sayısına gelince, Zeâmetlerden on bin dokuz yüz kırk sekiz ve Timarlardan yetmiş iki bin dört yüz otuz altı cebelû çıkar. Bütün bu hesap en düşük ihtimale göre yapıldığından, ilerki kısımlarda bahsedeceğimiz Mısır ordusu ve diğer kuvvetler dahil edilmeden bu sayıya üçte biri kadar daha asker eklemek gerekir.

Osmanlı İmparatorluğunun en güçlü dayanağı olan bu askerî teşkilât ilk defa Kanunî Sultan Süleyman döneminde ayrıntılarıyla ortaya konmuştur. Fakat zamanla, asker - sivil devlet memurlarının açgözlülüğü ve ihtirasıyla başlayan suiistimal, en iyi teşkilâtlanmış şeyleri bile yıktığı gibi, timar ve zeâmetlerden toplanan gelirlerin de amaçlarından başka yerlerde kullanılmasına sebep olmuştur. Beğlerbeğleri, Paşalar, defterdarlar ve diğer memurlar topraktan sağlanan geliri, meziyet ve hizmetlerine göre askerler arasında dağıtacaklarına kendilerine daha fazla bağlanmasını arzu ettikleri hizmetkârlarına ve içoğlanlarına dağıtmaya başlamışlardı. İstanbul'da veya denize yakın oturanlar, aileleri için gerekli erzakı temin için gemi tutuyorlardı. Taşrada olanlar defterdarlarla anlaşıyorlar, toprakları gerçek mirasçılar yerine dalkavuklara devrettiriyorlardı; hasat zamanı Paşa adamlarını yoksul timarlılara gönderip, kendine göre, hakkını istettiğinde mutlaka kavgalar çıkıyor, ihtilâflar yargıç önüne götürülüyordu; tabiî sonunda haklı olan daima daha fazla kudrete ve paraya sahip olandı.

Yukarda zeâmet ve timarlardan çıkarılan asker sayısı üzerinde yaptığımız tahmin gerçeğe en yakın olanıdır. Bazı zamanlarda bu kuvvetin, en yüksek değer olan yüz bine çıktığını duydum.

KISIM IV

«ZEÂMET VE TİMAR CEBELÛLARI ARASINDA MEVCUT BAZI GELENEKLER ÜZERİNE...»

Savaş zamanında toplanan zeâmet ve timarlı askerleri ile «gönüllüler» denen birlikler birbirine karıştırılır. Gönüllüler iaşelerini kendileri sağlarlar ve yapacakları iyi hizmetlerle, savaşta ölen zaîmlerin veya timarcıların yerini almaya çalışırlar. Bu insanlar genellikle çok gözüpek olurlar, en olmıyacak hareketlere girerek mükâfatlandırılmayı veya en kötü ihtimalle ölürlerse şehitlik mertebesine yükselmeyi düşünürler. Serinvar kalesine yapılan hücumda bir timar arâzisinin vâdedildiği sekiz gönüllüden yedisi arka arkaya şehit olmuş, nihayet sekizincisi başarıya ulaşırken, diğerlerinin nâmları kalmıştı.

Zaîm veya timarcılar yaşlı veya güçsüz iseler, ölmeden önce topraklarını oğullarına veya yakın akrabalarına bağışlıyabilirler.

Köylüler, daha önceden herhangi bir paşanın hizmetinde bulunmuş değillerse, sefere katılırlarken kendi atlarını ve kılıçlarını kullanmazlar. İmparatorluğun

sınırında oturanlar, cesaretlerini ispat etmişlerse, bir zaîmin veya bir timarcının sahipsiz topraklarını işletebilirler.

Rumeli'deki geleneğe göre bir zaîm veya bir timarcı savaşta şehit düşerse zeâmetinin geliri oğulları arasında timar olarak pay edilir; fakat bir timarcının ancak üç bin akçalık geliri varsa bunun tamamı büyük oğluna geçer, eğer daha fazlasına sahipse, geri kalan kısmı diğer oğulları arasında eşitçe paylaşılır. Zaîm ve timarcılar yataklarında ölürlerse, eyaletin beğlerbeği topraklarına el koyar, bunları ya mirasçılarına devreder, ya da istediklerine bağışlar veya en fazla verene satar.

Fakat Anadolu'da bir çok zaîm ve timarcının toprağı babadan oğula yüzyıllardır geçer. Şahsen savaşa gitmek zorunda değillerdir; sadece gelirleri ile orantılı bir şekilde cebelûlarını sefere yollarlar; fakat cebelû yollamazlarsa o yıla ait gelirleri Padişah'ın hazinesine aktarılır.

KISIM V

«MISIR ORDUSU HAKKINDA...»

Mısır beğlerbeğliği, bir kısmı Yavuz Sultan Selim'in bağışladığı Memlûklar olmak üzere on iki Beğe emanet edilmiştir. Bunlar ellerindeki kuvvetlere mutlak şekilde hâkim olduklarından kendilerine fazlasıyla güvenirler ve her fırsatta isyan çıkarırlar. Bu Beğlerden her birinin maiyetinin bir kısmı gözüpek ve mahir 500 savaşçıdan oluşmuştur. Bu askerler beğlerine, seyahat ettiklerinde, avda ve törenlerde eşlik ederler. On iki Beğin buyruğunda, iaşesi Mısır halkının vergisinden karşılanan yirmi bin atlı vardır. Bu atlılar, Mekke'ye giden Hacı kervanlarının ve her yıl İstanbul'a karadan veya denizden yollanan altı yüz bin altının güvenliğini sağlamakla yükümlüdürler. Mısır'daki bu milis kuvvetlerinin, zaman zaman kurak dağlardan verimli Mısır toprakların akın yapan Afrikalıları defetmekten ve yukarda bahsettiğimiz görevlerden başka hiç bir yükümlülüğü yoktur. Bu milisin dışında her yıl Girit'ten yollanan 2500 veya 3000 kişiye ilâveten on sekiz bin timarlı vardır.

Mısırlı on iki beğ soylu kimseler olup, sahip oldukları servet ve toprak babadan oğula intikal eder. Bu servet ellerindeki güçlü orduyla birleşince öylesine küstah olurlar ki, zaman zaman Paşa'yı hapsetmek, üç yıldır biriktirdiği servete el koymak gibi hareketlere cüret ederler. Bu yüzden Paşalarla Beğler arasında sürekli bir çekememezlik ve sürtüşme mevcuttur. 1664 yılında İbrahim Paşa'yı hapsetmişlerdi; İbrahim Paşa, Kahire'ye yüz bin altına mâl olan altı yüz kese gümüş dağıtmaya razı olduktan sonra hürriyetine kavuştu. Daha sonra Paşa'nın işlerine karıştığı gerekçesiyle kardeşini tutuklayıp bir kaleye kapatmışlardı. Fakat Padişah tarafından bu işi çözümlemesi için Kahire'ye gönderilen Baş İmrahor Mısır'a ayak basar basmaz tutsak serbest bırakılmıştı. Bu kargaşalıklar zamanla öylesine artmıştır ki, Şubat 1664 de Edirne'de idam edilen Zülfikâr Beğ adında bir âsiyi Baş İmrahor ile İstanbul'a yollamasalardı bu, tam bir isyan hüviyetine bürünecekti. Padişahlar, çok sert tedbirlere başvurarak Mısır'ın iç işlerini çözümlemeye kalkışırlarsa da, genellikle bu eyâletin elden çıkması tehlikesine katlanmadan o tür olayları geçici tedbirlerle çözümlemeye çalışırlar.

«BİR ÖNCEKİLERE İLÂVE EDİLMESİ GEREKEN DİĞER TÜRK YARDIMCI KUVVETLERİ»

Hünkâr istediği zamanlarda Kırımlılar, Eflâkliler, Boğdanlılar ve Erdelliler birlikler göndermek zorundadır. Eğer Padişah bizzat orduya başkomutanlık yapıyorsa Kırımlılar, Kırım Hanının komutanlığında yüz bin kişi; yok eğer Osmanlı ordusu başında Sadrâzam veya

herhangi bir vezir varsa, oğullarından birinin veya Baş Vezirinin kumandasında kırk, elli bin kişi gönderirlerdi. Eflâk, Boğdan ve Erdel beğleri yedi, sekiz bin kişilik kuvvetleri ile her durumda sefere katılmak zorundaydılar. Türklerin Almanya İmparatoru ile yaptığı son savaşta Erdel Beği ülkesini terketmemişse bu, düşmanın ülkesine yapacağı akınları önlemek içindir

KISIM VI

«SİPAHİLER HAKKINDA...»

Şimdiye kadar, Padişah'ın topraklarından elde edilen gelirle çıkarılan Türk sipahilerinden bahsettik. Sıra şimdi Hünkâr'ın hazinesinden ödenen maaşla tutulan ve daha iyi eğitilmiş Sipahilerden söz etmekte. Bunların tamamı on iki bindir, ve ikiye ayrılır: törenlerde sarı bayrak taşıyan Silâhtarlar ve kırmızı bayraklı Sipahiler. Hz. Ali tarafından kurulduğunu öne sürdükleri Silâhtarlar şimdi Sipahilerden daha az önemlidirler. Bunun sebebi de III. Sultan Mehmed'in Macaristan'da yaptığı bir savaş sırasında Silâhtarların bozgun hâlinde kaçışını görmesi ve bütün çabasına rağmen bunları geri çeviremeyişidir; bunun üzerine Padişah cesaretle savaşmaya devam eden sipahi erlerinin başına geçmişti. Sipahileri kumandanlarının hatâsını onarmaya çağıran coşturucu sözler söylemişti. Padişah'ın sözleri etkisini göstermiş, yiğitçe düşman üzerine yürüyen sipahiler galibiyette önemli rol oynamışlardı. Kullarının iyi hareketlerini mükâfatlandırmasını bilen Hünkâr, Si-

pahileri bundan böyle Silâhtarlardan daha üstün tutmuştu.

Sipahilerin silâhları, eğri kılıç ve mızraktır; bazıları Romalıların Pila dediği kargıya benzeyen cirit taşırlar. Bu ciriti büyük kuvvet ve maharetle saplarlar; bazen dolu dizgin koşarlarken önlerine attıkları ciriti yanlarından geçerken, eyerden eğilmeden alırlar. Atlarının yanına astıkları enli ve düz ağızlı Kaddare denen bir kılıçları daha vardır. Düşmanla karşılaştıklarında duruma göre palalarını veya kaddarelerini kullanırlar. Bir kısmında ok, yay ve çala kılıç savaş anında fazla gürültü çıkardığını ileri sürdükleri tabanca ve karabin bulunur; diğerleri birliklerinin bayrağı rengine boyanmış zırh ve miğfer taşırlar. Savaşa girdiklerinde «Allah Allah» diye bağırarak düşmanın saflarını bozmaya çalışırlar; üç defa saldırıp başarıya ulaşamazlarsa geri çekilirler.

Anadolu Sipahileri Rumeli sipahilerine nazaran daha iyi ata binerler; ama Rumeli sipahileri Hıristiyanlarla daha sık savaştıklarından daha mahir ve gözüpektirler. Anadolu Sipahileri eskiden şimdiye nazaran çok daha güçlüydüler; maiyetlerinde kırk, elli kişi, önemlerine ve servetlerine göre yükleri, atları olmadıkça sefere katılmazlardı. Fakat basit sipahiler için bu görkemi gereksiz bulan Köprülü Mehmed Paşa bunlardan hoşlanmıyordu; ve o sıralar Devlet büyükleri arasında revaçta olan isyan ve ayrılık hastalığına müptelâ olduklarını bildiğinden arka arkaya önderlerini idam ettirdi. Şimdi bunlar öylesine yoksul düşmüşlerdir ki, on, on ikisi bir araya gelerek ancak berbat bir çadırda toplanabiliyor ve yüklerini taşımak için iki, üç beygir ve bir katırdan fazlasını bulamıyor.

Şimdi çok zayıf düştüklerinden, nasıl yeniçeriler kaba etlerinden sopa yiyorlarsa bunlar da falakaya yatırılıyorlar; böylece sipahiler ata binmeye yarayacak yerlerinden, yeniçeriler de yürümeye yarayacak yerlerinden zarar görmüyorlardı. Basit suçlar için Kapukulu askerleri böyle cezalandırılırken, daha yüksek rütbede olanlar Sadrâzamın gönderdiği Çavuşlarla Saraya çağrılıyorlar ve suçlandırıldıktan sonra idam ediliyorlar. Gün batımından iki, üç saat sonra da hiç bir tören yapılmaksızın cesetleri denize atılıyor, bu sırada gürleyen üç top geride kalanları uyarıyor.

Sipahilerin maaşları değişiktir; fakat günde en az on iki, en fazla yüz akça alırlar. Beyoğlu, İbrahim Paşa ve Edirne Sarayındakiler, enderûn öğrencileri, aşçılar, ilerde sipahi olabilecek Baltacılar günde on iki akçadan az almazlar; ancak ancak Yeni Saray'da Padişah'ın küçük ve büyük odalarında hizmet görenler Sipahi ocağına alındığında iki, üç misli daha fazla ücrete hak kazanırlar. Sarıkların yapıldığı yerden, Hazine odasından, Zağarcılardan sipahi olanlara başlangıçta günde otuz akça verilir. Bu ücret, savaşta gördükleri olağanüstü hizmetler, Sadrâzam'ın veya sicilleri tutan memurun teveccühü ile iki akça daha artabilir. Yine getirdikleri her düşman kellesi için iki akça daha alırlar; bir de ölen sipahilerin kimliğini açıkladıklarında yine fazladan iki akçaya hak kazanırlar. Böylece Padişah ölen sipahilerin yerine ücretlerini almaya çalışanların açıkgözlülüğünü önlemiş olur. Padişah'lar Tahta çıktıklarında mükâfat olarak bütün sipahi ordusunun ücretleri arttırılır. Bu şekilde, en fazla ücret olan günde yüz akçaya sahip bir çok sipahi vardır. Sipahilere ücretleri dörder aylık taksitlerle ödenir; dokuz ay süreyle üc-

retlerini almıyabilirler, ama bir yıl boyunca ücretlerini almazlarsa, ancak son dokuz aylık ücretlerini talep edebilirler. Sonuncu dört aylıklarını almamışlarsa bu para Devlet hazinesine intikal eder. Eskiden sipahi hazinedârının huzurunda yapılan ulûfe dağıtımı, şimdi Sadrâzam'ın huzurunda ve avlusunda yapılır. Bu değişiklik, sipahiler arasında kargaşalığa yol açan memurların hilekârlığı yüzünden Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa tarafından yapılmıştır. Çünkü uzak eyaletlerin zengin sipahileri İstanbul'a gelmemek için kendi adamlarını dört aylık taksitleri almaya yolluyorlar ve ücretlerinin bir kısmını onlara veriyorlardı. Bu işin kendilerine büyük kazanç sağladığını gören hazinedârlar, İstanbul'a gelen başka sipahilerle komisyon karşılığı ücretlerini öncelikle ödemek üzere anlaşıyorlardı; bu arada komisyon vermek istemeyen diğer sipahiler, para dağıtımı günleri olan Çarşamba ve Cumartesileri hiç bir şey alamadan bekliyorlardı. Haksız muamele yüzünden hiddetlenenler gürültü çıkarıyorlar ve hazinedârları tehdit ediyorlardı. Küstahlıkları giderek artıyor, yağmaya başvuruyorlardı; nihayet daha kötü sonuçlara varmadan Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa bu geleneği ordan kaldırdı ve her gün huzurunda ücret ödenmesini sağladı.

Sipahilerin oğulları Sadrâzam'a başvurarak Padişah'ın Kapıkulu askeri olarak seferlere katılabilirler; fakat on iki akçalık olan ücretleri babalarının maaşından karşılanır. Bir defa kaydolduktan sonra talihleri ve meziyetleri varsa hizmetleri sayesinde yükselebilirler. Eskiden taşradan İstanbul'a yollanan vergilerin güvenliğini sağlamak için eşlik eden sipahilere «gulâmiyye» adında ek bir para verildiğini duydum; fakat bu harca-

malar Devlet hazinesini sarstığından sipahilerin büyük üzüntüsüne rağmen ortadan kaldırılmıştır.

Padişah bizzat sefere katılırsa, eski Padişahlardan kalan bir geleneğe göre her sipahiye, Sadak Akçası denilen beş bin akçalık bir mükâfat dağıtılır; aynı mükâfat bir az sonra temas edeceğimiz gibi yeniçerilere de yapılırdı.

Sipahi ordusu savaş sırasında başı bozuk bir kalabalıktan başka bir şey değildir. Ne bölükleri, ne taburları vardır, tek sıra hâlinde yürürler ve buyruk almadan dövüşe girerler. Kışlada bulunup bulunmamaya hiç önem vermezler; fakat «Kasım Ulûfesi» dağıtımında, subayları tarafından kayırılmayanlar, kışlada bulunmuyorlarsa adları sicillerden silinir. Padişahın ve Sadrâzamın alemlerini birleştiren iplerin ucunda atlı olarak törenlere katılırlar. Silâhları pala, ok ve mızraktır; yaya olan yeniçerilerin silâhları ise kılıç ve fitilli tüfekten oluşmuştur. Sefer hâlindeyken ordu mensuplarının maaşlarını götüren arabalara da muhafızlık ederler.

Eskiden bu ordu mensupları, Padişah'ın Kapısında eğitildiklerinden bilgileri ve Devletin en yüksek kademelerine rahatlıkla çıkabildikleri için herkes tarafından saygı görürlerdi. Padişahlar sefere çıktıklarında Silâhtarağaları solunda, Sipahi Ağaları da sağında yer alırlardı; fakat bu itibarlı durumlarının kıymetini bilememişler, zamanla küstahlaşmışlar, Hükûmet işlerine karışmışlar, Yeniçerilerle birleşerek II. Sultan Osman'ın katledilmesine yardımcı olmuşlardır; bu yüzden Sultan Murat'ın Sultan İbrahim'in ve şimdiki Padişah Sultan Mehmed'in haklı olarak nefretini çekmişler ve eski itibarlarını tamamen yitirmişlerdir.

Başka ayaklanmalara da katılarak iyice gözden düşmüşlerdir, ama şimdi anlatacağım bu ayaklanmalar içinde en fazla dikkati çekendir. Erdel'de Yanova üzerine yürüyen Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa Sipahilere Macaristan'da kendisiyle buluşma buyruğu vermişti; fakat Sipahiler Ağalarının buyruğuna itaat edecek yerde ona başkaldırmışlar, yerine kendilerinden Hasan Ağa adında birini Sipahi Ağalığına getirmişlerdi. **Hıristiyanlar Türkler arasındaki** bu ayrılıkların parçalanmalarına sebep olacağını sanmışlardı. Sadrâzam Köprülü'nün düşmanları tarafından tertiplenen bu başkaldırma, onun Erdel'deki tasarılarından vaz geçmesine sebep olmuştu. Hemen, makûl ve şerefli şartlarla bir barış yapmış ve bütün İmparatorluğu tehdit eden tehlikeyle uğraşmaya başlamıştı. Bu arada Hasan Paşa ordusuyla İstanbul üzerine yürüyordu. Üsküdar yakınlarına geldiğinde Padişah'a bir mektup göndererek, onun ve Devlet'in iyiliği için uzun bir yürüyüş yaptığını, yaşının küçüklüğünden dolayı çevresindeki vezirlerin kötü yönetimini anlamadığını belirtmişti. Askerlerin bütün hoşnutsuzluğunun Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa'nın zalimliğinden ve sert mizacından ileri geldiğini üstü kapalı fakat mahir bir şekilde ortaya koyuyordu; sonuç olarak Hünkârı'nın şerefini ve kullarının hürriyetini korumaktan başka amacı olmadığı hakkında teminat veriyordu. Sadrâzam, Hasan Paşa'nın, Hünkârına kılıç çeken bir âsinin bütün kudsal ve insanî kurallara uyamıyacağını bildiği halde, müslüman kanı akıtmaktan çekinerek işi görüşmelerle çözümlemeye çalıştığını memnuniyetle müşahede etti. Üsküdar ile İstanbul arasında gidip - gelmeler, Köprülü'ye zaman kazandırdı; bu arada Bağdat

Beğlerbeği Murteza Paşa'ya haber uçurarak, Hasan Paşa'nın eyalet merkezi Haleb'i işgal etmesini istedi ve isteği hemen yerine getirildi. Sonra Hasan Paşa'ya, Padişah ve Sadrâzam tarafından her isteğinin yerine getirileceği ve Halep'e dönerek Murteza Paşa ile istediği şekilde anlaşabileceği temin edildi. Aldığı cevaptan memnun kalan Hasan Paşa, Üsküdar'daki karargâhını kaldırdı, Halep'e yöneldi, şehrin civarına gelince Murteza Paşa'ya haber salarak görüşmeye hazır olduğunu bildirdi. Ne yapacağını önceden tasarlamış olan Murteza Paşa, Hasan Paşa'nın da saflığından büyük ölçüde yararlanarak, onu çadırına çağırdı. Görüşmeye kendi yerine cellâtları gelerek, Hasan Paşa'nın kellesini vurdular. Önderlerinin öldüğünü duyan sipahilerden üç yüzü ayaklandı, ama Murteza Paşa tarafından hemen yakalanarak İstanbul'a gönderildi ve Padişah'ın buyruğu ile Üsküdar'da kelleleri vuruldu. O zamandan beri Anadolu sipahilerinin kibri ve gururu öylesine kırılmıştır ki, en ufak bir kusurlarında halk tarafından taşlanarak öldürülmüşlerdir.

Bahsettiğimiz iki çeşit sipahiden başka dört ayrı tür daha vardır : Sipahi ağalarının sağında yürüyen ve kırmızı - beyaz bayrakları olan Sağ Ulûfeciler; Silâhtarların solunda yürüyen ve beyaz - sarı bayrak taşıyan Sol Ulûfeciler; Ulûfecilerin sağında yürüyen, yeşil bayraklı Sağ Gurebâlar ve Ulûfecilerin sağında yürüyen, beyaz bayraklı Sağ Gurebâlar. Sefer durumunda ihtiyaca göre bu dört çeşit sipahinin kullanılma yerleri vardır. Her türlü görevde bulunurlar ve meziyetlerine göre orduda en yüksek rütbelere kadar çıkabilirler; ücretleri günde on iki akçadan, yirmi akçaya kadardır. Şimdiye kadar sözünü ettiğimiz sipahiler-

den daha itibarlı olan bir başka sipahi sınıfı daha vardır: Mutâfaracılar. Bunlar günde kırk akçaya kadar ücret alırlar ve Padişah'a gezileri sırasında eşlik ederek hizmetini görürler.

Şimdiye kadar Osmanlı İmparatorluğundaki Sipahi sınıfının teşkilâtını ve disiplinini anlatmaya çalıştık. Şimdi Türklerin piyadelerinden söz edelim.

KISIM VII

«YENİÇERİLER HAKKINDA...»

Sipahilerden sonra Osmanlı İmparatorluğunda en önemli güç yeniçerilerdir. İmparatorluğun kurucusu Sultan Osman'a kadar inen teşkilâtlarına rağmen, onlara en büyük imtiyazları sağlayan I. Sultan Murat'tan itibaren tarihlerde adları geçer. Aslında eğitim ve öğretimleri hakkındaki kuralları koyan bu Padişahtır.

Vezir-î âzam'ı Çandarlı Kara Halil Paşa'nın öğüdüyle Yeniçerilerin mevcudunu arttırmak için, hıristiyanlardan alınan tutsakların beşte birinin Padişah'a ait olacağını, bunların Anadolu'daki Türk köylerine dağıtılarak Türkçeyi ve İslâmiyeti öğreneceklerini ilân etti.

Başlangıçta yeniçeriler ancak yedi, sekiz bin kadardı; zamanla sayıları artmış, şimdi ise yirmi bine ulaşmıştır. Bir yeniçerinin adı altında yedi sekiz kişinin yeniçerilerin **imtiyazlarından** ve imkânlarından yararlandığı düşünülürse, sayılarının yüz bine ulaştığı farkedilir. Bu insanlar bazı vergilerden ve görevlerden kurtulmak için kendilerini kollayan ve yeniçeri

olarak kaydettiren subaylara her yıl rüşvet verirler. Yeniçeriler sakal bırakmazlar, sadece bıyıkları vardır. Bazıları bu alışkanlığın İtalyanlardan geldiğini öne sürerler, ama bunun İtalyanlarla komşu olmadan önce de mevcut olduğu unutulmamalıdır; aslında bütün Türkiyede bu şekilde tıraş olmak kulluk ifadesidir. Bütün içoğlanları, bahçevanlar, baltacılar, Saray Ağaları da böyle tıraş olarak efendilerine olan bağlılıklarını dile getirirler. Fakat yeniçeriler herhangi bir sebebten savaşmaktan muâf tutulur veya emekli olurlarsa hürriyet ifadesi olarak hemen sakal bırakırlar.

Bu teşkilât içinde eskiden sadece İslâm dini esaslarına göre yetiştirilmiş hıristiyan devşirmeler vardı, ama şimdi durum hiç de öyle değildir. Bu değişimin, Padişah'ın ihtiyacı olduğu kadar askeri Türk soyundan gelenlerle karşılıyabilecek durumda olduğuna bağlayanlar vardır. Fakat ben bu kanıda değilim, çünkü gezip gördüğüm kadarıyla Türkiye, Tarihçilerin ve gezginlerin inandırmak istediği gibi öyle kalabalık değildir; ben bunu subayların paraya düşkünlüğüne ve disiplinin bozulmasına bağlıyorum.

Devşirme olarak daima Rumelili hıristiyanlar seçilirdi, Anadolulu hıristiyanların bu konuda dokunulmazlığı vardı; şimdi artık bu gelenek uygulanmıyorsa da bu iş için seçilenler Yeniçeri ocaklarına alınmadan önce çok sıkı eğitimden geçirilirlerdi. Bunlara Acemi oğlanları denir ve komutanları da İstanbul Ağası adıyla anılırdı. Yaptıkları eğitimde, savaşın sıkıntısına katlanabilmeleri için odun yararlar, ağır yükler taşırlar, sıcağa ve soğuğa dayanıklı olmayı öğrenirler.

Acemioğlanların Saray'ın bahçesinde ve İstanbul çevresinde pek çok kışlası vardır. Buralarda toprağı

işlerler, ağaç dikerler ve gereğinde en zor işleri görürler. Bundan başka Pera Sarayı'nda, İbrahim Paşa Sarayında ve Edirne Sarayında da acemi oğlan bölükleri bulunur. Bir kısmı gezi için sıra hâlinde ağaç dikmek, gölgelikler için korular yapmak, çeşmeler inşa etmekle meşgul olurken, diğerleri lâhana ve patlıcandan başka bir şey ekmesini bilmez.

Acemioğlanlarından Türkçe bilenler Saray'a Baltacı olarak alınır. Türkçe bilmeyenleri, Anadolu'da yeniçerilerin özel mülkleri olan yerlere gönderilir: Kütahya'da Kâhya Beğ'in çiftliği, Ankara ve Karahisar'da İstanbul Ağasının toprağı veya Turnacıbaşı ile Yayabaşının timarları olan Menteşe, Sultan Önü ve Karası gibi. Buralara yollanan Acemi oğlanları da toprak işleri ve ağır eğitimle meşgul olarak ordu saflarına çağırılacakları günü beklerler. O gün geldiğinde İstanbul'daki Yeniçeri Ocaklarına yerleşirler. Ocağa kaydolurlarken subaşının adlarını teker teker okumasından başka bir tören yapılmaz. En yaşlılar en önde olmak üzere sırayla gelirlerken birbirlerinin gömleklerinin ucundan tutarlar. Adları deftere yazıldığı anda hızla koşarak Odabaşı'nın önünden geçerler ve onun buyruğu altına girdiklerini anlatmak için enselerine tokat atılmasına izin verirler.

Acemi oğlanları ordu saflarına katıldıklarında önceleri günde bir akçe alırlar, içlerinden bir kısmı dört, beş hattâ yedi buçuk akça alabilir. Bu ücret zamanla ve subaşılarının tercihi ile, bir yeniçerinin alabileceği en yüksek miktar olan on iki akçaya kadar artar. Bundan sonra talihi onu Kâhya Beğliğe yükseltmedikçe yeniçeri başka hiç bir gelir ümid edemez.

Ücretleri dışında yiyecekleri Padişah'ın hazine-

sinden karşılanır. Belirli saatlerde her birine pirinç, 130 gram kadar et ve 250 gram kadar da ekmek verilir. Özel yemekhanelerinde topluca yemek yerler. Ücret ve yiyecek dışında Padişah yine her birine, sıcak tutan Selânik yünlüsünden elbiselik kumaş verir. Kumaş dağıtımı her yıl Ramazan ayında yapılır; böylece yiyecek, giyecek gibi her ihtiyaçları karşılanan Yeniçeriler Avrupa'nın en iyi piyadelerinden çok daha fazla refah içinde yaşarlar. Bütün ihtiyaçlarının giderilmiş olması bunları, subaylarının en ufak bir hoşnutsuzluğunda küstah, âsi ve yağmacı yapar. Böyle bir durum ortaya çıktığında, cumartesi, pazar, pazartesi ve salı günleri Yeniçeri Ağasının huzurunda toplandıkları Divan'da duygularını dile getirmekle işe başlarlar.

Divan günlerinde yeniçerilere Saray'dan yemek verilir; eğer şikâyetleri yoksa sessizce yemeklerini yerler, yok eğer bir memnuniyetsizlikleri varsa tabakları iterek, kazanları devirerek kızgınlıklarını belirtirler; genellikle daha sonra vezirleri hedef alan şiddetli konuşmalar yapılır. Padişahlar ve önemli Devlet memurları yeniçerilerin kazan devirmesinin iyi sonuçlar vermediğini geçmiş olaylardan iyi bildiklerinden, ayaklanmayı daha başlangıcında bastırmak için vaâdler veya armağanlarla gönül almaya çalışırlar.

Kapıkulu askerleri olan yeniçerilerin komutanına Yeniçeri Ağası denir; böyle bir mevkide olan kimsenin Padişah'ın çok yakından tanıdığı birisi olması gerektiğinden, yeniçeri ağaları daima Hasoda'sından seçilir. Bu sayede yeniçerilerin pek çok ayaklanması daha başlangıcında öğrenilmiş ve önemli subayları vezirler lehine elde eden Yeniçeri Ağası başka türlü

öğrenilmesi imkânsız tertiplerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yeniçeri Ağası eceliyle veya Padişah'ın buyruğu ile ölürse varlığı diğer Paşalarda olduğu gibi Padişah'a kalmaz, doğrudan Yeniçerilerin ortak hazinesine intikal eder. Osmanlı Hükümdarları pek çok fırsatta Devletin selâmeti için Yeniçeri subaylarının özel servet sahibi olmasının sakıncalarını görmüştür; fakat bütün otoritelerine rağmen daha önce bahsettiğimiz yeniçeri subaylarının özel servet sahibi olmalarını önleyememişlerdir.

Yeniçerileri ikinci kumandanı Kâhya Beğ'dir. (Yani korgeneral).

Üçüncüsü, ordunun yüklerini taşıyan sınıfın başı Sekbânbaşı.

Dördüncüsü Turnacıbaşı.

Beşincisi, Padişah'ın iri köpeklerini (samsunlarını) yetiştirenlerin başı Samsuncubaşı.

Altıncısı Zağarcıbaşı.

Yedincisi, ok ve yay taşıyan yeniçerilerin kumandanı Solakbaşı.

Sekizincisi, törenlerde Padişah'ın atının yanında yürüyenlerin kumandanı Subaşı.

Dokuzuncusu, tamamı altmış kişi olan ve dövme altından miğfer taşıyan solaklarla birlikte Padişah'a törenlerde eşlik eden Peyklerin kumandanı Peykbaşı.

Onuncusu Menzûrağa'dır.

Son sekiz tanesi Yeniçeriler arasından seçilir; fakat kudret ve otoritelerinin arttırılması için Padişah bunlara toprak ve gelir sağlar. Yeniçerilerin İstanbul'dan başka yerlerde Oda'ları yoktur. Hepsi birden yüz altmış iki oda yapar. Eski Odalar denilen seksen tanesi ilk kurulanlardır; geri kalan seksen ikisine Ye-

ni Odalar denir. Aşağı yukarı her odada bir Çorbacı yani yüzbaşı bulunur. Evli olmayan yeniçerilerin odalarda yatacak yerleri vardır ve daha önce belirttiğimiz gibi günde iki defa yiyecek verilir. Padişah'ın Kapıkulu askerlerini akıllı bir şekilde fakat sert şartlar altında, tıpkı Manastırlarda rahiplerin yetiştirilmesi gibi eğittiği söylenebilir.

Odaların belli başlı subayları şunlardır:

Birincisi, savaşta teğmen olarak bölük yöneten Odabaşı.

İkincisi, Odanın iaşesiyle uğraşan Velikharç.

Üçüncüsü Bayraktar.

Dördüncü Aşçı.

Beşincisi Karakullukçu.

Altıncısı Saka.

Aşçı sadece yiyecek maddelerini satın alıp, yeniçerilere yiyecek taşıyan bir subay değildir; görevleri arasında yeniçerilerin gözlenmesi, kusur yaptıklarında cezalandırılması da vardır. Karakullukçu asıl görevinin yanında gerekli durumlarda şehirde kalan evli yeniçerileri kışlalara çağırır.

Yasak edilmemiş olmasına rağmen yeniçerilerin çoğu evlenmezler; fakat bir kere evlenirlerse servetlerini daha fazla arttırmanın, daha yüksek mevkilere çıkmanın yolu kapanmış olur. Devlet'te hâkim olan inanca göre aile gailesi Padişah'a hizmetle pek bağdaşmaz. Barış zamanında her cuma subaylarına görünmeleri mecburiyeti dışında hiç bir ödevleri yoktur.

Savaş zamanında yeniçeriler bütün ordunun en disiplinli ve en gözüpek birliği sayılır. Bu yüzden sefere çıkıldığında Kapıkulu askerleri daima önde yürürler. Barış zamanında meşgul olmaları için sık sık

kışla değiştirilir. Bazen Budin'den Kanije'ye, Kanije'den Temeşvar'a, Rodos'a, Hanya'ya veya herhangi bir yere gönderilirler. İçlerinden bir kısmı İstanbul kapılarında ve sokaklarında nöbet tutarak, arkadaşlarının hıristiyanlara, yahudilere veya başka kimselere karşı olan hareketlerini önlemeye çalışır. Çünkü pazar yerlerinde kadınlara sataşan bir çok yeniçeri halkın haklı infialinden arkadaşlarının savunması ile kurtulmuştur. Benzer olayların önüne geçmek için Yeniçeri Ağası sık sık, yanında kırk Mumcu ile sokaklarda dolaşır. Suç üstü yakalananlar hemen tutuklanarak hâkim karşısına çıkarılır, suçlarına göre ya falaka'ya yatırılırlar, ya da idam edilip çuval içinde denize atılırlar; ama bu idamlar ayaklanmalara sebep olmasın diye hep gizlilik içinde yapılır.

Her eyalette yeniçerilerin Serdarları yani albayları vardır ve bunlar da o yargılamanın hudutları içindedir. Bu subaylar, kendilerine rüşvet verenleri yeniçerilere tanınan imtiyazdan ve otoritelerinden yararlanarak koruma yoluna giderler ve görevlerini suiistimal ederler. Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi yeniçerilere bağımlı hâle geldikten sonra bunlar fevkalâde zenginleşmişlerdir. Yeniçerilerin her zamanki silâhları kılıç ve çakmaklı tüfektir. Sipahiler gibi karmakarışık bir şekilde dövüşürler; bazen Romalıların Cunei dedikleri tarzda üçgen bölükler kurarak da savaşa katılırlar.

Şimdiye kadar anlattıklarımız yeniçeri kurumunu ve disiplinini açıklamaya yeterlidir. Şimdi ilk kudretlerini nasıl kaybettiklerini ve bu kurumun muhafaza edilmediğini açıklamaya çalışacağız.

KISIM VIII

«İLK KURULUŞ İLKELERİNE UYGUN BİR YENİÇERİ ORDUSUNUN YETİŞTİRİLMESİNİN TÜRKLERİN YENİ SİYASETİNE UYGUN OLUP OLMADIĞI HAKKINDA...»

Busbecq üçüncü mektubunda kendi adamları ile yeniçeriler arasında kavga çıktığını, bu durumu Rüstem Paşa'ya şikâyet ettiğinde Sadrâzam'ın, savaş zamanında askere ihtiyaç olduğu bir sırada gelişigüzel adam cezalandırmanın mümkün olmıyacağını dostça bir ifadeyle belirttiğini söyler. Halbuki o zamanlar Hünkâr olan Kanunî Sultan Süleyman son derece büyük kudreti içinde yeniçerilerin küstahlığından ve nankörlüğünden çekinecek durumda değildi. Bu olaydan dolayı Busbecq, bir hükümdar için yanında daima savaşçı ve itaatli askerlerden oluşmuş bir ordunun bulunmasının yararına kanaat getirmiştir. Aksine, hükümdarları için saygı ve itaat duymayan devamlı bir ordunun da hem Hükümdar'ın ve hem de Devlet'in güvenliği için son derece tehlikeli olacağına inanmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu silâhların gücü ve ku-

mandanlarının yiğitliği ile kurulup büyüdüğünden Hükümdar askerlere büyük imtiyazlar tanımaya, çeşitli mükâfatlar ve rütbelerle zaman zaman cesaretlerini teşvik etmeye ve kusurlarını görmemezlikten gelmeye mecbur kalmışlardır. Hareketlerini cezasız kalacağı inancı, zaten belirli bir fazileti olmayan bu devşirmelerin büsbütün yoldan çıkmasına sebep olmuştur. Öylesine küstahlaşmışlardır ki, Vezirlerin ve hattâ meşru Padişahlarının hayatlarına bile kastetmeye kadar varmışlardır.

Padişahların Sadrâzamları bu kötü örnekleri göre göre, İmparatorluğun başkentinde, Sarayla iyi geçinmeyen, subayları Anadolu'da büyük topraklara ve gelirlere sahip, ölen Yeniçeri Ağalarının intikal eden servetleri ile hesabı kimse tarafından bilinmeyen ortak bir hazineye mâlik olan küstah bir ordunun mevcudiyetinin tehlikesini anlamışlar bu teşkilâtın gücünü yok etmek için eski yeniçerileri katlettirmişler, itibarını düşürmeye çalışmışlardır.

Yeniçerileri mahvetmek için izlenen çareler açık, seçiktir. İlk olarak yeniçerilerin gururları kırılsın diye her çeşit aşağılık işte kullandırılmaktalar ve çabuk yok olsunlar diye en tehlikeli görevlere sürülmekteler. Böylece yeniçerilerin en yiğit erleri kara ve alışık olmadıkları deniz savaşlarında ölmüşlerdir.

İkinci olarak, eski askerlerin yok olması birincisinden daha tehlikeli olarak disiplinleri üzerinde büyük bir kargaşalık yaratmıştır. Bunun sonucu olarak eskiden altı, yedi yıllık bir çıraklıktan geçen Acemi oğlanları, şimdi bir, bir buçuk yıllık bir eğitimden sonra yeniçeri saflarına geçmişlerdir. Girit'e gönderilmek

üzere tersanede hamallık ve odun yarıcılığı yapanların bir günde yeniçeri yapıldığına tanık oldum.

Üçüncü olarak, Yeniçeri ocaklarının kaynağı olan devşirme hıristiyan çocukları, Türk egemenliğindeki Avrupa topraklarının nüfusunu azaltmamak için toplanmamaya başlanmıştır. Bunun yerine Anadolu'da başı boş gezenler, altı aylık bir çıraklık döneminden sonra yeniçeri olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu insanlar çalışmaya alışkın olmadıklarından, savaşın yorgunluğunu çekemiyorlar ve ilk fırsatta savaştan kaçıyorlar.

Dördüncü olarak, suçlarından veya sırf uyandırdıkları kıskançlıktan dolayı katledilen, yiğitlikleri sayesinde yüksek rütbelere erişmiş olan yeniçeri subayları yerine, gevşek ve tembel mizaçlı İstanbul çocukları alınmıştır. Eskiden ancak hizmet ve meziyet karşılığında elde edilen rütbeler şimdi rüşvet karşılığı elde edilmektedir.

Beşinci olarak, bu eski Ocağın yıkımını süratlendirmek, gururunu ve cesaretini kırmak için, eskiden çok sıkı bir şekilde denetlenen Odalarda kalmak mecburiyeti şimdi gevşetilmiştir. Ücretlerinin ailelerini geçindirmediği bahanesiyle her türlü meslekle uğraşmaları, az para karşılığında her işi görmeleri teşvik edilmekte, böylece silâh kullanılması unutulmakta, savaş düşüncesi yerine başka endişeler gelmektedir.

Altıncı olarak, insanları iyi hareketler yapmaya teşvik eden mükâfat ümidi ve ceza korkusu yeniçeriler için hiç uygulanmamaktadır. İçlerinden hiç biri ilerlemek için veya yaralarla kaplı, ihtiyarlıktan bitkin vaziyette olsa bile savaşa gitmemek için subaylara rüşvet vermeden işlerinin çözümleneceğine inan-

mamaktadır. Buna karşılık subayların çocukları savaş yükümlülüğünden kurtulmakta, güçlü ve genç olanlar, savaşmak için para almalarına karşılık rüşvet karşılığında savaşa gitmekten kurtulmaktadır.

Bütün bu anlattıklarımız yeniçerilerin eski cesaret ve şöhretlerini tamamen yok etmemiş olacak ki, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın ölmeden önce oğluna devam ettirmesi için vasiyet ettiği son Almanya savaşı yeniçerilerin ve sipahilerin kesin imhası amacıyla çıkarılmıştır. Bu eski askerlerin yok olmasıyla daha itaatli yeni bir teşkilâtın kurulması mümkün olacaktır.

Bu tasarı 1664 yılında yapılan savaşta öylesine başarıya ulaşmıştır ki, her cephe yeniçeriler ve sipahiler için gerçekten bir mezbaha hâline gelmiştir. En cesur olanları cesaretlerini ispat etmek için ölüme koşmuşlar, beraberlerinde sınır birliklerinin en iyi subayları da şehit olmuştur. Bu, kuşkusuz İmparatorluğun askerî gücünü önemli ölçüde azaltmıştır; ama söylentilere göre yeni Sadrâzam babasının vasiyetini yerine getirmek için her şeyi göze almıştı. Yeniçerilerin eski gururu artık tamamen ölmüştür; şimdiki Padişah yeniçerilerin çocukluğunda yarattıkları korkuyu asla unutmayacak, kendisine, babasına ve atalarına karşı beslenen suikastların yuvası olan yeniçeri odalarını asla aklından silmeyecektir.

KISIM IX

«ÇAVUŞLAR HAKKINDA...»

Çavuşlar saldırı ve savunma silâhları taşıdığından bunları da askerler sınıfına dahil etmekte bir sakınca görmedim. Devlet adamlarının aralarındaki özel işlerde kullanıldığından bunlara Çavuş denmiştir. Tamamının altı, yedi yüz kadar olduğu bilinmektedir. Ücretleri günde on iki akçadan kırk akçaya kadardır. Çavuşbaşı denen başları yüksek dereceli devlet memurlarını tutuklandıklarında muhafaza eder. Devamlı olarak Sadrâzamın sarayında kalarak buyruklarını ve imparatorluğun çeşitli yerlerine gönderilecek yazılı emirlerini beklerler. Çeşitli dilleri konuşabildiklerinden ve diğer hıristiyanlara örnek olmaları bakımından genellikle dönme hırisıiyanlardan çavuş yapılır. Bazen bu çavuşları, Fransa, İngiltere ve Hollanda'da gördüğümüz gibi elçi sıfatıyla dış ülkelere yollarlar. Silâhları, eğri kılıç, yay, ok ve topuzdur. Sadrâzam'a ve beğlerbeğlerine hizmet edenler bu topuzu gümüşle kaplar, diğerleri tahtadan olanını kullanırlar.

Çavuşlar devlet memurları arasındaki yargılamalarda çok büyük çıkar sağlarlar. Mahkemeye celb işlemini hep onlar yapar. Fakat davâ konusu meselenin uyuşmayla çözümleneceğine inanırlarsa, aracılık yaparlar ve tarafları mâkul olmaya dâvet ederler; bunun sonunda da daima taraflardan armağan alırlar.

KISIM X

«TÜRK ORDUSUNUN DİĞER SINIFLARI HAKKINDA...» TOPÇULAR

Topçular elli iki odaya dağılmış hâlde bin iki yüz kişi kadardırlar. Kışlaları İstanbul'un dış mahallelerinden Tophane'dedir. Aralarında mesleğinin erbabı olan ve topçuluğun sırlarını bilen pek azdır; başka milletlerdeki topçular gibi bilgili olsalardı, ellerindeki malzemeyle hıristiyanlara yaptıklarından çok daha fazla kötülük yapabilirlerdi. Türkler bu eksikliklerini çok iyi bildiklerinden, tutsak hıristiyan topçulara apayrı bir muamele yaparlar. Onları Topçularla birlikte odalarda misafir ederler ve günde sekiz, dokuz akça ücret verirler; fakat bu çabalar başka inançlarda olan bu topçuları onlarla birlikte kalmaya ikna edemediğinden ilk fırsatta kaçarlar.

Topçu subayları şunlardır :

Topçubaşı;

Büyük topları dökenlerin başı, Dukacıbaşı;

Bütün topçu odalarının başı Odabaşı;

Sipahiler arasından seçilen Kâtip.

Kullandıkları toplar dünyada mevcut olanlar içinde en güzelleri, en irileri ve en uzun menzilli olanlarıdır. Son Macaristan seferinde bunlardan kırk tanesi cepheye götürülmüştür. Gemilere yüklenen toplar Karadeniz ve Tuna yolu ile Belgrad ve Budin'e sevkedilmiştir. İstanbul civarında top barutu imâli azdır, barutun çoğu Rumeli'nden gelir fakat en iyi top barutunun Şam'da yapıldığına inanmışlardır. En iri güllelerinin çapı yüz sekiz ilâ yüz yirmi santimetre arasında değişir; genellikle taştan yapılmış olan bu güllelerle donatılmış toplardan özellikle Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarındaki hisarlarda yararlanılır. Bir gemide topçu olan bir İngiliz vaktiyle İstanbul'da iken bu gülleleri ölçmek merakına kapılmıştı; fakat hemen yakalanarak casus ithamiyle zindana atıldı ve ancak İngiliz elçisinin gayretleriyle kurtulabildi.

CEBECİLER

Osmanlı ordusunda silâhçılara Cebeci denir. Onlara bu adın verilmesi zırh anlamına gelen Cebe kelimesinden gelir. Altı yüz otuz kişiye varan mevcutları Aya sofya civarındaki kışlalarında Odalara taksim edilmiş şekilde kalır. Türkler eski silâhları fatihlerinin bir nişânesi olarak gördüklerinden bunların bakımı ile meşgul olurlar. Ücretleri günde sekiz akçadan on iki akçaya kadar değişir. Kumandanları Cebecibaşı ve Odabaşıdır. Cebeciler savaş zamanında yeniçerilere silâh dağıtmak gibi çok önemli bir görevi yerine getirirler. Bunların arasındada diğer askerî Ocaklarda olduğu gibi Devlet içinde yakınları olanlar ücret-

lerini aldıkları hâlde savaşa gitmezler yani «oturak» olurlar.

DELİLER

Deliler Sadrâzam'ın muhafızlarıdır. Debdebeye düşkün olan Sadrâzamlarda sayıları dört yüzü bulur, fakat genellikle yüzün altına düşmez. Ücretleri günde on iki ilâ on beş akça arasında değişir. Hepsi ya Bosnalı, ya da Arnavuttur. Elbiseleri gibi yüzleri de gülünçtür. Uzun boylu ve iri yapılılar arasından seçilirler. Daima kurumlanarak konuşurlar ve daima yaptıkları savaşlardan, kahramanca hareketlerden bahsederler; fakat buna karşılık cesaretlerinin cüsseleri ve palavracı konuşmaları ile orantılı olduğu söylenemez. Şehirdeki törenlerde Sadrâzam'ın önünde yaya olarak giderek ona yol açarlar. Sefer sırasında ise cüsselerıne uygun bir tarzda giyimli ve kuşamlı olarak ata bınerler. Kumandanlarına Delibaşı denir. Silâhları, Macar tipi mızrak, kılıç ve baltadır; bazıları kemerlerinde tabanca taşır. Diğer kavimlere nazaran daha sadık olduklarından ve Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa'ya karşı büyük bir sevgi beslediklerinden, Köprülü bunların sayısını iki bine çıkarmıştır. Sadrâzam bunların dizginlerini öylesine ellerine almıştır ki Yeniçerilerin ve diğer askerlerin şahsına karşı yaptıkları hiç bir tertibe girmemişlerdir. Şu anda Sadrâzam olan oğlu da babasının yolundan gittiğinden, Padişah'tan sonra en büyük desteği bu muhafızlardan görür.

«SEGBAN VE SERCİYÂN'LAR HAKKINDA..»

Beğlerbeğlerinin ve Paşaların yanında bir nevi milis sayılabilecek Segbân ve Serciyân denilen adamları vardır. Segbânlar atlıların Serciyân ise piyadelerin yüklerini muhafaza ederler. Serciyân yayan olarak kılıç ve tüfek ile hizmet görürken diğerleri atlıdırlar. Yiyecek istihkâklarından ayrı olarak günde üç, dört akça alırlar.

Beğlerbeğlerinin ve Paşaların yanında bir nevi milis sayılabilecek Segbân ve Serciyân denilen adamları vardır. Segbânlar atlıların Serciyân ise piyadelerin yüklerini muhafaza ederler. Serciyân yayan olarak kılıç ve tüfek ile hizmet görürken diğerleri atlıdırlar. Yiyecek istihkâklarından ayrı olarak günde üç, dört akça alırlar.

Son zamanlarda İpşir, Hasan ve Murteza Paşaların yaptığı gibi beğlerbeğler Devlet'e karşı ayaklandıklarında yeniçerilerle dövüşmesi için bu iki milisten birlikler kurmuşlardır. Fakat meşhur Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa bunlara korku salmak için, görüldükleri her yerde katledilmelerini emreden bir ferman yayınlatmıştı. Bu yüzden, şimdi Anadolu'nun pek çok yerinde kaçaklara raslamak mümkündür; içlerinden otuz bin kadarı da İran Safevî hükümdarına sığınmıştır.

«MUHLACI VE BESLİ'LER HAKKINDA»

Muhlacı ve Besli'ler Beğlerbeğleri ile Paşaların hizmetkârlarıdır. Birinciler iyi ata binerler ve cirit oy-

narlar. At üstünde iyi cirit oynayanlara Türkler mükâfat vediklerinden bu işle çok meşgul olan vardır. Padişahlar, Paşaların adamları arasında yapılan bu tür yarışmaları zevkle seyrederler. Hizmetkârlar değişik ülkelerden geldiklerinden cirit oyunlarında sık sık kanlı çatışmalar olur. Ciritte büyük başarı gösterenlere Zeâmet ve Timar verildiği çok olmuştur. Besli'ler ayak hizmeti gören iyi hizmetkârlar olduklarından ilerde yeniçeri ocağına da kaydolabilirler.

Türklerin yardımcı kuvvetleri (Milis) hakkında söylediklerimiz kurumlarını, disiplinlerini ve hangi kaynaklardan yararlandıklarını ortaya çıkarmaya yeterlidir.

KISIM XI

«TÜRKLERİN KARARGÂHLARI VE HRİSTİYANLARLA YAPTIKLARI SON SAVAŞTAKİ BAŞARILARI ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER.»

1665 yılında Winchisley Kontu, İngiltere Kralı ve İngiliz Tâcirleri Kumpanyası hakkında bazı meseleleri görüşmek üzere beni Macaristan'dan yeni dönen Sadrâzam'a yollamıştı. İzlediği yolu bilmediğimden Belgrad'a kadar gitmek zorunda kaldım. Belgrad, İstanbul'dan yirmi üç gün uzakta Macar sınırında bir Sırp şehridir. Bu şehrin yakınında Türk ordusunun büyük bir kısmının konakladığını gördüm. İşlerimi daha iyi izleyebilmek ve süratle yer değiştirebilmek amacıyla Sipahilerin yanına yerleştim. Çadırımı Sadrâzam'ın ve yüksek rütbeli subayların yanına kurdurttum ve ordunun toparlanıp Edirne'ye doğru yola çıkmasına kadar yedi gün orada kaldım. Ordugâhta işlerimi bitiremediğimden orduyu on üç gün daha izledim. böylece Türklerin yürüyüşlerinde ve konakladıklarında nasıl bir düzen içinde yaşadıklarına tanık oldum.

Ordunun başında yeniçeriler ile yayan yürümek

zorunda olan birlikler vardı; bunların çadırlarının tam ortasında Ağalarınınki bulunuyordu. Yine ordugâhın ortasında Sadrâzam'ın, Kâhyasının, Reis Efendinin, Defterdar Paşa'nın ve Kapı Kethudâsının ihtişamlı çadırları dikilmişti. Bütün bu çadırlar gayet büyük bir alanı kaplıyorlar ve altında suçluların yargılandıkları, vezirlerle işleri olanların kabul edildikleri güneş ve yağmurdan korunmak üzere dikilmiş büyük bir sayvanın yer aldığı geniş bir alanı çevreliyorlardı. Aynı yerde gece gündüz on beş sipahinin koruduğu, üstüste dizilmiş daire şeklinde küçük sandıkların içinde Devlet hazinesi bulunuyordu. Bu kısmın hemen yakınında Paşaların, Beğlerin, Ağaların ve kalabalık maiyetlerinin çadırları yer almıştı. Bunların arkasında Sipahilerin ve sipahilere hizmet eden Segban, Serciyân gibi sınıfların çadırları yerleştirilmişti. Sadrâzam'ın sağ tarafında cephanelik ile o zamanlar pek önemli olmayan topçu kuvvetleri yer almıştı. Büyük toplar Budin'de, Belgrad'da bırakılmıştı; ihtiyaçtan ziyade, bir az saygıdan ve bir az da gösterişten, mevcut kırk, kırk beş parça küçük top ordunun ve Sadrâzam'ın arkasından kırkar atla çekiliyordu.

Sadrâzam ile diğer Devlet büyüklerinin otağları çadır adından ziyade Saray adına hak kazanıyordu; cömertçe ayrılmış bir yer içinde altın ve gümüş işlemeli halılar, değerli eşyalar, kısacası fevkalâde zengin döşenmiş bir evi aratmıyacak her şey bulunuyordu. Asırlarca dayanan mermer ve porfir saraylara nazaran çok daha kısa ömürlü olan bu muhteşem çadırlar kuşkusuz daha masraflıydılar. Bütün bu taşınır saraylar, direkleri ve eşyaları ile ağır bir yük tutmalarına rağmen Türk ordusu günde beş altı saatten az

yol almaz. Bu yükler atlar, katırlar ve develer üzerinde taşınır. Devlet büyüklerinin iki ayrı çadır takımı vardır. Ordu yürüyüş hâlindeyken bir tanesi önceden konaklanacak yere yollanır, böylece sabahleyin otağını terkeden vezir akşamleyin hazır bir otak daha bulur. Bütün bu takımların varlığı Türk ordugâhında yüksek sayıda yük atı, katır, deve ve hizmetkâr bulunmasını sağlamakta, dolayısıyla harcanan para büyük meblâğlara erişmektedir. Kanımca Osmanlı İmparatorluğunun büyüklüğünü gösterecek bundan daha iyi bir delil bulunamaz.

Türklerle savaşmış bir çok hıristiyan kumandan, başarılarının cesaretlerinde ve savaş sanatı bilgisinden ziyade sahip oldukları çok sayıda askerden ileri geldiğini öne sürmektelerse de, hıristiyanlara karşı elde ettikleri zaferlerin, onlarda mevcut olmadığı iddia edilen esrarlı bilgiden ve olağanüstü düzenlerinden ileri geldiği düşüncesindeyim. Özellikle bunu, sefer sırasında idam cezası karşılığında şarap içme yasağının yürülükte olmasıyla müşahede ettim; nitekim ben ordugâhtayken bir az şarap getirdikleri gerekçesiyle iki asker idam edilmişti. Şarap yasağı askerleri daha ılımlı, gözü açık ve itaatkâr yapmakta, ordugâhta ne bir ses ne de bir kavga duyulmamaktadır. Ordu yürüyüşteyken geçtikleri yerlerin halkından, yağma edildikleri, kızlarına, kadınlarına saldırıldıkları veya en ufak bir zarar verildikleri hakkında hiç bir şikâyet gelmemiştir. Askerler elde etmek istedikleri şeyler için pazarlık yaparlar ve nakit olarak aldıkları malın değerini öderler; görüşüme göre ordularının mutlu başarılarının ve İmparatorluklarının büyümesinin en önemli etkenlerinden birisi de budur.

Türkler ordularında şarap içilmesinin ne gibi zararlara sebep olacağını gayet iyi bildiklerinden ordu yürüyüşe geçmeden bir kaç gün önce bir müfrezeyi yola çıkarırlar, ordunun yolu üzerindeki bütün meyhaneleri mühürletirler ve halka askerlere şarap satılması veya verilmesi hâlinde idam ile cezalandırılacağını ilân ederler.

Türklerin ordugâhı her zaman öylesine temiz ve tertiplidir ki, dünyanın en medenî şehri bile bu konuda onunla yarışamaz. Tabiî ihtiyaçların giderilmesi için her çadırın yakınına bir çukur açılır, etrafı değneklerle desteklenmiş kafesle çevrilir; çukurdan fena kokular gelmeye başladığında veya dolduğunda üzeri toprakla kapatılır, kafes kaldırılır ve bir başkası açılır; bu şekilde ordugâhta havayı bozacak en ufak bir pisliğe bile raslanmaz. Ordu yazın sıcak altında yürümek zorunda kalırsa yük taşıyacak olan hayvanlar akşamın yedisinde yola çıkarılır. Sadrâzam ve diğer Paşalar gece yarısı hareket ederler ve çevrelerinde öyle çok meşale yakılır ki, ortalık gündüzden farklı olmaz. Meşaleleri taşıyanlar iyi piyadeler olan Halep ve Şam yöresi Araplarıdır. Türkler bunlara Meşaleciler, başlarına da Meşalecibaşı der. Meşalecibaşının otoritesi mutlak olup, çıkacak kargaşalıklardan ve hatâlardan sorumludur. Taşıdıkları ateşler bildiğimiz meşalelere benzemez; uzun bir sopa ucuna yerleştirilmiş bir nevi mangal içinde yağlı ve bitümlü odun yakarlar. Bu meşaleler, gece gelen Romalıları temsil eden antik halılar ve kabartmalarda görülen meşalelere bir hayli benzemektedir.

Mademki Türklerin ordugâhından bahsetmeye başladım bu mutlu ordunun dönüşünden ve Sadrâ-

zam'ın hıristiyanlara karşı neden daha fazla bir harekâtta bulunmayışından söz etmeyi okuyucular için yararlı görürüm. Savaşın birinci sebebi olan Serinvarın (Yenikale) fethedilmesinden ve Budin Paşasının Leve yakınlarında Suse Kontu tarafından mağlup edilmesinden sonra Sadrâzam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Raab suyunu aşmak için bir çok defa teşebbüste bulundu; fakat hıristiyanların nehrin kıyısında kurdukları istihkâmları aşamayınca Hırvatistan ve Stirya'ya giremedi. Bu kayıplar ve Budin Paşasının yenilgisi Türkleri iyce kızdırdı ve 1664 yılının 27 Temmuzu sonuncu bir gayrete itti. Bütün ordusuyla Raab ile Terne sularının arasında Kerment mevkiine doğru yüklenerek oradan daha kolaylıkla geçebileceğini düşündü. Fakat orada Montecuculli'nin desteği altında Macarların gözüpekliği karşında kayıp vererek çekilmek zorunda kaldı.

1 Ağustos günü muazzam bir gayret sarfederek altı bin yeniçeri ile nehrin geçit veren bir noktasından bütün sipahileri karşı kıyıya geçirmeyi başardı. Bunun üzerine hıristiyanlar düşmanlarına karşı toplu bir savaş vermek üzere bir araya gelmek zorunda kaldılar.

Türklerin nehri geçtikleri günün gecesi o kadar şiddetli bir yağmur yağdı ki, derelerden tepelerden gelen sel suları bir gün önce geçit veren nehri ne salla ne de köprüyle geçilemez hâle getirdi. Türk ordusu nehri geçer geçmez bu durumu kendisi için yararlı sayan Sadrâzam Padişah'a bir müjde habercisi göndermişti. Böyle bir haberin Hünkâr'ı mutlu edeceğini iyi biliyordu. Zira Padişah, Okyanusların bile durduramadığı koca Osmanlı ordusunun küçük bir nehri geçe-

meyişini bir türlü kabul edemiyor, durmadan Sadrâzamını tehdit ediyordu. Sanki bu nehrin aşılması dünyanın fethiymiş gibi Padişah bu haberi alır almaz kendisini bütün Macaristan'ın ve Almanya'nın hâkimi olarak gördü ve büyük bir sevince kapıldı. Saray da bu sevince iştirak etti ve arkadan gelmesi gereken mutlu haberler beklenmeden Padişah yedi gün, yedi gece sürecek Donanma şenliği yapılmasını buyurdu. Bu şenliğin ilk üç gecesi fişek atmak, davul çalmak ile geçti. İstanbul topları defalarca gürleyerek o ana kadar hiç bir işaretin üzerine gölge düşürmediği şenliği kutlamaya devam etti. Fakat bu üç gün henüz geçmişti ki Hünkâr ordusunun önemli bir kısmının hıristiyanlar tarafından yok edildiği haberini aldı; bunun üzerine camilerin minarelerinde yakılmış mahyalar alelacele söndürtüldü ve dördüncü geceyi şehir karanlık ve hüzün içinde geçirdi; bunda haksız da değillerdi zira kayıpları gerçekten büyüktü. Orduları nehri aştıktan sonra sabahın dokuzundan, akşamın dördüne kadar Hristiyanlarla çok şiddetli bir dövüşe dalmış, zaferin hangi tarafa güldüğü belli olmamıştı. Fakat sonunda eşit güçteki Hristiyan ordusu tarafından geri atılan Türkler önce parçalanmışlar, sonra geride beş bin ölü ve galibiyet şerefini bırakarak dağınık bir hâlde kaçmaya başlamışlardı. Türkler kaçarken düzeni koruyamadıklarından nehri aşmakta acele etmişler piyadeler atlıların ayakları altında ezilmişlerdi. Atlılar ise nehrin sığ yerlerini araştırmaya gerek görmeden suya atılmışlardı. Boğulmak üzere olanlar yüzenlere sarılmışlar ve onların da ölümüne sebep olmuşlardır; bütün bunlara bir de nehrin şiddetli akıntısı eklenince su, kılıçtan daha fazla insan öldürmüştür. Bu arada

Sadrâzam nehrin karşı kıyısında adamlarının yardımına koşamadan ölmelerini delice bir üzüntüyle seyrediyordu. Bu bozgun Hristiyanlar arsında fazla yankı yapmamasına karşılık Türkler kayıplarının Avrupa gazetelerinde yazılanın çok üstünde olduğunu ve İmparatorluk kurulalı beri böylesine bir yenilgi ile karşılaşılmadığını kabul etmektedirler. Türklerin kaybettikleri önemli şahsiyetler arasında son Budin Paşası İsmail Paşa, İstanbul Kaymakamı, Sipahilerağası vardır; malzeme olarak kayıpları on beş ağır top, bir çok çadır ve yüklerdir.

Hristiyanlar ise bin asker ile Nassau Kontu, Montecuculli'nin muhafız alayı kumandanı Kont Charles Bracansfort, Topçu kumandanı Fucher Kontu ve çok değerli bir kaç Fransız şövalyesi gibi önemli kişileri kaybetmişlerdir.

İtaat etmekten ziyade isyan etmeye meyilli olan Türk ordusu arasında bu bozgun büyük bir şaşkınlığa sebep olmuştur; benzer durumlarda raslandığı gibi kumandanların savaşa girmek için yanlış zaman seçtikleri, Türkler için daima kötü sonuçlar veren ay tutulmasının tam o sıraya isabet ettiğini, saldırı için ay tutulmasının geçmesinin beklenmediği ileri sürüldü.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Almanya İmparatoru ile barış yaptığında, haklı bir sebep olmadan Raab Suyunu geçmeyeceğine dair çok büyük bir söz verdiğini hatırladıklarını söyleyenler, böylece bu savaşın muhteşem Hünkârlarının hâtırasına saygısızlık olduğunu, sonucunun Müslümanlar için yenilgi ve utançtan başka bir şey olamıyacağını belirtiyorlardı. Bütün bu dedikodulara bozgunun, kendisine düşmanın üzerine geldiğ şeklinde yanlış bir haber iletilen Sadrâzam'ın

çatışma başladıktan sonra birliklere verdiği geri çekilme buyruğu ile sebep olduğu öne sürülmektedir.

En ufak tehlike durumunda özellikle sipahiler ile evleri, çocukları, servetleri olan askerler bir an önce Hristiyanların önünden kaçmak ve memleketlerine dönmek istiyorlardı. Böyle karışık durumlarda endişeleri bastırabilecek hiç bir çare bulunamıyor ve ancak barış haberi, diğer vaadlerin ve mükâfatların yapamadığını yapıyordu. Sadrâzam da ordusunun içinde bulunduğu durumu gayet iyi biliyordu; çevresindekilerin itirazlarına rağmen İmparatorla alelacele imzaladığı anlaşmanın gerçek sebebi burdadır. Viyana'da hazırlanan anlaşma metni, daha sonra İmparator'un fevkalâde elçisi tarafından İstanbul'da görüşülecek olan bir kaç maddenin dışında imzalandı. Bu haber özellikle Anadolu sipahilerini sevindirdi, hepsine yurtlarına dönme izni verildi.

Fakat İmparator'un fevkalâde elçisi düşünülenden bir ay sonra gelince, gecikmesi olayları çok karmaşık bir şekle soktu. Ben o sırada ordugâhta bulunuyordum; çeşitli söylentilere göre anlaşmanın feshedildiği, ordunun büyük bir kısmının terhis edilmesini sağlayan Hristiyanların yeniden hareket geçmeye hazırlandığı belirtiliyordu. Fakat 1665 yılının 8 Mayıs günü beklenen elçinin Budin'e vardığı haberi gelince Sadrâzam bütün orduyla birlikte Belgrad'dan hareket etti. Orduyla birlikte Edirne'den dokuz gün uzakta olan Niş'e kadar yolculuk yaptım, işlerim bitmiş olduğundan Sadrâzamın yanından ayrıldım ve Edirne'ye yerleştim.

Bu kısmı bitirmeden önce okuyucularıma Belg-

rad'a giderken gördüklerimi nakletmemin yararlı olacağına inanıyorum.

1665 yılının 29 Nisan günü Belgrad'a gitmek üzere Edirne'den hareket ettim ve aynı zamanda bayram olan bir Mayıs günü Hristiyan Bulgarların çoğunlukta olduğu Semesce kasabasına vardım ve yerleştim. Biz geldikten sonra kadınlar kendi dillerinde Togaç dedikleri kiremit arasında kömür üzerinde pişirilmiş galetalar ikram ettiler. Erkekleri de yumurta, süt ve şarap sattılar. Bize soğuk bir şeyler satmak isteyen kadınlar arasında daha genç ve güzel olanları bizi daha yaşlılarla alış veriş etmek ve daha kötü yapılmış şeyleri satın almakla itham ediyorlardı. Köylü kadınlar o gün en güzel elbiselerini giymişlerdi. Elbiseleri değişik renkli kumaştan uzun bir etek ve bol kollu blûzlardı. Bulgar adı verilen bu halk Macaristan'a kadar olan topraklarda yaşar, hayvan besler ve tarımcılıkla uğraşır. Aralarındaki küçük Türk toplumu ile hür ve rahat bir hayat sürerler.

Rusçaya çok benzeyen Esklâvon dilini konuşurlar. Volga nehrinin ötesindeki ülkelerden buralar geldikleri söylenir.

Mayısın üçüncü günü Filibe'ye geldik ve Manastır'da büyük bir konukseverlikle ağırlandık. Meriç nehri hemen bu şehrin yakınından geçer ve Sofya'ya giderken gördüğümüz Rodop dağından doğar.

Filibe şehri her tarafı açık bir ovanın ortasında bulunur. Bu geniş ovanın her tarafında eski Romalı askerlere ait olduğu söylenen bir sürü yuvarlak tepeye raslamak mümkündür. Şehrin bir kısmı küçük bir dağın eteklerinde kurulmuş olup, diğer tarafında istihkâmlar bulunur. O yörede haç şeklinde inşa edilmiş

iki kilisenin kalıntılarından başka eski bir şeye raslamak mümkün değildir. Ortadoksların büyük saygı gösterdikleri ve Sen Pavlos'un Filibelilere bir çok defalar vaâz verdiği söylenen bir kilise daha vardır. Bu inanışa dayanarak sık sık o kiliseye giderek duâ ederler. Şehrin surları bir hayli eskidir; kapıların üzerinde Grek harfleriyle yazılı bir şeyler gördüm, fakat bunlar zamanla o kadar silinmişlerdi ki okumam mümkün olmadı. Şehirde oturan yerli halk ile durmadan Tanrı'ya duâ etmekten başka bir şey bilmeyen rahipleri o kadar cahildirler ki, şehrin kuruluşu ve ilk sâkinleri hakkında sorduğumuz şeylere mantıklı bir tek cevap veremedikleri gibi bizim tarihlerden öğrendiklerimizi dinlerlerken hayretlerini gizleyemediler.

Sofya'ya gitmek üzere Filibe'den hareket ettim ve Romalıların Hemus, Türklerin de dar geçit anlamına kullandıkları Kapı Derbent dedikleri dağı aştım. Bu dağ, bir çok mağara ve inlere sahip haydutlar için çok müsaitti; üzerlerine gönderilen hükûmet kuvvetleri ile çekildikleri yerlerde rahatlıkla mücadele edebiliyorlardı. Bu dağın tepesinde bir Bulgar köyü vardı. Kadınlar buradan çok yolcu geçtiği için değişik konularda konuşmayı biliyorlar ve yabancıları ancak kocaları hayvan güderken, veya tarlada çalışırken kabul ediyorlardı. Dağın tepesinden aşağı inmek için iki tarafı yüksek dağlar ve ormanlarla kaplı karanlık ve rahatsız dar bir yolu seçmek mecburiyeti vardı.

Halkın Haydut dediği çeteler Erdel, Boğdan veya Macaristan'dan buralara yolcuları soymaya ve öldürmeye geliyordu. Güçlerine güvendiklerinden en büyük kervanlara bile saldırmaktan çekinmiyorlardı. Belgrad yolu üzerinde mevcut bu küçük dağ yollarında on se-

kiz haydutun üç yüzden fazla tüccarı öldürdüğü, mallarının hepsini aldığı anlatılıyordu. Tabiatın böylesine müstahkem mevki hâline getirdiği bu yerlerde halk uzun zaman Roma İmparatorlarına direnmiş ve İstanbul'u aldıktan sonra Flandres Kontu Baudouin'i burada pusuya düşürerek öldürmüştü.

Bu dar yollardan geçerek üç günlük yolculuktan sonra Sofya'ya eriştik. **Bu şehir tamamen Türklerle meskûn olup en eski şeyler bile Türklere aittir.** İki dağ arasında geniş ve sevimli bir ovanın ortasında kurulmuştur. Bu dağların en yüksek olanının yazın en sıcak günlerinde bile tepesinde kar eksik olmadığından şehir her zaman serin ve sağlam havalıdır. Dağlardan inen temiz ve içimi hafif sular her tarafa yayılır ve halkın her türlü ihtiyacının giderilmesine yardımcı olur. Şehirde ayrıca Türklerin sık sık gittikleri sıcak sulu hamamlar mevcuttur. Oradan hareket ettikten dokuz gün sonra Belgrad'a vardım; çevremde sefaletten başka dikkati çekecek bir şeye raslamadım. Ordugâhın yanına çadırlarımızı kurduk ve altı gün kaldıktan sonra geldiğimiz yollardan Türk ordusuyla birlikte geri döndük. Savaşın bitmesinden ve barış yapılmasından dolayı askerlerin ne kadar sevindiğini gördükten sonra Osmanlıların eski savaşçı meziyetlerinden neler kaybetmiş olduklarını anladım.

KISIM XII

«Türklerin denizlerdeki kuvvetleri hakkında...»

Türklerin karadaki güçlerini gördükten sonra denizdeki güçlerini görmenin sırası gelmiştir. Geniş topraklara sahip bir Devletin adalarda ve kıyılarda yerleşmiş bir devlete nazaran deniz gücüne önem vermesi pek o kadar şart değilse de, bir Hükümdar gerçekten kudretli olmak istiyorsa hem karalara, hem de denizlere hükmetmesini bilmelidir.

Bu görüşün gerçekliğini ispat etmek için Türklerin küçük Venedik Cumhuriyeti filoları karşısında bir çok defalar yenilgiden kurtulamadığını göstermek isteriz.

Girit savaşından beri Türklerin denizdeki gücü bir hayli zayıflamıştır; denizde başarıya ulaşmanın kendileri için mümkün olamıyacağına öylesine inanmışlardır ki, kabiliyetli kaptanlar ve tayfalar bulamadıklarından irili ufaklı savaş gemilerini terk etmişlerdir. Şimdi ağır kalyonları bir yana bırakarak hafif kalyonlar inşa etmektedirler. 1661 yılında Karadeniz'de fırtınaya yakalanan yirmi sekiz kadırgayı bütün teçhi-

zatı ve adamları ile birlikte kaybetmişlerdir. Bu kaybı karşılamak için Sadrâzam Köprülü hemen otuz kadırga yapılmasını buyurmuştu; fakat gemilerin yapımı için seçilen keresteler çok yaş ve uygunsuz olduklarından ilk seferden sonra fazla su yaptıklarından kullanılmaz hâle gelmişlerdir.

Türklerin donanma yapmak için gerekli her türlü malzemeye sahip oldukları düşünülünce neden denizde zayıf kaldıklarını bulmak zordur. Karadeniz ve İzmit kıyıları gerekli keresteyi sağlayacak ormanlarla doludur; zift, katran ve iç yağı Arnavutluk ve Eflâk'tan gelir; kenevir ve yelken bezi Mısır'dan ve peksimet de her taraftan sağlanır. Limanlarından pek çoğu gemi inşası için son derece elverişlidir; İstanbul tersanesinde aynı anda ve zorlanmadan yüz otuz gemiyi tezgâhlayıp denize indirebilecek odalar veya Volta'lar vardır. En önemlisi Sinop'ta olmak üzere Karadeniz'de üç tane daha tersaneleri mevcuttur. Karadeniz'den, Marmara'ya ve Boğaziçi'ne kadar gemiler için uygun o kadar çok liman vardır ki, İstanbul sadece mutlu bir şehir olmakla kalmaz, Deniz'in hâkimi de olur. Bütün bunlara rağmen, özellikle Girit savaşından beri Türkler, on ikisi Ege Adaları beylerinin elinde olmak üzere yüz kadırgadan fazla gemiyi hizmete sokamamışlardır.

Kırımlıların temin ettiği köleleri kadırgalara kürek çekmek üzere kiralayan kimseler bu yoldan yılda altı bin akçaya kadar para kazanmaktadır; dolayısıyla Türklerin kürekçi bulma sıkıntısı diye bir meseleleri yoktur. Bütün bunlara rağmen kürek çekecek adam bulamadıklarından bazı eyaletlerden güçlü köylüleri bu işte kullanmaktadırlar. Yirmi evden bir tanesinden for-

sa seçilir, geriye kalan on dokuz ev kürekçinin seyahati için gerekli olan altı bin akçayı temin eder. Paralarını alan kürekçiler işe bütün gayretleri ile sarılırlar ve hiç bir zaman kaçmayı düşünmezler. Fakat denize ve küreğe alışkın olmadıklarından bunlardan beklenen hizmet verimsizdir.

Türkler, Donanma kayıtlarına göre gönüllü olarak katılan deniz askerlerine levent derler; bütün yaz boyu deniz üzerine dolaşarak yılda ortalama altı bin akça ve peksimet istihkâklarını alırlar. Leventler içinde en gözüpek olanları Anadolu'nun belirli bir yöresinden gelen ve Kafdağlı olarak adlandırılanlardır. Denizde hizmet görmek üzere topraklarını ellerinde tutabilen bazı Zaimler ve Timarlılar vardır. Fakat kendileri denize açılmak mecburiyetinde olmadıklarından işlettikleri toprağın değerine göre Bedel adı verilen adamlarını yollamak zorundadırlar. Yeniçerilerden ve sipahilerden bazıları da deniz kuvvetlerinde görevlendirilir.

Türklerin deniz seferlerinde yardımcı kuvvetler Trablus, Tunus ve Cezayir'den gelir. Fakat son bir kaç yıldır Cezayirli Türk denizcileri yardımlarını esirgemektedirler. Bunlar sık sık Ege denizine ve Doğu Akdeniz'e giderek kolonilerini güçlendirmek üzere gönüllü toplamaktadırlar.

Türklerin denizde diğer yardımcı kuvvetleri Ege denizi Beyleridir. Bunların tamamı on dört olup, Padişah'ın yönetimlerine terkettiği bazı adaların gelirine göre bir kadırgayı donatır ve yönetirler. Bu kadırgalar İstanbul'dan gelen kadırgalara göre çok daha iyi donatımlıdır; ancak bunlar en iyi savaş gemileri olarak kabul edildiklerinden olur olmaz yerlerde kullanılmazlar. Bu Beyler zevklerine fazlasıyla düşkündürler;

silâhların sayesinde kazanacakları şan ve şerefi rahat bir hayata tercih etmezler. Yazın tek başlarına ve Devletin donanması ile birlikte yaptıkları seferlerde elde ettikleri ganimet Padişah'ındır, ama kışın ele geçirdikleri kendilerine kalır.

Türklerin gemilerinde hizmet gören topçular bu işin acemisidirler. Bunlar genellikle Hristiyan Fransızlar, İngilizler, Hollandalılar'dan seçilir; çünkü Türklerde ateşli silâhları en iyi kullananların Hristiyanlar olduğu hakkında bir inanç vardır. Bu cahil topçuların kendilerine verdirdikleri zararları bir türlü göremezler.

Deniz kuvvetleri amiraline Kaptan Paşa, onun altındaki amirale Tersane kâhyası ve Tersane işlerine bakan Tersane Emini denir. Bu sonuncu gemilerin her türlü donanım ihtiyacını yerine getirmekle yükümlüdür.

Bu mevki de diğerleri gibi rüşvetle elde edildiğinden, görev esnasında bu mevkiiye yükselmek için harcanan parayı elde edip kâra geçmek için her şey yapılır.

Kadırga kaptanları da aynı şekilde davranırlar ve fırsat çıktığında Efendilerinin malından çalmaktan geri kalmazlar. Bu Kaptanlar genellikle İtalyan asıllı dönmelerden veya onların çocuklarından seçilir. Bu subaylar kürek mahkûmlarına Türklerin Franke dedikleri bozuk bir İtalyanca ile hitap ederler; forsalar Türk donanmasında Venedik donanmasındaki forsalara nazaran daha fazla peksimet alırlar.

Türkler denizde Hristiyanlar kadar güçlü olamıyacaklarını anlayınca, daha önce de belirttiğimiz gibi, Hristiyan ülkelerin sahillerini vurmak, yağmalamak

Girit gibi yeni fethettikleri deniz kıyısı olan ülkelere asker ve araç, gereç taşımak için hafif kadırgalar inşa etmeye başlamışlardır.

Türkler Venedik donanmasından öyle çekinirler ki, sırf bu yüzden bu küçük cumhuriyetin ortadan kalkmasını temenni ederler. Önemli bir görevde olan birisinden Venedik'i isteseler fethedebileceklerini, ancak orada abdest almak için tatlı su bulunmadığından bu işten vazgeçtiklerini, Padişah'ın Venedik donanması ve hafif bir vergi ile yetinmek niyetinde olduğunu işittim.

Denize bu kadar az önem vermeye devam ettikleri sürece böyle bir şeyin olabileceği asla düşünülmemelidir. İhmallerini örtmek ve bu konuda karşılaştıkları başarısızlıkları üzerlerinden atmak için, «Tanrı' nın denizleri Hristiyanlara, karaları da Müslümanlara verdiğini» söylerler. Hristiyanlığın ortak çıkarları için bu derin uykudan hiç bir zaman uyanmamalarını temenni ederiz; **çünkü günün birinde denizde de güçlü olmayı akıllarına koyarlarsa ve gerektiği gibi çalışırlarsa bütün cihanın önlerinde eğileceğinden şüphe etmem.**

Şimdiye kadar anlattığımız üç Kitapta Türklerin nasıl Hükûmet ettiklerini; dinlerinin kurallarını, deniz ve karalardaki güçlerini ve böylesine bir düşmandan nasıl korkulması gerektiğini etraflıca anlattık sayılır. Bütün bunlar Hristiyan hükümdarları uyandırmalı, aralarındaki özel çekişmeleri bir kenara bırakarak Osmanlıların her geçen gün Hristiyan dünyasında yaptıkları ilerlemeyi durdurmalarını sağlamalıdır. Sözümü bitirmeden önce şunu da ilâve etmeliyim ki, Padişah ordusunu, dünyada hiç bir ülkede görülmemiş bir şekilde,

tek kuruş harcamadan beslemektedir. Sipahiler ile Yeniçeriler barış zamanında da ücretlerini alırlar. Zaimler ve Timarlılar işlettikleri topraklardan haklarını alırlar. Bu büyük avantaja rağmen, İmparatorluğun kurucuları deniz kuvvetlerinin masrafları için bir çare düşünmediklerinden donanma giderleri Devletin servetini önemli ölçüde azaltmıştır; tabiî bir de buna subayların ahlâksızlığı da eklenmelidir. Fakat bütün bu düzensizlik, eserimizde sık sık bahsettiğimiz ünlü Sadrâzam Köprülü tarafından kısa zamanda ortadan kaldırılmıştır.

TERCÜMAN 1001 TEMEL ESER SERİSİNDEN ÇIKAN KİTAPLAR

1— YUNUS EMRE
2— HUZUR
3— 18. YÜZYIL TÜRK ÖRF VE ADETLERİ
4— EŞREFOĞLU DİVANI
5— ORUÇ BEĞ TARİHİ
6— BOZGUN
7— MEVLANA
8— EMİR SULTAN
9— BUHRANLARIMIZ
10—TÜRKLERİN MANEVİ GÜCÜ
11—BİR ZAMANLAR İSTANBUL
12— TÜRKİYE MEKTUPLARI
13—NECATİ BEY DİVANI
14—BARBAROS HAYRETTİN PAŞA I
15—BARBAROS HAYRETTİN PAŞA II
16—SOSYALİST ÜLKELERDE FİKİR SANATIN KADERİ
17—TEŞRİFAT VE TEŞKİLATIMIZ
18—TÜRKİYE'NİN DÖRT YILI
19—KİTAB—I BAHRİYE I
KİTAB—I BAHRİYE II
20—GECE HİKAYELERİ (Müsameretname)
21—FATİH'İN TARİHİ
22—RAMAZANNAME
23—GAZİ MUSTAFA KEMAL
24—ZAĞRA MÜFTÜSÜNÜN HATIRALARI
25—EVRAK—I PERİŞAN
26—KARACAOĞLAN
27—CAN ÇEKİŞEN TÜRKİYE
28—BUDİN KANUNNAMESİ
29—İSLAM MEDENİYETİ
30—AHLAK
31—TÜRKİYE'Yİ BÖYLE GÖRDÜM
32—LEHÇETÜ'L HAKAYIK
33—TÜRKLERİN SOY KÜTÜĞÜ
34—AHMET HARAMİ DESTANI
35—A'MAK—I HAYAL
36—KABUSNAME I
KABISNAME II
37—MÜNECCİM BAŞI TARİHİ I
MÜNECCİM BAŞI TARİHİ II
38—AŞİRETTEN DEVLETE (Türkiye Tarihi I)
39—İMPARATORLUK YOLU (Türkiye tarihi II)
40—CİHAN HAKİMİYETİ (Türkiye tarihi III)
41—OLGUNLUK ÇAĞI (Türkiye tarihi IV)
42—SONUN BAŞLANGICI (Türkiye tarihi V)
43—SONA DOĞRU (Türkiye tarihi VI)
44—DÜŞERKEN (türkiye tarihi VII)
45—BÜYÜK SANCAĞIN GÖLGESİNDE
46— BİZANS TARİHİ I
47—BİZANS TARİHİ II
48—ENVARU'L AŞIKIN I
49—ENVARU'L AŞIKIN II
50—ENVARU'L AŞIKIN III
51—1001 HADİS I
52—1001 HADİS II
53—MEVLANA CELALEDDİN RUMİ
54—İSTANBUL TÜRK KALELERİ
55—MUHAMMEDİYE I
56—MUHAMMEDİYE II
57—MUHAMMEDİYE III
58—MUHAMMEDİYE IV
59—TÜRKİYE'DE SANATLAR VE ZENEATLAR
60—DELHİ TÜRK İMPARATORLUĞU
61—MİR—AT—ÜL MEMALİK
62—TAVSİR—İ AHLAK
63—TÜRKİYE 1850 CİLT I
64—TÜRKİYE 1850 CİLT II
65—ESLAF
66—SÖMÜRÜLEN TOPRAKLAR SOVYET İMPARATORLUĞU
67—SÖMÜRÜLEN MİLLETLER SOVYET İMPARATORLUĞU 2 CİLT
68—ZAFERNAME
69—DEVLET VE AİLE AHLAKI
70—VAKA—I—CEDİD
71—HUZUR—U AKLÜ FENDE MADDİYUN MESLEK—İ DELALETİ
72—KOCA SEKBANBAŞI
73—HAYDAR ÇELEBİ RUZNAMESİ
74—TARİHİ GİLMANİ
75—GİZLİ NOTLAR
76—FATİH SULTAN MEHMEDE NASİHATLER
77—KIRIM HARBİ

78 — ÇANAKKALE İÇİNDE VURDULAR BENİ

79 — ESİR ORTA ASYA

80 — YÖNETENLERİN YÖNETİMİ

TERCÜMAN 1001 TEMEL ESER SERİSİNDEN ÇIKAN KİTAPLAR